

ISSN 2311-5491

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Серія 5

Педагогічні науки:
реалії та перспективи

Випуск 87

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

ФАХОВЕ ВИДАННЯ
затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 886
від 02.07.2020 р. (додаток 7) (педагогічні науки, соціальна робота)

Державний комітет телебачення і радіомовлення України
Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 23508-13348 ПР від 03.08.2018 р.

**Науковий журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)**

Офіційний сайт видання: www.chasopys.ps.npu.kiev.ua

Схвалено рішенням Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова
(протокол № 11 від 26 травня 2022 року)

Редакційна колегія:

- Биковська О. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри позашкільної освіти, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова;
- Борисов В. В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і методики навчання, Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія;
- Гевко І. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних технологій, Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка;
- Захаріна Є. А. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичних основ фізичного та адаптивного виховання, Класичний приватний університет;
- Дем'яненко Н. М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова;
- Кивлюк О. П. – кандидат педагогічних наук, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, іноземних мов та соціально-гуманітарних дисциплін, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»;
- Кононенко А. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач науково-організаційного відділу, Інститут професійно-технічної освіти НАПН України;
- Макаренко Л. Л. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформаційних систем і технологій, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова;
- Олефіренко Т. О. – кандидат педагогічних наук, доцент, декан педагогічного факультету, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова;
- Савенкова Л. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Наукової бібліотеки Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова;
- Смирнова І. М. – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної роботи, Дунайський інститут Національного університету «Одеська морська академія»;
- Фаст О. Л. – кандидат педагогічних наук, доцент, проректорка з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;
- Хижна О. П. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова;
- Занда Е. Рубене – доктор педагогічних наук, професор Латвійського університету (Латвія);
- Андрушкевич Фабіан – доктор педагогічних наук, професор, Опольський університет (Польща);
- Конрад Яновський – PhD, ректор, Економіко-гуманітарний університет у Варшаві, (Польща);
- Мудрецька Ірена – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної освіти, Опольський університет (Польща).

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
Н 34 М. П. ДРАГОМАНОВА. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Випуск 87. – Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 144 с.

УДК 37.013(006)

У статтях розглядаються результати теоретичних досліджень і експериментальної роботи з питань педагогічної науки; розкриття педагогічних, психологічних та соціальних аспектів, які обумовлюють актуалізацію поставленої проблеми і допоможуть її вирішувати на сучасному етапі розвитку освіти.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2311-5491

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

NAUKOWYI CHASOPYS

NATIONAL PEDAGOGICAL
DRAGOMANOV UNIVERSITY

Series 5

Pedagogical sciences:
reality and perspectives

Issue 87

PROFESSIONAL EDITION

By Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 886
dated 02.07.2020 (annex 7) (*pedagogical sciences, social work*)

The State Committee for Television and Radio-Broadcasting of Ukraine
Certificate of state registration of print media Series KB 23508-13348IIP dated 03.08.2018

The journal is included in the international scientometric database
Index Copernicus International (the Republic of Poland)

Official web-site: www.chasopys.ps.npu.kiev.ua

Approved by the Decision of Academic Council of National Pedagogical Dragomanov University
(Minutes No 11 dated May 26, 2022)

Editorial board:

- Bykovska O. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Extracurricular Education, National Pedagogical Dragomanov University;
- Borysov V. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Teaching Methods, Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy» of Zaporizhzhia Regional Council;
- Hevko I. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Computer Technologies, Volodymyr Hnatiuk Ternopil State Pedagogical University;
- Zakharina E. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theoretical Foundations of Physical and Adaptive Education, Classical Private University;
- Demianenko N. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, National Pedagogical Dragomanov University;
- Kyviuk O. P. – Candidate of Pedagogical Sciences, Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Department of Philosophy, Foreign Languages and Socio-Humanitarian Disciplines, Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University “Odesa Law Academy”;
- Kononenko A. G. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of Scientific and Organizational Department, Institute of Vocational Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine;
- Makarenko L. L. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Information Systems and Technologies, National Pedagogical Dragomanov University;
- Olefrenko T. O. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of Pedagogy, National Pedagogical Dragomanov University;
- Savenkova L. V. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director of the Scientific Library, National Pedagogical Dragomanov University;
- Smirnova I. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Deputy Director for Scientific and Pedagogical Work, Danube Institute of the National University “Odesa Maritime Academy”;
- Fast O. L. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Vice-Rector for Research and Teaching and International Cooperation, Lutsk Pedagogical College of Volyn Regional Council;
- Khyzhna O. P. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department, Professor of Theory and Methods of Music Education, Choral Singing and Conducting, National Pedagogical Dragomanov University;
- Zanda E. Rubene – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the University of Latvia (Latvia)
- Andrushkevych Fabian – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Opole University (Poland);
- Konrad Janowski – PhD, Rector, University of Economics and Humanities in Warsaw, (Poland);
- Irena Mudretska – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Special Education, Opole University (Poland).

NAUKOVYI CHASOPYS NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY. Series 5.

H 34 *Pedagogical sciences: realias and perspectives.* Collection of research articles / the Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Dragomanov University. – Issue 87. – Kyiv : Publishing House «Helvetica», 2022. – 134 p.

UDC 37.013(006)

The articles deal with the results of theoretical studies and experimental work on pedagogical science; the disclosure of pedagogical, psychological and social aspects that cause actualization of the problem and help it to be solved at the present stage of education development of education.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ КОЛОЇДНОЇ ХІМІЇ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена актуальній темі реалізації експериментальної підготовки здобувачів вищої освіти в умовах довготривалого дистанційного вивчення хімії. У статті розглянуто значення знань і вмінь, якими може збагатити професійну підготовку майбутніх фахівців різних спеціальностей саме колоїдна хімія та причини й можливості її пропонування до вільного вибору здобувачам різних освітніх програм. Охарактеризовані основні сучасні способи експериментальної підготовки в ході опанування хімічними дисциплінами в закладах вищої освіти та актуальні проблеми, які виникають в ході її реалізації в сучасних умовах.

Окреслено можливості використання домашніх хімічних експериментів у закладах вищої освіти при вивченні хімічних дисциплін і порівняно їх із досвідом використання подібних експериментів у закладах загальної середньої освіти. Наведені результати аналізу змісту лабораторних занять із колоїдної хімії та запропоновано використання ужиткових речовин широкої доступності в якості реагентів.

Розглянуті основні тренди модернізації вищої хімічної освіти закордоном, зокрема, в умовах дистанційного навчання. Вивчено досвід упровадження в професійну підготовку здобувачів вищої освіти різних спеціальностей вибіркового дисциплін інтенсивної практичної спрямованості, які об'єднують хімічну науку та кулінарне мистецтво.

Наведені приклади використання ужиткових речовин для досягнення результатів навчання з конкретних тем курсу колоїдної хімії, описи домашніх хімічних експериментів із теми «Піни», запропоновані експерименти з яскравим зовнішнім ефектом, які стимулюють інтерес здобувачів до вивчення хімії та пізнання оточуючого світу засобами хімічної науки. Розглянуто можливість використання проєкту «Виготовлення морозива» в ході вивчення колоїдної хімії з метою формування вмінь виготовляти складні дисперсні системи та визначати їх характеристики.

Наведені результати сформованості експериментальних умінь здобувачів вищої освіти за мотиваційним і діяльним критеріями в ході опанування колоїдної хімії засобами домашнього хімічного експерименту з ужитковими речовинами.

Ключові слова: професійна підготовка, дистанційне навчання, методика викладання хімії, вивчення колоїдної хімії, експериментальні вміня, хімічний експеримент, домашній експеримент, ужиткові речовини, практико орієнтоване навчання.

Хімія, як наука, що динамічно розвивається в сучасних умовах, забезпечує інтенсифікацію розвитку світового господарства та вирішення значної кількості проблем людства: від індивідуальних (забезпечення харчами, матеріалами, паливом, ліками тощо) до глобальних (кліматичних, екологічних, сировинних, енергетичних і, навіть, освоєння космосу).

Аналіз освітніх програм закладів вищої освіти та досвіду провадження професійної підготовки фахівців різних спеціальностей, дозволяє констатувати включення до переліку обов'язкових освітніх компонент навчальних планів підготовки не лише майбутніх хіміків, технологів, вчителів хімії, а й біологів, екологів, фармацевтів, технологів харчової промисловості та, навіть, географів і геологів тощо, не тільки традиційних хімічних дисциплін, а й більш спеціалізованих. Тобто, широке коло фахівців потребують набуття, нехай елементарних, проте, хімічних компетентностей і програмних результатів, а відповідно здобувачі вищої освіти різних спеціальностей виявляють інтерес до пізнання навколишнього середовища методами хімічної науки.

Значна різноманітність об'єктів вивчення, різна потреба в глибині здобутих хімічних компетентностей і програмних результатів та особливості реформування вищої освіти в Україні дозволяють включати хімічні освітні компоненти не лише до переліку обов'язкових, а й пропонувати їх до вибору здобувачам різних спеціальностей в якості вибіркового. Таким чином, здобуття загальних і спеціальних компетентностей та програмних результатів навчання може бути доповнено вивченням об'єктів майбутньої професійної діяльності та засобів широкого вжитку засобами хімічної науки.

Особливий інтерес здобувачів освіти в ході професійної підготовки становлять системи, які перебувають у напіврідкому, напівтвердому та газуватому станах, саме вони є достатньо поширеними в ужитку кожної людини та становлять предмет вивчення колоїдної хімії. Саме вивчення об'єктів доквілля, побутових засобів, продуктів харчування дозволяє кожній людині реалізовувати гарантоване статтею 50 Конституції України «право на безпечне для життя і здоров'я доквілля... й вільного доступу до інформації про його стан»; забезпечує стимулювання інтересу до пізнання навколишнього середовища та встановлення якості його об'єктів хімічними методами.

Таким чином, кожному майбутньому фахівцю, який планує працювати з об'єктами доквілля, буде корисно набуття певних компетентностей з колоїдної хімії – науки про дисперсні системи та поверхневі явища на межі поділу фаз. Предметом вивчення колоїдної хімії є поверхневі явища, які виникають на межі розділу фаз, а об'єктами вивчення – утворення, властивості та руйнування значної кількості дисперсних систем, багатоманіття яких обумовлено комбінуванням дисперсної фази з дисперсним середовищем у різних агрегатних станах (твердому, рідкому та газоподібному).

Проте, сучасні умови реалізації освітнього процесу в закладах вищої освіти є катастрофічними та руйнівними для багатьох наук і галузей знань, серед яких значних збитків зазнає і хімія. Адже дистанціювання (в епоху карантину коронавірусної хвороби – COVID-19) та ізолювання (в умовах воєнного стану в Україні) здобувачів вищої освіти від закладу освіти унеможливило формування практичних (експериментальних) умінь із хімічних дисциплін, і колоїдної хімії, зокрема. Здобувачі вищої освіти опановують досвідом спостереження за проведенням хімічних експериментів у ході онлайн-трансляцій, демонстрації відеофрагментів, використовують симуляції та віртуальні лабораторії для розв'язання завдань із експериментування, проте, досвіду практичної діяльності вони не набувають, контакту з хімічними речовинами, лабораторним посудом та інструментарієм не відбувається, основні операції хімічного експерименту не виконуються тощо. Таким чином, ми можемо говорити про відсутність сформованих практичних умінь і навичок виконання хімічного експерименту в ході дистанційного або змішаного вивчення хімічних дисциплін протягом двох із половиною років і, як результат, невідповідність рівня професійної підготовки здобувачів вищої освіти вимогам професійної діяльності в умовах сучасних лабораторій, підприємств, виробництв, установ тощо.

Метою статті є опис можливостей і результатів формування експериментальних умінь в умовах довготривалого дистанційного навчання в ході опанування освітньою компонентою «Колоїдна хімія» та вивчення можливості зацікавлення до пізнання об'єктів навколишнього середовища та формування дослідницького ставлення до життя здобувачів вищої освіти засобами домашнього хімічного експерименту з ужитковими речовинами.

Складність організації експериментальної підготовки здобувачів вищої освіти полягає в дистанційному, змішаному, проте переважно електронному форматі (e-learning) навчання, яке позбавило їх можливості набуття досвіду експериментальної діяльності та візуалізації теоретичних знань. Сучасні лабораторні заняття з хімічних освітніх компонент втратили практичну спрямованість, а така теоретизація професійної підготовки є критичною для природничих наук і, особливо, хімії як науки, що вивчає властивості речовин і їх перетворення, отже, передбачає набуття первинного досвіду контакту з речовинами та обладнанням, формування кінестетичних відчуттів і моделей поведінки в ході виконання хімічного експерименту, а в дистанційному форматі це виявляється неможливим, ані в умовах перегляду онлайн-трансляції, ані перегляду відеофрагментів, адже передбачає споглядання за виконанням експерименту, а не активну діяльність із його реалізації.

Забезпечити формування необхідних умінь здобувачів може лише включення до активної практичної діяльності з виконання хімічних експериментів власноруч, але в умовах дистанційного навчання це можливо лише за умов організації примітивної хімічної лабораторії в домашніх умовах і використання ужиткових хімічних речовин в якості реактивів. Такий досвід для закладів загальної середньої освіти не є новим і використовується вже більше семи років, з часу включення домашнього хімічного експерименту в програму з хімії для закладів загальної середньої освіти, проте для закладів вищої освіти такий досвід є достатньо інноваційним, оскільки лише подовження терміну дистанційного навчання та ускладнення умов здобуття освіти воєнним станом призвело до необхідності початку виконання експериментів здобувачами вищої освіти в умовах домашніх лабораторій.

Проте, сучасні тенденції розвитку хімічної вищої освіти в світі визначають одним із основних трендів експериментальної підготовки здобувачів використання харчових продуктів, об'єктів довкілля та побутових засобів в якості реактивів не лише в дистанційному викладанні хімії, а й у традиційному, аудиторному [1; 3; 4; 6; 9]. Адже, вивчення таких об'єктів має виражений інтерес з боку здобувачів, оскільки дозволяє використовувати хімію не лише в умовах хімічних лабораторій, а й вдома, для визначення характеристик засобів широкого вжитку. Тобто надає хімії рис людиноцентрованості, стверджує її як науку особисто значущу для кожного та людства в цілому.

Також, значна кількість закладів вищої освіти закордоном пропонують здобувачам вищої освіти до вибору курси, які мають достатньо виражене побутове спрямування, такі як «Хімія і кулінарія», «Ферментативна хімія», «Кулінарна хімія», «Кулінарні реакції», «Харчова хімія» [2; 5; 7; 8] тощо, а відповідно і вихідними реактивами в ході реалізації занять із таких дисциплін стають харчові продукти та інші широкодоступні засоби, адже поводження з ними не потребує дотримання особливих правил.

Реалізація домашніх хімічних експериментів із ужитковими речовинами достатньо вивчена в викладанні неорганічної та органічної хімії, оскільки такий досвід наявний у закладах загальної середньої освіти та може бути частково перенесений у вищу школу. Проте, більшість хімічних навчальних дисциплін закладу вищої освіти не мають досвіду та прикладів реалізації подібних експериментів у практиці, хоч легко можуть використовувати ужиткові речовини в якості вихідних. Тому досвід використання домашніх хімічних експериментів у викладанні хімічних навчальних дисциплін і колоїдної хімії, зокрема, для спеціальностей різного спрямування є новим і потребує докладного опису.

Аналіз доступних робочих програм і силабусів із колоїдної хімії дозволяє визначити ужиткові речовини, використання яких є достатньо розповсюдженим і пропонується до використання в ході проведення лабораторних робіт із дисципліни (табл. 1).

Таким чином, використання значної кількості можливих вихідних речовин для вивчення колоїдної хімії є доступним виходом для формування елементарних експериментальних умінь у сучасних умовах довготривалого дистанційного навчання та унаочнення теоретичних знань.

Таблиця 1

Ужиткові речовини, які використовують для проведення хімічних експериментів із колоїдної хімії

Тема	Хімічний експеримент	Ужиткові речовини
Одержання колоїдних систем	Одержання золів	Крохмаль, желатина, яєчний альбумін
	Заміна розчинника	Парафін, спирт етиловий (аптечний), колоїдна сірка (фунгіцид)
Коагуляція золів	Оборотна та необоротна коагуляція	Яєчний білок
Оптичні властивості колоїдних систем	Спостереження ефекту Фарадея-Тіндалля	Крохмаль, желатина, яєчний білок, колоїдна сірка (фунгіцид) і для порівняння кухонна сіль, цукор
Суспензії та емульсії	Виготовлення емульсій та суспензій	Соняшникова або оливкова олія, крейда
	Встановлення типу емульсій	Соняшникова або оливкова олія
	Встановлення стійкості суспензії	Крейда
Гелі	Утворення еластичного та нееластичного гелю	Силікатний клей, спирт етиловий (аптечний)
	Утворення горючого гелю	Гашене вапно, оцтова есенція (харчова), спирт етиловий (аптечний)
Аерозолі	Емісійна фотометрія полум'я аерозолем розчину солі	Кухонна сіль, кальцій хлорид (аптечний), калій хлорид (аптечний), літій карбонат (аптечний)
Піни	Утворення піни та час її існування	Рідкий миючий засіб

Можливість індивідуалізації виконання завдань і посилення практичної спрямованості навчання досягається використанням різноманітних ужиткових засобів із однією метою. Так, в темі «Піни», здобувачі вищої освіти в якості утворювача піни можуть використати як рідке мило, так і засіб для миття посуду, рідкий пральний засіб, гель для душу або шампунь, що дозволить не лише визначити стійкість піни в часі, а й порівняти різні види рідких миючих засобів за здатністю до піноутворення. А можливість кількісних вимірювань характеристик піни, проведення математичних обрахунків і побудови графіків, дозволяє кожному здобувачу вищої освіти організувати на власній кухні елементарне дослідження.

Організація проведення експерименту достатньо проста. Необхідно підготувати мірний стакан для харчових продуктів (градуирований та максимально прямий) або світлу порожню скляну чи пластикову пляшку з корком, об'ємом 0,3 – 0,5 літра, яку слід попередньо проградуювати, 30-50 мл води (краще брати дистильовану, яку можна придбати в аптеці чи супермаркеті), 3-5 мл піноутворювача (рідкого мила, засобу для миття посуду, гелю для душу, шампуню, рідкого засобу для прання тощо), секундомір (годинник, здатний вимірювати час у секундах).

Техніка проведення хімічного експерименту полягає в зливанні води та піноутворювача в обрану посудину, інтенсивному струшуванні суміші протягом 15-20 секунд, визначенні об'єму, який одразу після струшування займе піна в посудині та зміні його (в мілілітрах) з часом (у секундах). Зміну об'єму піни необхідно фіксувати через кожні 15 секунд протягом 2 хвилин. Після завершення спостереження повторити цей дослід при розведенні розчину в 2, 4 та 8 разів. Після завершення дослідження необхідно побудувати графіки: перший – залежності максимального об'єму піни, яка утворилася, від концентрації піноутворювача; другий – зміни об'єму піни в часі.

Також цікавим хімічним експериментом із вираженою ужитковою спрямованістю в темі «Піни» може бути перевірка відносної твердості води за допомогою мильної піни. Для проведення такого експерименту в домашніх умовах потрібно підготувати 100 мл дистильованої води (технічної, аптечної або побутової) та 5-10 г подрібненого на тертці господарського мила, п'ять однакових посудин (пластикових або скляних) та по 100 мл дистильованої води, води з-під крану, дощової (або талої води снігу або льоду), криничної та сильногазованої води високої мінералізації.

Для проведення експерименту спочатку потрібно приготувати мильний розчин, тобто в воді розчинити подрібнене господарське мило при помірному нагріванні. Отриманий розчин охолоджують та спінують інтенсивним струшуванням. У п'ять однакових посудин наливають до половини їх об'єму різні зразки води: в першу – дистилат; в другу – воду з-під крану; в третю – дощову воду (або талу); в четверту – криничну; в п'яту – сильногазовану воду високої мінералізації та в кожен додають 3-5 мл спіненого розчину господарського мила. Спостерігаючи за змінами піни в посудинах та утворенням каламуті, роблять висновок про твердість води.

Особливий інтерес здобувачів освіти викликає використання в ході вивчення колоїдної хімії експериментів, які мають достатній зовнішній ефект, а продукти перетворень є їстівними. До таких експериментів можна віднести виготовлення штучної ікри з пакетованої суміші для желе в середовищі вимороженої олії або фруктового мармеладу, як еластичного гелю.

Хімічні експерименти з цікавим зовнішнім ефектом можна використати не лише при вивченні гелів і драглів. Поряд із приготуванням смачних їстівних колоїдів достатньо цікавим є виготовлення неньютонівської рідини з крохмалю, в якості суспензії, та вивчення її реологічних властивостей залежно від сили та

різкості механічного впливу; виготовлення газової піни, яка легко згоряє на долонях не спричиняючи опіків або виготовлення гігантських мильних бульбашок із використанням гліцерину.

Навіть улюблене всіма морозиво є найскладнішою дисперсною системою харчової хімії: емульсією, суспензією та піною одночасно. Тому використання проекту з виготовлення морозива можливе в темі «Одержання колоїдних систем» і стане надзвичайно цікавим для здобувачів вищої освіти. Дослідження складу морозива дозволить визначити чотири його фази: водну, льодяну кристалічну, жирову, повітряну та знаходження речовин у кожній із них, засоби підтримання їх стійкості та технологічні особливості виготовлення полідисперсної структури морозива. Процес виготовлення морозива в домашніх умовах із вершків, цукру та молока дозволить здобувачам вищої освіти поетапно утворити усі три дисперсні системи морозива, а вивчення збитості морозива, як характеристики вмісту повітря в емульсії молочного жиру, доведе наявність в одному літрі морозива 500-600 мл повітря.

Проведене опитування та аналіз результатів діяльності здобувачів вищої освіти дозволяє констатувати переваги використання домашніх експериментів із ужитковими речовинами в ході вивчення колоїдної хімії: унаочнення та ілюстрацію теоретичних знань в ході домашньої експериментальної діяльності (92,77%); значний інтерес до використання в ході експериментування продуктів харчування (91,57%); набуття досвіду виконання хімічних експериментів у домашніх умовах (83,13%); зацікавлення до використання в експериментуванні різноманітних ужиткових речовин (80,72%); активізацію пізнавальної діяльності через виконання експериментів у домашній хімічній лабораторії (69,88%); вдосконалення елементарних експериментальних умінь в умовах дистанційного вивчення колоїдної хімії (77,11%); формування дослідницького ставлення до життя (57,83%); виявлення бажання вивчати колоїдну хімію здобувачами інших спеціальностей (46,23%).

Таким чином, використання домашніх експериментів із ужитковими речовинами в викладанні колоїдної хімії не лише можливий і доступний спосіб підвищення інтересу до вивчення хімії загалом, це єдиний спосіб набуття здобувачами вищої освіти практичних (експериментальних) умінь, нехай і елементарних, в умовах дистанційного навчання; здобуття досвіду спостереження за реальними об'єктами та процесами; перенесення теоретичних знань у практику життя засобами хімічного експерименту. А збагачення змісту колоїдної хімії достатньо простими, але цікавими експериментами, доступними для широкого кола дослідників, робить її привабливою для вибору не лише здобувачами хімічних освітніх програм, а й студентами нехімічних спеціальностей, які виявляють інтерес до навколишнього світу та прагнуть його пізнавати. Домашній хімічний експеримент стає сучасним трендом вищої освіти не лише в світі, а й в Україні та, в поєднанні з реальним проведенням хімічних експериментів, стає одним із ефективних засобів професійної підготовки майбутніх фахівців.

Використана література:

1. Andrews J. L., de Los Rios J. P., Rayaluru M., Lee S., Mai L., Schusser A., Mak C. H. Experimenting with At-Home General Chemistry Laboratories During the COVID-19 Pandemic. *Journal of Chemical Education*. 2020. Vol. 97. Is. 7. P. 1887–1894. <https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.0c00483>.
2. Emery M. (2021). At-Home Chemistry Experiments Support UHD Students' Learning Experiences During Pandemic: University of Houston URL: <https://news.uhd.edu/at-home-chemistry-experiments-support-uhd-students-learning-experiences-during-pandemic>.
3. Beans C. Universities move science labs to the kitchen. *Science and Culture: Chemistry*. 2020. Vol. 117, No. 35. P. 20982–20985. <https://doi.org/10.1073/pnas.2014858117>.
4. Caruana D. J., Salzmann C. G., Sella A. Practical science at home in a pandemic world. *Nature Chemistry*. 2020. Vol. 12. P. 780–783. <https://doi.org/10.1038/s41557-020-0543-z>.
5. Chemical Kitchen: Imperial College London URL: <https://www.imperial.ac.uk/about/leadership-and-strategy/provost/vice-provost-education/transforming-our-pedagogy/funded-projects-fons/chemical-kitchen>.
6. Kitchen Chemistry: At-Home Experiments Enhance Remote Learning. URL: <https://columbian.gwu.edu/kitchen-chemistry-home-experiments-enhance-remote-learning>
7. Nuora P., Väliisaari J. Kitchen chemistry course for chemistry education students : influences on chemistry teaching and teacher education : a multiple case study. *Chemistry Teacher International*. 2020. Vol. 2. Is. 1. <https://doi.org/10.1515/cti-2018-0021>.
8. Science & Cooking: From Haute Cuisine to Soft Matter Science (chemistry) URL: <https://pll.harvard.edu/course/science-and-cooking?delta=0>.
9. Sörensen P. M., Mouritsen, O. G. Science education and public understanding of science via food, cooking, and flavour. *International journal of gastronomy and food science*. 2019. Vol. 15. P. 36–47. <https://doi.org/10.1016/j.ijgfs.2018.11.006>.

References:

1. Andrews, J. L., de Los Rios, J. P., Rayaluru, M., Lee, S., Mai, L., Schusser, A. & Mak, C. H. (2020) Experimenting with At-Home General Chemistry Laboratories During the COVID-19 Pandemic. *Journal of Chemical Education*. 97, (7), 1887–1894. <https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.0c00483>.
2. Emery, M. (2021). *At-Home Chemistry Experiments Support UHD Students' Learning Experiences During Pandemic: University of Houston* URL: <https://news.uhd.edu/at-home-chemistry-experiments-support-uhd-students-learning-experiences-during-pandemic>.
3. Beans, C. (2020) Universities move science labs to the kitchen. *Science and Culture: Chemistry*. 117, (35), 20982–20985. <https://doi.org/10.1073/pnas.2014858117>.
4. Caruana, D.J., Salzmann, C.G. & Sella, A. (2020) Practical science at home in a pandemic world. *Nature Chemistry*. 12, 780–783. <https://doi.org/10.1038/s41557-020-0543-z>.

5. *Chemical Kitchen: Imperial College London [online]*. Retrieved from: <https://www.imperial.ac.uk/about/leadership-and-strategy/provost/vice-provost-education/transforming-our-pedagogy/funded-projects-fons/chemical-kitchen>.
6. *Kitchen Chemistry: At-Home Experiments Enhance Remote Learning*. URL: <https://columbian.gwu.edu/kitchen-chemistry-home-experiments-enhance-remote-learning>.
7. Nuora, P., Väliäsaari, J. (2020) Kitchen chemistry course for chemistry education students : influences on chemistry teaching and teacher education : a multiple case study. *Chemistry Teacher International*. 2, (1). <https://doi.org/10.1515/cti-2018-0021>.
8. *Science & Cooking: From Haute Cuisine to Soft Matter Science (chemistry)* URL: <https://pll.harvard.edu/course/science-and-cooking?delta=0>.
9. Sörensen, P. M., Mouritsen, O. G. (2019) Science education and public understanding of science via food, cooking, and flavour. *International journal of gastronomy and food science*. 15. 36-47. <https://doi.org/10.1016/j.ijgfs.2018.11.006>.

Anichkina O. V., Romanysheyna L. M., Chayka M. V., Avdieieva O. Yu. Colloid chemistry modern trends and distance learning opportunities in higher educational institution

The article deals with the topical issue of experiential training implementation for students under conditions of long chemistry distance learning. The paper analyzes the importance of knowledge and skills, which may enrich the professional training of future specialists in various fields of disciplines of colloid chemistry, and the reasons and opportunities of offering it to students for free choice in various educational programmes. The main modern methods of experimental training during mastering chemical disciplines in higher educational institutions and the topical problems arising in the course of its implementation under modern conditions are described.

The opportunities of using home chemical experiments in higher educational institutions during the study of chemical disciplines and their comparison with the experience in using similar experiments in institutions of general secondary education are outlined. The results of the laboratory classes content analysis of colloidal chemistry are presented and the use of widely available everyday products as reagents are proposed.

The main trends in modernisation of higher chemical education abroad, in particular under distance learning conditions, are considered. The experience in implementation of selected intensive practical training courses combining chemical science and culinary arts in students' professional training of different programme subject areas is studied.

Examples of using widely available everyday products to achieve learning outcomes in specific topics of colloidal chemistry course, descriptions of home chemical experiments on "Foam" are presented, and experiments with bright external effects are proposed to stimulate the interest of students to study chemistry and cognition of the world around them by means of chemical science. The opportunity of using the project "Making ice-cream" while studying colloidal chemistry in order to form the skills of producing complex disperse systems and determining their characteristics is considered.

The results of students' experimental skills formation by motivational and activity criteria in the course of mastering colloid chemistry by means of home chemical experiments with everyday products are given.

Key words: professional training, distance learning, chemistry teaching method, colloidal chemistry study, experimental skills, chemical experiment, home experiment, everyday products, practice-oriented teaching.

УДК 377.44

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.02>

Білявець А. Я.

**КРИТЕРІАЛЬНО-РІВНЕВИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ІНСПЕКТОРІВ
ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ В СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ**

У статті розглянуто підходи та досвід науковців щодо розробки критеріїв і рівнів розвитку професійної компетентності фахівців різних сфер діяльності. На основі аналізу та синтезу наукових матеріалів, а також власного емпіричного досвіду автора подано судження щодо показників критеріїв і рівнів розвитку професійної компетентності молодших інспекторів прикордонної служби. Критеріями розвитку професійної компетентності зазначеної категорії у дослідженні є: мотиваційний; когнітивний; діяльнісний; професійно-особистісний. Показниками мотиваційного критерію визначено: розуміння значущості професійної діяльності; сформованість ціннісного ставлення до діяльності; інтерес до розвитку професійної компетентності, прагнення до професійного саморозвитку; професійна спрямованість. Показниками когнітивного критерію є: наявність загальноосвітніх знань; глибина професійних знань прикордонної діяльності; повнота знань військової компоненти; інформаційна грамотність за професійним призначенням. До показників діяльнісного критерію віднесено: навички використання озброєння, техніки і службових тварин; уміння виявляти і затримувати правопорушників; уміння отримувати інформацію в інтересах охорони державного кордону; володіння державною та іноземною мовами. Показниками професійно-особистісного критерію є: індивідуальна витривалість та працездатність прикордонника; пильність та спостережливість; здатність до комунікації та професійної взаємодії; критичність мислення та здатність до лідерства. Ці показники у дослідженні автор описує за чотирма рівнями. Реконструктивний рівень характеризується абстрактним розумінням мети професійної діяльності, її завдань, фрагментарністю професійно-важливих знань. Репродуктивний рівень – загальним розумінням мети

професійної діяльності, її завдань, посередністю професійно-важливих знань. Продуктивний рівень характеризується ґрунтовним розумінням мети професійної діяльності, її завдань, міцністю професійно-важливих знань. Ознаками творчого рівня є цілковите та повне розуміння мети професійної діяльності, її завдань, глибокі професійно-важливі знання.

Ключові слова: молодші інспектори прикордонної служби; професійна компетентність; критерії професійної компетентності; рівні розвитку професійної компетентності; підвищення кваліфікації.

Професійна підготовка персоналу Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) у сучасних умовах становить собою складний процес навчання та підвищення кваліфікації для забезпечення готовності персоналу до виконання службових завдань [1]. Розглядаючи професійну компетентність молодших інспекторів прикордонної служби (далі – МІПС) як інтегральну властивість, сформовану в результаті безперервного навчання та підвищення кваліфікації, доводиться констатувати, що в системі підвищення кваліфікацій ДПСУ наявні протиріччя. Одним із них є потреба у чіткому визначенні критеріїв, показників розвитку професійної компетентності МІПС у системі підвищення кваліфікації з урахуванням обсягу функціональних обов'язків та характер покладених на персонал завдань. Варто зазначити, що такий понятійний апарат досі не є сформованим.

Актуальність посилюється і тим, що відсіч збройної агресії проти України потребує злагодженої та системної роботи всіх суб'єктів забезпечення національної безпеки держави. Для правоохоронних органів, що реалізують штатні функції, загострюється необхідність виконання спектру військових завдань, діючи в оперативному підпорядкуванні Збройних Сил України. Не виключенням є ДПСУ, як правоохоронний орган спеціального призначення. За таких умов особливо нагально постає необхідність постійного підвищення професійної компетентності безпосередніх виконавців функцій прикордонного відомства – молодших інспекторів прикордонної служби.

Мета статті – розробити критерії та показники, охарактеризувати рівні розвитку професійної компетентності МІПС у системі підвищення кваліфікації ДПСУ, урахувавши специфіку діяльності, обсяг функціональних обов'язків і характер покладених на них завдань.

Питанням критеріїв та їх вибору у наукових дослідженнях було присвячено роботи низки науковців, зокрема О. Бородієнко [3], С. Гончаренка [4], А. Губи [5], І. Драч [6] та ін.

Загалом, аналізуючи наукові підходи до визначення критеріїв та їх застосування у педагогічній науці, варто зазначити, що процес вимірювання трактується як порівняння співставлення різних характеристик предмета об'єкта або явища з певним еталоном. Критерій здебільшого можна розглядати як ознаку, на підставі якої можна робити оцінку, порівняння реального педагогічного явища, якості або процесу з еталоном. Порівнюючи з ним реальні явища, можна встановити ступінь їх відповідності, наближення до норми, ідеалу.

Питання критеріїв і показників професійної компетентності персоналу ДПСУ розкривали в своїх роботах дослідники В. Веретільник [8], В. Завидович [9], І. Перегняк [7] та ін. Як свідчить аналіз наукових джерел, зазначені категорії розкрито досить ґрунтовно в контексті правової, військово-спеціальної, комунікативної та інших компетентностей. Проте варто зазначити, що критерії та рівні сформованості професійної компетентності МІПС у системі підвищення кваліфікації розглянуто недостатньо.

Як свідчить аналіз наукових підходів до формування та визначення рівнів сформованості професійної компетентності фахівців, найбільш цінними в контексті нашого дослідження є роботи таких науковців як О. Діденко [13], В. Костенко [10], О. Луцький [11], Н. Макогончук [12]. Зокрема, дослідниця Н. Макогончук [12] на основі комплексу критеріїв, ознак і показників громадянської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників виокремила такі рівні сформованості професійної компетентності прикордонників: низький, середній, достатній та високий. На думку автора, саме такий підхід у контексті дослідження критеріїв розвитку професійної компетентності МІПС є найбільш оптимальним.

Виклад основного матеріалу свідчить, що критерієм прийнято називати ознаку, на підставі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь. У Словнику іншомовних слів критерій потрактовано як мірило для визначення, оцінки предмета, явища; ознаку, взятую за основу класифікації [2].

Для того, щоб зафіксувати за виокремленим критерієм певний стан або рівень розвитку професійної компетентності, необхідні показники – характеристики, які знаходяться в межах окресленої критерієм розмірності та дозволяють робити висновки про зміни. Інакше кажучи, показники фіксують стан або рівень розвитку досліджуваного предмета або об'єкта за виокремленим критерієм [3].

При визначенні критеріїв розвитку професійної компетентності МІПС ми брали до уваги її сутнісні характеристики і положення критеріального підходу. Відповідно до цього підходу критерії повинні фіксувати діяльнісний стан фахівця, містити інформацію про характер діяльності, мотиви і ставлення до її виконання. Окрім того, ми брали до уваги такі вимоги до критеріїв:

об'єктивність – критерії повинні відображати ознаки, властиві досліджуваному предмету незалежно від свідомості та волі суб'єкта;

- репрезентативність – критерії мають містити суттєві ознаки предмета;
- постійність – критерії повинні бути постійними і стійкими;
- повторюваність – критерії повинні повторюватись у схожих предметах;
- відповідність педагогічним завданням – критерії повинні відповідати меті, завданням, функціям, змісту конкретного педагогічного дослідження [4].

У дослідженні ми виходимо з того, що критерії оцінки рівня професійної компетентності МПІС мають характеризувати її стан, який після навчання в системі підвищення кваліфікації може свідчити про можливість виконання фахівцем професійних обов'язків на вищій посаді, а також про стан і динаміку безперервного поступального розвитку інспектора прикордонної служби як суб'єкта професійної діяльності. Це відповідає потребам ДПСУ і відображає ту частину особистісного розвитку молодшого інспекторського персоналу, яка визначається стандартами і кваліфікаційними вимогами освітнього процесу в системі підвищення кваліфікації.

Слід зазначити, що у дослідженні критерії, визначені для оцінки професійної компетентності МПІС, загалом узгоджуються з відповідними компонентами цієї компетентності, зокрема кожен із критеріїв відповідає сутності того чи іншого компонента професійної компетентності.

Мотиваційний критерій [5] характеризує спрямованість МПІС до підвищення професійної компетентності, їх мотивацію до професійної діяльності, навчання в системі підвищення кваліфікації. Цей критерій також стосується цінностей професійної сфери військовослужбовців, що визначають їх ставлення до своєї професії тощо. Показниками мотиваційного критерію є такі: розуміння значущості професійної діяльності, необхідності підвищення кваліфікації; сформованість ціннісного ставлення до діяльності з охорони та захисту державного кордону, цінностей прикордонної служби та прикордонних традицій; інтерес до розвитку професійної компетентності в системі підвищення кваліфікації, прагнення до професійного саморозвитку; професійна спрямованість.

Когнітивний критерій [6] характеризує обсяг, спрямованість і системність набутих загальноосвітніх та професійно-важливих знань, що забезпечують ефективне виконання завдання професійної діяльності молодшими інспекторами прикордонної служби на практиці. Основними показниками цього критерію визначено такі: наявність загальноосвітніх знань, необхідних для професійної діяльності; глибина професійних знань прикордонної діяльності (прикордонна служба/контроль, адміністративно-юрисдикційна діяльність та ін.); повнота професійних знань військової компоненти прикордонної служби (основ загальної тактики, стрільби, радіаційного, хімічного, біологічного захисту, тактичної медицини та ін.); інформаційна грамотність, знання інформаційно-комунікаційних технологій за професійним призначенням.

Діяльнісний критерій [7] характеризує рівень розвитку професійно-важливих вмінь та навичок, які необхідні молодшому персоналу для виконання завдань з охорони та оборони державного кордону як у повсякденних умовах служби, так і при загостренні обстановки. Показниками діяльнісного критерію розвитку професійної компетентності молодших інспекторів прикордонної служби визначено такі вміння та навички: навички використання озброєння, техніки і службових тварин; уміння виявляти і затримувати правопорушників, доставляти їх до підрозділу; уміння отримувати інформацію в інтересах охорони та оборони державного кордону; володіння державною та іноземною мовами.

Професійно-особистісний критерій [8; 9] характеризує способи сприйняття особою молодшого інспектора прикордонної служби реальної дійсності, розуміння сутності та глибини особистих ціннісних установок, спрямованість мотивів, характер потреб, сукупність вроджених або набутих якостей особистості (рис характеру) прикордонника, необхідних для ефективного виконання завдань професійної діяльності. Також цей критерій відображає професійну спрямованість прикордонника як ставлення до власних результатів діяльності, задоволеність їх рівнем і прагнення МПІС до професійного самовдосконалення. До його складу віднесено: індивідуальну витривалість та працездатність прикордонника; пильність та спостережливість під час несення прикордонної служби; здатність до комунікації та професійної взаємодії; критичність мислення та здатність до лідерства (мікрорівень).

Отже, на основі узагальнення теоретичних й емпіричних досліджень можна подати системну характеристику розвиненості професійної компетентності МПІС із використанням чотирирівневої моделі за такими рівнями: реконструктивним; репродуктивним; продуктивним; творчим.

Для визначення рівнів розвитку професійної компетентності використано комплекс методів, серед яких: опитування; тестування; бесіди; опосередковане спостереження; вивчення й аналіз звітних матеріалів, відгуків тощо (табл. 1).

У подальшому для надання вагових коефіцієнтів кожному із відібраних вище показників професійної компетентності МПІС проведено експертну оцінку. Експертам було запропоновано проранжувати 16 показників за шкалою від 1–16 за спаданням відповідно до важливості кожного показника.

Результати було оброблено за допомогою програмного забезпечення EXCEL та проаналізовано на предмет узгодженості за допомогою методів математичної статистики. У результаті дослідження було встановлено, що критерії для визначення рівня професійної компетентності молодшого персоналу мають такі вагові коефіцієнти:

- когнітивний – 0,348;
- діяльнісний – 0,282;
- мотиваційний – 0,203;
- професійно-особистий – 0,167.

На підставі аналізу наукових джерел [10–13] наведемо характеристику рівнів сформованості професійної компетентності молодшого персоналу ДПСУ від найменшого до найбільшого.

Таблиця 1

**Критерії професійної компетентності молодших інспекторів прикордонної служби,
показники її розвитку та методи діагностики**

Критерії	Показники	Методи діагностики
<i>Мотиваційний</i>	- Розуміння значущості професійної діяльності, необхідності підвищення кваліфікації; - сформованість ціннісного ставлення до діяльності з охорони та захисту державного кордону, цінностей прикордонної служби та прикордонних традицій; - інтерес до розвитку професійної компетентності в системі підвищення кваліфікації, прагнення до професійного саморозвитку; - професійна спрямованість	Бесіди з молодшим персоналом та їх керівниками в процесі службово-бойової діяльності, анкетування експертне оцінювання, онлайн-опитування
<i>Когнітивний</i>	- Наявність загальноосвітніх знань, необхідних для професійної діяльності; - глибина професійних знань прикордонної діяльності (прикордонна служба/контроль, адміністративно-юрисдикційна діяльність та ін.); - повнота професійних знань військової компоненти прикордонної служби (основ загальної тактики, стрільби, радіаційного, хімічного, біологічного захисту, тактичної медицини та ін.); - інформаційна грамотність, знання інформаційно-комунікаційних технологій за професійним призначенням	Опитування (інформаційно-комунікаційні технології), вивчення й аналіз звітів про результати службово-бойової та оперативної-службової діяльності, метод спостереження, тестування, метод опитування
<i>Діяльнісний</i>	- Навички використання озброєння, техніки і службових тварин; уміння виявляти і затримувати правопорушників, доставляти їх до підрозділу; - уміння отримувати інформацію в інтересах охорони та оборони державного кордону; - володіння державною та іноземною мовами	Аналіз звітів про результати службово-бойової та оперативної-службової діяльності, метод спостереження, анкетування керівного складу для оцінки вмінь та навичок молодшого персоналу, вирішення ситуативних задач (інформаційно-комунікаційні технології)
<i>Професійно-особистий</i>	- Індивідуальна витривалість та працездатність прикордонника; пильність та спостережливість під час несення прикордонної служби; - здатність до комунікації та професійної взаємодії; - критичність мислення та здатність до лідерства (мікрорівень)	Тестування й анкетування, метод спостереження за діями молодшого персоналу під час здійснення оперативної-службової діяльності, метод експертного оцінювання, бесіди

Реконструктивний рівень (низький) [10] професійної компетентності МППС характеризується поверхневим розумінням мети професійної діяльності, завдань, які покладені на прикордонний підрозділ, а також нерозумінням сутності професійної діяльності інспектора прикордонної служби, цілей, що перед ним поставлені. Спостерігається фрагментарне та приблизне уявлення про службово-професійну діяльність. Військовослужбовець демонструє недостатнє знання та неусвідомлення своїх посадових обов'язків. Наслідком цього є їх неналежне виконання. Професійно-важливі знання особливостей спеціалізації є поверхневими та несистемними, військовослужбовець демонструє знання лише окремих положень керівних документів. Спостерігається незначний обсяг знань матеріальної частини наявних технічних засобів та озброєння, що використовуються під час виконання службових обов'язків. У військовослужбовця відсутнє розуміння про те, які саме професійні знання необхідні для виконання реальних завдань з охорони державного кордону, а також порядку та способів їх застосування. Військовослужбовець демонструє неспроможність без сторонньої допомоги застосовувати зброю, техніку та озброєння в реальних умовах обстановки. Здатність до відтворення елементів та алгоритмів професійної діяльності відбувається лише за допомогою та під наглядом старшого керівника або інструктора. Військовослужбовець не усвідомлює значущості професії прикордонника, не розуміє важливості підвищення кваліфікації та фахового рівня. Для цього рівня характерною є низька самоорганізація під час виконання обов'язків служби, а військовослужбовець потребує постійного контролю.

Репродуктивний рівень (середній) [11] розвитку професійної компетентності МППС характеризується загальним розумінням мети професійної діяльності, завдань, які покладені на прикордонний підрозділ, розумінням військовослужбовцем окремих аспектів сутності професійної діяльності інспектора прикордонної служби, цілей, що перед ним поставлені. Спостерігається базово необхідне уявлення про службово-професійну діяльність. Військовослужбовець демонструє загальні знання та нечітке усвідомлення своїх посадових обов'язків. Наслідком цього є недостатньо якісне їх виконання. Професійно-важливі знання особливостей спеціалізації мають загальний характер та не є системними, військовослужбовець демонструє загальні знання основних положень керівних документів. Спостерігається мінімально-необхідний обсяг знань матеріальної частини наявних технічних засобів та озброєння, що використовуються під час виконання службових обов'язків. Військовослужбовець має загальне розуміння про те, які саме професійні знання необхідні для виконання реальних завдань з охорони державного кордону, а також порядку та

способів їх застосування. Військовослужбовець демонструє спроможність без сторонньої допомоги застосовувати окремі зразки зброї, техніки та озброєння в реальних умовах обстановки. Здатний до самостійного відтворення найпростіших елементів та алгоритмів професійної діяльності, відтворення більш складних елементів відбувається лише за допомогою та під наглядом старшого керівника або інструктора. Військовослужбовець не повною мірою усвідомлює значущість професії прикордонника, не розуміє важливості підвищення кваліфікації та фахового рівня. Для цього рівня характерною є посередня самоорганізація під час виконання обов'язків служби, а військовослужбовець потребує контролю у більшості випадків.

Продуктивний рівень (достатній) [12] розвитку професійної компетентності МППС характеризується належним розумінням мети професійної діяльності, завдань, які покладені на прикордонний підрозділ, розумінням військовослужбовцем більшості аспектів сутності професійної діяльності інспектора прикордонної служби, цілей, що перед ним поставлені. Спостерігається ґрунтовне уявлення про службово-професійну діяльність. Військовослужбовець демонструє системні професійно-важливі знання особливостей спеціалізації, досить глибокі знання положень керівних документів та чітке усвідомлення своїх посадових обов'язків, виконує свої обов'язки якісно. Спостерігається достатній обсяг знань матеріальної частини наявних технічних засобів та озброєння, що використовуються під час виконання службових обов'язків. У військовослужбовця є досить глибоке розуміння про те, які саме професійні знання необхідні для виконання реальних завдань з охорони державного кордону, а також порядку та способів їх застосування. Військовослужбовець демонструє спроможність без сторонньої допомоги застосовувати більшість зразків зброї, техніки та озброєння в реальних умовах обстановки. Здатний до самостійного відтворення базових елементів та алгоритмів професійної діяльності. Військовослужбовець повною мірою усвідомлює значущість професії прикордонника, важливість підвищення кваліфікації та фахового рівня. Для цього рівня характерною є добре розвинута самоорганізація під час виконання обов'язків служби, а військовослужбовець потребує планово-ситуативного контролю.

Творчий рівень (високий) [13] розвитку професійної компетентності МППС характеризується цілковитим і повним розумінням мети професійної діяльності, завдань, які покладені на прикордонний підрозділ, чітким усвідомленням військовослужбовцем сутності професійної діяльності інспектора прикордонної служби, цілей, що перед ним поставлені. Спостерігається повне уявлення про службово-професійну діяльність. Військовослужбовець демонструє міцні знання та чітке усвідомлення своїх посадових обов'язків, повне й якісне їх виконання. Професійно-важливі знання особливостей спеціалізації мають глибину та системність, військовослужбовець демонструє глибокі знання положень керівних документів. Спостерігаються системні знання матеріальної частини наявних технічних засобів та озброєння, що використовуються під час виконання службових обов'язків. У військовослужбовця є чітке розуміння про те, які саме професійні знання необхідні для виконання реальних завдань з охорони державного кордону, а також порядку та способів їх застосування. Наявна здатність військовослужбовця аналізувати службову обстановку, вірно оцінювати ситуацію та приймати рішення. Військовослужбовець демонструє вміння та навички без сторонньої допомоги ефективно застосовувати практично весь комплекс зразків зброї, техніки та озброєння в реальних умовах обстановки. Здатний до самостійного відтворення складних елементів та алгоритмів професійної діяльності відповідно до обстановки. Військовослужбовець повною мірою усвідомлює значущість професії прикордонника, самостійно прагне до підвищення кваліфікації та фахового рівня. Для цього рівня характерною є висока самоорганізація під час виконання обов'язків служби, а військовослужбовець потребує вибіркового-ситуативного контролю.

Отже, висновки проведеного дослідження дозволяють вважати основними критеріями професійної компетентності МППС мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, професійно-особистісний. До основного інструментарію оцінки професійної компетентності МППС віднесено тестування й анкетування, метод спостереження за діями молодшого персоналу під час здійснення оперативно-службової діяльності, метод експертного оцінювання, бесіди, а також вивчення та аналіз звітів про результати службово-бойової та оперативно-службової діяльності. У дослідженні виокремлено чотири рівні сформованості професійної компетентності МППС: реконструктивний рівень (низький) характеризується поверхневістю властивостей військовослужбовців; репродуктивний (середній) – посередністю властивостей військовослужбовців; продуктивний (достатній) – достатньою ґрунтовністю властивостей персоналу; творчий рівень (високий) – глибинністю властивостей військовослужбовців.

Використана література:

1. Білявець А. Я. Сучасний стан розробленості проблеми розвитку професійної компетентності молодших інспекторів прикордонної служби засобами дистанційного навчання. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. № 4(27). С. 36–50.
2. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2002. 680 с.
3. Бородієнко О. І. Критерії, показники, рівні сформованості професійної компетентності керівників структурних підрозділів підприємств сфери зв'язку. *Молодь і ринок*. 2017. № 7. С. 109–115.
4. Гончаренко С. У. Про критерії оцінювання педагогічних досліджень. *Шлях освіти*. Київ, 2004. № 1. С. 2–6.
5. Губа А. В. Теоретико-методичні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2010. 512 с.

6. Драч І. І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти. *Проблеми освіти*. 2008. № 57. С. 44–47.
7. Перегняк І. В. Критеріальний підхід до формування правової компетентності у військовослужбовців за контрактом. *Молодь і ринок*. 2019. № 4. С. 138–144.
8. Веретільник В. В. Критерії, показники та рівні розвиненості військово-спеціальної компетентності офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2016. № 4. С. 32–45.
9. Завидович В. А. Критерії, показники та рівні розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників в умовах магістратури. *Освітній простір України*. 2019. Том 17. Ч. 1. С. 58–66.
10. Костенко В. А. Формування професійної компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 302 с.
11. Луцький О. Л. Розвиток управлінської компетентності керівних кадрів Державної прикордонної служби України у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2013. 299 с.
12. Діденко О. В. Теоретико-методичні засади формування здатності до професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2009. 533 с.
13. Макогончук Н. В. Формування громадянської компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2013. 244 с.

References:

1. Bilyavets' A. Ya. (2021). *Suchasnyy stan rozroblenosti problemy rozvytku profesynoyi kompetentnosti molodshykh inspektoriv prykordonnoyi sluzhby zasobamy dystantsiynoho navchannya* [The current state of development of the problem of development of professional competence of junior inspectors of the border service by means of distance learning]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya : pedahohichni nauky* [Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series : pedagogical sciences]. Khmelnytskyi. Vyd-vo NADPSU. 4(27). S. 36–50. [in Ukrainian].
2. (2002). *Slovyuk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words] / uklad. S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. Kyiv. Naukova dumka. 680 s. [in Ukrainian].
3. Borodiyenko O. I. (2017). *Kryteriyi, pokaznyky, rivni sformovanosti profesynoyi kompetentnosti kerivnykh struktur pidrozdiliv pidpryemstv sfery zv'yazku* [Criteria, indicators, levels of formation of professional competence of heads of structural subdivisions of enterprises in the field of communications]. *Molod' i rynek* [Youth and the market]. 7. S. 109–115. [in Ukrainian].
4. Honcharenko S. U. (2004). *Pro kryteriyi otsynuyannya pedahohichnykh doslidzhen'* [On the criteria for evaluating pedagogical research]. *Shlyakh osvity* [The way of education]. Kyiv. 1. S. 2–6. [in Ukrainian].
5. Guba A. V. (2010). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannya upravlins'koyi kul'tury vchytelya – maybutn'oho menedzhera osvity* [Theoretical and methodological principles of formation of managerial culture of a teacher-future manager of education] : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Kharkiv. 512 s. [in Ukrainian].
6. Drach I. I. (2008). *Kompetentnisnyy pidkhid yak zasib modernizatsiyi zmistu vyshchoyi osvity* [Competence approach as a means of modernizing the content of higher education]. *Problemy osvity* [Problems of education]. 57. S. 44–47. [in Ukrainian].
7. Perehnyak I. V. (2019). *Kryterial'nyy pidkhid do formuvannya pravovoyi kompetentnosti u viys'kovosluzhbovtziv za kontraktom* [Criteria approach to the formation of legal competence of contract servicemen]. *Molod' i rynek* [Youth and the market]. 4. S. 138–144. [in Ukrainian].
8. Veretil'nyk V. V. (2016). *Kryteriyi, pokaznyky ta rivni rozvynenosti viys'kovo-spetsial'noyi kompetentnosti ofitseriv-prykordonnykh* [Criteria, indicators and levels of development of military-special competence of border guards]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya : pedahohichni nauky* [Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series : pedagogical sciences]. Khmelnytskyi. Vyd-vo NADPSU. 4. S. 32–45. [in Ukrainian].
9. Zavydovych V. A. (2019). *Kryteriyi, pokaznyky ta rivni rozvytku komunikativnoyi kompetentnosti ofitseriv-prykordonnykh u umovakh mahistratury* [Criteria, indicators and levels of development of communicative competence of border guards in the conditions of master's degree]. *Osvitniy prostir Ukrainy* [Educational space of Ukraine]. Tom 17. Ch. 1. S. 58–66. [in Ukrainian].
10. Kostenko V. A. (2008). *Formuvannya profesynoyi kompetentnosti molodshoho nachal'nyts'koho skladu kryminal'no-vykonavchykh ustanov* [Formation of professional competence of the junior chief staff of criminal executive institutions] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv. 302 s. [in Ukrainian].
11. Luts'kyi O. L. (2013). *Rozvytok upravlins'koyi kompetentnosti kerivnykh kadriv Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy u protsesi fakhovoyi pidhotovky* [Development of managerial competence of managerial staff of the State Border Guard Service of Ukraine in the process of professional training] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Khmelnytskyi. 299 s. [in Ukrainian].
12. Didenko O. V. (2009). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannya zdatnosti do profesynoyi tvorchosti v maybutnikh ofitseriv Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy* [Theoretical and methodical bases of formation of ability to professional creativity in future officers of the State frontier service of Ukraine] : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Luhans'k. 533 s. [in Ukrainian].
13. Makohonchuk N. V. (2013). *Formuvannya hromadyans'koyi kompetentnosti u maybutnikh ofitseriv-prykordonnykh u protsesi vyvchennya dystsyplin sotsial'no-humanitarnoho tsykladu* [Formation of civic competence in future border guards in the process of studying the disciplines of the socio-humanitarian cycle] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Khmelnytskyi. 244 s. [in Ukrainian].

Biliavets A. Ya. Criterion-level approach to development of professional competence of border guard service junior inspectors in the system of further training

The article considers the approaches and experience of scientists in developing criteria and levels of professional competence of specialists in various fields. Based on the analysis and synthesis of scientific materials as well as the author's own empirical experience, the indicators of criteria and levels of professional competence of junior inspectors of the border guard service have been grounded. The criteria for the development of professional competence of this category are: motivational; cognitive; activity-based; professional-personal. Indicators of the motivational criterion are: understanding the significance of professional activity; formation of a value attitude to activity; interest in the development of professional competence, the desire for professional self-development; professional orientation. Indicators of the cognitive criterion include: the general

educational knowledge; depth of professional knowledge of border guard activity; completeness of knowledge of the military component; information literacy for professional purposes. The indicators of the activity criterion include: skills in the use of weapons, equipment and service animals; ability to detect and detain offenders; ability to obtain information in the interests of state border protection; knowledge of state and foreign languages. Indicators of professional and personal criteria are: individual endurance and efficiency of the border guard; vigilance and observation; ability to communicate and professional interaction; critical thinking and the ability to lead. The author describes these indicators on four levels. The reconstructive level is characterized by an abstract understanding of the purpose of professional activity, its tasks, fragmentation of professionally important knowledge. Reproductive level – a general understanding of the purpose of professional activity, its tasks, mediocrity of professionally important knowledge. The productive level is characterized by a thorough understanding of the purpose of professional activity, its tasks, the strength of professionally important knowledge. Signs of creative level are complete understanding of the purpose of professional activity, its tasks, deep professionally important knowledge.

Key words: junior inspectors of the border guard service; professional competence; criteria of professional competence; levels of professional competence development; further training.

УДК 37.013.8:159.922.1]:070

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.03>

Вихор С. Т., Радченко О. Я.

ПРОБЛЕМА УНИКНЕННЯ СЕКСИЗМУ В РЕКЛАМІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАСЛІДКИ

У статті проаналізовано прояви сексизму у ЗМІ та з'ясовано ознаки дискримінаційної реклами. Показано шляхи розв'язання проблеми у різних країнах світу. В Україні спостерігаються тенденції щодо якісних змін законодавчої бази та вироблення нових маркерів для аналізу дискримінаційної реклами. Проаналізовано доповнений Закон «Про рекламу», де виокремлено два кардинальних напрями: дискримінація неприпустима за жодними ознаками; дискримінація неприпустима за ознаками статі. Виявлено, що в залежності від змісту тексту та зображення рекламних продуктів, реклама може негативно/позитивно впливати на розповсюдження/викорінення гендерних стереотипів. Висвітлено досягнення Європейського альянсу зі стандартів в рекламі (ЄАСР) щодо ознак дискримінаційної реклами та правил зображення чоловіків і жінок. Маркерами дискримінаційної реклами визначено: прояви дискримінації (за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, походження тощо), еротизації, стереотипізації, оголення, об'єктивації, гендерними ролями, зображенням тіла, фотошопом. Виокремлено маркери сексичної реклами як складової дискримінаційної: реклама стверджує або натякає, що роль однієї статі в соціальному, економічному і культурному житті нижча, ніж іншої; наявність гендерних стереотипів у текстах та зображеннях; об'єктивація (оречевлення); еротизація; оголення, фотошоп, недосяжні конструкти фемінності/макулінності, мачизм, образливі жарти на адресу людей, що не відповідають стереотипам. Показано, що усвідомлення гідного представлення людей різної статі в рекламі з урахуванням рекламних правил та дискримінаційних маркерів зменшить ризики негативного впливу медіа контенту на дітей та молодь та забезпечить демократичний розвиток суспільства. Стаття може бути корисною для педагогів, журналістів, маркетологів, працівників ЗМІ.

Ключові слова: ЗМІ, дискримінаційна реклама, маркери дискримінаційної реклами, сексизм, гендерні стереотипи, Європейський альянс зі стандартів в рекламі (ЄАСР).

Соціальне середовище є одним із домінуючих факторів, що впливає на становлення особистості. Людина розвивається і формується під дією багатьох чинників, серед яких економічні, політичні, соціальні, духовні, територіальні умови, а також спостерігаємо зростаючий вплив реклами – як однієї із форм масової комунікації на свідомість особистості.

Упродовж останніх місяців ми потерпаємо від агресії Росії. Цей час показав нелюдське, вороже ставлення до України та українців, а також інший бік війни про який зазвичай мовчать: масові згвалтування жінок, дітей та літніх людей. Ці факти, завдяки ЗМІ, правозахисникам та волонтерам набули широкого розголосу та поставили багато запитань. Чому це можливо? Звідки коріння насильницького ставлення до слабших? Що є мотивом жорстокого ставлення до жінок, які знали сексуального насилля? На нашу думку, частину відповідей на ці запитання доцільно шукати у проявах сексизму в ЗМІ та рекламних продуктах, які прослідковуються у багатьох країнах, що підсвідомо формують ставлення до жінки, як до об'єкту споживання, оречевлюючи її.

Проблема сексизму у ЗМІ є складовою вивчення курсу «Гендер у ЗМІ», який упродовж тривалого часу викладається для майбутніх журналістів у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка. Ця тема набула особливого розголосу після 8 січня 2022 року, коли набув чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі», який більш конкретно означив прояви сексизму в рекламі.

У частину першу статті 1 Закону було внесено доповнення щодо дефініції «дискримінаційна реклама» та уточнено поняття «дискримінаційна реклама за ознакою статі □ реклама, що містить твердження та/або зображення щодо інтелектуальної, фізичної, соціальної чи іншої переваги однієї статі над іншою та/або щодо стереотипності ролі чоловіка та жінки, що пропагує принизливе та зневажливе ставлення; принижує гідність людини за ознакою статі; демонструє насильство за ознакою статі; використовує зображення тіла людини (частини тіла) виключно як сексуального об'єкта з метою привернення уваги споживача та/або посилення (слова, звуки, зображення) на сексуальні стосунки, що не стосуються рекламованого продукту чи способу його споживання» [3].

Таким чином, наша держава, підтвердила орієнтацію на демократичний розвиток суспільства та гендерну рівність, що задекларовані у Конституції України та низці законів. З моменту прийняття незалежності Україна підписала ряд міжнародних документів серед яких Конвенція ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, Цілі Сталого Розвитку Тисячоліття, ухвалені на період до 2030 року та Стратегію Ради Європи на 2018-2023 рр., ратифікувала Стамбульську конвенцію у яких чітко задекларувала позицію на євроінтеграцію.

Мета роботи – проаналізувати маркери дискримінаційної реклами та виявити шляхи розв'язання проблеми у різних країнах світу та в Україні. Зменшити ризики впливу шкідливого медіа контенту на дітей та молодь та їх сексуалізацію.

Тенденція щодо уникнення проявів дискримінації у рекламі набуває обертів з початком нового тисячоліття. У 2004 р. було прийнято Закон України «Про рекламу». Амстердамська конференція (2013 р.) «Медіа та образ жінки» закликала викорінювати упередження, звичаї, традиції, які базуються на основі стереотипних гендерних ролей, запобігати сексизму. Питання позитивного та нестереотипного зображення людей різної статі у ЗМІ розглядалося у Стратегії Ради Європи «Стратегія гендерної рівності 2014-2017». На основі попередньої було створено нову стратегію Ради Європи з питань гендерної рівності на 2018-2023 роки, де конкретизовано методи роботи, партнерів, а також заходи, необхідні для досягнення кращих результатів. 2018 року уряд затвердив Національний план дій з виконання рекомендацій, викладених у підсумкових зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок на період до 2021 р. План, в тому числі, передбачав «удосконалення нормативно-правової бази у сфері протидії та запобігання дискримінації щодо жінок і дівчат; проведення навчання з питань дотримання прав жінок та включення гендерної складової до освітніх стандартів з підготовки фахівців» [3].

У доповненому Законі «Про рекламу» можна виокремити два кардинальних напрями: дискримінація неприпустима за жодними ознаками (раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, походження тощо), якщо вміщує чи використовує твердження та/або зображення такого змісту; дискримінація неприпустима за ознаками статі, тобто, заборонено використовувати сексизм, – «дії чи ставлення, що дискримінують людей, на основі лише їх статі» [4, с. 140]. Це дало змогу дати дефініцію поняття «дискримінаційна реклама» та «дискримінаційна реклама за ознакою статі». Оскільки для багатьох рекламних продуктів характерні численні прояви гендерної нерівності, починаючи від гендерної стереотипізації до відвертого сексизму, укладачі закону, на наш погляд, намагалися виокремити сексизм для привернення уваги громадськості та рекламодавців до вказаної проблеми. Також, заборонено використовувати тексти, звуки і зображення, що натякають на сексуальний контакт, якщо вони безпосередньо не стосуються рекламованого продукту.

Проблема уникнення сексизму у медіа та рекламі була предметом дослідження О. Кісь, Н. Сидоренко, М. Скорик, С. Котової-Олійник, Б. Стельмах, О. Ярош. Дослідниці акцентують увагу на різних аспектах даної проблеми: репрезентація жіночих образів у ЗМІ, гендерно збалансованому висвітленні медіа різних аспектів суспільного життя та уникненні стереотипізації, формуванні гендерночутливого інформаційного простору, вільного від дискримінації за статевою ознакою.

Гендерна репрезентація у медіа має значний вплив на макрорівні, оскільки виступає маркером демократичного розвитку держави та підписаних нею міжнародних документів та зобов'язань; на мезорівні, оскільки регулює дотримання гендерної рівності між різними соціальними групами; на мікрорівні, оскільки забезпечує вільний розвиток та самоцінність кожної особистості, незалежно від статевої належності та стереотипізації. Наявність елементів сексизму у ЗМІ та рекламі виступає гальмом для розвитку суспільства, породжує нерівність та насилля. З іншого боку, реклама може стати ефективним інструментом для подолання стереотипів і сприяти досягненню гендерної рівності.

Серед нових посібників, які регулюють рекламні комунікації, можна виокремити «Стандарти недискримінаційної реклами: світові тенденції та українські ініціативи» за заг. ред. О. Давліканової, І. Лилик [5]. Метою таких видань є донести кращі європейські стандарти та принципи гідної та соціально відповідальної репрезентації чоловіків та жінок у медіа до українських рекламодавців та маркетологів.

Основним документом, який регулює гідне представлення людей у рекламних продуктах є «Кодекс рекламних і маркетингових комунікацій Міжнародної торгової палати (МТП)», що є рамкою для більшості систем галузевого саморегулювання в країнах Європи. Ряд статей, які формують вимоги до реклами містять положення «Про соціальну відповідальність» (стаття 2), «Про пристойність» (стаття 4), законодавчо забезпечуючи відповідальність за будь які прояви дискримінації та порушення людської гідності. «Особлива

увага під час реалізації принципу відповідального зображення людини приділяється запобіганню еротизації дітей. Підвищена відповідальність щодо зображення дітей закріплена в усіх рекламних кодексах як на міжнародному, так і на національних рівнях, зокрема, в статті 18 Кодексу МТП («Діти та підлітки»)) [5, с. 11-12].

Всі кодекси європейських країн, які регулюють рекламні практики, містять конкретні детальні правила щодо гендерних репрезентацій. Саме цей підхід протягом трьох десятиліть (1992–2022) підтримує та просуває Європейський альянс зі стандартів в рекламі (ЕАСР) та його членські організації. Правила, які стосуються зображення чоловіків і жінок вимагають, щоб вони зображувалися в рекламі позитивно та відповідально. Різні правила у європейських країнах відображають культурні цінності та звичаї, які існують у країнах ЄС та загалом у Європі.

«Ряд організацій галузевого саморегулювання також співпрацює у цьому питанні з представниками органів влади на національному рівні для забезпечення розповсюдження тільки такої реклами, що створена згідно з принципом відповідальності перед суспільством» [5, с. 12].

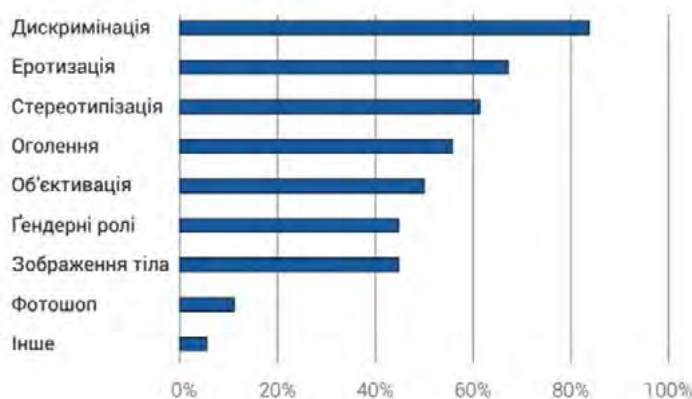

Рис. 1. Частка саморегулюючих галузевих організацій членів ЄАСР, що мають деталізовані правила щодо репрезентацій людини в рекламі, з розбивкою за проблемними питаннями [5, с. 11]

Діаграма, представлена на рис. 1 (за даними опитування Європейського альянсу зі стандартів в рекламі «Гендерні репрезентації в рекламі», 2018, [5, с. 11]), щодо репрезентації людини в рекламі засвідчує необхідність більш детальної розбивки на маркери для здійснення аналізу реклами. Основна увага приділяється (в порядку спадання): дискримінації, еротизації, стереотипізації, оголенню, об'єктивації, гендерним ролям, зображенню тіла, фотошопу. На жаль, в українському медіа-просторі широко використовуються зображення тіла з використанням фотошопу.

Згідно різних теорій комунікації, нав'язливе повторення медіа-контенту сприяє сприйняттю та відтворенню побаченого/почутого; створює відчуття реальності образів та формує нові цінності. Гендерні стереотипи створюють однобічне уявлення про навколишній світ, закріплюють віджилі культурні норми, чим ще більше підсилюють стереотипні уявлення про кожну статтю. В рамках проекту ЄАСР було визначено шість різновидів використання гендерних стереотипів в рекламі, а саме – через зображення тіла; «характерні риси» тієї чи іншої статі; об'єктивацію; соціальні ролі; еротизацію; образливі жарти на адресу людей, що не відповідають стереотипам. Зазначимо, що серед основних проблем в рекламних продуктах України та Великобританії значна увага приділяється саме гендерним стереотипам. Завдяки системі саморегулювання громадяни Європи мають можливість висловлювати свою думку щодо рекламних практик, скаржитись на некоректну рекламу (Європейський альянс зі стандартів в рекламі (European Advertising Standards Alliance (EASA)): <http://www.easa-alliance.org/>), а також очікувати на реакцію у випадку виявлення порушень. З метою практичної боротьби із сексичною рекламною продукцією в Україні з 2011 року працює Індустріальний гендерний комітет з реклами, який виконує подібні функції.

Серед негативних наслідків дискримінаційних практик у ЗМІ та рекламі, окрім вказаних, є те, що вони «продукують і широко використовують штучні, недсяжні для більшості конструкти фемінності та маскулінності, що негативно впливають на формування адекватних образів реальних жінок і чоловіків у суспільстві; закріплюють нерівність, дискримінацію жінок і чоловіків у сім'ї та суспільстві; провокують зневагу, різні види й прояви насильства щодо особистості» [1, с. 64].

У рекламній продукції не повинні бути зображення жінок або чоловіків дискримінаційного чи стереотипного характеру, які принижують жінок або чоловіків, або пропагують насильство. Патріархальне середовище продукує так зване «структурне насильство». Цей термін вперше використав норвезький соціолог Йохан Галтунг в статті «Violence, Peace and Peace Research». Він стверджував, що немає конкретного суб'єкта, людини або інституції, що чинять насильство, воно «вбудоване» у всі соціальні інститути, які не дозволяють задовільнити жертві основні потреби. Саме тому, на нашу думку, насильство важко вичленити, зокрема, у медійних текстах, меседжах, на відміну від зображень.

Правильно побудована рекламна кампанія може змінювати гендерні стереотипи, підтвердженням чого є приклад реклами «Аріель». #ShareTheLoad», Індія.

Батько гостює у сім'ї доньки. Він бачить як вона, повернувшись з роботи та все ще вирішуючи робочі питання по телефону, без перепочинку береться вже за хатню роботу, яку з нею ніхто не ділить. Після повернення додому героїня починає допомагати своїй дружині по дому. Торгова марка «Аріель» хотіла, аби реклама заохочувала чоловіків допомагати у домашніх справах і, звичайно, продавала порошок. Результат: за результатами дослідження Всесвітнього центру дослідження реклами (WARC), рекламна кампанія підвищила продажі вдвічі як у грошовому вираженні, так і за обсягами [5, с. 23].

Існують різні механізми регулювання та форми втручання в роботу медіа з метою подолання сексизму. Рекламна грамотність є складовою медіаграмотності та відображає специфічну здатність розуміти техніки реклами та критично аналізувати рекламний контент. З метою запобігання сексизму в рекламі на аналізі місцевої та світової перспективної практики у 2019 році було створено посібник «Вирішення та запобігання сексизму в рекламі. Аналіз місцевої та світової перспективної практики» на кошти фонду «Жіноче здоров'я Вікторія в рамках проєкту «Рекламна (не)рівність»» [6]. Розглянемо шляхи розв'язання проблеми у різних країнах. Наприклад, у Австралії для запобігання сексичного змісту реклам пропонують формувати позитивні образи тіла та здоровий спосіб життя, боротися з ідеалізованими медіа зображеннями краси та гендерних стереотипів. У Великобританії при створенні гендерних репрезентацій пропонують звертати увагу на особисту, соціальну, медичну та економічну сфери, уникати гендерних стереотипів, сексу у ЗМІ, порнографії, гендерних та сексуальних «норм», поширення сексуалізованих образів у соціальних мережах.

У Великій Британії 2019 року створено науково-дослідний Інститут Джинни Девіс з гендеру у медіа, який працює у медіаіндустрії з метою навчити маркетологів та широку аудиторію переборювати гендерні стереотипи у ЗМІ, які орієнтовані на дітей. Також Інститут Джинни Девіс проводить симпозиуми та салони з питань гендерної рівності та пропонує різні моделі репрезентації статей у ЗМІ з метою навчання та розробки прогресивного контенту. Таким чином, у цих країнах для вирішення проблеми сексичної реклами розроблено механізми соціального маркетингу та медіаграмотності.

Одним із негативних наслідків впливу ЗМІ на молоде покоління є передчасна сексуалізація. У 2007 році у Великій Британії у Відділі дітей, школи та сім'ї було створено «Дитячий план», метою якого була теза: «Англія – найкраще місце в світі». План передбачав зменшити ризик від потенційно шкідливого медіа-контенту, який сприяє ранній сексуалізації дітей. «Щоб зробити це, ми мусимо спочатку прийняти, що сексуалізація, як доказ в цьому звіті і у схожих звітах США і Австралії, є шкідливою. Тільки тоді ми почнемо розвивати стратегії для допомоги нашим молодим людям справлятися з сексуалізацією і створювати простір, де вони можуть розвивати і відкривати свою сексуальність у свій час і у власний спосіб [7, с. 75].

Висновки. На основі різнопланового аналізу проявів дискримінаційної реклами можемо зробити наступні висновки: 1) європейська спільнота стурбована негативним впливом такої реклами на розвиток демократичних процесів та впровадження гендерної рівності про що свідчать законодавчі документи; 2) в Україні спостерігаються тенденції до якісної зміни законодавчої бази та вироблення нових маркерів для аналізу реклами; 3) маркерами дискримінаційної реклами визначено: прояви дискримінації (за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, походження тощо), еротизації, стереотипізації, оголення, об'єктивації, гендерними ролями, зображенням тіла, фотошопом. Виокремлено маркери сексичної реклами як складової дискримінаційної: реклама стверджує або натякає, що роль однієї статі в соціальному, економічному і культурному житті нижча, ніж іншої; наявність гендерних стереотипів у текстах та зображеннях; об'єктивація (оречевлення); еротизація; оголення, фотошоп, недосяжні конструкти фемінності/макулінності, мачизм, образливі жарти на адресу людей, що не відповідають стереотипам; 4) виявлено, що в залежності від змісту тексту та зображення рекламних продуктів, реклама може негативно/позитивно впливати на розповсюдження/викорінення гендерних стереотипів, негативно впливати на соціалізацію дітей; 5) висвітлено досягнення Європейського альянсу зі стандартів в рекламі (ЕСАР) щодо ознак дискримінаційної реклами та правил зображення чоловіків і жінок.

Отже, з метою запобігання сексизму у рекламі та дотримання Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі» необхідно донести до педагогів, журналістів, маркетологів, рекламодавців та громадськості суть та прояви сексизму, кращі світові та національні зразки рекламної практики та медіаграмотності. Сексизм у ЗМІ та рекламних продуктах у світі формує підсвідоме ставлення до жінок, як до слабших, які потребують чоловічого захисту, формують у молодого покоління викривлене уявлення про сексуальність, негативно впливають на статеву соціалізацію дітей. З метою практичної боротьби із сексичною рекламною продукцією у мережі Інтернет існує «Гендерний музей» (<https://www.genderculturecentre.org/muzey-zhinochoi-ta-gendernoi-istorii-gendermuseum/>), де зібрані сексистські реклами, а з 2019 року медійними громадськими організаціями вручається антипремія «Це яйце!».

Використана література:

1. Котова-Олійник С., Стельмах Б., Ярош О. Гендерна абетка для українських медіа : посібник. Луцьк : Волинська мистецька агенція «Терен», 2013. 108 с.
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2021, № 50, ст. 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1750-20#Text> (дата звернення: 14.06.2022).
3. Про затвердження Національного плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.09.2021. № 634-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-go-planu-dij-z-vikonannya-rekomo-zhinok-do-vosmoyi-periodichnoyi-dopovidi-ukrayini-pro-vikonannya-konvencyi-pro-likvidaciyu-vsih-form-diskriminaciyi-shchodo-zhinok-na-period-do-2021-roku> (дата звернення: 24.06.2022).
4. Словник Європейського інституту з гендерної рівності / пер. М. Бабак, О. Давліканової, М. Дмитрієвої, Л. Компанцевої, М. Козир, К. Левченко, М. Скорик, О. Суслової. Київ : «Вістка», 2021. 170 с.
5. Стандарти недискримінаційної реклами: світові тенденції та українські ініціативи; за заг. ред. О. Давліканової, І. Лилик. Київ: Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, 2018. 116 с.
6. Addressing and preventing sexist advertising. An analysis of local and global promising practice (2019). URL: [https://womenshealthvic.com.au/resources/WHV_Publications/Issues-Paper_2019.10.29_Address-and-preventing-sexist-advertising-an-analysis-of-local-and-global-promising-practice_REVISED_\(Fulltext-PDF\).pdf](https://womenshealthvic.com.au/resources/WHV_Publications/Issues-Paper_2019.10.29_Address-and-preventing-sexist-advertising-an-analysis-of-local-and-global-promising-practice_REVISED_(Fulltext-PDF).pdf) (дата звернення: 23.06.2022).
7. Papadopoulos, L (2010). Sexualisation of Young People Review. Home Office, London. URL: <https://dera.ioe.ac.uk/10738/1/sexualisation-young-people.pdf> (дата звернення: 20.06.2022).

References:

1. (2013) Gender alphabet for Ukrainian media: manual / S. Kotova-Oliinyk, B. Stelmakh, O. Yarosh. Lutsk: Volynska mystetska ahentsiia "Teren", 108 s. [in Ukrainian].
2. (2021) Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro reklamu" shchodo protydyi dyskryminatsii za oznakoiu staty" [The Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Advertising" on Combating Discrimination on the Basis of Gender"]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, № 50, st. 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1750-20#Text> (data zvernennia 14.06.2022) [in Ukrainian].
3. (2021) Pro zatverdzhennia Natsionalnoho planu dii z vykonannia rekomendatsii, vykladenykh u zakliuchnykh zauvazhenniakh Komitetu OON z likvidatsii dyskryminatsii shchodo zhinok do vosmoi periodichnoi dopovidi Ukrainy pro vykonannia Konvencyi pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok na period do 2021 roku. [On the approval of the National Action Plan for the Implementation of the Recommendations Set forth in the Concluding Remarks of the UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women to the Eighth Periodic Report of Ukraine on the Implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women for the Period Until 2021] Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid (05.09.2021). № 634-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-go-planu-dij-z-vikonannya-rekomo-zhinok-do-vosmoyi-periodichnoyi-dopovidi-ukrayini-pro-vikonannya-konvencyi-pro-likvidaciyu-vsih-form-diskriminaciyi-shchodo-zhinok-na-period-do-2021-roku> (data zvernennia 24.06.2022) [in Ukrainian].
4. (2021) Slovyk Yevropeiskoho instytutu z gendernoi rivnosti [Dictionary of the European Institute for Gender Equality] / per. M. Babak, O. Davlikanovoi, M. Dmytriievoi, L. Kompantsevoi, M. Kozyr, K. Levchenko, M. Skoryk, O. Suslovoi. Kyiv : «Vistka», 170 s. [in Ukrainian].
5. (2018) Standarty nedyskryminatsiinoi reklamy: svitovi tendentsii ta ukraïnski initsiatyvy [Standards of non-discriminatory advertising: global trends and Ukrainian initiatives]; za zah. red. O. Davlikanovoi, I. Lylyk. Kyiv: Predstavnytstvo Fondu im. Fridrikha Eberta v Ukraini, 116 s. [in Ukrainian].
6. (2019) Addressing and preventing sexist advertising. An analysis of local and global promising practice. URL: [https://womenshealthvic.com.au/resources/WHV_Publications/Issues-Paper_2019.10.29_Address-and-preventing-sexist-advertising-an-analysis-of-local-and-global-promising-practice_REVISED_\(Fulltext-PDF\).pdf](https://womenshealthvic.com.au/resources/WHV_Publications/Issues-Paper_2019.10.29_Address-and-preventing-sexist-advertising-an-analysis-of-local-and-global-promising-practice_REVISED_(Fulltext-PDF).pdf) (data zvernennia 23.06.2022).
7. Papadopoulos, L (2010). Sexualisation of Young People Review. Home Office, London. URL: <https://dera.ioe.ac.uk/10738/1/sexualisation-young-people.pdf> (data zvernennia 20.06.2022).

Vykhov S. T., Radchenko O. Ya. The problem of avoiding sexism in advertising: trends and consequences

The article analyzes the manifestations of sexism in the media and identifies the signs of discriminatory advertising. The ways of solving the problem in different countries of the world are shown. In Ukraine, there are trends regarding qualitative changes in the legislative framework and the development of new markers for analyzing discriminatory advertising. The amended law "On advertising" is analyzed, which identifies two cardinal directions: discrimination is unacceptable on any grounds; discrimination is unacceptable on the grounds of gender. It was found that depending on the content of the text and image of advertising products, advertising can negatively/positively affect the spread/elimination of gender stereotypes. The article highlights the achievements of the European Advertising Standards Alliance (EASA) regarding the signs of discriminatory advertising and the rules for depicting men and women. Markers of discriminatory advertising are defined as: manifestations of discrimination (based on race, color, political, religious and other beliefs, gender, age, disability, origin, etc.), eroticism, stereotyping, nudity, objectification, gender roles, body image, Photoshop. Markers of sexual advertising as a component of discriminatory advertising are identified: advertising claims or hints that the role of one gender in social, economic, and cultural life is lower than that of the other; the presence of gender stereotypes in texts and images; objectification (materialization); erotization; nudity, Photoshop, unattainable constructs of femininity / masculinity, machismo, offensive jokes about people who do not meet stereotypes. It is shown that awareness of the decent representation of people of different genders in advertising, taking into account advertising rules and discriminatory markers, will reduce the risks of negative impact of media content on children and youth and ensure the democratic development of society. The article can be useful for teachers, journalists, marketers, media workers.

Key words: Media, discriminatory advertising, discriminatory advertising markers, sexism, gender stereotypes, the European Advertising Standards Alliance (EASA).

Вишківська В. Б., Кондратенко Л. І., Патлайчук О. В., Малінка О. О.

СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ФАКТОР УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито сутність «студентоцентрованого навчання» як нової парадигми організації освітнього процесу у вищій школі.

Обґрунтовано, що впровадження студентоцентрованого навчання забезпечує автономність особистості студента, гнучкість освітньої траєкторії, систематичний моніторинг якості освітніх послуг, підвищує мотивацію студентів до навчання та саморефлексії, сприяє формуванню суб'єктної позиції студента і створює умови для гармонійного розвитку особистості. Доведено, що студентоцентроване навчання вимагає його персоналізації та цифровізації як необхідних факторів удосконалення системи підготовки фахівців у ЗВО.

З'ясовано, що персоналізація передбачає такий спосіб проектування та реалізації освітнього процесу, у якому студент виступає суб'єктом навчальної діяльності, що визначає його здатність до аналізу та проектування своєї діяльності, самостійних дій в умовах невизначеності, прагнення до самовдосконалення (самопізнання, самоконтролю, самооцінки, саморегуляції та саморозвитку) і прагнення творчої самореалізації. За допомогою своєї активності особистість когнітивно, теоретично або практично моделює, структурує простір своєї взаємодії зі світом, організує його, зберігаючи при цьому свою автономність.

Обґрунтовується висновок, згідно з яким трансформація професійної підготовки, що відбувається в даний час, передбачає: вироблення нових концептуальних та організаційно-управлінських підходів до формування системи професійної підготовки фахівців; розроблення відповідних цифровій реальності форм та напрямів педагогічної освіти (інтеграція з глобальним інформаційним відкритим освітнім простором, вільний доступ до світових цифрових ресурсів, задоволення освітніх потреб студентів в цифрових продуктах), оновлення її змістового компоненту.

Ключові слова: студентоцентроване навчання, студентоцентрований підхід, персоніфіковане навчання, цифровізація навчання, управління, професійна підготовка.

Соціально-економічні умови, в яких Україна перебуває на сучасному етапі розвитку, зумовили виникнення необхідності в удосконаленні національної освітньої системи, спрямованої на гармонізацію систем вищої освіти з метою створення єдиного освітнього простору. Перед професійною освітою постало завдання досягнення стандартів високої якості, що дозволять конкурувати з іншими європейськими державами.

Якість освітнього процесу неминуче впливає на укомплектованість держави фахівцями у майбутньому, у зв'язку з чим означеній проблемі необхідно приділяти особливу увагу.

Новим випробуванням для українських шкіл став перехід на онлайн навчання у зв'язку з оголошеною пандемією. При цьому соціологічні дослідження засвідчують, що вчителі зіштовхнулися з рядом проблем при його впровадженні: неможливість контролювати процес сприйняття школярами навчального матеріалу; учні не справляються зі збільшеним обсягом матеріалу для самостійного вивчення; низька мотивація до навчання; – значні затрати часу на перевірку домашнього завдання.

Тому сьогодні активно обговорюються проблеми, пов'язані із новими соціокультурними підходами до створення стратегії освіти. Держава, суспільство формують попит на нові форми та види навчання, нові підходи до підготовки майбутніх учителів. Зміст освіти має бути соціально сконструйованим та оновлюватись залежно від контенту. На зміну традиційній передачі знань має прийти процес конструювання їх суб'єктами у процесі спільної навчальної діяльності.

У процесі вдосконалення національної освіти з кожним роком дедалі вагомішого значення набувають ідеї запровадження студентоцентрованого підходу до організації навчання у вищій школі, цифровізації навчання, впровадження яких сприяє модернізації та розвитку освіти, а також підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців та зближенню освіти з наукою. Водночас такі технології багато в чому вимагають перегляду існуючих підходів до освітньої діяльності, а також аналізу їхнього впливу на суспільство та окремі соціальні групи.

Теоретико-практичні аспекти підготовки майбутніх фахівців висвітлені у роботах В. Бондаря, С. Гончаренка, В. Кузя, Н. Кузьміної, О. Мороза, О. Плахотник, О. Пометун, О. Савченко, В. Сластьоніна та ін. Різні аспекти підготовки майбутнього вчителя в системі вищої освіти висвітлені у працях А. Алексюка, Н. Бібік, Н. Дем'яненко, М. Євтуха, В. Майбороди, С. Черкасової та ін.

Актуальність запровадження студентоцентрованого підходу у вищій освіті обґрунтовано в новому Порядку денному Європейського Союзу щодо вищої освіти [13], Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти [14] тощо.

У дослідженнях В. Бахрушина [1] обґрунтовано нормативну, освітню, суспільну та філософську складові студентоцентрованого навчання на сучасному етапі трансформування системи вищої освіти. Ю. Сорокою доведено, що студентоцентрований підхід являє собою тип освітнього процесу, метою якого є розширення автономії суб'єктів освітнього процесу, розвиток їхньої здатності до критичного мислення [11].

Проблемам цифровізації навчання присвячено праці О. Буйницької, Л. Варченко-Троценко, Б. Грицеляк, Н. Морзе. Автори доводять, що створення цифрового контенту реалізує ідею управління знаннями, що сприяє розвитку інновацій, зростанню продуктивності праці, якості професійної компетентності фахівців [2; 9].

Мета статті – розкрити основні позиції таких напрямів вдосконалення професійної підготовки фахівців, як студентоцентризм та цифровізація.

Сьогоднішня засвідчує, що європейська система освіти здебільшого орієнтується на конструюванні знань шляхом аналізу інформації. Завдяки цифровим технологіям та Інтернету освіта моделюється як діалог між викладачем та студентом, орієнтований на продукування нових знань, утвердження ідей педагогіки співробітництва в процесі фахової підготовки. По суті, університет сьогодні розглядається як цифрова освітня система, в якій здійснюється перехід до освіти, орієнтованої на студента – так звана студентоцентрована спрямованість навчання, закладена в освітні стандарти нового покоління [3].

Створення навчальної домінанти передбачає відбір та використання цікавих питань, проблем, завдань, що дозволяють налаштувати студентів на заняття, включити всі сфери розумової та емоційної сфер. Інакше кажучи, у процесі навчання необхідно створити умови для розвитку суб'єктних властивостей особистості: здібності до цілепокладання та рефлексії, відповідальності, активності та свободи вибору, аналізу та коригування своєї діяльності. Саме це визначає будь-яку успішну людину, конкурентного випускника, особливо у професійному середовищі.

Суб'єктна позиція виступає «складною, інтегративною характеристикою особистості суб'єкта, що відображає його активно-виборче, ініціативно-відповідальне, перетворювальне ставлення до самого себе, до діяльності, до людей, до миру та життя загалом» [4]. Відтак, суб'єктна позиція виступає інтегральною характеристикою особистості у відносинах із соціальним світом і є головною ланкою активності, дозволяючи особистості не тільки досягати успіху, а й створювати власну стратегію життя, будучи важливою передумовою особистісно-професійного розвитку людини.

С. Гільманов пов'язував суб'єктну позицію з поведінковим проявом сукупності цінностей, установок, особистісних якостей у діях та взаємодії студента [5]. У цьому сенсі суб'єктна позиція – феномен, який визначає загальний сенс взаємодії у навчальній діяльності та актуалізує інші (окрім навчальних) інтенції та ресурси особистості.

Для розвитку суб'єктності та становлення суб'єктної позиції необхідно створення спеціальних умов, у яких індивід зміг би: – висловити смислові переваги, тому що сенс може стати тією самою інтенцією до позначення себе як суб'єкта освітнього процесу; – розвивати позицію суб'єкта не лише навчальної діяльності, а також професійної; саморозвиватися та самовдосконалюватися; – робити вибір; – спиратися на суб'єктний досвід; – вибудовувати індивідуальну освітню траєкторію [4].

У вищій школі Польщі, наприклад, акцент робиться на тому, що освітньо професійна програма має давати студентам можливість актуального для них напрямку підготовки, що забезпечить належний рівень опанування знань, набуття професійного досвіду, формування соціальних компетенцій. Для реалізації цієї мети має бути забезпечена гнучкість навчання, яка трактується як можливість оновлення змісту освіти та модифікації освітніх програм відповідно до запитів абітурієнтів і студентів [15].

Водночас зауважимо, що той, хто навчається, не стане суб'єктом, якщо він не матиме можливості здійснення освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей та смислових переваг. Вирішити цю проблему є можливим, якщо звернутися до персоналізації навчання у ЗВО.

Персоналізація – процес набуття суб'єктом загальнолюдських, суспільно значущих, індивідуально-неповторних якостей і властивостей, які дозволяють оригінально виконувати певну соціальну роль, творчо будувати взаємини з іншими людьми [12]. Персоналізація особистості є продовженням її буття, це перетворення суб'єкта на особистість, яка реалізувала власну індивідуальність. Навчальна діяльність, рушійною основою якої є особистісний сенс, своєю чергою, набуває форми внутрішньої мотивації, що згодом позначається на якості навчання. Тому використання персонологічного підходу розглядається в числі «характерних акцентів успішних освітніх реформ» сьогоднішнього. На думку Р. ДеЛоренцо, персонологізована освіта є вектором для розвитку системи освіти у світі [12].

Отже, необхідною умовою самореалізації людини з різними потребами в навчанні, особистісними уподобаннями в життєдіяльності та життєтворчості стає персоналізація, що розглядається у контексті психолого-педагогічних досліджень здебільшого у наступних ракурсах:

– як технологія навчання, спрямована на індивідуалізацію навчання і створення умови для задоволення потреб учнів (студентів) у саморозвитку;

– як концепція конструювання своїх навчальних цілей, управління навчанням із можливістю організації власної освітньої траєкторії [3; 5; 11].

Сьогоднішня персоналізацію пов'язують із використанням цифрових технологій у силу великого ресурсу інформаційно-комунікативних засобів та технологій, здатних надати широкі можливості суб'єктові навчання з урахуванням його індивідуальних особливостей.

У своїй основі цифровізація, перш за все, передбачає трансформацію значущої інформації в цифрову форму для забезпечення її ефективного використання в різних галузях людської діяльності та формування нових комунікативних і пізнавальних можливостей [10].

Глобальна цифровізація формує новий тип культури сучасного суспільства – цифрову культуру, що потребує модернізації системи професійної освіти у напрямку готовності викладачів до адекватного використання можливостей технологічних новацій та розвитку за їх допомогою актуальних професійно значущих якостей студентів. Відтак, як зауважує Карплюк С.О., цифровізація університету наблизить його до цільової аудиторії і посприє підвищенню конкурентоспроможності ЗВО на ринку освітніх послуг [6].

Визначаючи позитивний потенціал цифровізації, відзначимо, що цифрові технології пропонують безліч варіантів під час проектування освітніх процесів. При цьому освітній простір, що формується цифровізацією, є досить універсальним за рахунок поєднання віртуального та реального компонентів навчання, що дозволяє викладачам передавати знання і безпосередньо, і опосередковано. Також цифровізація формує індивідуальні освітні середовища, куди можуть входити платформи Інтернету, які дозволяють студентові індивідуально керувати навчальним контентом [8], виробляти навички ефективного пошуку та обробки інформації, нових форм «віддаленої» комунікації, візуалізації явищ і процесів, що досліджуються [16].

Інколи персоналізацію ототожнюють з індивідуалізацією та диференціацією, але в нашому розумінні, вона означає не тільки регулювання темпу засвоєння та рівня складності навчального матеріалу, а також орієнтацію на інтереси, смисли та досвід особистості. Персоналізація покликана використовувати індивідуальні здібності студента, його почуття, смисли та набуті компетенції з метою розвитку потенціальних можливостей.

Відповідно до вище викладеного доцільно виділити наступні дидактичні принципи (правила) реалізації ідеї персоналізації навчання: особистісно-сміслова спрямованість; інтеграція змісту; проблемність; відкритість; гуманізація; альтернативність; гнучкість і варіативність; суб'єктність усіх учасників процесу; створення позитивного емоційного фону; створення психологічного комфорту в навчальному середовищі; індивідуалізація та диференціація; дослідна та творча орієнтація навчання.

Запропоновані принципи дозволяють системно та цілісно актуалізувати особистий досвід студента, задовольнити освітні потреби та смислові переваги, у тому числі, шляхом цифровізації навчання. Цифровізація пропонує продукти, які дозволяють формувати індивідуальні освітні траєкторії. Це програми, які або адаптуються до потреб кожної людини, або дають можливість самостійно проектувати свій процес. Системи цифрової персоналізації спочатку визначають, що знає студент (школяр) і з якими труднощами він стикається; за підсумками аналізу система визначає подальшу освітню траєкторію суб'єкта навчання, а також дає рекомендації щодо продовження роботи над подоланням конкретної проблеми або щодо переходу на новий рівень завдань.

Відмінною рисою цифрового реформування освіти дедалі більше стає гнучке навчання у транскордонному інтерактивному середовищі з використанням відкритого контенту з усього світу. Широка участь користувачів у міжнародних соціальних мережах, спільнотах за інтересами та професійних спільнотах, форумах, використанні міжнародних відкритих освітніх ресурсів – все це характеризує цей етап переходу від пасивного використання контенту до його активного обговорення, генерації нових знань на якісно новому рівні.

Висновки. Отже, новий інформаційний тип суспільства якісно змінив концепцію підготовки майбутніх фахівців. Нині утверджується ідея створення нового наукового знання, ідеалів, цінностей в процесі опанування стандартів професійної підготовки спеціалістів, готових до інноваційних перетворень у сфері своєї професійної діяльності. Цей процес характеризується не тільки заміною традиційних педагогічних технологій на інноваційні, але й переглядом цілей і цінностей освіти, заміною технократичних відносин в системі «викладач-студент» на гуманістичні, переходом до співробітництва зі студентами як активними суб'єктами освітнього процесу.

Від ефективності функціонування системи освіти значною мірою залежить якість людського і професійного потенціалу країни, готовність людей протистояти природним та соціальним викликам. Таким чином, можна констатувати перехід від «репродуктивної» до «креативної» парадигми освіти шляхом організації взаємодії людини, технологій і суспільства.

У перспективах подальших досліджень – функціональна готовність фахівців до реалізації ідей студенто-центрованого навчання у ЗВО в умовах цифрового освітнього простору.

Використана література:

1. Бахрушин В. Університет і студент. 2018. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1270-universitet-i-student>
2. Буйницька О., Варченко-Троценко Л., Грицеляк Б. Цифровізація закладу вищої освіти. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 1. С. 65-79.
3. Ваганова О. И. Основные направления реализации технологий студентоцентрированного обучения в вузе. М., 2018. Т. 6. № 3. С. 2.
4. Вишківська В.Б. Суб'єктивність студентів у навчальному процесі – необхідна умова формування професійної компетентності. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2008. Вип. 8 (18). С. 2-4.
5. Гильманов С. А. Характеристики субъектной позиции студента в учебном взаимодействии. *Гуманитарные исследования. Humanitates*. 2017. Том 3. № 1. С. 220-233.
6. Карплюк С. О. Інформаційно-педагогічний менеджмент вищої школи: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. № 241, 2017. С. 122-125.
7. Локальні системи управління якістю: світовий досвід та українські практики побудови / ред. Фініков Т. В., Терещук В. І. Київ: Таксон, 2018. 316 с.

8. Маноїленко Н. В., Кононенко С. О., Крамаренко Н. М. Цифровізація освітнього процесу в умовах дистанційного навчання в закладах вищої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. (201), С. 108-112. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-201-108-112>
9. Морзе Н., Буйницька О., Варченко-Троценко Л. Створення сучасного електронного навчального курсу в системі Moodle. Навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький. 2016. 232с.
10. Строков А.А. Цифровизация образования: проблемы и перспективы. *Вестник Мининского университета*. 2020. Т. 8, № 2. С. 15.
11. Сорока Ю. Практикуючи студентоцентровану освіту: діагностичні аспекти студентських очікувань. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2014. № 32 (1101). С. 190–194.
12. DeLorenzo R. Game Changer: Dramatic Journey to Digital Personal Competency System // *Образовательная политика*. 2019. № 3 (79). С.158–163.
13. Paris Communiqué. Paris, 2018. URL: <http://www.ehea2018.paris/Data/ElFinder/s2/Communique/EHEAParis2018-Communique-final.pdf>
14. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Kyiv: CS Ltd., 2015. 32 p.
15. Woznicki J. Bechmarcing w systemi szkolnictwa wyzszego. Wybrane Problemy. Warszawa, 2012. P. 5–14.
16. Shykyrynska O.V, Vyshkivska V.B. Google-classroom yak zasib formuvannya IKT-kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly [Google-classroom as a means of forming ICT competence of the future primary school teacher] *Scientific notes of Vinnytsya State Pedagogical University named after Mykhaylo Kotsyubynskiy. Series: pedagogy and psychology*. T.61. 2020. С. 75-78.

References:

1. Bakhrushyn V. Universytet i student [University and student]. 2018. URL: [http://education-ua.org/ua/articles/1270-universitet-i-student\[in Ukrainian\]](http://education-ua.org/ua/articles/1270-universitet-i-student[in%20Ukrainian])
2. Buinytska O., Varchenko-Trotsenko L., Hrytseliak B. Tsyfrovizatsiia zakladu vyshchoї osvity [Digitization of higher education institutions]. *Osvitohichnyi dyskurs*. 2020. № 1 . S. 65-79. [in Ukrainian]
3. Vahanova O. Y. Osnovnye napravleniya realizatsyy tekhnolohiy studentotsentryrovannoho obucheniya v vuze [The main areas of implementation of student-centered technologies in higher education]. *M*.2018. T. 6. № 3. S. 2. [in Russian]
4. Vyshkivska V.B Subiektivnist studentiv u navchalnomu protsesi–neobkhidna umova formuvannya profesiinoї kompetentnosti [Subjectivity of students in the educational process is a necessary condition for the formation of professional competence]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova*. 2008. Vyp.8 (18). С. 2-4. [in Ukrainian]
5. Hylmanov S. A. Kharakterystyky sub'ektnoi pozytsyy studenta v uchebnoy vyzaymodeistviy [Characteristics of the student's subjective position in educational interaction.]. *Humanytarne yssledovaniya. Humanitates*. 2017. Tom 3. № 1. S. 220-233. [in Russian]
6. Karpluk S. O. Informatsiino-pedahohichnyi menedzhment vyshchoї shkoly: suchasnyi stan ta perspektivy rozvytku [Information and pedagogical management of higher education: current status and prospects.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Pedahohika. Sotsialna robota*, №241, 2017. S. 122-125. [in Ukrainian]
7. Lokalni systemy upravlinnia yakisti:svitovyi dosvid ta ukraїnski praktyky pobudovy [Local quality management systems: world experience and Ukrainian construction practices]/ red. Finikov T. V., Tereshchuk V. I. Kyiv: Takson, 2018. 316 s. [in Ukrainian]
8. Manoilenko N. V., Kononenko S. O., Kramarenko N. M. (2021). Tsyfrovizatsiia osvithnoho protsesu v umovakh dystant-siinoho navchannya v zakladakh vyshchoї osvity [Digitization of the educational process in the conditions of distance learning in higher education institutions]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. 2021. (201), S. 108-112. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-201-108-112> [in Ukrainian]
9. Morze N., Buinytska O., Varchenko-Trotsenko L. Stvorennia suchasnoho elektronnoho navchalnoho kursu v systemi Moodle [Creating a modern e-learning course in the Moodle system]. *Navch. posib. KamianetsPodilskyi: PP Buinytskyi*. 2016. 232s. [in Ukrainian]
10. Strokov A.A. Tsyfrovizatsiia obrazovaniya: problemy u perspektivy [Digitization of education: problems and prospects]. *Vestnyk Mynynskoho unyversyteta*. 2020.T. 8, №2. S. 15. [in Russian]
11. Soroka Yu. Praktykuiuchy studentotsentrovanoї osvitu: diahnostychni aspekty studentskykh ochikuvan [Practicing student-centered education: diagnostic aspects of student expectations]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. «Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody»*. 2014. № 32 (1101). S. 190–194. [in Ukrainian]
12. DeLorenzo R. Game Changer: Dramatic Journey to Digital Personal Competency System // *Obrazovatelnaia polityka*. 2019. № 3 (79). S.158–163.
13. Paris Communiqué. Paris, 2018. URL: <http://www.ehea2018.paris/Data/ElFinder/s2/Communique/EHEAParis2018-Communique-final.pdf>
14. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Kyiv: CS Ltd., 2015. 32 p.
15. Woznicki J.(2012) Bechmarcing w systemi szkolnictwa wyzszego [Benchmarking in the higher education system] *Wybrane Problemy*. Warszawa, 2012. P. 5–14. [in Poland]
16. Shykyrynska O.V, Vyshkivska V.B. Google-classroom yak zasib formuvannya IKT-kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly [Google-classroom as a means of forming ICT competence of the future primary school teacher] *Scientific notes of Vinnytsya State Pedagogical University named after Mykhaylo Kotsyubynskiy. Series: pedagogy and psychology*. T.61. 2020. S. 75-78.

Vyshkivska V. B., Kondratenko L. S., Patlaichuk O. V., Malinka O. O. Student-centered education as a factor of improving the professional training system in Institutions of higher education

The article reveals the essence of "student-centered learning" as a new paradigm of organization of the educational process in higher education.

It is substantiated that the introduction of student-centered learning provides autonomy of the student's personality, flexibility of educational trajectory, systematic monitoring of the quality of educational services, increases students' motivation to study and self-reflection, promotes the formation of the student's subjective position and creates conditions for harmonious personality development. It is proved that student-centered education requires its personalization and digitalization as necessary factors for improving the system of training in the Free Economic Zone.

It was found that personalization involves a way of designing and implementing the educational process in which the student is the subject of educational activities, which determines his ability to analyze and design their activities, independent action in uncertainty, the desire for self-improvement (self-knowledge, self-control, self-esteem, self-regulation and self-development) and the desire for creative self-realization. Through his activity, the individual cognitively, theoretically or practically models, structures the space of his interaction with the world, organizes it, while maintaining its autonomy.

The conclusion is substantiated, according to which the transformation of professional training that is taking place now involves: development of new conceptual and organizational and managerial approaches to the formation of a system of professional training; development of appropriate digital reality forms and directions of pedagogical education (integration with the global information open educational space, free access to global digital resources, meeting the educational needs of students in digital products), updating its content component.

Key words: student-centered learning, student-centered approach, personalized learning, digitalization of learning, management, training Назва анотація ключові слова.

УДК 355.233.2:796:356.13(043.3)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.05>

Гнидюк О. П.

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ НЕПЕРЕРВНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ НА ТАКТИЧНОМУ ТА ОПЕРАТИВНОМУ РІВНЯХ
ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ**

У статті представлено авторську концепцію неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативному рівнях військової освіти. Концепція має на меті поліпшення фізичної підготовки курсантів і слухачів шляхом якісної трансформації змісту основних компонентів освітнього процесу – емоційно-мотиваційного, змістовно-цільового, організаційно-діяльнісного, контрольного-оцінного. Концепція ґрунтується на визначених науково обґрунтованих теоретико-методологічних положеннях, педагогічних підходах і принципах, результатах узагальнення передового педагогічного досвіду, потенційних можливостях освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Державної прикордонної служби України щодо використання елементів сучасної спортивної дидактики, Бойової армійської системи (БАС), стандартів військової освіти, уніфікованих програм підготовки прикордонників країн ЄС, стандартів вищої освіти зі спеціальностей, а також інноваційного змісту, форм, методів, прийомів і засобів фізичної та інших видів підготовки (індивідуальної з рукопашного бою, вогневої, психологічної, тактичної медицини, кросової тощо).

Концепція має на меті результативне формування здатності в курсантів і слухачів під час навчання у ВВНЗ ДПСУ до постійного професійного фізичного розвитку та самовдосконалення, застосовувати у процесі оперативно-службової діяльності набуті прикладні і методичні знання з фізичної підготовки, прикладні рухові вміння і навички особистої безпеки, захисту і нападу з використанням спеціальних засобів та прийомів рукопашного бою, уміння застосовувати фізичну силу та спеціальні засоби при виконанні службових обов'язків, фізичну витривалість, навички переносити фізичні навантаження без зниження професійної працездатності в умовах повсякденної діяльності з охорони державного кордону, а при необхідності і при веденні сучасного бою. Реалізація авторської концепції передбачає поглиблене і детальне науково-методичне розроблення змістовно-сміслового компоненту концепції шляхом обґрунтування педагогічних умов і системи фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативному рівнях військової освіти.

Ключові слова: неперервна фізична підготовка, фізична підготовленість, офіцери-прикордонники, рівні військової освіти, концептуальні основи, система фізичної підготовки, результати.

Узагальнення результатів дослідження неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників та результатів аналізу ретроспективних і компаративістських засад професійної і фізичної підготовки офіцерських кадрів сектору безпеки і оборони дозволяють зробити висновок, що в освітньому процесі загалом та у процесі фізичної підготовки зокрема є змістові та методичні резерви щодо поліпшення якості неперервної фізичної підготовки курсантів і слухачів на тактичному та оперативному рівнях військової освіти. Крім цього узагальнення результатів аналізу організаційно-педагогічних і дидактичних засад фізичної підготовки

офіцерів прикордонних служб та збройних сил у країнах НАТО і в Україні, ознайомлення з результатами науково-теоретичного доробку учених і практикою фізичної підготовки офіцерів у системі професійної підготовки дало змогу виявити низку суперечностей, які помітні в системі військової освіти на різних рівнях.

Ці суперечності актуалізують потребу у розв'язанні проблеми неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативному рівнях військової освіти шляхом обґрунтування концепції і відповідної інноваційної системи для її впровадження в освітній процес ВВНЗ ДПСУ з метою поліпшення якості підготовки офіцерського складу для прикордонного відомства.

Мета – представити авторське обґрунтування концепції неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативному рівнях військової освіти.

У дослідженні ми виходимо з того, що концептуальні основи є «системою поглядів, понять про явища або процеси, способи їхнього розуміння, тлумачення; основною ідеєю теорії; ідеєю, планом, задумом нового, оригінального розуміння; конструктивним принципом художньої, технічної та інших видів діяльності» [1]. Ґрунтуючись на умовиводах В. Аніщенко [2], Є. Яковлева, Н. Яковлевої [3] та Є. Хрикова [4] зазначимо, що педагогічна концепція має містити нову, оригінальну (авторську) ідею, на основі якої вибудовується (проектується або моделюється) концепція. Також в основу концепції має бути покладений провідний задум з урахуванням конструктивних принципів, що відображають особливе, раніше не реалізоване трактування та/або висвітлення явища (спосіб розв'язання проблеми або конкретного завдання), які слугують підґрунтям концепції. Концепція має містити реальну оцінку педагогічної дійсності, відповідати рівню практичної та наукової значущості, опиратись на досягнення базових галузей науки, відповідати специфіці об'єкта та предмета дослідження [5, с. 229–230, 234–235].

З урахуванням цих міркувань під концепцією неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативному рівнях військової освіти (далі – Концепція) розумітимемо провідну авторську ідею що має на меті поліпшення цього процесу шляхом якісної трансформації змісту основних компонентів – емоційно-мотиваційного, змістовно-цільового, організаційно-діяльнісного, контрольно-оцінного. Концепція ґрунтується на визначених науково обґрунтованих теоретико-методологічних положеннях, педагогічних підходах і принципах, результатах узагальнення передового педагогічного досвіду, потенційних можливостях освітнього процесу у вищому військовому навчальному закладі Державної прикордонної служби України (далі – у ВВНЗ ДПСУ) щодо використання елементів сучасної спортивної дидактики, Бойової армійської системи (БАРС), стандартів військової освіти, уніфікованих програм підготовки прикордонників країн ЄС, стандартів вищої освіти зі спеціальностей, а також інноваційного змісту, форм, методів, прийомів і засобів фізичної та інших видів підготовки (індивідуальної з рукопашного бою, вогневої, психологічної, тактичної медицину, кросової тощо).

Концепція має на меті результативне формування здатності в курсантів і слухачів під час навчання у ВВНЗ ДПСУ до постійного професійного фізичного розвитку та самовдосконалення, застосовувати у процесі оперативно-службової діяльності набуті прикладні і методичні знання з фізичної підготовки, прикладні рухові вміння і навички особистої безпеки, захисту і нападу з використанням спеціальних засобів та прийомів рукопашного бою, уміння застосовувати фізичну силу та спеціальні засоби при виконанні службових обов'язків, фізичну витривалість, навички переносити фізичні навантаження без зниження професійної працездатності в умовах повсякденної діяльності з охорони державного кордону, а при необхідності і при веденні сучасного бою. Ця здатність характеризується поєднанням мотиваційно-ціннісного (прагнення, мотиви, інтереси, бажання та ціннісні орієнтації офіцерів щодо безперервного професійного фізичного розвитку та самовдосконалення, ставлення до здорового способу життя, опанування прикладних рухових вмінь і навичок особистої безпеки тощо), інформаційно-когнітивного (сукупністю теоретичних і практичних знань, прикладних і методичних знань з фізичної підготовки), операційно-діяльнісного (прикладні і методичні вміння і навички з фізичної підготовки) та професійно-особистісного (сукупність важливих індивідуально-особистісних характеристик і властивостей особистості офіцера, що в сукупності дозволяють переносити фізичні навантаження без зниження професійної працездатності в умовах повсякденної діяльності з охорони державного кордону, а при необхідності і при веденні сучасного бою) компонентів.

Щодо структури концепції, то нам імпонує підхід, реалізований у дослідженні В. Аніщенко [2] та в монографії Є. Яковлева і Н. Яковлевої [3]. З урахуванням поглядів, запропонованих цими вченими, структуру концепції неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативному рівнях військової освіти доцільно представити як поєднання таких компонентів: загальні положення (преамбула, мета, правова та методична основа, межі застосування концепції, строки реалізації); понятійно-категоріальний апарат; теоретико-методологічні засади (основні концепти, методологічні підходи); ядро концепції (авторська ідея, яка є оригінальною); змістовно-сміслові наповнення (зміст, форми, методи, прийоми, засоби і технології); педагогічні умови, що забезпечують ефективне функціонування процесу, що вдосконалюється або модернізується; верифікація (процес встановлення істинності наукових положень у шляхом емпіричної перевірки).

Отже, представимо основні положення концепції.

Ґрунтуючись на особливостях функціонального призначення та змістовного наповнення концепції неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативному рівнях військової

освіти, її мета, на наш погляд, полягає у теоретико-методологічному та методико-технологічному забезпеченні цього процесу для підвищення його якості, вдосконалення діяльності суб'єктів неперервної фізичної підготовки – курсантів, слухачів, науково-педагогічних працівників, курсових офіцерів, керівництва кафедр та ВВНЗ ДПСУ (залучених до формування і розвитку здатності застосовувати у процесі оперативно-службової діяльності набуті прикладні і методичні знання з фізичної підготовки, прикладні рухові вміння і навички особистої безпеки, захисту і нападу з використанням спеціальних засобів та прийомів рукопашного бою тощо), а також оптимізація освітнього процесу в цілому.

Правовою основою концепції є державні та відомчі нормативно-правові документи, зміст яких прямо або опосередковано відображає необхідність вдосконалення неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативному рівнях військової освіти або регламентує цей процес. Правову основу Концепції утворюють також загальнодержавні програми, стратегії, відомчі та внутрішньовузівські нормативно-правові документи, які регламентують різноманітні аспекти фізичного виховання, фізичної підготовки, особистої безпеки та застосування сили.

Методичною основою концепції є оновлений зміст неперервної фізичної підготовки, форми, технології, методи, прийоми та засоби теоретичної та практичної діяльності курсантів і слухачів на тактичному та оперативному рівнях військової освіти у ВВНЗ ДПСУ. Методичну основу складають також навчально-методичні заходи з науково-педагогічними працівниками у системі підвищення кваліфікації, зокрема навчально-методичні збори, показові та відкриті заняття, стажування в підрозділах і органах охорони кордону та в інших ВВНЗ та ЗВО.

Методична основа концепції передбачає також характеристику методів дослідження. Умовно їх можна поділити на теоретичні та емпіричні. Щодо теоретичних, то побудова авторської концепції ґрунтується на методах контент-аналізу, порівняння, синтезу, методу узагальнення, понятійно-термінологічного та теоретико-методологічного аналізу, педагогічного проектування та моделювання. Доповнює ці методи педагогічний експеримент, що має на меті перевірку авторських нововведень. Щодо інших методів, які забезпечують об'єктивне отримання даних, то у таблиці 3.2 «Компоненти, критерії та показники фізичної підготовленості офіцерів-прикордонників» досить детально представлено перелік емпіричних методів, обраних відповідно до визначених показників для отримання числових (кількісних параметрів).

В межах концепції понятійно-категоріальний апарат подано основними поняттями дослідження – «рівні військової освіти», «неперервна підготовка», «неперервна фізична підготовка офіцерів-прикордонників», «фізичне самовдосконалення», «фізичне самовиховання», «кваліфікація», «підготовленість», «загальна фізична підготовленість», «спеціальна фізична підготовленість», «готовність», «компетентність», «фізична підготовленість», «здатність», «професіоналізм», «майстерність», «результат неперервної фізичної підготовки». У концепції застосовуються й допоміжними поняття, що є загально визначеними: «концепція», «система», «педагогічні умови», «методологічні принципи», «методика», «підходи» тощо.

Теоретико-методологічні основи визначають стратегічний напрям вирішення проблеми (суперечностей) дослідження і ґрунтуються на відповідних методологічних підходах. Концепція неперервної фізичної підготовки курсантів і слухачів на тактичному та оперативному рівнях військової освіти ґрунтується на наукових положеннях педагогічної та психологічної науки, спортивної дидактики, зарубіжного досвіду, закономірностях і принципах розвитку особистості в умовах ВВНЗ, визначених положеннях науки і методологічних підходах, що взаємопов'язані між собою й структуруються у три концепти: методологічний, теоретичний і технологічний.

Методологічний концепт розкриває взаємозв'язок і взаємодію різних методологічних підходів. У дослідженні ми дотримуємося думки, що методологічний підхід є «комплексом парадигматичних (онтологічна картина, схема, опис об'єктів), синтагматичних (способи та методи доказу, мови опису, пояснення та розуміння) та прагматичних (цілі та цінності, приписи, дозволені та заборонені форми вживання системи та парадигми) структур та механізмів у пізнанні, практиці, що характеризує конкуруючі між собою (або історично змінюють одна одну) стратегії та програми в науці, політиці чи організації життєдіяльності людини. Це принципова методологічна орієнтація дослідження, з кута зору якого розглядається предмет вивчення – неперервна фізична підготовка курсантів і слухачів у ВВНЗ на рівнях військової освіти. Застосування наукових методологічних підходів передбачає вивчення предмету дослідження у певному ракурсі. Оскільки окремий підхід є продуктивним лише щодо вивчення окремих аспектів, тому об'єктивну картину може забезпечити лише комплексне застосування сукупності підходів. Їхній вибір визначається самим дослідником відповідно до специфіки феномену, що вивчається. Водночас обґрунтування цього вибору має бути переконливим та докладно представленим.

З огляду на це розв'язання проблеми неперервної фізичної підготовки курсантів і слухачів на тактичному та оперативному рівнях військової освіти можна представити через призму взаємозв'язку, взаємодії і опори на такі методологічні підходи: діяльнісний, системний, професійно орієнтований, особистісно орієнтований, компетентнісний, аксіологічний, андрагогічний.

Реалізація цих методологічних підходів у комплексі в освітньому процесі забезпечить ефективну неперервну фізичну підготовку курсантів і слухачів на тактичному та оперативному рівнях військової освіти, формування і розвиток всіх компонентів здатності (результату неперервної фізичної підготовки

офіцерів-прикордонників у ВВНЗ), що характеризується поєднанням мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, операційно-діяльнісного та професійно-особистісного компонентів.

Теоретичний концепт корелює з методологічним концептом і охоплює наукові положення, якими обґрунтовується: взаємозв'язок навчання і розвитку особистості; необхідність створення і роль умов для самореалізації та самовдосконалення особистості, підтримки її унікального розвитку шляхом надання свободи вибору способів діяльності, надання можливостей для розвитку особистісного потенціалу (ідеї гуманізації освіти) [7]; доцільність суб'єкт-суб'єктного співробітництва учасників педагогічного процесу; створення предметних умов для розвитку різних форм активності курсантів, у тому числі фізичної [8, с. 104].

У дослідженні ми виходимо з того, що у структурі системи неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативно-тактичному рівнях військової освіти має бути представлений цільовий, змістовий, організаційно-методичний, діагностувально-аналітичний та рефлексивно-результативний компоненти. При цьому за авторським задумом ці компоненти системи мають бути реалізовані комплексно і поетапно з урахуванням особливостей навчання курсантів і слухачів у ВВНЗ ДПСУ на кожному з курсів навчання.

Відповідно до авторської концепції під час навчання на першому курсі курсантам необхідно створити умови для оволодіння вміннями і навичками з фізичної підготовки в обсязі визначеному для військовослужбовців строкової служби, а також теоретичними положеннями, організаційно-методичними вміннями проведення фізичної підготовки на посаді командира відділення та молодшого інспектора прикордонної служби – молодшого прикордонного наряду.

Під час навчання на другому курсі майбутні офіцери мають засвоїти теоретичні положення та опанувати вміннями і навичками, що передбачені посадою командира взводу (відповідно до тактичного рівня військової освіти), а також інспектора прикордонної служби (старшого прикордонного наряду).

На третьому і старших курсах передбачено, що майбутніх офіцерів мають навчити фізичним вправам у повному обсязі, володіти теоретичними положеннями та організаційно-методичними вміннями в проведенні фізичної підготовки на посаді командира роти.

Зокрема метою навчання на третьому курсі є підготовка командира роти (відповідно до тактичного рівня військової освіти) та начальника відділення інспекторів прикордонної служби (старшого зміни прикордонних нарядів).

На четвертому курсі навчання здійснюється підготовка командира батальйону (відповідно до тактичного рівня військової освіти) та підготовка начальника відділу прикордонної служби.

Під час навчання в магістратурі (п'ятий і шостий рік навчання) відбувається підготовка офіцерів для виконання завдань на посадах командира механізованої бригади (відповідно до оперативно-тактичного рівня військової освіти) та на посадах в ДПСУ, що відповідно до вимог військово-облікових спеціальностей передбачають наявність професійної кваліфікації офіцера оперативного рівня.

Також відповідно до авторської системи неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативному рівнях військової освіти передбачається реалізувати на тактичному рівні військової освіти курси професійної військової освіти, зокрема L1A (індивідуальна військова підготовка), L1B (підготовка командира взводу), L1C (підготовка командира роти), а на оперативному рівні військової освіти – курси L2 (підготовка офіцерів штабу батальйону (бригади) та L3 – для підготовки офіцерів органів військового управління оперативного рівня [9].

Ядро концепції утворюють такі концептуальні положення:

1) організація неперервної фізичної підготовки курсантів і слухачів на професійній основі з комплексним поєднанням духовних, корпоративних (культурно-професійних та відомчих), моральних, ціннісних, фізичних, спортивних, військових і виховних аспектів навчання військовослужбовців шляхом залучення експертів і фахівців відповідних галузей;

2) формування культу фізичного здоров'я, уважного ставлення до свого організму шляхом створення сприятливого для занять фізичною культурою і спортом соціально-психологічного середовища у ВВНЗ;

3) моніторинг фізичної підготовки курсантів і офіцерів на основі системи показників, що варіюються відповідно до професійних завдань та результатів навчання на відповідних рівнях військової освіти;

4) розвиток ціннісного ставлення курсантів і слухачів до фізичного удосконалення, до занять з фізичної підготовки, спортом та здоров'язбережувальної компетентності;

5) моніторинг якості фізичної підготовки курсантів і слухачів шляхом залучення інструментів системи внутрішнього та зовнішнього контролю якості освітнього процесу;

6) методичне забезпечення курсантів і слухачів знаннями, вміннями і навичками проведення самостійного фізичного і спортивного тренування без активної участі фахівців із фізичної підготовки;

7) освітній процес має потенційні можливості у ВВНЗ ДПСУ щодо використання елементів сучасної спортивної дидактики, Бойової армійської системи (БАрС), уніфікованих програм підготовки прикордонників країн ЄС, стандартів військової освіти.

З урахуванням позиції Б. Купріянова [10] і А. Литвина [11] для забезпечення ефективної неперервної фізичної підготовки офіцерських кадрів ДПСУ на тактичному та оперативному рівнях військової освіти пропонується реалізувати педагогічні умови, що спрямовані на шість основних напрямів (аспектів, підсистем) освітнього процесу:

- підсистема ресурсного забезпечення (програмно-методичне, матеріально-технічне, інформаційно-комунікаційне тощо);
- підсистема змістовно-методичного забезпечення (зміст, форми, методи, технології навчання);
- середовище (освітнє, інформаційно-освітнє, розвивальне тощо);
- підсистема діяльності науково-педагогічних працівників (щодо організації та управління освітнім процесом, навчанням та викладанням);
- підсистема діяльності курсантів і слухачів (ставлення до навчального процесу, мотивація, зацікавленість, прагнення, включеність у навчання тощо);
- спрямованість науково-педагогічних працівників та освітнього середовища ВВНЗ на особистість майбутнього офіцера як центральну фігуру навчання та виховання.

У концепції пропонується використовувати випробування курсантів і слухачів за тестами, що визначають придатність до подальшого навчання у ВВНЗ ДПСУ шляхом перевірки на витривалість, швидкість, спритність та силу.

Важливим елементом підсистеми верифікації є діагностичний апарат для з'ясування стану фізичної підготовленості курсантів і слухачів, зокрема критерії – психолого-аксіологічний, предметно-інструментальний, поведінково-компетентнісний та індивідуально-функціональний. Критерії та їхні показники враховують вияв фізичних властивостей (швидкість, силу, витривалість, спритність, військово-прикладні рухові навички), а також певні знання, уміння і навички з методичної сфери, особистої безпеки щодо виконання прийомів особистої безпеки, застосування сили та спеціальних засобів, а також компоненти мотиваційно-ціннісної сфери особистості.

Висновки. Концепція неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативному рівнях військової освіти має на меті поліпшення цього процесу шляхом якісної трансформації змісту основних компонентів освітнього процесу. Концепція ґрунтується на визначених науково обґрунтованих теоретико-методологічних положеннях, педагогічних підходах і принципах, результатах узагальнення передового педагогічного досвіду, потенційних можливостях освітнього процесу у ВВНЗ ДПСУ щодо використання елементів сучасної спортивної дидактики, Бойової армійської системи, стандартів військової освіти, уніфікованих програм підготовки прикордонників країн ЄС, стандартів вищої освіти зі спеціальностей, а також інноваційного змісту, форм, методів, прийомів і засобів фізичної та інших видів підготовки.

Реалізація авторської концепції передбачає поглиблене і детальне науково-методичне розроблення змістовно-смыслового компоненту концепції шляхом обґрунтування педагогічних умов і системи фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативно-тактичному рівнях військової освіти у ВВНЗ ДПСУ. Ці важливі аспекти є перспективними для подальших наукових досліджень.

Використана література:

1. Енциклопедія сучасної України. URL : <http://esu.com.ua>.
2. Аніщенко В. О. Теоретичні і методичні засади ступеневої професійної підготовки офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Хмельницький: НАДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 515 с.
3. Яковлев Е. В., Яковлева Н. О. Педагогическая концепция: методологические аспекты построения. Москва : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2006. 239 с.
4. Хриков С. М. Методология педагогического исследования : монография. Харьков : ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.
5. Бобрышов С. В. Историко-педагогическое исследование развития педагогического знания: методология и теория : монография. Ставрополь : СКСИ, 2006. 300 с.
6. Дмитренко Т. О. Основи сучасної педагогіки : монографія. Херсон : Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2016. 462 с.
7. Веретільник В. В., Діденко О. В. Обґрунтування педагогічних умов розвитку військово-спеціальної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі магістерської підготовки. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2017. № 2. С. 46–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2017_2_11.
8. Білявець С. Я. Методична система формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02, 13.00.04 / Національна академія Державної прикордонної служби України. Хмельницький, 2019. 565 с.
9. Клачко В., Білявець С., Діденко О., Дем'янюк Ю. Стан, проблеми та перспективи трансформації військової освіти в контексті реалізації стандартів НАТО. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2022. 28(1), 90-104. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v28i1.958>
10. Куприянов Б. В. Гипотеза кандидатской диссертации (о многообразии педагогических условий). *Наука и практика воспитания и дополнительного образования*, 2006. № 4. С. 100–108.
11. Литвин А. В. Методологические основы понятия «педагогические условия» [Текст] : на допомогу здобувачам наукового ступеня. Львів : СПОЛО, 2014. 76 с.

References:

1. Entsyclopedia of Modern Ukraine [Encyclopedia of Modern Ukraine]. URL: <http://esu.com.ua>. [in Ukrainian]
2. Anishchenko V. O. Teoretychni i metodychni zasady stupenevoi profesiinoi pidhotovky ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy [Theoretical and methodological foundations of staged professional training of officers of the State Criminal Executive Service of Ukraine]. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Khmelnytskyi: NADPSU im. B. Khmelnytskoho, 2020. 515 s. [in Ukrainian]
3. Yakovlev E. V., Yakovleva N. O. Pedagogicheskaya kontseptsiya: metodologicheskie aspekty postroyeniya [Pedagogical concept: methodological aspects of construction]. Moskva : Gumanitar. izd. tsentr VLADOS, 2006. 239 s. [in Russian]

4. Khrykov Ye. M. Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia : monohr [Pedagogical research methodology]. Kharkiv : FOP Panov A. M., 2017. 237 s. [in Ukrainian]
5. Bobryshov S. V. Istoriko-pedagogicheskoe issledovanie razvitiya pedagogicheskogo znaniya: metodologiya i teoriya [Historical and Pedagogical Research on the Development of Pedagogical Knowledge: Methodology and Theory]: monografiya. Stavropol : SKSI, 2006. 300 s. [in Russian]
6. Dmytrenko T. O. Osnovy suchasnoi pedahohiky [Fundamentals of Modern Pedagogy]: monohrafiia. Kherson : Vyd-vo PP Vyshe-myrskyi V. S., 2016. 462 s. [in Ukrainian]
7. Veretilnyk V. V., Didenko O. V. Obgruntuvannia pedahohichnykh umov rozvytku viiskovo-spetsialnoi kompetentnosti ofitseriv-prykordonnykh u protsesi mahisterskoi pidhotovky [Justification of pedagogical conditions for the development of military and special competence to border guard officers in the process of master's training]. Science Rise. Pedagogical Education. 2017. № 2. S. 46–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2017_2_11. [in Ukrainian]
8. Biliavets S. Ya. Metodychna systema formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykh u protsesi navchannia viiskovo-spetsialnykh dysyplin [Methodological system of formation of professional competence to future officers-border guards in the process of training in special military disciplines]: dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.02, 13.00.04 / Natsionalna akademiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Khmelnytskyi, 2019. 565 s. [in Ukrainian]
9. Klachko V., Biliavets S., Didenko O., Demianiuk Yu. Stan, problemy ta perspektyvy transformatsii viiskovoi osvity v konteksti realizatsii standartiv NATO [Status, Problems, and Prospects of Military Education Transformation in the Context of the Implementation of NATO Standards]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: pedahohichni nauky. 2022. 28(1), 90-104. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v28i1.958> [in Ukrainian]
10. Kupryianov B. V. Hypoteza kandydatskoi dySSERTatsyy (o mnohoobrazyyi pedahohycheskykh uslovyi) [Hypothesis of the PhD thesis (on the diversity of pedagogical conditions)]. Nauka y praktika vospytaniya y dopolnytel'nogo obrazovaniya. 2006, № 4, s. 100–108. [in Russian]
11. Lytvyn A. V. Metodolohichni zasady poniattia «pedahohichni umovy» [Methodological foundations of the concept of “pedagogical conditions”]: na dopomohu zdobuvacham naukovoho stupenia. Lviv : SPOLO, 2014. 76 s. [in Ukrainian]

Hnydiuk O. P. Conceptual foundations for continuous physical training of border guard officers at tactical and operational levels of military education

The article presents the author's concept of continuous physical training of border guard officers at the tactical and operational levels of military education. The concept aims to improve the physical training of cadets and master's degree students by qualitative transformation of the content of the main components of the educational process – emotional-motivational, content-target, organizational-activational, control-evaluational. The concept is based on certain scientifically grounded theoretical and methodological provisions, pedagogical approaches and principles, the results of the generalization of best teaching practices, the potential of the educational process in higher military educational institutions of the State Border Guard Service of Ukraine on the use of elements of modern sports didactics, Battlefield Army System (BArS), military education standards, unified training programs for EU border guards, standards of higher education in the specialties, as well as innovative content, forms, methods, techniques and means of physical and other types of training (individual hand-to-hand combat, firearms, psychological, tactical medicine, cross-country training, etc.).

The concept pursues the goal of effective formation of the ability of cadets and master's degree students during their training in higher education institutions of the SBGSU for continuous professional physical development and self-improvement to use the acquired applied and methodological knowledge of physical training in the course of operational and service activities, applied motor skills and skills of personal safety, defense and attack using special means and techniques of hand-to-hand combat, the ability to use physical force and special means when performing official duties, physical endurance, skills to endure physical exertion without reducing professional working capacity in the conditions of daily activities to protect the state border, and, if necessary, in modern combat. The implementation of the author's concept involves in-depth and detailed scientific and methodological development of the content-meaning component of the concept by substantiating the pedagogical conditions and the system of physical training of border guard officers at the tactical and operational levels of military education.

Key words: continuous physical training, physical fitness, border guard officers, levels of military education, conceptual framework, physical training system, results.

Зузяк Т. П., Білозерська Г. О., Кравцова Н. Є., Сізова Н. С., Кравченко І. М.

ТЕХНОЛОГІЇ ІНТЕГРОВАНОГО ПОЛІХУДОЖНЬОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглянуто особливості використання технологій інтегрованого поліхудожнього навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Звернено увагу на вимоги в освітній сфері щодо забезпечення якості освіти відповідно до європейських стандартів та рекомендацій. Актуалізовано проблему підвищення професійної готовності майбутніх учителів мистецьких дисциплін як художньо освіченої особистості, здатної до самовдосконалення. Визначено, що успішність підготовки майбутніх фахівців залежить від впровадження технологій інтегрованого поліхудожнього навчання у вищих навчальних закладах. Проаналізовано науково-методичні джерела з даної проблематики, на основі яких визначено обмеженість обґрунтованої методології. Звернено увагу на необхідність оволодіння майбутніми учителями мистецьких дисциплін різними художньо-педагогічними технологіями в професійній діяльності. Визначено, що технології інтегрованого поліхудожнього навчання сприяють значному удосконаленню професійної підготовки відповідних фахівців. Проаналізовано відмінність інтегрованого поліхудожнього навчання студентів від традиційного. Визначено сутнісні ознаки інтегрованого поліхудожнього навчання. Розглянуто терміни «інтеграція», «художньо-творча діяльність», «поліхудожня діяльність». Визначено головні завдання поліхудожньої освіти та значення застосування технологій інтегрованого поліхудожнього навчання. Наголошено на важливості створення відповідних умов: спрямування майбутніх фахівців до набуття практичного досвіду засобами поліхудожньої проектної діяльності; формування стійкої мотивації до пізнавально-пошукової діяльності у сфері різних видів мистецтва; формування емоційно-ціннісного відношення майбутніх фахівців до різних видів мистецтва; активна участь майбутніх учителів мистецьких дисциплін у художньо-творчій діяльності. Запропоновано методичний інструментарій (методи, способи, форми), відповідно визначених умов. Наголошено на важливості взаємодії різних видів мистецтва, що є важливим засобом вирішення поставлених завдань. Виокремлено етапи впровадження технологій інтегрованого поліхудожнього навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін: організаційно-конструктивний; мотиваційний; діяльнісний; рефлексивний.

Ключові слова: технології, інтегроване поліхудожнє навчання, інтеграція, поліхудожня діяльність, художньо-творча діяльність, мистецтво, педагогічні умови, методи, майбутні учителі мистецьких дисциплін.

Серед євроінтеграційних пріоритетів в освітній сфері чільне місце займає забезпечення якості освіти і навчання відповідно до європейських стандартів та рекомендацій. Це вимагає запровадження необхідних технологій, здатних забезпечити підготовку високопрофесійного фахівця, здатного до самовдосконалення у стрімкому розвитку освіти і суспільства.

Сучасна освітня парадигма передбачає безперервність та цілісність навчання, оптимальність якої залежить від виховання художньо освіченої особистості та забезпечення умов інтеграції, що передбачає розвиток творчої індивідуальності, її критичного мислення, ціннісних орієнтацій.

Успішність процесів підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін до практичної роботи в даному аспекті залежить від впровадження технологій інтегрованого поліхудожнього навчання у закладах вищої освіти, а творчий характер майбутньої професії актуалізує цю необхідність.

Потреба підвищення рівня готовності майбутніх учителів мистецьких дисциплін до організації інтегрованого навчання та важливість розробки та застосування необхідного методичного забезпечення в освітню практику підкреслюється у наукових працях В. Жукова, Л. Масол, О. Щолокової.

Розгляд проблеми інтегрованого поліхудожнього навчання як чинника розвитку творчої та гармонійно художньої особистості вбачаємо у дослідженнях І. Могілей, Г. Падалки, Л. Предтеченської, Т. Рейзенкінд, О. Рудницької, Г. Шевченка. Науковцями зауважується необхідність застосування комплексного підходу до організації творчої діяльності та інтегрованого поєднання дисциплін художньо-естетичного циклу.

Значна кількість наукових досліджень присвячена різним проблемам професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін (В. Антонюк, Р. Верхолаз, З. Квасниця, Г. Ніколаї, Г. Падалка, Т. Ткаченко), зокрема, сучасні наукові пошуки зосереджуються на аспектах інтегрованого навчання в шкільній освіті (В. Бондар, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Машенко, Н. Миропольська, Н. Ничкало, О. Ростовський, Т. Яценко).

Л. Масол досліджується поліцентрична інтеграція змісту загальної мистецької освіти, обґрунтовується авторська концепція поліцентричної інтеграції та вказується на «...важливість інтеграції художніх знань, що трактується як один із провідних принципів загальної мистецької освіти, яка ізоморфно відображає тотальну якість культури інформаційного суспільства...» [2, с. 21].

Аналіз науково-методичних джерел досліджуваної проблеми та обмеженість обґрунтованої методології свідчить про необхідність пошуку нових шляхів застосування технологій інтегрованого поліхудожнього навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін.

Мета статті – розгляд особливостей технології інтегрованого поліхудожнього навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін.

Впровадження технології інтегрованого поліхудожнього навчання покликана необхідністю опанування сучасним інноваційним методичним інструментарієм майбутніми учителями мистецьких дисциплін для виконання професійних завдань на високому рівні.

Сучасній освіті потрібен вмотивований, творчо-активний вчитель, здатний постійно професійно розвиватися, вміти використовувати набутий досвід, мати власну світоглядну позицію.

У провідній реформі МОН України «Нова українська школа» звертається увага, зокрема, на важливість застосування інтегративного та проектного типів навчання на основі інтеграції мистецьких дисциплін.

У загальній мистецькій освіті та в поліхудожньому вихованні школярів майбутньому учителю мистецьких дисциплін необхідно володіти багатьма художньо-педагогічними технологіями: інтегративними; проблемно-евристичними; інтерактивними; ігровими; сугестивними; арт-терапевтичними; медіа-технологіями, технологіями проектного моделювання уроку мистецтва тощо (Л. Масол) [3]. Кожна із цих технологій передбачає застосування відповідних методів та завдань. Для задоволення методично-практичних потреб майбутніх учителів мистецьких дисциплін розроблено чимало науково-методичних посібників та рекомендацій.

Для удосконалення професійної підготовки відповідних фахівців в закладах вищої освіти основоположними технологіями є технології інтегрованого поліхудожнього навчання.

В традиційній системі підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін основна увага концентрується на набутті практичних навичок. Відмінність інтегрованого поліхудожнього навчання полягає в забезпеченні педагогічних умов до творчості, творення образу, вміння бачити світ по-новому [2, с. 20-27].

Сутність інтегрованого поліхудожнього навчання полягає у розкритті творчого потенціалу особистості, вмінні себе проявити та аналізувати свою діяльність, бажанні до самовдосконалення, власної творчості, як способу реалізації в мистецтві, адже як зазначається у працях S. Kim: «придушення індивідуальних творчих здібностей може призвести до колективних проблем» [5, с. 11].

Інтеграція в даному аспекті розглядається як поліхудожній підхід, спрямований на розвиток дослідницько-пізнавальної діяльності студентів та їх самостійної творчої активності. Тут важливим є послідовні та взаємопов'язані дії, спрямовані на формування цілісності та взаємопроникнення навчальних дисциплін, а також різних видів художньо-творчої діяльності.

Художньо-творча діяльність в даному аспекті виступає як процес, в якому домінують елементи самореалізації, практичне спрямування навчання на інтеграцію спеціальних знань, умінь та навичок, котрі стають необхідною передумовою особистісного та професійного становлення фахівця [1, с. 45].

Поліхудожня діяльність майбутніх учителів мистецьких дисциплін передбачає участь особистості у різних видах індивідуальної та колективної творчості за допомогою різних видів мистецької взаємодії, її здатність до естетичної виразності та сприяє розвитку комунікативної та творчої особистості, здатної самостійно знаходити нетрадиційні та креативні рішення, самовдосконалюватись та саморозвиватись.

Головним завданням поліхудожньої освіти є розвиток емоційно-чуттєвої сфери особистості та удосконалення наданих їй природою вмінь чути, бачити, відчувати, рухатися, спілкуватися [4, с. 101].

Застосування технології інтегрованого поліхудожнього навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін сприяє отриманню системних художньо-естетичних знань, формуванню чітких творчих переконань, мистецьких інтересів цілісного естетичного спрямування та створює умови для всебічного розвитку особистості. Тільки в поєднанні різних видів мистецтв можна підкреслити специфіку кожного та оволодіти формами різних видів художньо-творчої діяльності [1, с. 136].

Опанування одного виду мистецтва за допомогою інших сприяє розвитку художнього мислення, художньо-образної мови різних видів мистецтва, опануванню художніми засобами виразності, що є обов'язковою умовою творчого розвитку особистості.

Таким чином, інтегроване поліхудожнє навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін спроможне значно удосконалити систему професійної підготовки відповідних фахівців.

В застосуванні технології інтегрованого поліхудожнього навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін важливо створити такі умови, які б забезпечили, крім опанування професійними знаннями та навичками, оволодіння кількома видами художньої діяльності та розуміння ними принципів інтеграції різних видів художньої діяльності. Серед таких виокремимо наступні:

- спрямування майбутніх фахівців до набуття практичного досвіду засобами поліхудожньої проектної діяльності (формування уявлень студентів щодо теорії та методики мистецької освіти, чітке розуміння концепцій інтегрованих програм, розробка індивідуальних проектів);

- формування стійкої мотивації до пізнавально-пошукової діяльності у сфері різних видів мистецтва (оволодіння студентами професійними знаннями про взаємодію мистецтв, пошук художньої ідеї в творах мистецтва та аналогій в інших видах мистецтва, аналіз-інтерпретації художніх творів);

- формування емоційно-ціннісного відношення майбутніх фахівців до різних видів мистецтва (здатність до вираження художнього образу засобами художньо-творчої діяльності, встановлення емоційної спорідненості художніх образів у різних видах мистецтва (Л. Масол), оволодіння методикою означеної діяльності, вміння оригінально, креативно мислити);

- активна участь майбутніх учителів мистецьких дисциплін у художньо-творчій діяльності (формування потреби до відповідної комунікації зі школярами в практичній діяльності, опанування специфічними особливостями мови мистецтва, різних його видів, розробка когнітивних (ескізне розуміння творів мистецтва), креативних (підготовка рецензій на мистецькі події) та організаційно-діяльнісних (планування власної творчої діяльності) завдань).

В основі інтегрованого поліхудожнього навчання – активна діяльність майбутніх учителів мистецьких дисциплін, організація якої передбачає вибір нестандартних форм навчання, направлених на засвоєння, осмислення, аналізування, зіставлення об'єктивної інформації, отриманої в реальному житті. До прикладу, опанування мовами мистецтва буде ефективнішим завдяки безпосередній участі студентів на відповідних майстер-класах, інтегрованих заняттях, інтегрованих курсах, художньо-творчих проектах, де різні види мистецтва можна сприйняти не лише аудіально чи візуально, але й на «дотик», створюючи щось нове, долучаючись до активної творчості та поєднуючи контент-орієнтований напрям роботи.

Як зазначається Л. Масол, «додавання одного-двох чи більше структурних елементів, їх різноманітні поєднання, групування і перегрупування неминуче призводять до перебудови традиційної структури змісту мистецької освіти й відповідно технологій його репрезентації в межах нового цілого» [3, с. 67-68].

Засвоєння основ взаємодії мистецтв є важливим засобом вирішення освітніх завдань і оволодіння новими педагогічними технологіями, адже «мистецтво може бути середовищем і безпечним простором, за допомогою якого можна експериментувати», головне завдання якого «полягає у створенні достатніх і значущих відносин між частинами, які складають ціле» [5, с. 32-33].

Виокремимо етапи впровадження технології інтегрованого поліхудожнього навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін:

- організаційно-конструктивний, пов'язаний із підбором відповідного методичного комплексу для здійснення даного процесу.
- мотиваційний, спрямований на усвідомлення майбутніми фахівцями значення інтегрованого поліхудожнього навчання у всебічному розвитку і вихованні, визнання культурних цінностей як власних ціннісних пріоритетів;
- діяльнісний, спрямований на оволодіння майбутніми учителями мистецьких дисциплін необхідним методичним інструментарієм та набуття практичного досвіду для здійснення даного процесу;
- рефлексивний, спрямований на моделювання та корегування форм, методів і прийомів в процесі навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін.

Використання технологій інтегрованого поліхудожнього навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін є пріоритетним завданням у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти, що охоплює комплекс знань про взаємодію різних видів мистецтва, досвід поліхудожньої проектної діяльності, здатність до власного вираження художнього образу в процесі активної творчої діяльності, володіння методикою поліхудожньої діяльності, культурний, емоційний та естетичний розвиток майбутніх учителів мистецьких дисциплін.

Висновки. Впровадження технології інтегрованого поліхудожнього навчання містить значний потенціал удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін та сприяє набуттю високого рівня їх готовності до роботи, вмінню аналізувати, порівнювати, моделювати та корегувати власну діяльність. Перспективами досліджень вбачаємо подальше вивчення методів та форм інтегрованого поліхудожнього навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін з опорою на зарубіжний науково-практичний досвід.

Використана література:

1. Гаврилюк О. А. Формування професійної готовності майбутніх учителів музики у педагогічних коледжах до художньо-творчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2019. 294 с.
2. Масол Л. М. Поліцентрична інтеграція змісту загальної мистецької освіти. *Мистецтво та освіта*. Київ, 2020. № 1(95). С. 20-27.
3. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: методичний посібник. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 178 с.
4. Могілей І. В. Поліхудожнє виховання майбутніх учителів музичного мистецтва як педагогічна проблема. *Наукові записки*. 2019. С. 100-105. URL : https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/176/nz_176-100-105.pdf
5. Kim S. Social Integration in Cultural Diversity: Locating Art Education in the 21st Century. *Learning through art: lessons for the 21st century?* 2019. С. 24-35. URL : <https://www.insea.org/wp-content/uploads/2021/12/Learning-through-art-lessons-for-the-21st-century.pdf>

References:

1. Havryliuk O. A. (2019) Formuvannya profesiinoi hotovnosti maibutnikh uchyteliv muzyky u pedahohichnykh koledzhakh do khudozhno-tvorchoi diialnosti: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 [Formation of future music teachers' professional readiness to artistic and creative activity in pedagogical colleges]. Vinnytsia. 294 s. [in Ukrainian].
2. Masol L. M. (2020). Politsentrychna intehratsiia zmistu zahalnoi mystetskoï osvity. [Polycentric integration of the content of general art education]. *Mystetstvo ta osvita*. Kyiv. 20-27 s. [in Ukrainian].
3. Masol L. M. (2015). Khudozhno-pedahohichni tekhnolohii v osnovnii shkoli: yednist navchannia i vykhovannia: metodychnyi posibnyk. [Art and pedagogical technologies in primary school: the unity of teaching and education: a guide]. Kharkiv. 178 s. [in Ukrainian].
4. Mohilei I. V. (2019) Polikhudozhnie vykhovannia maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva yak pedahohichna problema. [Polyart education of future music teachers as a pedagogical problem]. *Naukovi zapysky*. 100-105 s. URL : https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/176/nz_176-100-105.pdf. [in Ukrainian].
5. Kim S. (2019) Social Integration in Cultural Diversity: Locating Art Education in the 21st Century. *Learning through art: lessons for the 21st century?* 2019. 24-35 s. URL: <https://www.insea.org/wp-content/uploads/2021/12/Learning-through-art-lessons-for-the-21st-century.pdf>

Zuziak T. P., Bilozerska H. O., Kravtsova N. Ye., Sizova N. S., Kravchenko I. M. Polycertical education of future teachers of art disciplines

The article considers the peculiarities of using the technology of integrated polyartistic education of future teachers of art disciplines. Attention is paid to the requirements in the field of education to ensure the quality of education in accordance with European standards and recommendations. The problem of increasing the professional readiness of future teachers of art disciplines as an artistically educated person capable of self-improvement is actualized. It is determined that the success of training future specialists depends on the introduction of technologies of integrated polyartistic education in higher educational institutions. Scientific and methodological sources on this issue are analyzed, on the basis of which the limitations of sound methodology are determined. Attention is drawn to the need for future teachers of art disciplines to master various artistic and pedagogical technologies in professional activities. It is determined that the technologies of integrated polyartistic education contribute to a significant improvement of professional training of relevant specialists. The difference of integrated polyartistic education of students from traditional is analyzed. The essential features of integrated polyartistic education are determined. The terms «integration», «artistic and creative activity», «polyartistic activity» are considered. The main tasks of polyartistic education and the importance of the application of the technology of integrated polyartistic education are determined. The importance of creating appropriate conditions is emphasized: directing future specialists to gain practical experience by means of polyartistic project activity; formation of a stable motivation for cognitive and exploratory activities in the field of various arts; formation of emotional and value attitude of future specialists to different types of art; active participation of future teachers of art disciplines in artistic and creative activities. Methodical tools (methods, ways, forms), according to the defined conditions are offered. The importance of interaction of different types of art is emphasized, which is an important means of solving the set tasks. The stages of introduction of the technology of integrated polyartistic training of future teachers of art disciplines are singled out: organizational-constructive; motivational; activity; reflexive.

Key words: technologies, integrated multi-art education, integration, multi-art activity, artistic and creative activity, art, pedagogical conditions, methods, future teachers of art disciplines.

УДК 37.017:17

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.07>

Козловський Ю. М., Опачко М. В., Цюприк А. Я., Дешко Н. В.

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

У статті обґрунтовується потреба у розгортанні широкого освітнього та громадського дискурсу з приводу формування духовної культури особистості. Проблема формування духовності гостро постає у сучасних умовах повномасштабної війни в Україні. Реалії сьогодення доводять, що занедбання, або недооцінка важливості цього аспекту людського життя тягне за собою страшні наслідки, які зрештою, можуть призвести до знищення людства. Місія розвитку духовності та формування духовної культури особистості покладається суспільством на інститути виховання і реалізується через систему освітньо-виховних закладів.

У фокусі уваги потреба в переосмисленні засадничих основ виховання, в першу чергу, теорії, а відтак і практики виховання як глибинного процесу трансляції духовних цінностей. Це передбачає трансформацію методологічної архітекτονіки сучасної теорії виховання на засадах встановлення конструктивних антиномічних зв'язків між ідеалізмом та матеріалізмом, ірраціональним та раціональним, духовним та логічним. Це означає, що у предметну діяльність учнів, студентів окрім традиційних сфер: людина-природа, людина-техніка, людина-людина, людина-знакова система, людина –художній образ необхідно включити чи не найголовнішу – духовну сферу: людина-Бог.

Слід визнати, що педагогічні теорії й методики втратили головні важелі впливу на людину – закликання до совісті, людяності, безкорисливості, чесності, відданості, зрештою – необхідності життя в інваріантній площині Божих заповідей. Людина завше змушена думати, адже вона й сама не досконала. Школа покликана пробуджувати думку, натомість матеріалізована школа грубо її утискає. Адже будь-яка глибока й справжня думка – шлях до Бога.

Отже на часі створення новітньої педагогіки, яка розкриватиме закономірності, принципи, форми і методи виховання, навчання і освіти особистості у всій повноті зв'язків, що виявляють належність людини до духовного й матеріального світів. У структурі новітньої педагогіки духовна педагогіка поряд із дидактикою посяде своє достойне місце.

Ключові слова: духовна культура, виховні інститути, духовність, душа, методологічні засади, духовний й матеріальний світи, світогляд, моральні чесноти.

Нещодавно Президент України В. Зеленський у своєму відеозверненні відзначив, що війна, яка триває в умовах реального часу це не віна між народами, це – війна світоглядів. Якщо осягнути смисл цього твердження крізь призму духовності, то війна, яка зараз триває в Україні – це війна духовності і бездуховності, світла і темряви. Руйнівною силою бездуховності позначені Буча, Ірпінь, Гостомель, сотні знищених жилих кварталів мирних мешканців України, сільськогосподарські угіддя, промислові потужності. Наслідками бездуховності травмовані діти, жінки, літні мешканці, що зазнали наруги від оскажених від лютті, ненависті, бездумного насильства (плодів бездуховності) загарбників.

В аксіологічному аспекті традиційні складові духовності – істина, добро й краса, а її досягнення – основне завдання людини. Виховання слугує суспільною функцією з підготовки молоді до життя, яку здійснює весь соціальний лад: суспільні інститути, організації, церква, засоби масової інформації й культури, сім'я і школа, аби передати прийдешнім поколінням суспільно-історичний досвід і підготувати до результативної праці. Але в сучасних умовах виховання особистості із педагогічного і цілеспрямованого впливу на особистість має перерости в управління формуванням духовності особистості, як наріжного каменя її світогляду.

Духовність, як якісна характеристика свідомості, визначає поведінку, вчинки, життя людини; це особливість людини як суб'єкта, відмінна від бездуховності – втрати нею суб'єктності й перетворення на простий об'єкт. Тож духовність – поступова актуалізація індивідом його суб'єктних рис.

Актуальність проблеми формування духовності в контексті сучасних воєнних реалій впливає із протиріччя між потребою у переосмисленні і трансформації цінностей, як складових духовності та напрацюванням досвіду творення методології сучасного виховання.

Сутність духовності розкрито у філософських роздумах В. Вернадського, М. Грушевського, Г. Сковороди, В. Шинкарука, Д. Чижевського, П. Юркевича. Окреме місце займають філософсько-релігійні погляди на проблеми духовності О. Духновича, М. Костомарова, А. Шептицького.

Психологічні аспекти духовності розглядаються у роботах І. Беґа, М. Боришевського, В. Зінченка, В. Рибалки, В. Чижевського. Соціально-педагогічний вимір духовності осягнуто у працях Г. Ващенко, О. Вишневського, І. Зязюна, Л. Скуратівського, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської; соціально – філософський – представлено у працях В. Андрюшенка, В. Кременя, В. Клепка, В. Онищенка. Сучасні дослідники проблеми духовності розкривають особливості духовного розвитку особистості та обґрунтовують методи формування духовної культури особистості (С. Щербина); виокремлюють компоненти духовної культури особистості (Ю. Білодід, П. Щербань), розкривають проблему духовності у сучасній педагогіці крізь призму філософських, релігійних та психологічних передумов (Т. Кущик).

Але, як слушно зазначає доктор психологічних наук В. Рибалка, «проблематика розвитку духовної культури вносить у розв'язання актуальних проблем психології та педагогіки принципово нові цивілізаційні аспекти» [4, с. 113].

Мета статті полягає у обґрунтуванні необхідності здійснення наукового дискурсу щодо формування духовності особистості в сучасних реаліях.

Як справедливо зауважує В. Рибалка, вже у стародавні часи поняття духу було пов'язано з такими вищими проявами людської природи, які ми називаємо обдарованістю, талантом, геніальністю [4, с. 108]. Згадаємо також і харизматичність, і лідерство.

Виховання духовне полягає у вихованні ціннісного відношення до буття, для стійкого й гармонійного розвитку людини, вихованні почуття обов'язку, правди, щирості, відповідальності та інших рис, що надають вищий сенс людським справам і помислам [7, с. 40].

Учені наголошують, що кожній людині як духовній істоті властиве постійне устремління до свободи, розвитку, самоздійснення, самореалізації, самодії. Духовний розвиток підіймає свідомість особи на нові рівні, пробуджує приховані здібності, сприяє процесові самоактуалізації. При цьому особистість не є пасивною структурою, вона сама визначає напрям, ступінь змін і рівень розвитку всіх психічних феноменів, включно з духовною сферою. Отже, розвиток духовності особистості передбачає прояв власної активності людини, спрямований на самопізнання, саморозвиток (фізичний, емоційний, ментальний, соціальний), самовизначення і самовдосконалення. [2, с. 238].

Молодіжна культура, в основі якої – переважно художні смаки студентства, – досить специфічний і замкнений світ. Це субкультура без національного коріння, орієнтована на сьогодення. Тут переважають нові цінності порівняно з традиційними минулими. Переважно це культ тілесності, сексуальності, тобто загалом фізіології. Молодь сьогодні, на відміну від старшого покоління, практично не соромиться будь-яких фізіологічних виявів тіла. Безсоромність неабияк формує сучасна художня література, сповнена емоцій, пов'язаних із сексуальними взаєминами, а також написана ненормативною лексикою. Відчуття сорому, що звично слугувало ознакою суто людського, культурного, вищого, на відміну від тваринного світу, нині є чимось застарілим і зайвим.

Стосовно виховання душі, то цьому процесові повинні передувати певні кроки – співучасті, співдії, співприсутності, співпереживання, співчуття, відчуття в сокровенне, котре є в людях, у природі, у творах мистецтва і навіть у речах. А своє сокровенне потрібно намагатися уявляти (ставити перед собою) і розмірковувати про це. Здійснюючи такі кроки, перебуваючи в стані розуміння світу, іншої людини, твору мистецтва, самої себе душа буде зростати і зміцнюватися. Необхідно враховувати, що поряд із мистецтвом могутнім стимулом у кристалізації теми душі було християнство. У світовій філософській традиції вивчення людини часто спиралося на такі методологічні засади, котрі мали аналітичну спрямованість, унаслідок чого відбувалося певне народження цілісного погляду на людину, а спеціальні напрямки дослідження її сутності формувались як специфічні дисциплінарні «предмети», у межах яких розроблялися певні усталені «антропологічні» схеми [6, с. 9].

Виховання душі є важною проблемою. Кожне нове покоління людей шукає свої шляхи її розв'язання. І те, що людство ще існує, – кращий доказ того, що такі шляхи, зрештою, знаходяться. Інша річ, усвідомлення

знайдених шляхів. Зокрема, це стосується психології з претензією на розв'язання проблеми душі, оскільки більше ніж півтора століття вона розчленовує душу на окремі функції для їх об'єктивного вивчення. [5, с. 6].

Повернення у вітчизняну педагогіку людської душі назріло досить давно. Послугуючись душею як гранітним фундаментом науки, є можливість врешті об'єктивно, легко й логічно пояснити людині у процесі виховання, що й чому з нею саме так відбувається.

Окрім того, можна широко визнати, що виховання є не лише і не так керуванням ростом тіла і розвитком психічних функцій, як, передусім – розвитком душі, вивільнення її значущості з-під впливу матеріального тіла.

Душа для виховного процесу так само реальна, як фізично відчутне тіло. Без неї практична педагогіка стає бездушною машиною, що формує й обслуговує матеріально бездушну людину. Чимало педагогів понині не знають, що стан душі й духу безпосередньо впливає на думки й почуття учня, його успіхи, загалом його життя.

Належність людини до духовного й матеріального світів спокон-віків для педагогів становила неабиякі труднощі. Десятиліттями вони шукали джерело духовного в тілесному, визнаючи фізіологічні функції основою психічних. За радянських часів психологи і педагоги чітко дотримувалися принципу фізіологічної детермінації свідомості й теорії локалізації функцій головного мозку, відповідно до якої психічні функції – продукти діяльності локальних зон, або «центрів», головного мозку. І, на перший погляд, таке припущення видавалося абсолютно переконливим, адже за травм деяких частин голови, розлади психіки справді мали місце.

Нині у школах вивчають основи Біблії як взірці чудової моралі, про яку культурна людина має знати, але виконувати які практично немає потреби.

Наука оперує глибокими знаннями про сфери багатогранності людини. Зосталося лише правильно «з'єднати» їх між собою. Тут виникатимуть методологічні труднощі. По-перше, яка сфера людини – основна? На перший погляд, без сумніву, біологічна (генетична), а відтак, за принципами ієрархічної супідрядності, – психічна, соціальна, духовна. Та насправді все може бути оманом.

У світлі здобутих наукою знань щодо енергоінформаційної суті людини, саме духовна сфера визначальна [3]. Спершу душа, дух, а відтак – усе інше. Народженню тіла передує дух. Спершу – енергія й інформація. Душа й дух, втілені в немовля, вже володіють абсолютним знанням. Якщо це так, то людину загалом слід «читати» не від фізичного тіла до духу, а навпаки – від духу до тіла. І нашу інтегральну модель теж належить аналізувати з кінця. Важко уявити, як може змінитися виховання людини, якщо цей висновок визнають правильним.

Отже, знання наші, якщо не геть хибні, то дуже неповні й спрощені. Людина значно розмаїтіша й складніша. Ми недостатньо знаємо і несповна враховуємо її найтонші, потаємні властивості, що не дає змоги досягти істотного прогресу у вихованні. Дедалі наполегливіше наше життя заповнюють ідеї, засновані на інших уявленнях про людину. На них і варто вибудовувати нову парадигму людського виховання. Як зауважує В.Рибалка, «в контексті цих даних постає питання про відмову <...> від категоричного протиставлення між ідеалізмом і матеріалізмом та встановлення продуктивних антиномічних зв'язків між ними» [4, с.1 09]. Це надзвичайно важлива теза для розуміння напрямку пошуку методологічних засад сучасного виховання, в тому числі і формування духовної культури особистості.

В якості засадничих принципів нової методології можуть бути прийняті заповіді, яким більше ніж 2000 років. У сучасному трактуванні їх можна звести до семи провідних положень і розглядати в якості основоположних для розвитку духовності сучасної цивілізованої людини.

1. За будь-яких обставин прийміть ситуацію, утім не переставайте прагнути кращого. **Девіз – твердість.**
2. Легко знаходьте позитив у кожній неприсмності. Збагачайте досвід, вдосконалюйтесь, будьте вимогливішими до себе. Легко віддавайте й дотримуйте слова. **Девіз – навчання.**

3. Будьте скромними, зайвий раз не виділяйтеся, старайтеся не хизуватися перед іншими. **Девіз – скромність.**

4. Виховуйте в собі витримку, самовладання, м'яку вдачу. За проблем у спілкуванні спеціально підготовлюйтеся, зокрема до спілкування з егоїстами й запальними людьми. **Девіз – доброзичливість.**

5. Зберігайте в таємниці свої плани до їхнього втілення. Зберігайте таємниці інших, будьте стриманими. Не думайте й не кажіть ні про кого негативу. Понад усе любіть людей. **Девіз – моральна висота (чистота).**

6. За тієї чи іншої невдачі критично оцініть ситуацію. Вірте в потрібні сили. Будьте готові до різного, не обтяжуючи себе перебуванням у неприємній обстановці (якщо в цьому є потреба), носінням зайвого... Нехай рівною буде постава і розум у рівновазі. **Девіз – рівновага розуму.**

Споживайте чисту їжу, дотримуйтесь гігієни, виконуйте фізичні й гігієнічні вправи, релаксуйте, дихайте правильно, аутогенно тренуйтеся, і медитуйте. Вивчайте довкілля. **Девіз – удосконалення.**

Лише в постійній наполегливій праці Вам забезпечено успіх. Заперечуючи наявність духу й душі, обов'язково доводиться вдаватися до міфології й абстракцій. Тоді замість душевної сили все можна пояснити певними «прихованими резервами» організму. Питання в тому, де ж сховані ці «резерви»? Можливо, це резерви енергії? Тоді що це за енергія, і де бере початок? Якщо йдеться про енергію душі й життєву силу, все очевидно.

Совість, на слухне переконання Святих Отців, слугує найвищою формою свідомості, «голосом Бога в душі». Вона дається людині як природний дар, як-от, за праведність батьків; може бути розбуджена в дитинстві завдяки правильному вихованню; або – обмежена особистими зусиллями на ниві благочестя.

Хай там як, пробудження сумління – неабияке благо для людини, а втрата його чи намагання заглушити – непоправна біда.

Якщо на викравальний голос сумління душа, образно, «затуляє вуха» або «заплющує очі», щоб не бачити свого зла, яке показує совість, вона екранує себе від безкінечного потоку благодаті. Забезпечення душі Божественним світлом переривається, іноді на тривалий час.

Свідомість вихованця неможливо розбутити лише за допомогою навчальних закладів. Будь-яка дія розуму полягає в обмірковуванні. Людина завше змушена думати, адже вона й сама не досконала. Та замість того, щоб пробуджувати думку, школа грубо її утискає. Будь-яка глибока й справжня думка – шлях до Бога, та допустити цього матеріалізована освіта не може.

«Виховуйте дітей ваших у страху Божому. Страх Божий – початок мудрості» (Пс. 110, ст. 10). Принагідно зазначимо, слово страх не має тут нічого схожого із психологічними станами переживання негативних емоцій у зв'язку із очікуванням чогось загрозливого для життя, здоров'я, комфорту людини. «Страх» тут потрактовується у сенсі «внутрішнього» цензора, який «діє» у системі координат десяти Божих заповідей і оцінює вчинки, поведінку людини крізь призму її власної совісті, сумління. Страх Божий – це не про страх, що паралізує, сковує, позбавляє дії розум. Це про страх, який звільняє від хаосу, вивільняє розум із полону неоднозначності. Навчити дітей щоразу розмірковувати, як відреагує на той чи інший вчинок Господь – завдання абсолютно посилене. Якби народ завше послуговувався цим почуттям, не було б воєн, екологічних криз, виродження потомства. Прагнучи загального блага, втілюючись б істинний сенс життя – єднання людини з Богом як вищим ступенем цнотливості (повернення безсмертя).

Упродовж життя людська душа проявляється як особистість, якій притаманні усвідомлені розум, воля, сила (емоції й почуття), вдача і темперамент, спрямованість і світогляд.

Рівень особистості визначає передусім інтелект, що ієрархічно панує над почуттями завдяки волі. Правильний світогляд узгоджує їх між собою, задаючи особистості позитивне спрямування. За браку світоглядних орієнтирів узгодженість душевних сил порушується.

Світогляд слугує стрижнем індивіда, його хребтом. Викривлення стрижня або його пошкодження спотворюють душу. А без світогляду особистість – наче медуза, яку викинуло на берег. І тоді це вже не особистість. За психіатричними нормами бодай якийсь світогляд у людини має бути. Біблію наука не спростувала. Проте «стара гвардія» шкільних педагогів (дарвіністів), як і колись, фанатично втовкмачують у душі дітей стереотипи хибного світогляду.

Дари Всевишнього, звісно, не випадкові, але таємниці їхнього розподілу для нас невідомі. Усі спроби людей селекціонувати геніїв за спадковими ознаками не увінчалися успіхом. Ба більше, у поколіннях відомих особистостей, але аж ніяк не святих, завше було вдосталь виродків. Святість, однак, також не спадкова. У Євангелії зазначено, що таланти відпускаються «кожному за його силою» (Єванг. Від Матвія, гл. 25, ст. 15). Відтак (наприкінці життя) з кожної людини питають, як вона розпорядилася цими скарбами.

У жодному разі не можна «закопувати в землю» головний дар Бога – талант власне життя, не примноживши його й не увіковічивши. В такої людини «відніметься й те, що має» (Єванг. Від Матвія, гл. 25, ст. 29), тобто життя з перспективою райського блаженства. Але ще задовго до фізичної смерті люди, що не бажають набиратися мудрості й доброти (любити і прощати), втрачуть поступово здатність нормально почуватися, виявляти волю і тверезо роздумувати.

Те саме з талантом, який «закопують у землю», причому не лише від пияцтва й ледачості. Прагнення до зла (продажність, розпуста тощо) теж призводить до виродження талантів. Відтак творчий плід таких особистостей у духовному й душевному аспектах стає отруйним. І вже тоді йдеться не про невігластво ледачих і самовдоволених егоїстів, а про демонічний безум талановитих покидьків.

Один із засновників європейської педагогіки Ян Амос Коменський навчав, що до шести років дитині необхідно прищепити віру, страх Божий, моральність і чесноти. Лише по тому можна братися за предметне навчання.

Як відомо, організм, не отримуючи належного харчування, регулярного очищення, розвивальних вправ, виснажується, слабшає, хворіє. А без чистої, розвинутої душі людина взагалі не має доступу до істинно людських світів, і жоден матеріальний добробут цього не компенсує. Душі необхідно очищатися від зла, їй потрібна благодатна духовна пожива, розумові й моральні вправи, аби змінювати силу свідомості. У цьому й полягає завдання виховання, яке визнає душу.

Найбільше не поталанило педагогіці з моральним вихованням індивіда і всіх прийдешніх поколінь. Гасла й заклики, що впливають на ті чи інші дії вихованців, не підкріплені реальними фактами. Педагогічні теорії й методики втратили головні важелі впливу на людину – закликання до совісті, людяності, необхідності життя в Божому страху, винагороди за праведність і покарання за блуд.

Ступінь совісті відповідає рівню особистості. Будь-яке моральне відхилення (навіть мінімальне) стає відхиленням від свідової норми і слугує, хай непомітно, симптомом душевної недуги. Брак совісті підриває і ослаблює моральну пам'ять. Власне це пояснює, чому люди талановиті, навіть відомі, коять непоправні дурниці, чинять підло, стають злочинцями і збоченцями.

З огляду на цілісність духовної субстанції, відчуття безпосередньо пов'язані з появою образів-уявлень, емоційно пережитих, тож закарбовуються у пам'яті. Завдяки позначенню образів словами народжуються

сенси, й уявлення стає поняттям. Сукупність запам'ятовування, оцінки й перероблення інформації, побудова логічних (словесних) систем і явищ, втілюваних умоглядних образів (ідей), – суть людського мислення.

Розумна душа живе не єдиним чуттєвим сприйняттям чи взятими з книжок знаннями. Вона особисто спрямовує в зовнішній світ ідеї, що виходять із творчих надр свідомості. А основа всіх ідей, проєктів і починань людини – слово.

Згідно з ученням Платона, мета людини – досягнути найвищого блага. До того ж, приватне вище благо одної людини невіддільне від блага загального, тобто Бога – «джерела життя і безсмертя». Людина, усвідомлюючи свою високу ціль і спрямування волі до досягнення загального блага, актуалізує й зміцнює позитивні почуття, поглинаючи рештки негативної емоційності.

До таких вищих (суто людських) почуттів належать: милосердя і співчуття, щедрість і відвага, почуття справедливості. А супроводжують їх терпіння, смиренність, прощення образ тощо, які, натомість, інтегруючись, підводять душу людини до любові – вершини позитивних емоцій і почуттів.

Основа виховання – виховання любов'ю. Об'єднуючи все добре в людині, любов, як вищий стан духу, є неосяжною силою, що перемагає навіть смерть. І це не абстрактна поетична метафора. Адже Сам Творець життя «Бог є Любов» (Посл. Іоанна I. 4. 8). Наповнена світлом любові душа впокорується, очищається від скверни самоті; позбавляється остраху (гніву і зневіри). На зміну ж невдоволенню і ремствуванню приходять радість і подяка. Нехтуючи пристрастями, емоційні сили душі поглинають позитивні почуття, а в любові настає резонанс сил. Тоді все людське єство змінюється. Душу наповнює Божественне світло, і вона стає незайманою, віднаходячи мудрість цілого. Любяча душа творить, немов богоподібна істота, тож більше не наважується руйнувати, зраджувати, лихословити тощо.

Добро, як творче ремесло, похідне від любові. Зло, навпаки, є поділом цілого. Все, що стосується роз'єднання – суперечки, руйнування, побоїв, вбивства тощо, – дії злих сил. Брехливі й гнівні слова (ба навіть думки) шкодять не лише ближнім, а й передусім руйнують тих, з уст яких такі слова вириваються. За нещодавніми науковими даними, наші гени чують людські думки; сприймають їх і відображають у генетичному коді нащадків.

Через бездуховність загалом безліч людей, спроможних ще запам'ятовувати цифри, читати й писати, з часом втрачають здатність до розуміння суті того, про що вони кажуть і пишуть. Оперуючи формулами і прислів'ями, чимало людей вважають себе достатньо мудrimi на підставі поодиноких обмежених знань.

Ми повинні по-новому розглядати розвиток хисту й талантів. Талант (передусім інтелектуальний) і пам'ять (основа інтелекту) – вроджені складові розуму. Утім вони не утворюють ціле за браку сумління (моральної основи особистості) і не розвиваються без систематичних вправ. Водночас, якщо вроджена недоумкуватість (олігофренія) і набуте (деменція) досить закономірно впливають з розумової відсталості батьків і порочного виховання дітей, то талант розподіляється за іншими (невідомими) законами моральної основи особистості.

Висновки. Сьогодні у нашому суспільстві гостро постає проблема формування духовної культури особистості. Це завдання традиційно покладається суспільством на інститути виховання і реалізується через систему освітньо-виховних закладів. Слід визнати, що педагогічні теорії й методики втратили головні важелі впливу на людину – закликання до совісті, людяності, безкорисливості, чесності, відданості. Сучасні суспільні виклики, обтяжені війною, в яку втягнуто Україну актуалізують потребу переосмислення методологічних засад виховання, з урахуванням: 1) необхідності налагодження конструктивного «діалогу» між ідеалізмом та матеріалізмом, ірраціоналізмом та раціоналізмом, духовним та логічним; 2) належності людини до духовного й матеріального світів та розкриття закономірностей, принципів, форм і методів виховання, навчання і освіти особистості у всій повноті зв'язків між ними.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у проєктуванні наукових засад педагогіки духовності.

Використана література:

1. Бугайчук К. Формування духовності молоді на сучасному етапі розвитку українського суспільства. *Проблема духовності сучасної молоді: реалії та перспективи*: матеріали Міжрегіон. наук.-практ. конф. молодих дослідників (Житомир, 8 листоп. 2007 р.). Житомир : Вид-во ПП Сахневич, 2007. С. 27-31.
2. Груць Г. Релігійно-духовні цінності як умотивовані потреби розвитку особистості студентів: історичний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 35, Т. 2, 2021. С. 238-247
3. Козловський Ю. М., Захар'яш О. С. Духовний розвиток українського студентства у контексті християнського світогляду. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 76, Т. 1. С.174-178.
4. Рибалка В.В. Духовність і духовна культура у становленні творчо обдарованої особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 8-9 (15-16) /08-09/2013. С.108-113. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/10366/1/%D0%A0%D0%B8%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0.pdf>.
5. Скотний В. Виховання душі. *Молодь і ринок*. 2011. № 6. С. 5-10.
6. Чернілевський Д. В., Пшеничний О. В., Сідячева Н. В. Духовна культура особистості : навч. посібник. Київ–Вінниця : Академія креативної педагогіки, 2009. 384 с.

References:

1. Buhaichuk K. (2007). Formuvannia dukhovnosti molodi na suchasnomu etapi rozvytku ukrainskoho suspilstva [Spiritual development of youth at the current stage of Ukrainian society formation]. Problema dukhovnosti suchasnoi molodi: realii ta perspektyvy: materialy Mizhrehion. nauk.-prakt. konf. molodykh doslidnykiv, m. Zhytomyr, 8 lystop. 2007 r. Zhytomyr: Vyd-vo PP Sakhnevych, S. 27-31 [in Ukrainian].
2. Hruts H. (2021). Relihiino-dukhovni tsinnosti yak umotyrovani potreby rozvytku osobystosti studentiv: istorychnyi aspekt [Religious and spiritual values as the motivated needs of students' personality development: historical aspect]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp. 35, tom 2. S.238-247 [in Ukrainian].
3. Kozlovskiy Yu.M., Zakhar'iash O.S. (2021). Dukhovnyi rozvytok ukrainskoho studentstva u konteksti khrystyianskoho svitohliadu [Spiritual development of Ukrainian students in the context of Christian philosophy]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. № 76, T. 1. S.174-178. [in Ukrainian].
4. Rybalka V.V. (2013). Dukhovnist i dukhovna kultura u stanovleni tvorchoi obdarovanoi osobystosti [Spiritual view and spiritual culture in establishment of a creative personality]. Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti.. № 8-9 (15-16) /08-09/2013. S.108-113. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/10366/1/%D0%A0%D0%B8%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0.pdf> [in Ukrainian]
5. Skotnyi V. (2011). Vykhovannia dushi [Soul educating]. Molod i rynek. № 6. S. 5–10. [in Ukrainian].
6. Chernilevskiy D. V., Pshenychniuk O. V., Sidiacheva N. V. (2009). Dukhovna kultura osobystosti: navch. Posibnyk [Spiritual culture of personality: textbook]. Kyiv; Vinnytsia: Akademiia kreatyvnoi pedahohiky. 384 s. [in Ukrainian].

Kozlovskiy Yu. M., Opachko M. V., Tsiupryk A. Ya., Deshko N. V. Formation of spiritual culture of an individual in the context of current challenges

The authors of the article have grounded the need to develop a broad educational and public discourse on issues of formation of spiritual culture of an individual. The problem of spirituality formation is of pronounced topicality in current conditions of a full-scale war, taking place in Ukraine. Today's realities prove that neglecting or underestimating the importance of this aspect of human causes consequences, ultimately leading to the destruction of humanity. The mission of spirituality development and the formation of spiritual culture of an individual is entrusted by the society to educational institutes and is implemented through the system of educational institutions.

The need to rethink the fundamental foundations of education and up-bringing, first of all, the theory, and therefore the practice of education as a profound process of transmission of spiritual values is in the focus of attention. This involves the transformation of methodological architecture of modern education theory on the basis of establishing constructive antinomic relations between idealism and materialism, irrational and rational, spiritual and logical. This means that, in addition to the traditional spheres, such as human-nature, human-technology, human-human, human-sign system, human-artistic image, it is important to involve spiritual sphere to the subject activity of students, namely, human-God.

One cannot but recognize that pedagogical theories and methods have lost the main levers of influence on an individual – the appeal to conscience, humanity, selflessness, honesty, devotion, ultimately – the necessity of living in the invariant plane of God's commandments. Human is always forced to think, because is not perfect oneself. School is meant to awaken thought, but the materialized school rudely suppresses it. After all, any deep and true thought is the way to God.

Therefore, it is time to set the newest pedagogy, which will reveal the laws, principles, forms and methods of up-bringing, training and education of an individual in all the fullness of connections that reveal the belonging of an individual to the spiritual and material worlds. In the new educational paradigm, the pedagogy of spirituality, along with didactics, will take its rightful place.

Key words: spiritual culture, educational institutions, spirituality, soul, methodological principles, spiritual and material worlds, worldview, moral virtues.

УДК 37:050.486/(043.3)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.08>

Кропочева Н. М.

**ПЕДАГОГІЧНІ ВИДАННЯ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ
З ФОНДУ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: БІБЛІОГРАФІЧНИЙ КОНТЕКСТ**

Зроблено структурний та змістовий аналіз науково-допоміжного бібліографічного покажчика «Педагогічні видання німецькою мовою другої половини XIX століття – 1917 року у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського». Розглянуто основні текстологічні, типовидові особливості та інноваційні методики, що практикувалися в процесі його укладання, а саме: підготовлено фаховий переклад назв восьми сот двадцяти видань з німецької на українську мову, розроблено ілюстративні додатки до науково-допоміжного бібліографічного покажчика. Окреслено теоретичні засади бібліографічного виявлення, відбору та подальшого бібліографічного опрацювання документів. Розглянуто напрями опрацювання рідкісних видань з колекції «Видання XVII – початку XX ст. іноземними мовами» фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського упродовж 2005–2018 рр. Зазначено, що в рамках наукового дослідження «Педагогічна наука та освіта в особах, документах, бібліографії» (2020–2022) вперше систематизовано й цілісно представлено німецькомовні педагогічні видання другої половини XIX століття – початку XX століття. крізь призму бібліографічної реконструкції педагогічних джерел. Встановлено, що найбільш конструктивним для зазначеного жанру видання, враховуючи предмет дослідження, є систематизація відібраних видань за типовидовим складом і відповідно до характеру інформації. Констатовано, що вивчення змісту педагогічних джерел німецькою мовою другої половини XIX – початку XX ст. уможливило виявлення особливостей освітнього процесу закладів освіти різних рівнів в історичному контексті.

Ключові слова: рідкісні видання, колекція «Видання XVII – початку XX ст. іноземними мовами», науково-допоміжний бібліографічний покажчик.

Рідкісні видання в реаліях інформаційної доби, можливо б, звучало як оксюморон... Адже, атрибути «рідкісні» та «інформаційні» сприймаються не зовсім однозначно в руслі детермінант сучасного суспільства, якому більш співзвучними будуть поняття «віртуальний користувач», «доповнена реальність», «веб-культура».

Залишаючи розмірковування такого характеру для есе та інших прозових текстів, повернемося до основної лінії нашої розвідки, в якій розглянуто етапи відображення документів з колекції «Рідкісні видання XVII–XX століття іноземними мовами» у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Серед видань іноземними мовами, що зберігаються у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (надалі – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) унікальну колекцію становлять педагогічні видання німецькою мовою, що входять до складу колекції документів іноземними мовами і віднесені до Державного реєстру національного надбання, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 19.12.2001 р. № 1709. У структурі тематичного зібрання «Документи педагогіко-психологічного та історико-культурного напрямку XIX–початку XX ст. (1850–1917 роки) ДНПБ України сформовано п'ять тематичних зібрань: «Педагогіка»; «Психологія»; «Шкільні підручники і навчальні посібники»; «Колекція документів іноземними мовами»; «Колекція часописів XIX – початку XX ст.» [1].

Часописи означеного періоду містять оригінальні джерела щодо історії зарубіжної освіти і педагогічної думки, зокрема німецької, до яких сьогодні надається доступ користувачам ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського через базу даних рідкісних видань, з можливістю завантаження повнотекстових видань. Окрім того, підготовлено та розміщено на порталі бібліотеки низку віртуальних виставок про видатних педагогів, окреслено етапи створення колекції рідкісних видань, представлено медіа-огляди про тематичний зміст колекції рідкісних видань.

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів оприлюднення документів із колекції рідкісних видань іноземними мовами на різних етапах діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та в межах наукових досліджень, що виконувалися в бібліотеці на протязі 2006–2021 рр.; виявлення результатів бібліографічного аналізу та наукового опрацювання бібліографічних матеріалів про життя та діяльність педагогів минулого на основі видань колекції рідкісних видань іноземними мовами.

Бібліографічні видання як важлива частина національних наукових, освітніх та культурних надбань, перебувають у центрі уваги дослідників, пропагуючи науковий доробок в певній галузі науки, в концентрованому, узагальненому вигляді репрезентуючи здобутки, напрями досліджень, окреслюючи створення наукових шкіл та авторських колективів на бібліографічному рівні. І це цілком закономірно. Адже, за словами В. Попика, «власне бібліографія, як і наукова біографіка, мають спільне коріння» [12, с. 13]. Зазначений

структурний блок нашої розвідки сформовано з двох груп досліджень, в першій групі представлено результати наукових досліджень, оприлюднених в науково-інформаційному просторі України та низки досліджень, виконаних фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського упродовж 2010–2021 років.

Перша група досліджень репрезентує наукові напрацювання О. Політової [8], О. Дроздовської [3], О. Дікунової [4], Г. Ковальчук [11], І. Римарович [11], О. Сак [10], S. M. Vernyhora [15], Л. Дениско, [15], Ю. Рудакова [15].

Створення та інтеграція інформаційних ресурсів конкретних бібліотечних зібрань та історичних бібліотечних колекцій, бібліографічна реконструкція та проведення дослідницької роботи в зазначеному напрямі розглянуто у публікації Г. Ковальчук та І. Римарович, що можна вважати певним узагальненням і підсумком, досягнутими на одному із етапів створення бібліографічних покажчиків, каталогів в електронному вигляді та електронних каталогів.

Особливості окремих примірників із фонду рідкісних видань та перспективи використання красномовних джерел у формуванні фонду документальних цінностей Херсонської обласної наукової бібліотеки ім. О. Гончара стали предметом наукової розвідки О. Сак, на думку якої, створення бібліографічних покажчиків наразі стало головним завданням бібліотечних фахівців. Розглядаючи зазначену публікацію в історичній перспективі, зазначимо, що упорядкування покажчика рідкісних видань стало справою наступних років. А вже публікація датована 2007 роком.

Предметом спільної наукової розвідки стали книжкові знаки на книгах з колекції рідкісних видань НБУВ, що систематизовано в каталозі, що, власне, і стало темою бібліографічного дослідження. Оприлюднення результатів роботи над упорядкуванням каталогу фонду рідкісних видань стало предметом публікації, підготовленої Н. Бондар [2]. Ми свідомо обмежимо перелік бібліографічних досліджень, результати яких оприлюднено в інформаційному просторі, обґрунтовуючи позицію автора тим, що представлені дослідження формуються в рамках певної, вибудованої моделі відповідно до інформаційних потреб користувачів, серед яких і викладачі закладів вищої освіти, і здобувачі вищої освіти.

До другої групи досліджень віднесено наукові праці фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського Проблеми розвитку національної школи, педагогічної науки та бібліотечної справи упродовж XIX–початку XX ст., оприлюднені на сторінках періодичних видань, стали предметом наукових студій В. Іващенко [7], Н. Мацібори [8], Р. Палійчук [7] та ін. Зазначимо, що науковий доробок цих фахівців підготовлено на основі видань з Колекції часописів XIX – початку XX ст., що належать до Реєстру національного й культурного надбання нашої країни.

У статті про збереження і використання культурного спадку з фондів освітянських бібліотек України Н. Мацібора запропонувала низку заходів щодо забезпечення збереження і використання рідкісних і цінних видань, насамперед проведення оцифрування, мікрофільмування та реставрації документів [9]. Зазначимо, що питання дослідження стану зберігання і оцифрування рідкісних видань мають системний характер і постійно ретранслюються як в одноосібних публікаціях та і спільних розвідках.

Співзвучною за тематикою та особливостями формування колекції цінних і рідкісних видань стала наукова робота Н. Файфер, О. Дроншкєвич та І. Білоцерківець. Прикметною рисою бібліографічної реконструкції фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського слід назвати акцентування на історичній ретроспективі становлення колекції рідкісних та цінних видань іноземними мовами та визначенні етапів формування цього унікального бібліотечно-інформаційного ресурсу [13].

В низці досліджень Л. Домбровської висвітлено публікації вітчизняних просвітителів і педагогів, що охоплюють розгляд питань освіти і педагогічної думки на сторінках часописів педагогічної тематики другої половини XIX – початку XX ст. [5].

У публікації В. Іващенко, Р. Палійчук розглянуто структуру колекцій рідкісних і цінних видань в мережі освітянських бібліотек. Визначивши базові характеристики рідкісних видань, фахівці зафіксували їх вплив на вибір жанру бібліографічного видання, віддаючи перевагу каталогам як універсальним за змістом і структурою покажчикам.

Певні підсумки щодо основних напрямів діяльності галузевих бібліотек різних видів з акцентованим ставленням до завдань популяризації рідкісних видань та способів їх репрезентації в інформаційному просторі стосуються трьох основних тенденцій використання рідкісних видань: пізнавального характеру – вивчення педагогічних ідей, історії освіти через проведення бібліотечно-інформаційних заходів різноаспектного спрямування; функціонального характеру, що стосується зберігання, використання та збереження колекцій рідкісних видань; аналітично-прогностичного – пошук у минулому матеріалів, що обумовлюють, а скоріше, визначають доцільність використання ідей, форм, засобів і методів виховання особистості в сучасному науковому просторі.

У сучасній українській бібліографічній практиці значущість укладання галузевих та тематичних науково-допоміжних покажчиків з актуальних питань розвитку педагогічної науки та освіти є стратегічним ресурсом та джерельною базою проведення наукових досліджень. Такі видання уможливають фіксацію пріоритетних напрямів в діяльності галузевих бібліотек, окремих підрозділів та простежити особистий внесок кожного науковця у спільну працю для досягнення поставлених результатів.

Підготовка бібліографічних видань стала одним із основних напрямів дослідницької діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головного всеукраїнського науково-інформаційного, науково-методичного та координаційного центру мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, науково-дослідного центру з питань педагогічного джерелознавства та біографістики.

З метою актуалізації історико-педагогічного знання про досягнення та кризові стани зарубіжної педагогічної науки та практики засобами джерелознавства як міждисциплінарної галузі, пов'язаної з педагогікою, історією педагогіки, біографікою й бібліографією, цілісного представлення рідкісних педагогічних видань німецькою мовою другої половини XIX – початку XX ст. у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, – в рамках наукового дослідження «Педагогічна наука та освіта в особах, документах, бібліографії» (2020–2022) (науковий керівник – Л. Д. Березівська, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського) здійснено джерелознавчий аналіз і синтез німецькомовних педагогічних джерел, що уможливило виявлення особливостей освітнього процесу закладів освіти різних рівнів у історичній ретроспективі, введення до наукового обігу рідкісних видань із фонду ДНПБ України. Очікуваним і передбачуваним результатом реалізації поставлених завдань став укладений фахівцями відділу педагогічного джерелознавства і біографістики науково-допоміжний бібліографічний показчик «Педагогічні видання німецькою мовою другої половини XIX ст. – 1917 р. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського».

Зазначений науково-допоміжний показчик має специфічну методику бібліографування, що, враховуючи предмет бібліографічного дослідження, поєднує традиційні практики упорядкування бібліографічних показчиків на основі дотримання принципу «de visu» та з використанням змістового контенту БД «Рідкісні видання», удосконаленого алгоритму опрацювання видань із зазначеної колекції, що становлять Національне культурне надбання України.

Загалом робота охоплювала декілька етапів, і, традиційно, основними елементами структури науково-допоміжного бібліографічного показчика визначено передмову, вступну статтю, бібліографічне групування джерел (зміст), список скорочень, основну частину, іменний показчик.

У вступній статті «Видання німецькою мовою як джерело знань про розвиток педагогічної науки в німецькомовних країнах у другій половині XIX – на початку XX ст.», підготовленої науковцем, перекладачем з німецької мови Л. Дяченко (кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства і біографістики ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського), зацентовано увагу на джерелознавчому аспекті вивчення оригінальних педагогічних видань німецькою мовою для забезпечення достовірності, змістовності і аргументованості результатів історико-педагогічних досліджень, обґрунтовано тезу про перебудову загальної та професійної школи, організацію нових видів і типів освітніх установ, що сприяли б збагаченню педагогічної науки новими термінами [6].

Основним принципом упорядкування та групування бібліографічних записів педагогічних видань обрано бібліографічні описи документів, згруповані за такими розділами: офіційні, наукові, виробничо-практичні, навчальні, довідкові, літературно-художні видання, епістолярні джерела, доповнені перекладами назв з німецької на українську мову; іменний показчик, розроблений і упорядкований за абеткою німецької мови; список скорочень; ілюстративні матеріали зі світлинами автора, електронною копією обкладинки видання, бібліографічним описом німецькою мовою та анотацією українською мовою.

Нами виділено основні групи видань, джерелами бібліографічних відомостей про які є титульний аркуш і ті елементи видання, що містять вихідні дані; за умов наявності в книжці кількох титульних аркушів, як це спостерігається в конволютах, вибирається той, що містить найповніші бібліографічні відомості.

До *першої* групи віднесено документи офіційного характеру, що висвітлюють урядові заходи щодо організації навчального процесу, регламентації діяльності розробку законодавчої основи існування та регламентації діяльності закладів середньої та вищої освіти. Це, зокрема, видання «Розпорядження Королівського прусського Міністерства у справах культури, освіти і медицини щодо організації діяльності початкових і середніх шкіл» (Die Bestimmungen des Königlich Preussischen Ministers der geistlichen, Unterrichts- und Medizinal-Angelegenheiten, betreffend die Volks- und Mittelschule, die Lehrerbildung und die Prüfungen der Lehrer nebst dem Gesetze über die Beaufsichtigung des Unterrichts- und Erziehungswesens sowie den wichtigsten dazu erlassenen Ministerial-Verfügungen), звіт «Нормативно-правові документи щодо організації практики в школах федеральної землі Штирія» (Gesetzliche Vorschriften über die Schulpraxis in Steiermark : Für Lehramtszöglinge des 4. Jahrganges und für Lehrer), в яких визначено основні положення діяльності закладів середньої освіти різних типів, їх роль у процесі організації їхньої діяльності та вимоги до професійної підготовки вчителів. До цього типу джерел можемо віднести «Середні школи в Австрії. Збірник нормативних документів, що регламентують діяльність гімназій (у тому числі восьмирічної реальної гімназії, реформованої реальної гімназії, вищої реальної гімназії і чотирирічної реальної гімназії), реальної школи і дівочих ліцеїв» (Die mittelschulen Österreichs : Sammlung der Vorschriften betreffend die Gymnasien (mit Einschluss der achtklassigen Realgymnasien, Reform-Realgymnasien, Ober-Realgymnasien und vierklassigen Realgymnasien), Realschulen und Mädchenlyzeen).

До *другої* групи належать наукові видання диференційовані за такими типами: монографії; дисертації; тези доповідей; матеріали конференцій, з'їздів, симпозіумів, засідань, звітів; збірники наукових праць.

Сконцентровано відомості про заснування наукових спільнот, функціонування та роль у розвитку наукового потенціалу педагогічної теорії і практики Й.-Ф. Гербарта (J. F. Herbart), Т. Ціллера (T. Ziller), К.-Ф. Стоя (K. V. Stoy), О. Флюгеля (O. Flügel); вміщено доповіді, проголошені на різних наукових заходах, звіти, огляди та повідомлення про діяльність наукових товариств, бібліотек, спеціалізованих кабінетів, університетів.

Третю групу джерел становлять виробничо-практичні видання. Викладено основні принципи організації народної освіти через розроблену систему підготовки практичних радників, посібників, методичних рекомендацій та методичних посібників для забезпечення процесу організації та реорганізації освіти всіх рівнів у різних федеральних землях Німецької імперії. Зокрема, система видань, представлена у цьому розділі покажчика, розподілена за характером і цільовим призначення посібників, тобто за практичним та навчально-методичним рівнями забезпечення викладання навчальних предметів, розроблення навчальних програм і методик викладання окремих навчальних дисциплін.

Четверту групу документів складають навчальні видання. Зазначений розділ має найбільш розгалужену трьохрівневу структуру (розділи, підрозділи, рубрики), інформаційно насичену широким спектром видань різного цільового призначення, за характером навчальної інформації, структурою і конструкцією. Формування планів та програм для різних типів і рівнів шкіл Латинської вищої школи (Lateinischen Hauptschule), сільських шкіл (Landschulen), бюргерських шкіл для хлопчиків (Knaben-Bürgerschulen) відбувалося централізовано і з розробленням програм для підвищення професійної підготовки вчителів. Розроблення підручників для закладів вищої освіти розподілено за напрямом освіти: педагогічним, комерційним, сільськогосподарським; технічним, художнім та музично-драматичним. Особливості видань, що ввійшли в четвертий розділ, стосуються двох різнорівневих відомостей: по-перше, джерела, що відносяться до навчальних програм, конспектів лекцій, навчально-методичних посібників, хрестоматій і практикумів в кількісному вимірі значно перевищують підручники для закладів середньої та вищої освіти, що, на побіжний погляд автора, вказує на практичну орієнтованість зазначених видань і поступове наростання видавництва підручників, що системно викладають інформацію з певної галузі знань; по-друге, значний обсяг багатотомних серіальних видань: «Праці видатних педагогів для семінаристів та вчителів» (Schriften hervorragender Pädagogen für Seminaristen und Lehrer), Класики педагогіки (Die Klassiker der Pädagogik), Педагогічна бібліотека (Pädagogische Bibliothek); серіальні видання від відомих видавничих організацій: збірка творів відомих педагогів (Velhagen und Klasings Sammlung pädagogischer Schriftsteller), зібрання від видавництва Г. Ю. Гешена (Sammlung Göschen). Окрім того, з'являються багатотомні педагогічні зібрання, що друкуються спеціалізованими видавничими домами Спеціальне видання Товариства педагогічної літератури «Нові шляхи» (Ausserordentliche Veröffentlichung der pädagogischen Literaturgesellschaft «Neue Bahnen»).

Характерною особливістю і водночас і практичною цінністю підрозділу «Підручники для закладів вищої освіти» є видання, що неодноразово перевидавалися, зокрема, це стосується підручника Ернста Бернгейма «Історичні методи та філософія історії» (Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie), підручника Германа Адальберта Данієля «Підручник географії для вищих навчальних закладів» (Lehrbuch der Geographie für höhere Unterrichtsanstalten), підручник Раубера з анатомії людини. Зазначені підручники перевидавалися Ці підручники й посібники неодноразово перевидавалися від п'яти до 77-и перевидань (H. A. Daniel).

П'яту групу джерел становлять довідкові видання, насамперед енциклопедичні видання загального та спеціалізованого характеру Енциклопедичний довідник з педагогіки (Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik), Ілюстрована Всесвітня історія Спамера (Spamers Illustrierte Weltgeschichte). Словники і довідники репрезентовані багатотомними вузькоспеціалізованими виданнями соціального, природничого, історичного спрямування «Довідник з теорії виховання та навчання для вищих шкіл» (Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre für höhere Schulen). Підрозділ «Каталоги» формують довідникові джерела спеціалізованого та галузевого характеру: бібліографічні покажчики з географії, біології; ілюстровані каталоги навчальних матеріалів, звіти наукових товариств.

У шостому розділі «Літературно-художні видання» бібліографовано видання для учнів різних вікових груп, зокрема твори письменників з німецькомовних країн та інших країн Європи й Америки: збірники казок для дітей різного віку, повчальні історії та оповідання для школярів та їхніх батьків, перекладені німецькою мовою.

У сьомому розділі репрезентовано епістолярні джерела. Це невеликий за обсягом видань розділ, представлений неопублікованими листами Й. Ф. Гербарта; документи дають змогу розширити відомості про життєвий і творчий шлях видатних мислителів минулого, персоніфікувати професійну співпрацю між ними та їхній вплив на розвиток подій у суспільному житті країни. Особливої уваги заслуговує збірка неопублікованих листів Гербарта та листів, адресованих йому (Ungedruckte Briefe von und an Herbart). В Хронологічному покажчику листів Й. Ф. Гербарта, розміщеному в кінці книжки, простежуємо імена його учнів та прихильників, власне, сама форма епістоляріїв несли в собі більше, ніж вияв певних взаємовідносин, а спосіб викладу власних ідей, що було розповсюдженою практикою пропагування та поширення своїх ідей.

Окреслюючи особливості упорядкування науково-допоміжного покажчика, ми знову повертаємося до встановлення певних узагальнень відносно структурних, змістових та ілюстративних компонентів.

По-перше, удосконалено методику опрацювання рідкісних видань іноземними мовами, що поєднує основні етапи бібліографування документів із застосуванням традиційної технології опрацювання видань «de visu» і з використанням інформаційних можливостей бази даних «Рідкісні видання», що уможливило комплексне ознайомлення, відбір та бібліографічну характеристику джерел.

По-друге, для уточнення вже відомих бібліографічних відомостей або отримання відсутніх було використано бібліотечні каталоги, довідкові видання та інші зовнішні джерела, насамперед німецькомовні онлайн-каталоги: OPACplus, MDZ (Münchener Digitalisierungszentrum).

Висновки. Узагальнюючи результати упорядкування науково-допоміжного бібліографічного покажчика «Німецькомовні педагогічні видання другої половини XIX – початку XX ст. у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», варто наголосити на науковій цінності і значущості проведеного історико-бібліографічного дослідження, що ґрунтується на кількох важливих міркуваннях: на основі отриманого досвіду опрацювання джерел спостерігаємо формування тенденції до збільшення ряду наукових джерел, створених групою авторів, редакторський штат яких має стійку тенденцію до розширення кількісного складу редакторів, упорядників для виконання локальних функцій. Це стосується участі в написанні передмови або вступного слова. Виявлені та встановлені деякі елементи бібліографічного опису, насамперед ті, що відображають відомості про видання та перевидання педагогічних видань, вказують на практичну цінність цих видань в освітньому та науковому просторі Німеччини та інших німецькомовних країн; простежується становлення в кінці XIX століття галузевих видавничих (педагогічного спрямування) організацій та відкриття філій відомих європейських видавничих домів та акціонерних видавничих товариств. Досить дискусійним залишається твердження про те, що встановлення авторів німецькомовних педагогічних видань, уточнення їхніх біографічних даних (освіта, професія, посада, конфесійна належність) відображає прояви громадської, професійної, релігійної сфери та їх взаємопереплетення для цілісної (холістичної) бібліографічної репрезентації джерел та ідентифікації автора.

Використана література:

1. Березівська Л. Д., Тарнавська С. В. Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України : здобутки та перспективи. *Вісник НАПН України*. 2022. Вип. 4 (1). С. 4–5. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4108>.
2. Бондар Н. Бібліотека Унівської Свято-Успенської Лаври : Стародруки, рідкісні видання і рукописи : Каталог / уклад Юрій Ясіновський ; Інститут церковної музики Українського католицького університету. Львів : Вид. Львівської Політехніки, 2017. 295 с.
3. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865– 1939 pp.) : Іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2001. 364 с.
4. Дікунова О. Створення бібліографічних покажчиків – складник інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотеки вишу. *Бібл. вісн.* 2016. № 5. С. 14–19.
5. Домбровська Л. Науково-інформаційний потенціал українських журналів педагогічної тематики другої половини XIX–початку XX століття: з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського *Вісн. Кн. палати*. 2010. № 2. С. 37–41. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2010_2_14.
6. Дяченко Л. М. Оригінальні німецькомовні видання як джерело знань про розвиток педагогічної науки в Німеччині в кінці XIX – на початку XX ст. *Науково-педагогічні студії*. 2021. Вип. 5. С. 20–29. DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2021-5-22-30>.
7. Іващенко В. М., Палійчук Р. Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах мережі освітянських бібліотек : результати дослідження. *Вісн. Кн. палати*. 2013. № 1. С. 1–4.
8. Мацібора Н. Г. Збереження і використання культурного спадку з фондів освітянських бібліотек України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Т. 42, вип. 4. С. 141–149. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_42_4_15.
9. Мацібора Н. Інформаційний ресурс Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: історія й сучасність. *Бібл. вісн.* 2019. № 4. С. 34–40. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2019_4_7.
10. Сак О. Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара (до 135-річчя заснування книгозбірні). *Бібл. вісн.* 2007. № 5. С. 42–47. URI: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2007_5_6.
11. Ковальчук Г., Риматович І. Інтеграція інформаційних ресурсів рідкісних видань, бібліотечних зібрань та історичних колекцій. *Бібл. вісн.* 2006. № 6. С. 18–19. URI: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2006_6_6.
12. Попик В. І. Здобутки та перспективні завдання бібліотечної біографіки. *Українська біографістика*. 2015. Вип. 12. С. 9–41. URI: <http://biography.nbuv.gov.ua/data/vidannya/12/JRN/PDF/4.pdf>.
13. Файфер Н., Дроншкєвич О., Білоцерківець І. Фонд рідкісних та цінних видань іноземними мовами Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: стан і перспективи розвитку. *Бібл. вісн.* 2014. № 1. С. 17–21. URI: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2014_1_6.
14. Ціборовська-Римарович І. О. Книжковий фонд відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерельна база історичних досліджень. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ. 2007. Вип. 12. С. 52–69.
15. Vernyhora S. M., Denisko L. M., Rudakova Yu. K. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Каталог. Покажчик змісту. *Інтегровані комунікації*. 2019. Вип. 5. URI: <https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/108>.

References:

1. Berezivska L. D., Tarnavska S. V. (2022). Diyalnist Derzhavnoyi naukovo-pedahohichnoyi biblioteki Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlynskoho NAPN Ukrayiny : zdobutky ta perspektyvy [Activities of the V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine of NAPS of Ukraine: achievements and prospects]. *Visnyk NAPN Ukrayiny*. 4 (1), 4–5. [in Ukrainian].
2. Bondar N. (2017) Biblioteka Univskoyi Svyato-Uspenskoyi Lavry : Starodruky, ridkisni vydannya i rukopysy [Library of the Univ Holy Dormition Lavra: Old prints, rare editions and manuscripts: Catalog] : Kataloh / Ukav Yuriy Yasinovs'kyy ; Instytut tserkovnoyi muzyky Ukrayinskoho katolytskoho universytetu. Lviv : Vyd. L'vivskoyi Politekhniky. 295 p. [in Ukrainian].
3. Dombrovsjka L. (2010) Naukovo-informacijnyj potencial ukrajinsjkykh zhurnaliv pedaghoghichnoji tematyky drughoji polovyny XIX–pochatku XX stolittja : z fondu Derzhavnoji naukovo-pedahoghichnoji biblioteki Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlynsjckogho [Ukrainian magazines of county towns of Galicia (1865–1939)]. *Visn. Kn.palaty*. 2010. N 2, p. 37–41. [in Ukrainian].
4. Drozdovsja O. (2001) Ukrajinsjki chasopysy povitovykh mist Ghalychyny (1865– 1939 rr.) [Ukrainian magazines of county towns of Galicia (1865–1939)]: *Ist.-bibliogr. doslidzh*. Lviv, 364 p. [in Ukrainian].
5. Dikunova O., Lebedjuk O. (2016) Stvorennja bibliohrafichnykh pokazhchykiv – skladnyk informacijno-bibliohrafichnoji dijalnosti biblioteki vyshu [Scientific and information potential of Ukrainian journals of pedagogical subjects of the second half of the XIX-beginning of the XX century: from the fund of the V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine]. *Bibl. visn*. 2016. N 5, p. 14–19. [in Ukrainian].
6. Djachenko L. M. (2021) Oryghinaljni nimeckomovni vydannja jak dzherelo znanj pro rozvytok pedaghoghichnoji nauky v Nimechchyni v kinci XIX – na pochatku XX st. [Original German-language publications as a source of knowledge about the development of pedagogical science in Germany in the late XIX – early XX centuries]. *Naukovo-pedahoghichni studii*, 5, 20–29. [in Ukrainian].
7. Ivashhenko V. M., Palijchuk R. I. (2013) Zibrannja ridkisnykh i cinnykh vydanj u fondakh merezhi osvjtiansjkykh bibliotek: rezuljaty doslidzhennja [Collection of Rare and valuable publications in the funds of the network of educational libraries: research results]. *Visn. Kn. palaty*. 2013. N 1. P. 1–4. [in Ukrainian].
8. Macibora N. Gh. (2014) Zberezhennja i vykorystannja kuljturnogho spadku z fondiv osvjtiansjkykh bibliotek Ukrayiny [Preservation and use of cultural heritage from the funds of educational Libraries of Ukraine]. *Informacijni tekhnologiji i zasoby navchannja*. T. 42, vyp. 4, 141–149. [in Ukrainian].
9. Macibora N. (2019) Informacijnyj resurs Derzhavnoji naukovo-pedahoghichnoji biblioteki Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlynsjckogho : istorija j suchasnistj [Information resource of the V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: history and modernity]. *Bibl. visn*. N 4, P. 34–40. [in Ukrainian].
10. Sak O. (2007) Zibrannja ridkisnykh i cinnykh vydanj u fondakh Khersonskoj OUNB im. O. Ghonchara (do 135-richchja zasnavannja knyghozbirni) [Collection of rare and valuable publications in the funds of the Kherson OUNB O. Honchar (to the 135th anniversary of the book collection)]. *Bibliotechnyj visnyk*. 2007. N 5. P. 42–47. [in Ukrainian].
11. Kovalchuk Gh., Rymarovych, I. (2006) Integhracija informacijnykh resursiv ridkisnykh vydanj, bibliotechnykh zibranj ta istorychnykh kolekcij [Integration of information resources of rare publications, library collections and historical collections]. *Bibliotechnyj visnyk*. N 6, p. 18–19. [in Ukrainian].
12. Popyk, V. I. (2015) Zdobutky ta perspektyvni zavdannja bibliotechnoji bioghrafiky [Achievements and perspective tasks of library biography]. *Ukrajinsjka bioghrafistyka*, 12. p. 9–41 [in Ukrainian].
13. Fajfer, N., Dronshkevych, O., Bilocerkivec, I. (2014) Fond ridkisnykh ta cinnykh vydanj inozemnymi movamy Derzhavnoji naukovo-pedahoghichnoji biblioteki Ukrayiny im. V. O. Sukhomlynsjckogho: stan i perspektyvy rozvytku [Fund of Rare and valuable publications in foreign languages of the V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: state and prospects of development]. *Bibliotechnyj visnyk*. 2014. N 1, 17–21. [in Ukrainian].
14. Ciborovsja-Rymarovych, I. O. Knyzhkovyj fond viddilu starodrukiv ta ridkisnykh vydanj Nacionalnoji biblioteki Ukrayiny imeni V. I. Vernadsjckogho jak dzhereljna baza istorychnykh doslidzenj [Book fund of the department of old prints and Rare editions of the National Library of Ukraine named V. I. Vernadsky as a source base of historical research]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshhyna Ukrayiny*. K., 2007, 12, 52–69 [in Ukrainian].
15. Vernyhora, S. M., Denysko, L. M., Rudakova, Ju. K. (2019). Knyzhkovi znaky na knyghakh iz kolekciji ridkisnykh vydanj nacionalnoji biblioteki Ukrayiny imeni V. I. Vernadsjckogho [Book marks on books from the collection of Rare editions of the National Library of Ukraine named V. I. Vernadsky] : Katalogh. *Pokazhchyk zmistu. Integhrovani komunikaciji*, 5, P. 43–46 [in Ukrainian].

Kropocheva N. M. Pedagogical editions in the german Language from the foundation of the V. O. Sukhomlynskyi state scientific and pedagogical Library: bibliographical context

A structural and semantic Analysis of the scientific and auxiliary bibliographic Index «Pedagogical publications in German in the second half of the nineteenth century – 1917 in the fund of the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine». The main textual, typical features and innovative Methods practiced in the Process of its Compilation are considered, namely: a professional translation of the Titles of eight hundred and twenty editions from German into Ukrainian was prepared, illustrative Appendices to the scientific and auxiliary bibliographic Index were developed. Theoretical Principles of bibliographic Identification, Selection and further bibliographic processing of Documents are outlined. The directions of elaboration of Rare editions from the collection «Editions of the XVII – early XX centuries in foreign languages» of the Fund of the State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine named after V. O. Sukhomlynskyi during 2005–2018. German-language pedagogical Publications of the second half of the XIX century are presented. – early XX century. through the prism of bibliographic Reconstruction of pedagogical Sources. It is established that the most constructive for this genre of Publication, considering the Subject of Research, is the Systematization of selected Publications by type and composition and according to the nature of information. It is stated that the Study of the Content of pedagogical Sources in German in the second half of the Beginning of Art. Makes it possible to identify the peculiarities of the educational Process of educational Institutions of different Levels in the historical Context. Theoretical and applied Value as a source base for multidisciplinary Research is characterized. Prospects of further scientific Researches are outlined.

Key words: rare editions, collection «Editions of the XVII – early XX centuries foreign languages», scientific and auxiliary bibliographic index.

УДК 37 (09) (477)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.09>

Лемко Г. І., Дідух І. Я.

ЗНАЧЕННЯ СІМ'Ї У ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ ДИТИНИ

Одним з основних соціальних інститутів, який створює необхідні умови для гармонійного та повноцінного розвитку для дитини, є сім'я. Саме у сім'ї формується її первинна когнітивна база, відбувається передача першого соціального досвіду особистісної діяльності та поведінки. Сім'я служить тим мікросередовищем, у якому дитина отримує захист, підтримку та допомогу в особистісному розвитку тощо.

Найпершими вихователями дитини є батьки, які мають найсильніший вплив на своїх дітей. Кожен батько й мати мають усвідомлювати, що від якості їхнього виховання залежить повноцінність індивідуального та суспільного розвитку дитини. Батьки зміцнюють і загартовують організм дитини, розвивають її мову і мислення, волю і почуття, формують її інтереси, прагнення, смаки, здібності, виховують любов до знань, допитливість, спостережливість, працьовитість.

У статті розглянуто тенденції, які впродовж останніх років мають значний вплив на формування готовності молодшої сім'ї до реалізації її виховного потенціалу. Проаналізовано такі групи родин як педагогічно неспроможні, педагогічно пасивні та антипедагогічні, які продукують так званих «педагогічно занедбаних дітей».

Також окреслено значення сім'ї у становленні особистості дитини та у формуванні її самооцінки. Оскільки, у родині об'єднані люди різного віку, статі, роду занять, то дорослі члени родини мають значний вплив на дитину у різних життєвих ситуаціях. Звичайно, тільки структура сім'ї, кількісний склад не визначають її виховних впливів, адже провідним чинником тут являються якісні характеристики сім'ї – гармонійність взаємин між її членами, позитивний психологічний клімат, пріоритет духовних цінностей, високий рівень культури тощо, тому для дітей їхні батьки завжди є ідеалом, який вони стараються наслідувати.

Ключові слова: дитина, сім'я, самооцінка, батьки, сімейне виховання.

Сім'я є для дитини одним з головних соціальних інститутів, що забезпечує необхідні умови для збереження і підтримки.

Сім'я являє собою складний соціальний феномен. Вона є найдавнішою природною спільністю людей, зв'язаних кровною спорідненістю. Сім'я – це мікросередовище, у якому відбувається передача першого соціального досвіду особистісної діяльності і поведінки, де дитина отримує захист, підтримку та допомогу в особистісному розвитку, де формується її первинна когнітивна база тощо.

Кожен батько й мати на першому плані повинні ставити перед собою чітку мету виховання власної дитини, мати уявлення результату такого виховання, усвідомлювати, що дитина – не лише представник свого роду, а майбутній громадянин, частина великого суспільства. Тому від якості сімейного виховання залежить повноцінність суспільного розвитку дитини.

Успіх сімейного виховання значною мірою залежить від мікроклімату людських відносин, тобто від якості стосунків між членами сім'ї, мається на увазі доцільну організацію сімейного життя (культура життя, діяльності, спілкування), яка базується на оптимальному поєднанні любові, поваги, доброзичливості, турботи та відповідальності [2, с. 124].

Авторитет батьків, безумовно, відіграє вирішальну роль у сімейному вихованні, тому що для розвитку дитини важливе значення має кожне слово батьків, кожен рух, дія, вчинок. Самоконтроль у батьків має бути на першому плані, адже неможливо правильно виховати особистість, не даючи їй позитивних прикладів для наслідування. У цьому аспекті цікавим є твердження психологів про взаємозалежність віку дитини і ступеню впливу дорослого на неї: чим менший вік дитини, тим більше приклад дорослих впливає на її поведінку.

Виховання дітей у сім'ї, проблеми особистісного зростання дитини, атмосфера сімейних відносин висвітлюються у працях: Т. Алексєєнка, І. Беха, О. Бондаренко, Л. Виготського, О. Вишневського, О. Власової, А. Дмитренка, А. Капської, Б. Ковбаса, В. Костіва, Н. Лохвицької, А. Макаренка, Л. Маценка, В. Полішук, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, Л. Шрагіної та ін.

Мета статті – проаналізувати значення сімейного середовища у формуванні самооцінки дитини.

Сучасна сім'я являє собою інститут, який насправді увесь час перебуває під тиском соціально-економічних обставин і невинно змінюється. Як структуроформуюча система суспільного життя сім'я фокусує всі кардинальні зрушення, що відбуваються у соціумі. Особливо відчутних і неоднозначних змін інститут сім'ї зазнав в європейських країнах у другій половині XX – на початку XXI ст. Свою специфіку мають ці зміни на пострадянському просторі, де вони зумовлені як загальноцивілізаційними тенденціями розвитку шлюбно-сімейної сфери, так і впливом чинників, пов'язаних із системною кризою, а отже – несуть на собі особливо значний тягар невирішених соціальних, економічних, морально-етичних проблем. У свою чергу сім'я, що традиційно належить до базових цінностей у вітчизняній культурі, містить у собі могутній потенціал впливу на процеси суспільного розвитку. Як свідчить історичний досвід, потреби функціонування інституту сім'ї завжди були і є одним із значущих факторів соціальних змін, а її роль як важливого буфера між індивідами і соціальними змінами зростає саме у кризові періоди [4, с. 100].

Сімейне виховання розпочинається із любові батьків до дітей. Виховний процес у сім'ї не має меж. Для дітей їхні батьки завжди є ідеалом, який вони стараються наслідувати. Сім'я створює для дитини ту модель життя, в яку вона залучається. Вплив батьків на власних дітей повинен забезпечувати їхню фізичну досконалість і моральну чистоту. Кожна дитина мимовільно наслідує своїх батьків, бабусю і дідуся. Саме діти відображають соціальне середовище, в якому живе сім'я.

Метою сімейного виховання є формування таких рис і якостей в дитини, які допоможуть їй гідно подолати будь-які життєві труднощі, перешкоди й негаразди, які виникатимуть у неї на шляху. Розвиток інтелекту і творчих здібностей, пізнавальних сил і початкового досвіду трудової діяльності, морального та естетичного формування, емоційної культури і фізичного здоров'я дітей – все це залежить від сім'ї, від батьків і є завданнями сімейного виховання [6, с. 48].

Батьки є найпершими вихователями дитини, і тому вони мають найсильніший вплив на своїх дітей. З перших днів народження, коли дитина ще є безпомічною і потребує елементарного догляду, вона засвоює батьківські інтонації, сприймає емоційну атмосферу сім'ї, навчається слухати й чути, відгукується на ласку, цінує красу. Не знімається відповідальність за виховання і не знижується потреба в сімейному вихованні і в наступні роки (підліткові, юнацькі), і роки змужніння. Тому забезпечення ефективності сімейного виховання, його змістового й організаційного аспектів є вічною і надзвичайно відповідальною проблемою людства.

Одну з головних ролей у становленні дитини як особистості відіграє рідне материнське слово. Дитина почуває себе щасливою, коли росте в колі своїх сестер та батьків, вбирає ласку дідусів і бабусь, доброзичливу увагу родичів, свояків, сусідів. На допомогу батькам у вихованні дітей нерідко приходять в сім'ю няні. А в прикрих випадках, у разі втрати батьків, їх місце займають опікун, вітчим, мачуха, названі батьки. Ефективно виливають на розум, серце, тіло й душу дитини навколишня природа та домашній побут, держава, церква. Кожен з цих вихователів діє по-своєму і заслуговує пильної уваги, але найбільшою уваги заслуговують батьки, адже саме вони становлять основне ядро виховного впливу на дітей у сім'ї. З нього приводу В. Сухомлинський писав: «Виховує, звичайно, сім'я в цілому – її загальний дух, культура людських стосунків. Але хто творить цей дух, цю культуру? Звичайно ж, батьки. Без батьківської мудрості немає виховної сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей; сімейні стосунки, побудовані на громадському обов'язку, відповідальності, мудрій любові й вимогливій мудрості батька й матері, самі стають величезною виховною силою. Але ця сила йде від батьків, у них – її коріння і джерело» [7, с. 85].

Роль сім'ї у вихованні дітей – велика і відповідальна. Як було сказано вище, батьки є першими вихователями, а тому вони зміцнюють і загартовують організм дитини, розвивають її мову і мислення, волю і почуття, формують її інтереси, прагнення, смаки, здібності, виховують любов до знань, допитливість, спостережливість, працьовитість.

Батьки орієнтують дітей бути завжди першими. Часто за цим стоїть бажання батьків бачити дитину видатним артистом, спортсменом тощо, щоб дитина досягла тих цілей, які, можливо, не вдалося реалізувати їм. Якщо при цьому вимоги і плани батьків не збігаються з інтересами і схильностями дитини, її можливостями, це найчастіше призводить до того, що дитина не може реалізуватись, втрачає самоповагу, що спричиняється до негативної Я концепції.

Розрізняють такі причини неадекватного ставлення до дитини:

- психолого-педагогічна некомпетентність батьків, некритично засвоєні ригідні стереотипи виховання дитини, що призводить до стихійності виховання, неузгодженості установок і дій батьків тощо;
- особистісні особливості батьків;
- особливості взаємин подружжя чи інших членів сім'ї, що проєктуються на дитину [1, с. 64].

Підвищення педагогічної культури батьків є однією з важливих передумов для виховання. Щоб підвищити свою педагогічну культуру, батьки можуть зайнятися самоосвітою, тобто читати різну психолого-педагогічну літературу з проблем виховання дитини, твори класиків української і світової літератури, де широко представлено роль сім'ї у вихованні дітей.

В багатьох дослідженнях, присвячених соціальній значущості сім'ї, відмічається важлива роль батьків у процесі формування особистості дитини. Вплив батьків у період зростання можна вважати основним; батьки істотно впливають на засвоєння дітьми суспільних, релігійних, політичних та духовних цінностей.

Соціологічні опитування різних років свідчать про те, що більшість молодих сімей вважають народження та виховання дітей найважливішою функцією сім'ї. За даними опитування, серед молодих людей, які уклали шлюб, також превалує думка, що головним мотивом вступу до шлюбу є народження та виховання дітей (85%). Отже, більшість респондентів усвідомлюють особисту важливість і соціальну значущість виховної функції сім'ї. Водночас, як свідчать психологічні дослідження, цінності сучасної молоді є доволі суперечливими.

Сучасні суспільні кризи, проявом яких є розмивання цінностей, негативно позначаються на тому образі світу і тих ціннісних орієнтирах, які формуються в молодого покоління. Серед пріоритетів молоді – прагматизм, орієнтація на матеріальні цінності, кар'єру та соціальний статус, споживацьке ставлення до навколишніх. Значна частина молодих людей відзначаються особистісною незрілістю, невизначеністю системи цінностей.

Отже, загальна картина щодо ціннісних орієнтирів сучасної молоді є доволі суперечливою, непослідовною. Протягом останніх років на формування готовності молоді до реалізації її виховного потенціалу впливали такі тенденції:

- нуклеаризація як процес поширення двопоколінних сімей, що значно послаблює можливості передачі соціального, у тому числі сімейного досвіду від старших поколінь;
- послаблення родинних зв'язків, урбанізація, територіальна розмежованість сімейних колективів, підвищена мобільність молоді у сфері професійних, побутових інтересів, дозволяючи, що зменшують можливості соціального контролю і знижують міру впливу батьківської сім'ї;
- зміна стандартів поведінки, сімейних цінностей протягом життя одного покоління призводить до повної або часткової переоцінки досвіду сімейного життя, який має старше покоління;
- зменшення кількості дітей у сім'ї, орієнтація на одну дитину не дозволяють відтворити природну школу підготовки майбутніх батьків за рахунок співробітництва старших з меншими;
- збільшення кількості та складнощів побутових проблем, зайнятість жінок-матерів на виробництві послаблюють можливості їх впливу на дітей в умовах і засобами сім'ї;
- збільшення кількості розлучень та громадянських шлюбів серед молоді свідчать про недостатню готовність до виконання ролі чоловіка і дружини, батька і матері; про недооцінку ролі сім'ї в житті суспільства і кожної людини зокрема [5, с.100-101].

Значна частина сучасних сімей припускається помилок у вихованні дітей. Родини, які продукують так званих педагогічно занедбаних дітей, з погляду педагогіки можна поділити на такі три групи: педагогічно неспроможні, педагогічно пасивні та антипедагогічні.

Перша група – сім'ї, в яких батьки намагаються виявити певну активність у вихованні дітей, проте роблять це невміло. Їх виховний вплив непослідовний, педагогічно необґрунтований. Найчастіше вони керуються власним досвідом, якого набули, коли свого часу їх виховували батьки (авторитарний стиль, обмеження свободи, погрози і покарання або вседозволеність, потурання примхам).

Друга група – сім'ї, які не виявляють особливої активності у вихованні дітей, тобто педагогічно пасивні. Вони з об'єктивних (хвороба, зайнятість, часта відсутність) або суб'єктивних (відсутність єдиної точки зору на виховання, розлад між батьками, часті конфлікти та ін.) причин не можуть належним чином виховувати дітей. У таких сім'ях стосунки між батьками напружені, конфліктні. За сімейними негараздами вони не знаходять часу для виховання дітей, втрачають контроль за ними.

Третя група – сім'ї, що характеризуються антипедагогічними, аморальними умовами виховання дітей. У таких сім'ях панує дух неповаги до правил моралі та вимог законів. Батьки своєю поведінкою (пияцтво, злочинство, розпуста тощо) створюють у сім'ї антипедагогічну обстановку, намагаються виправдати відхилення від норм поведінки у своїх дітей, протиставляють вимогам школи свої сімейні вимоги [9, с. 111].

Однією з проблем стосовно реалізації виховної функції сім'ї залишається проблема «фемінізації» процесу виховання, що виражається у тому, що вихованням дитини переважно займаються жінки-матері. Загалом обмежене спілкування дитини з батьком, недостатню участь батька у вихованому процесі можна вважати досить несприятливим чинником як для майбутнього повноцінного розвитку особистості дитини, так і для функціонування сім'ї в цілому.

До характеристик, що визначають особливості соціалізації в сім'ї, відносять:

- соціально-демографічну структуру сім'ї (соціальне становище її членів, професійний статус батьків, стать, вік, кількість членів, наявність різних поколінь);
- превалюючий психологічний клімат, емоційний стан родини; – тривалість і характер спілкування з дітьми;
- загальну і, зокрема, психолого-педагогічну культуру батьків;
- зв'язок сім'ї з іншими спільнотами (школою, родичами тощо);
- матеріально-побутові умови [8, с. 27].

Соціалізація дитини – це процес входження її в суспільство, активного засвоєння нею соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в даному суспільстві. У процесі соціалізації в дитини формуються соціальні якості, знання, вміння, відповідні навички, що дає їй змогу стати дієздатним учасником соціальних відносин.

Значення сім'ї у формуванні самооцінки дитини, становленні особистості величезне. У родині, по-перше об'єднанні люди різного віку, статі, роду занять; по-друге, дорослі члени родини можуть впливати на дитину у різних життєвих ситуаціях. Звичайно, лише структура сім'ї. кількісний склад не визначають її виховних впливів, оскільки провідним чинником тут є якісні характеристики – гармонійність взаємин між членами родини, позитивний психологічний клімат, пріоритет духовних цінностей, високий рівень культури [3, с. 158].

Довірливі стосунки, що лежать в розумінні між батьками і дітьми не завжди складається легко, просто і швидко. Стосункам дуже шкодить моралізування та тон розмови. Тож потрібне терпіння та розуміння того, що довірливі стосунки досягається значно складніше, коли не приділяти цьому належної уваги або коли праця і домашні клопоти вкрай обмежують спілкування з дітьми. За тими хатніми клопотами можна втратити і дитину. То ж саме її особистість має бути на першому місці. З роками така доброзичливість і увага дитини буде повернута до батьків.

В.Сухомлинський виділив «Сім батьківських заповідей»:

1. *«Не вважайте дитину своєю власністю – вона Божя.*

2. Любіть дитину такою, якою вона є, навіть якщо вона не надто талановита, чи не в усьому досягає успіху.

3. Не очікуйте, що вона виросте саме такою, якою хочете ви, – краще допоможіть їй стати собою.

4. Запам'ятайте: найголовніший ваш обов'язок – розуміти і втішати. Ви – не суддя, не приклад для наслідування, а людина, на грудях якої можна поплакати і у п'ять, і в п'ятдесят років, якщо це потрібно.

5. Не переймайтесь, якщо не можете чогось зробити для сина чи дочки. Найгірше, якщо можете, але не робите.

6. Усвідомте: для дитини зроблено замало, якщо зроблено не все.

7. Не очікуйте на вічну вдячність: ви дали життя своїй дитині, вона віддячить вашим онукам» [7, с. 49].

Ці заповіді є актуальними і у період сьогодення.

Висновки. Батьки є першим суспільним середовищем дитини, де розкривають маленькій людині предметний світ і надають йому емоційного забарвлення. Важливим є постійний і глибокий контакт з дитиною. Сім'я служить тим мікросередовищем, у якому дитина отримує захист, підтримку та допомогу в особистісному розвитку тощо.

Використана література:

1. Алексєнко Т. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах. *Український соціум*. Київ, 2008. С. 63-67.
2. Бондаренко О. Психологічна допомога особистості : навчальний посібник. Харків : Фоліо, 2016. 237 с.
3. Власова О. Педагогічна психологія. К. : Либідь, 2005. 400 с.
4. Головін В. «365 афоризмів про те, що означає бути мамою». В.Брайт Букс. Київ, 2020. 136 с.
5. Денисюк О. Виховання дітей раннього віку в сім'ї (за результатами соціологічних досліджень). *Український соціум*. 2004. № 1(3). С. 100–106.
6. Денисюк О. Раннє дитинство: стан, проблеми, перспективи розвитку Київ : Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді, 2003. 116 с.
7. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. Київ : Радянська школа, 1978. 264 с.
8. Турішчева Л. Робота шкільного психолога з батьками. Навчально-методичний посібник для вчителя. Харків : Вид. група «Основа» : «Тріада+», 2007. 128 с.
9. Шрагіна Л. «15 табу для матерів і татусів, або Батьківські помилки з любові до дітей». Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 243с.

References:

1. Alekseenko T. (2008). Vychovnyi potentsial simi v suchasnykh umovakh [Educational potential of the family in modern conditions]. *Ukrainskyi sotsium*. K., P. 63-67. [in Ukrainian]
2. Bondarenko O. (2016). Psykholohichna dopomoha osobystosti : navchalnyi posibnyk [Psychological assistance of the individual: a textbook]. X.: Folyu. 237 p. [in Ukrainian]
3. Vlasova O. (2005). Pedagogichna psykholohiia [Pedagogical psychology]. K. : Lybid. 400 c. [in Ukrainian]
4. Golovin V. (2020). «365 aforizmiv pro te, shcho oznachaie buty mamoiu» [«365 aphorisms about what it means to be a mom»]. V.Brait Buks, Kyiv. 136 p. [in Ukrainian]
5. Denisyuk O. (2004). Vychovannia ditei rannoho viku v simi (za rezultatsamy sotsiolohichnykh doslidzhen) [Raising young children in the family (according to sociological research)]. *Ukrainskyi sotsium*. № 1 (3). Pp. 100 – 106. [in Ukrainian]
6. Denisyuk O. (2003). Rannie dytynstvo: stan, problemy, perspektivy rozvytku [Early childhood: state, problems, prospects of development]. K. : Derzh. in-t probl. simi ta molodi. 116 p. [in Ukrainian]
7. Sukhomlinsky V. (1978). Batkivska pedahohika [Parental pedagogy]. K. : Radianska shkola. 264 c. [in Ukrainian]
8. Turishcheva L. (2007). Robota shkilnoho psykholoha z batkami. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia vchytelia [The work of a school psychologist with parents. Teaching manual for teachers]. Kh. : Vyd. hrupa «Osnova» : «Triada+». 128 p. [in Ukrainian]
9. Shragina L. (2016). «15 tabu dlia matus i tatusiv, abo Batkivski pomylyky z liubovi do ditei» [«15 taboos for moms and dads, or parental mistakes out of love for children»]. Vydavnytstvo Staroho Leva. 243 p. [in Ukrainian]

Lemko H. I., Didukh I. Ya. The importance of the family in the formation of a child's self-esteem

One of the main social institutions that creates the necessary conditions for the harmonious and full development of the child is the family. Its primary cognitive base is formed in the family, the first social experience of personal activity and behavior is transferred. The family is the microenvironment in which the child receives protection, support and assistance in personal development, etc.

The child's first caregivers are the parents who have the strongest influence on their children. Every parent should be aware that the full value of their child's individual and social development depends on the quality of their upbringing. Parents strengthen and harden the child's body, develop its language and thinking, will and feelings, form its interests, aspirations, tastes, abilities, nurture a love for knowledge, curiosity, observation, diligence.

The article considers the trends that in recent years have had a significant impact on the formation of the readiness of a young family to realize its educational potential. Such groups of families as pedagogically inextricable, pedagogically passive and anti-pedagogical, producing so-called "pedagogically neglected children" have been analyzed.

The importance of the family in the formation of the child's personality and in the formation of his self-esteem is also outlined. Because the family unites people of different ages, genders, occupations, adult family members have a significant impact on the child in different life situations. Of course, only the structure of the family, the quantitative composition does not determine its educational influences, because the leading factors here are the qualitative characteristics of the family – harmony among its members, a positive psychological climate, the priority of spiritual values, a high level of culture, etc., so for the children their parents are always an ideal that they try to follow.

Key words: child, family, self-esteem, parents, family upbringing.

УДК 372.881.111.1:378.147:004.738.5:378.126:61:001.891.572

DOI https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.010

Лимар Л. В.

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ АКАДЕМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

В статті проаналізовані існуючі підходи до формування англomовної комунікативної компетентності різних фахівців в Україні. Показано, що дослідження формування англomовної комунікативної академічної компетентності майбутніх докторів філософії медичного профілю, відсутні. Також зазначено відсутність подібних досліджень при дистанційному навчанні як в системі додипломної, так і післядипломної освіти. В статті запропонована авторська модель формування англomовної комунікативної академічної компетентності майбутніх докторів філософії-медиків та описано її основні блоки: концептуально-цільовий, структурно-змістовий, технологічно-процесуальний та контрольнo-корекційний. Зазначено, що концептуально-цільовий блок моделі представлений нормативною базою навчання докторів філософії та базою дистанційного навчання у системі післядипломної освіти. Показано зміст структурно-змістового блоку відповідно до авторської структури англomовної комунікативної академічної та медичної фахової компетентності Л.В. Лимар, яка включає когнітивний(власне знання загальної англійської мови, медичної та академічної англійської мови, етики фахової та академічної взаємодії, а також спосіб здобуття всіх цих знань), практичний(представлений практичними умінями і навичками відповідно до когнітивного компонента), та індивідуальний компонент(спосіб проявлення компетентності в залежності від індивідуальних особливостей). Визначено, що технологічно-процесуальний блок представлений взаємодією здобувачів освіти протягом дистанційного навчання, а контрольнo-корекційний блок включає в собі постійний контроль викладачем академічного прогресу здобувачів. Стаття містить аналіз стану формування англomовної комунікативної академічної компетентності в майбутніх докторів філософії-медиків при їх дистанційному навчанні, включає опис практичних ситуацій та містить шляхи оптимізації кожного компонента моделі.

Ключові слова: англomовна комунікативна компетентність, академічна комунікація, доктори філософії, медики, дистанційне навчання.

Формування англomовної комунікативної компетентності у майбутніх докторів філософії-медиків є однією з головних цілей їх післядипломного навчання. Відповідно до нової парадигми української освіти, компетентність навчання визначає його якість. Починаючи з 2020 року, у зв'язку з медичними карантинними обмеженнями у 2020 та 2021, та військовою агресією Росії проти України в 2022, навчання майбутніх докторів філософії-медиків здійснювалось дистанційно. Корекція навчання та пошук способів вдосконалення формування компетентностей у майбутніх докторів філософії-медиків, зокрема англomовної комунікативної, обумовив необхідність визначення моделі формування такої компетентності, з метою оптимізації процесу підготовки. Необхідність пошуку нових методів оптимізації дистанційного навчання докторів філософії-медиків з метою формування англomовної комунікативної компетентності зумовило вибір теми дослідження.

Мета статті – спираючись на аналіз літературних джерел та особисті дослідження та досвід автора, визначити модель формування англomовної комунікативної академічної компетентності майбутніх докторів філософії-медиків за умов дистанційного навчання та описати її компоненти, з метою оптимізації процесу підготовки майбутніх докторів філософії-медиків

Питання формування комунікативної компетентності вивчалось численними українськими авторами. Так, в своїй роботі О.М. Тур[6] досліджувала формування комунікативної компетентності фахівців з документознавства, Ю.С. Вторнікова – компетентність майбутніх педагогів [3], К.С. Орду [5] та А.О. Варданян [2] – комунікативну компетентність майбутніх лікарів. Автори стверджують, що в розрізі компетентнісного навчання формування комунікативної компетентності так само важливо, як і формування фахової. Формування іншомовної комунікативної компетентності протягом навчання фахівців в Україні для їх подальшої презентації в світовому фаховому суспільстві досліджено О.В. Баб'юк – в сфері туризму [1], Х.І. Цимбровською – в сфері охорони здоров'я [7], та І. Чорною – у майбутніх маркетологів [8]. Проте, аналіз літературних джерел не показав досліджень щодо формування комунікативної компетентності при дистанційному навчанні, що триває вже три роки в українських ЗВО. Наявні моделі формування комунікативної компетентності в роботах О.М. Тур [6], А.О.Варданян [2], О.В. Баб'юк [1], проте дані моделі не включають дистанційну організацію навчання. Окрім цього, відсутні дослідження формування англomовної комунікативної компетентності докторів філософії-медиків, що, на думку автора, є необхідним, для оптимізації підготовки останніх. Автор з 2017 року досліджує формування комунікативної компетентності у майбутніх докторів філософії, з 2020 – дистанційно. Задля перевірки власне авторської методики формування компетентності було сформовано модель: модель англomовної комунікативної компетентності[4] та модель формування такої компетентності. Моделювання із формуванням педагогічної моделі – дієвий педагогічний спосіб перевірки дієвості певного методу(наприклад, модель професійної підготовки). Згідно за Х. Бруфітом [9], модель являє абстрактну структуру, в якій складний об'єкт замінено на більш спрощений, Ю. Вторніковою – модель

показує організацію та функції системи[3], за К. Орду- модель відтворює оригінал на базі структурних компонентів об'єкта, що відтворюється[5]. Моделювання допомагає системно розглянути запропонований метод, у взаємозв'язках з іншими дисциплінами, покомпонентно, у динаміці запровадження, та спрогнозувати можливий розвиток при впровадженні методу.

На підставі проведеного аналізу літератури та власного досвіду автора було виокремлено модель формування англомовної комунікативної академічної компетентності майбутніх докторів філософії-медиків з наступними складовими блоками: *концептуально-цільовим, структурно-змістовим, технологічно-процесуальним та контрольньо-корекційним*.

Концептуально-цільовий блок моделі представлений, перш за все, нормативною базою навчання докторів філософії та базою дистанційного навчання у системі післядипломної освіти. Згідно до нової концепції підготовки докторів філософії, формування академічної, фахової та комунікативної компетентностей у здобувача є метою такої підготовки. Водночас, конкурентоспроможність українських фахівців на світовому рівні та здатність представляти власні академічні здобутки у світі можливі лише за умови сформованої англомовної комунікативної академічної та (у випадку фахового дослідження) медичної компетентностей. Даний блок регулюється освітньо-кваліфікаційною характеристикою фахівців, програмою підготовки майбутніх докторів філософії, та програмою з дисципліни «Академічна іноземна(англійська) мова». Варто враховувати, що даний блок дотичний не тільки до програми курсу «Академічна англійська мова», але і «Філософія наукового пізнання», «Деонтологія», «Організація наукового дослідження», та низки фахових дисциплін. Водночас, вважаємо некоректним зводити підготовку майбутніх докторів філософії-медиків в межах системи післядипломного навчання до підготовки науковців, адже в межах такої підготовки метою є підготовка не науковця, а доктора філософії(в галузі медичних наук), який може взаємодіяти у різних сферах академічного середовища та проявляти здобути знання, вміння та навички: як викладач чи член академічного персоналу, як лікар чи управлінець, і також як науковець. Визначені цілі англомовної підготовки фахівців-докторів філософії-медиків обумовлюють:

- знання здобувачами загальної, медичної та академічної англійської мови, а також сформовані вміння та навички спілкування на фахові та академічні теми англійською мовою;
- навички здатність здобувача здійснювати англомовну комунікацію (усну, письмову) з фахових та академічних тем у межах визначеного академічного середовища та його високу ефективність при такій комунікації;
- навички здобувача англомовної взаємодії у межах академічного середовища, як онлайн, так і офлайн, та ефективність такої взаємодії;
- сформоване «я академічне» здобувача, яке забезпечує ефективну фахову та академічну взаємодію при комунікації англійською мовою;

Цілі підготовки майбутніх докторів філософії безпосередньо пов'язані з цілями навчання майбутніх докторів, а відтак, – цілями вибору навчання в системі післядипломної освіти. Дані цілі можливо систематизувати на декілька підгруп: матеріально-соціальні цілі (навчання заради отримання вищої зарплати, заради більш високого статусу, отримання бонусів в компанії, а також навчання для забезпечення можливості роботи), та наукові цілі (навчання для проведення та організації дослідження та представлення результатів власного дослідження). Також, аналізуючи мотивацію здобуття англомовної академічної комунікативної компетентності як похідної від мотивації вибору навчання на доктора філософії, варто зазначити, що така мотивація може бути внутрішньою(істинною), коли особа усвідомлює власні цілі, пов'язує таке навчання з подальшим власним розвитком, та зовнішні (нав'язані), коли навчання на доктора філософії є вибором оточуючих, вчителів, друзів, коли особа не впевнена у власній мотивації, або ж за умов, коли ніяке інше навчання не було можливим(також можливий варіант вибору післядипломного навчання з ціллю еміграції чи з ціллю уникнення військової служби для чоловіків).

Нормативна база дистанційної підготовки у закладах вищої та післядипломної освіти, обумовлена епідемічними заходами у 2020–2021рр. та війною України з Росією у 2022 р. визначає необхідність запровадження високоефективного дистанційного навчання, яке за своїми властивостями буде відповідати навчанню офлайн. В цілому, аналіз літератури показав значну автономію закладів вищої післядипломної освіти у питанні запровадження дистанційного навчання, проте основними вимогами до такого навчання є:

- забезпечення здобувачів освіти матеріалами для підготовки та самостійної роботи;
- постійний висококваліфікований супровід здобувачів викладачами;
- безпосередню взаємодію здобувачів з викладачем, між собою та з академічним середовищем;
- взаємодію здобувачів онлайн чи офлайн, у групі чи індивідуально;
- постійний контроль та корекцію результатів дистанційного навчання;
- дотримання базових принципів дистанційного навчання;

Для визначення даного компонента потрібно сформулювати цілі формування англомовної фахової та академічної комунікативної компетентності майбутніми докторами філософії медиками:

- здобуття знань, та формування вмінь та навичок, необхідних для взаємодії англійською мовою в міжнародному академічному та фаховому середовищі;

- формування академічної «я-концепції» в межах міжнародного фахового та академічного середовища;
- формування уявлення про власне місце в академічному та фаховому міжнародному середовищі;

Хоча мотивація вибору професії є компонентом, який не змінюється (тобто, це фіксація певних прагнень особи в той момент, коли було обрано фах, чи то, у даному випадку, навчання в системі післядипломної освіти на доктора філософії), проте протягом навчання майбутніх докторів філософії можливо скоригувати мотивацію до фахової діяльності, відтак, мотивацію до взаємодії в академічному середовищі, включаючи таку взаємодію англійською мовою, та покращити показники англомовної академічної та фахової комунікативної компетентності.

В межах *структурно-змістовного блоку* розглядаємо структуру англомовної комунікативної академічної та медичної фахової компетентності, яка, за теорією автора, включає когнітивну (теоретично-навчальну, яка охоплює знання комуніканта загальної, медичної та академічної англійської мови, знання про способи взаємодії англійською, знання про етичні та біоетичні засади комунікації в медичному та академічному суспільстві, а також фактор навчання – знання комуніканта про способи здобуття англомовної фахової та академічної комунікативної компетентності та якості його навчання згідно даних способів), практичну (представлену уміннями та навичками англомовної комунікації у фаховому та академічному середовищі), та індивідуальну (яка становить реалізацію комунікантом наявних знань, вмінь та навичок англомовної комунікації в фаховому медичному та академічному суспільстві, що залежить від індивідуальних факторів: інтровертованості чи екстравертованості особи, комунікативної настанови, вибору комунікативних стратегій, ступеню самоконтролю та саморефлексії, тощо). Дані показники частково формуються на етапі додипломного навчання (здобуття англомовної компетентності протягом додипломної чи шкільної освіти, самоосвіти, а також здобуття англомовної фахової медичної компетентності протягом додипломної фахової медичної освіти), післядипломного навчання на доктора філософії (здобуття англомовної академічної компетентності та поглиблення англомовної фахової медичної компетентності, адже вивчення курсів «Англійська мова» та «Фахова англійська мова» на 1-2 курсах медичних ЗВО, коли здобувачі освіти тільки починають вивчати теоретичні медичні дисципліни з відривом від практики в палатах, не сприяє формуванню англомовної фахової медичної компетентності в останніх), та при самостійній роботі здобувача (саморозвиток, відвідування приватних занять чи курсів, стажування за кордоном). Також варто звернути увагу на індивідуальний компонент, який формується поступово, протягом всього навчання, і становить собою комплекс індивідуальних психологічних показників комуніканта. Вважаємо, що в межах курсу «Академічна англійська мова для докторів філософії» у медичному ЗВО необхідно постійно звертати увагу на розвиток саморефлексії, самомоніторингу, афіліації, корекції комунікативної настанови через спільну роботу докторів філософії у малих групах, роботу над проектами, виконання численних інтерактивних вправ.

Технологічно-процесуальний блок представлений безпосередньою взаємодією здобувачів освіти протягом дистанційного навчання, що включає наступні складові:

- підготовка навчально-методичного забезпечення
- робота здобувачів
- взаємодія здобувачів з викладачем

Дистанційне навчання з онлайн-ресурсу та дистанційні заняття потребують значної підготовки викладачів, адже необхідно представити весь зміст курсу на обраній інтернет-платформі: інтернет-платформі університету (у випадку автора- університетській інтернет навчальній платформі НМУ імені О.О. Богомольця LIKAR, чи Google Classroom, чи у хмарному сховищі, сторінці Facebook, чи Telegram. Навчально-методичне забезпечення до курсу має включати: робочу навчальну програму з дисципліни та силабус, вимоги до здобувачів (корисно виділити вимоги, що стосуються саме до англомовної комунікативної академічної та фахової медичної компетентності), календарно-тематичні планування аудиторної (дистанційної) та індивідуальної роботи, перелік тем, завдань та питань для самоперевірки, текстові, аудіо- та відео-матеріали до опрацювання. Відповідно, дані матеріали не є сталими, викладач має коригувати наповнення курсу відповідно до рівня та темпу роботи групи. При високому початковому рівні знань англійської мови та високій мотивації до навчання викладач може розширювати вимоги до здобувачів, при відносно невисокому рівні знань англійської мови та помірному темпі навчання викладачу потрібно переформатувати обсяг завдань. Також, практичні дистанційні заняття мають відбуватися згідно до рівня прогресу здобувачів при виконанні завдань, відтак, викладач має диференціювати завдання на розвиток комунікативної компетентності згідно до груп.

Робота здобувачів, письмова та усна, опрацювання наданих матеріалів, має бути системною та систематичною (неприпустиме виконання завдання перед заняттям, чи в кінці курсу, при ліквідації академічної заборгованості, так як це призведе до низької результативності). Безперечною перевагою дистанційного навчання є можливість здобувача самостійно перерозподіляти власний час до підготовки, проте така робота має бути систематичною.

Взаємодія здобувачів-майбутніх докторів філософії з викладачем можлива у декількох варіантах: взаємодія при перевірці письмових завдань (та відповідно формуванні англомовної письмової академічної та фахової компетентності), що включає в собі як письмову, так і усну взаємодію. Сучасний технічний прогрес дозволяє однобоко записувати як текстові, так і аудіо- чи відео-повідомлення та обмінюватись ними, що

суттєво економить час, так як така комунікація є розтягнутою в часі, проте не потребує від обох комунікантів одночасно бути вільними до роботи. Також сюди відносяться усні консультації викладача в режимі онлайн, за визначеним графіком чи за погодженням зі здобувачами освіти. Взаємодія здобувачів освіти та викладача також відбувається на кожному онлайн занятті, коли здобувачі мають змогу продемонструвати власну комунікативну компетентність, а викладач- скоригувати деякі елементи, виправити помилки, зробити зауваження чи акцентувати важливі моменти.

Контрольно-корекційний блок включає в собі постійний контроль викладачем академічного прогресу здобувачів, зокрема в плані формування англомовної академічної та фахової медичної компетентності, та корекцію навчання відповідно до виявлених тенденцій. Це включає в собі як поточний контроль (на кожному занятті, усне опитування, написання індивідуальних письмових робіт, заповнення тестів онлайн, виконання завдань, а також оцінювання кожного здобувача освіти. Обов'язковою умовою є виставлення оцінки кожному здобувачу та пояснення даної оцінки. Корекція англомовної комунікативної компетентності майбутніх докторів філософії-медиків має відповідати принципам відкритості оцінювання, та індивідуального підходу. Кожне зауваження чи момент виправлення повинні бути пояснені викладачем. Неприпустимо принижувати здобувачів освіти, ставити незадовільну оцінку чи відхиляти подане завдання без пояснення причини, та подальшої консультації.

Висновки. Запропонована авторська *модель формування англомовної комунікативної академічної компетентності майбутніх докторів філософії-медиків* змістить наступні блоки: *концептуально-цільовий, структурно-змістовий, технологічно-процесуальний та контрольно-корекційний*. *Концептуально-цільовий блок* моделі представлений нормативною базою навчання докторів філософії та базою дистанційного навчання у системі післядипломної освіти. В межах *структурно-змістовного блоку* представлена структура англомовної комунікативної академічної та медичної фахової компетентності, яка, за теорією автора, включає когнітивний, практичний, та індивідуальний компонент. *Технологічно-процесуальний блок* представлений взаємодією здобувачів освіти протягом дистанційного навчання, що охоплює підготовку навчально-методичного забезпечення викладачами, роботу здобувачів та взаємодію здобувачів з викладачем. *Контрольно-корекційний блок* включає в собі постійний контроль викладачем академічного прогресу здобувачів, зокрема в плані формування англомовної академічної та фахової медичної компетентності, та корекцію навчання відповідно до виявлених тенденцій. Вважаємо необхідними подальші практичні дослідження академічної значущості запровадження запропонованої моделі.

Використана література:

1. Баб'юк О. В. Формування професійно орієнтованої англомовної компетентності в монологічному мовленні майбутніх фахівців сфери туризму : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2019. 274 с.
2. Варданян А. О. Формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2017. 20 с.
3. Вторнікова Ю. С. Модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013, вип. 110ю С. 188–193.
4. Лимар Л.В. Структура та зміст англомовної академічної комунікативної компетентності майбутніх докторів філософії галузі Охорона Здоров'я. *Медична освіта*, 2021, вип. 4: С. 90–96.
5. Орду К. С. Презентація моделі формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх сімейних лікарів. Дис... доктора філософії 015 Професійна освіта. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2021.
6. Тур О.М. Теоретичні і методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2019. 40 с
7. Цимбровська Х. І. Методика формування у майбутніх лікарів-педіатрів професійно орієнтованої англомовної компетентності в усному спілкуванні : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2017. 20 с.
8. Чорна І. Лінгводидактична модель формування англомовної лексичної компетентності у писемному спілкуванні майбутніх маркетологів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2017. № 1. С. 108–113.
9. Brufit Ch. *Communicative Methodology in language teaching*. Cambridge University Press, 1995. 326 p.

References:

1. Babiuk O. V. (2019) Formuvannia profesiino oriietovanoi anhlomovnoi kompetentnosti v monolohichnomu movlenni maibutnikh fakhivtsiv sfery turyzmu : dys. ... kand. ped. nauk [Development of professional-centred English communicative competence in monological speaking of future tourist agents and specialists related to tourism.]: 13.00.02. Ternopil'skyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka Ternopil. 274 p. [in Ukrainian]
2. Brufit Ch. (1995) *Communicative Methodology in language teaching*. Cambridge University Press. 326 p.
3. Vardanian A. O. (2017) Formuvannia profesiino-movlennievoi kompetentnosti maibutnikh likariv : avtoref. dys. kand. ped. nauk [Training professional communicative competence of future doctors]: 13.00.04. Khmelnytskyi. 20 p. [in Ukrainian]
4. Vtornikova Yu. S. (2013) Model formuvannia profesiino-komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv. [Model of training professional communicative competence of future teachers of primary school] *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky*. V ol. 110. P 188–193. [in Ukrainian]

5. Lymar L. V. (2021) Struktura ta zmist anhlovnoyi akademichnoi komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh doktoriv filosofii haluzi Okhorona Zdorovia. [Structure and content of English academic communicative competence by future medical PhDs] Medychna osvita. Vol. 4: P. 90–96. [in Ukrainian]
6. Ordu, K. S. (2021) Prezentatsiia modeli formuvannia informatsiino-komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh simeinykh likariv [Presentation of model of training the information-communicative competence of future family doctors]. Dys... doktora filosofii 015 Profesiina osvita. Derzhavnyi zaklad «Pivdenoukraiynskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho» Odesa. [in Ukrainian]
7. Tur O.M. (2019) Teoretychni i metodychni zasady formuvannia komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv iz dokumentoznavstva ta informatsiinoi diialnosti v protsesi profesiinoi pidhotovky [Theoretical bases of training communicative competence of future specialists in document affairs and informational activity during professional training] avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04 / Kharkiv. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv, 40 p. [in Ukrainian]
8. Tsymbrovska, Kh. I. (2017) Metodyka formuvannia u maibutnikh likariv-pediatriv profesiino oriyentovanoi anhlovnoyi kompetentnosti v usnomu spilkuvani [Method of developing professional English competence in oral communication by the future]. avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / Ternopilskiy nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka Ternopil. 20 p. [in Ukrainian]
9. Chorna I. (2017) Linhvodyaktychna model formuvannia anhlovnoyi leksychnoi kompetentnosti u pysemnomu spilkuvani maibutnikh marketolohiv [Linguo-didactic model of shaping English lexical competence in communication of future marketologists]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: pedahohik № 1. P. 108–113. [in Ukrainian]

Lymar L. V. A model of the formation of English-language communicative academic competence of future doctors of philosophy of the medical profile in the conditions of distance learning

The article represents analysis of existing approaches to shaping the English communicative competence of different specialists in Ukraine. The author has not found any studies of English communicative competence of future medical PhDs upon the literature review. The author states that such studies, regarding both undergraduate and postgraduate education in Ukraine are absent. The article offers an author's model of shaping the English communicative competence of future medical PhDs and describes its basic components: the aim and concept component, structure component, technological component and control component. The author states that the aim and concept component is represented with the standards of the PhDs education and distance education standards in Ukraine. The structure component is constructed according to the L.V. Lymar author model of English communicative medical and academic competence, which includes cognitive part (the knowledge of general, medical and academic English, knowledge of behavior and interaction rules in medical and academic society, and the ways of cognition or learning of the student), practical (which is represented with the practical skills according to the cognitive part) and individual one (way of expressing competences according to the speaker's individual peculiarities). The author has defined that the technological component is represented with interaction of PhDs during their distance training, and the control component deals with the permanent control and correction of the students' academic progress. The article contains analysis of shaping the English communicative academic and professional competence in the future medical PhDs during their distance training, includes description of practical situation and presents ways of optimizing each component of the model.

Key words: English communicative competence, academic communication, Doctors of Philosophy, medical, Distance training.

УДК 364.62:004.738

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.11>

Логвиненко В. М., Грицанюк В. В.

**ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ
ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ**

Характерною рисою сучасного суспільства є його цифрова трансформація. Інформаційно-комунікаційні технології активно використовуються в сфері соціального захисту та соціальної роботи, що дозволяє реалізувати безліч соціальних взаємодій у віртуальному форматі. Це вимагає використання нових підходів в організації роботи соціальних служб та установ і передбачає відповідну підготовку працівників, залучення професіоналів, здатних використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології для практики соціальної роботи.

Метою статті є теоретичний аналіз особливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій в професійній діяльності фахівців соціальної роботи. Розвиток та стрімке розширення можливостей інформаційної інфраструктури вимагають постійного оновлення репертуару використання цифрових технологій в роботі. Показано, що сучасна практика соціальної роботи передбачає створення певного віртуального продукту. Це вимагає формування нових, нетипових для соціальних працівників, професійних якостей, пов'язаних із вмінням створювати та адмініструвати інформаційні ресурси. Окреслено шляхи вдосконалення підготовки соціальних працівників, які надаватимуть послуги в умовах цифрового суспільства. Розкрито потенціал навчальних дисциплін галузі знань «інформаційні технології» у формуванні та розвитку цифрової компетентності соціальних працівників. Акцентовано на необхідності інтегрування інформаційно-комунікаційних і освітніх технологій та створенні системи професійної підготовки майбутніх

фахівців соціальної роботи в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти. Зроблено висновок про те, що освітній процес для майбутніх фахівців має передбачати перспективно-випереджувальне навчання. Тому актуальним напрямком дослідження цієї проблеми є обґрунтування та розроблення моделі професійної підготовки фахівців соціальної роботи, яка б відповідала запитам інформаційного суспільства.

Ключові слова: цифрова трансформація, соціальний працівник, інформаційно-комунікаційні технології, професійна підготовка, соціальна послуга, соціальна робота.

Суспільство постійно перебуває в процесі змін і перетворень його структур, що викликані різними природними, політичними, соціально-психологічними, демографічними, науково-технічними та іншими факторами. Характерною рисою сучасного суспільства є його цифрова трансформація. Цифровізація це «процес впровадження цифрових технологій генерації, оброблення, передачі, зберігання й візуалізації даних у різних сферах людської діяльності» [9, с. 18]. Вона зумовлює виникнення нової парадигми соціального розвитку, в якій на основі інформаційних моделей існування людства вирішуються проблеми науки, освіти, виробництва, соціальної сфери і відбувається перебудова соціальних відносин, інститутів, норм та цінностей [3, с. 10]. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) активно використовуються в сфері соціального захисту та соціальної роботи, що дозволяє реалізувати безліч соціальних взаємодій у віртуальному форматі. Це вимагає використання нових підходів в організації роботи соціальних служб та установ і передбачає відповідну підготовку працівників, залучення професіоналів, здатних використовувати сучасні ІКТ для практики соціальної роботи.

Зростаюча роль цифровізації в усіх галузях суспільства зумовлює науковий інтерес до проблем технологізації та інформатизації різних аспектів життєдіяльності сучасної людини та відповідної модернізації професійних практик. Відтак, дослідження явища віртуалізації соціальної роботи є перспективним, затребуваним часом напрямком, що активно розробляється. Отже, загальнотеоретичні, методичні аспекти цифровізації професійної освіти майбутніх фахівців соціальної сфери, її дидактичний та соціально-виховний потенціал розглядають І. Артеменко, В. Березан, О. Рацул, В. Топольський; організаційно-педагогічні умови формування інформаційно-комунікаційної компетентності розкриті в працях В. Березан, Л. Дітковської; потребу розроблення стандарту цієї компетентності обґрунтовують А. Клішевич, Т. Лях, Р. Павлюк. Продуктивне формування професійних компетентностей засобами ІКТ вивчають В. Балахтар (теоретичний аналіз та емпіричне дослідження рівнів сформованості); Д. Данко (підготовка до медико-соціальної роботи); І. Сидорук (формування соціальної компетентності); Г. Васянович, М. Нагірняк, О. Боднар (набуття комунікативних умінь); Р. Новгородський (роль Інтернет-комунікацій для підвищення професіоналізму фахівців); Л. Руденко (значення ІКТ в самоосвіті та саморозвитку). Ряд науковців досліджує прикладні аспекти використання цифрових технологій в професійній діяльності фахівців соціальної роботи. Л. Дітковська виокремлює основні напрямки практики соціальної роботи, де можливе їхнє впровадження; Т. Семигіна визначає переваги та обмеження використання онлайн технологій в профілактичній та консультативній роботі; В. Степаненко розкриває основні форми та засоби ІКТ в соціальній профілактиці з різними групами клієнтів, Л. Данильчук – в торгівлі людьми; В. Березан аналізує їх зміст і форми в контексті роботи з дітьми з особливими освітніми потребами; О. Човган обґрунтовує використання технології Web 2.0 для організації та проведення тренінгів.

Зазначені наукові розвідки не розкривають усіх аспектів проблеми. Оскільки цифрова трансформація суспільства, як процес стрімкий і динамічний, щораз висуває нові виклики системі освіти та професійним компетентностям спеціалістів, то існує потреба постійного вдосконалення інформаційно-освітнього середовища для підготовки фахівців, що здатні повноцінно використовувати ІКТ для потреб соціальної роботи. Тому, дослідження цієї проблеми буде залишатися актуальним.

Метою статті є теоретичний аналіз особливостей використання ІКТ в професійній діяльності фахівців соціальної роботи.

Оскільки інформатизація суспільства висуває нові вимоги до підготовки спеціалістів, то, як слушно зауважує Л. Руденко, важливим аспектом підготовки фахівців соціальної сфери, який визначає рівень професійної компетентності, стає «забезпечення ефективності їхньої діяльності в умовах інформатизації сучасного суспільства шляхом опанування належним обсягом знань і вмінь щодо створення й використання інформаційних продуктів, вироблення навичок застосування ІКТ у професійній сфері» [7, с. 159].

Ще нещодавно, Л. Дітковська, розглядаючи можливості використання ІКТ в організаційному, профілактичному, діагностичному та ін. напрямках професійної діяльності звертала увагу на такі аспекти використання ІКТ в соціальній роботі як: «ведення та обробка документації; електронного документообміну; виконання повсякденних завдань планування; підтримка і консультування осіб, які опинилися у складній життєвій ситуації засобами електронної пошти. Ці завдання вимагають вмінь і впевненого володіння стандартними офісними програмами, електронними таблицями, базами даних, глобальними мережами» [1, с. 79]. Сьогодні це звучить дещо обмежено, адже розвиток та швидке розширення можливостей інформаційної інфраструктури змушують щораз оновлювати репертуар використання ІКТ в роботі. Тож вимоги, що будь-який соціальний працівник повинен вміти працювати з різними видами та носіями інформації; здійснювати пошук та відбір необхідних даних із різних джерел інформації швидко і кваліфіковано; використовувати віртуальне

середовище для комунікації з клієнтами та колегами, організації зустрічей, проведенні семінарів, вебінарів, онлайн-конференцій тощо; надсилати та отримувати електронну кореспонденцію, встановлювати комунікативні зв'язки як в офлайн так і в онлайн форматі, тощо [6, с. 163] сприймаються як очевидні. На фоні загальної цифровізації суспільства та ситуації обмежених безпосередніх міжособистих контактів, що склалася під впливом пандемії COVID-19 та воєнних дій, що нині мають місце, дистанційні форми взаємодій та навчання з допомогою ІКТ стали звичними. Досконале володіння навиками використання інформаційних ресурсів на такому рівні, як зазначалося вище, вже ні в кого не викликає занепокоєння та труднощів.

Важливим аспектом цифровізації соціальної сфери, на який доречно звернути увагу в контексті нашого дослідження, є те, що сучасна практика соціальної роботи починає потребувати не лише використання інформаційного середовища в професійній діяльності, а й, почасти, створення певного віртуального продукту. Це вимагає формування нових, нетипових для соціальних працівників, професійних якостей та вмінь створювати та адмініструвати інформаційні ресурси. Пояснимо зазначену тезу.

В останніх кілька років в Україні запроваджуються інноваційні підходи до реалізації соціальної політики, які покликані сприяти ефективному розв'язанню соціальних проблем громадян, з'являються служби, які надають послуги населенню в повному обсязі в дистанційному форматі. Створюються портали електронних сервісів через які можна буде отримати соціальні послуги (напр., призначення та нарахування різних видів соціальних виплат, житлових субсидій, отримання статусів тощо) не відвідуючи установу та не витрачаючи на це багато часу. Все це вимагає широкого застосування сучасних інформаційних технологій. Відтак передбачається, що в цих службах працюватимуть спеціалісти, які мають досвід роботи з відповідними ресурсами, а також фахівці, які здійснюватимуть технічну підтримку програмного забезпечення та комплексно обслуговуватимуть інформаційну систему. Коли ж ми говоримо про послуги, що передбачають безпосередню взаємодію з клієнтом, то тут ситуація щодо використання інтернет-ресурсів виглядає дещо по-іншому. Беручи до уваги сучасні тенденції діджиталізації та прагнення клієнтів отримати необхідну інформацію про послуги в зручний для них спосіб постає потреба часткової віртуалізації (напр. звернення чи запит) та представлення діяльності інституцій в глобальній мережі Інтернет шляхом, наприклад, створення сайтів. Цілком зрозуміло, що інформаційне середовище в наданні таких послуг виконує допоміжну функцію і штатним розписом таких організацій не передбачено фахівців з ІКТ. Тому інформаційно-комунікаційний супровід діяльності, зазвичай, віддається на поталу працівників, а ті, в свою чергу, не мають можливостей створювати якісний віртуальний продукт. Таким чином виникає реальна потреба у формуванні та вдосконаленні фахівцями відповідних навиків, яку можливо реалізувати в процесі професійної підготовки.

Навчальними планами для здобувачів ступеня «бакалаврів» за спеціальністю 231 «Соціальна робота» різних закладів вищої освіти, зазвичай передбачено вивчення дисципліни, яка безпосередньо пов'язана з формуванням ІКТ-компетентності. Це може бути один з таких предметів як «Інформатика і комп'ютерна техніка», «Сучасні інформаційні системи», «Соціальна інформатика», «Цифрові комунікації» тощо. Проте, освоїти великий масив необхідної інформації та набути відповідної компетентності в межах викладу однієї дисципліни, обсяг якої, інколи, складає лише 3 кредити, видається надскладним завданням. Вирішити цю проблему можна шляхом вивчення студентами відповідних вибіркового навчальних курсів. Наприклад, в Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, для здобувачів освіти створена така можливість – каталог вибіркового навчання Університету містить широкий перелік предметів з цієї галузі знань. Відтак, студенти спеціальності «соціальна робота», окрім нормативної дисципліни «Інформаційні технології в соціальній сфері», для вивчення можуть обрати: «Основи Web-розробки», «Основи 3D-моделювання», «Основи роботи з текстовими редакторами та комп'ютерною версткою», «Прикладні програми комп'ютерної графіки та обробки зображень» «Основи графічного дизайну та проектної графіки», «Конверсія сайтів», «Управління IT-проектами», «Основи програмування», та ін. Так, курс «Основи програмування» дасть змогу майбутнім фахівцям розробляти програмне забезпечення із застосуванням процедурної та об'єктноорієнтованої парадигм програмування та застосовувати отримані знання в практичних ситуаціях; пройшовши курс «Основи Web-розробки» можна отримати необхідні знання та вміння для створення сайтів, налаштування та адміністрування Web-системи; вивчення предмету «Конверсія сайтів» дозволить не лише оволодіти інструментарієм підвищення показника відвідуваності сайту, а й покращувати контент сайту, зручність користування ним та навігацію; інші із зазначених предметів навчать створювати, обробляти та зберігати графічну інформацію, надавати створеному віртуальному продукту дизайнерських рішень, додавати динаміки та стилістики із використанням сучасних фреймворків та ін. [2].

Окрім того, із зростанням цифровізації виникає проблема захисту інформації, зокрема, персональних даних клієнтів, тому доречним буде прослухати один з курсів: «Основи кібербезпеки», «Основи технічного захисту інформації», «Захист інформації в телекомунікаційних системах», «Захист програмного забезпечення та програмні засоби захисту інформації», що дасть розуміння майбутнім фахівцям як вирізняти можливі технічні канали витоку інформації та її ознаки на об'єкті інформаційної діяльності; типові заходи технічного захисту інформації на об'єктах технічних засобів передачі інформації тощо [2]. Власне, з огляду на процеси цифровізації соціальної сфери, вивчення таких предметів набуває прикладного професійного значення.

Інша актуальна проблема, на яку необхідно звернути увагу, – використання ІКТ в безпосередній практиці соціальної роботи. Вона пов'язана не скільки з технічними питаннями, а з тим, що інформаційні

й комп'ютерні технології змінюють підходи до провадження професійної діяльності. Як зазначає Т. Семигіна «вони слугують не тільки управлінським задачам та виступають доповненням до традиційних методів роботи, а й формують принципово нові форми профілактичної, консультативної та представницької роботи. Це породжує не тільки технологічні, а й етичні питання, а також ставить нові завдання перед навчальними закладами, які готують соціальних працівників» [8, с. 270]. Відтак, перед закладами освіти постає мета здійснення підготовки соціальних працівників таким чином, щоб вони були ефективними в цифровому суспільстві та готовими вирішувати комплексні практичні проблеми, оперативно реагувати на зміни, що відбуваються; володіли критичним мисленням, креативністю, тощо. Вважаємо, що вирішенню таких завдань сприятиме інтегрування інформаційно-комунікаційних та освітніх технологій [5], а також створення системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти (успішні приклади якої мають місце в технічній освіті [4]). Власне застосування такого освітнього підходу сприятиме формуванню готовності майбутніх спеціалістів до здійснення інноваційної, з елементами технологічності, швидкозмінної професійної діяльності.

Висновки. Підсумовуючи слід сказати, що цифровізація суспільства зумовила осучаснення практики соціальної роботи та змушує щораз оновлювати репертуар використання ІКТ в роботі. Від соціальних працівників вимагається не лише володіння ІКТ, а й стає затребуваним вміння створювати інформаційні продукти. Отже, освітній процес для майбутніх фахівців має передбачати перспективно-випереджувальне навчання. Тому, подальше вивчення проблеми вбачаємо в обґрунтуванні та розробленні моделі професійної підготовки фахівців соціальної роботи, яка б відповідала запитам інформаційного суспільства.

Використана література:

1. Дітковська Л. Місце інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. *Збірник наукових праць ХІСТ Університету «Україна»*. 2013. № 2. С. 78-82.
2. Каталог вибіркового навчальних дисциплін для бакалаврів. Віртуальний університет Львівського державного університету. URL: <http://virt.ldubgd.edu.ua/course/view.php?id=2076>.
3. Коваль М., Литвин А. Інформаційне суспільство та професійна освіта. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2021. № 23. С. 9-27.
4. Коваль М. Система професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти : монографія. Львів : ПАІС, 2019. 544 с.
5. Литвин А., Руденко Л., Козяр М. Інтегрування інформаційно-комунікаційних та освітніх технологій у вищій школі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ; Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2021. Вип. 60. С. 263–271.
6. Новгородський Р. Інтернет-комунікації у роботі соціального працівника. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2016. Вип. 133. С. 160-163.
7. Руденко Л. Самоосвіта і саморозвиток майбутніх фахівців соціального захисту в інформаційному суспільстві. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2017. Вип. 49. С. 157-160.
8. Семигіна Т. Он-лайн технології у практичній соціальній роботі *Сучасна соціальна робота*. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с. С. 267-271.
9. Чмерук Г. Цифровізація – тренд світового розвитку, який визначає розвиток економіки і суспільства. *Економічний простір*. 2020. № 153. С. 18-24.

References:

1. Ditkovska L. (2013). Mistse informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti sotsialnykh pratsivnykiv [The place of information and communication technologies in the professional activities of social workers]. *Zbirnyk naukovykh prats KhIST Universytetu «Ukraina»*, 2 (8), 78–82. [in Ukrainian].
2. Katalog vybirkovykh navchalnykh dystsyplin dla bakalavriv [Catalog of elective courses for bachelors]. *Virtualnyi universytet Lvivskoho derzhavnoho universytetu*. URL: <http://virt.ldubgd.edu.ua/course/view.php?id=2076> (. [in Ukrainian].
3. Koval, M., Lytvyn, A. (2021). Informatsiine suspilstvo ta profesiina osvita [Information society and professional education]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*. № 23. S. 9–27. [in Ukrainian].
4. Koval M. (2019). Systema profesiinoi pidhotovky maibutnykh pratsivnykiv DSNS Ukrainy v informatsiino-osvitnomu seredovyshchi zakladu vyshchoi osvity [System of professional training of future employees of the SES of Ukraine in the information and educational environment of higher education]. *Lviv : PAIS*, 544 p. [in Ukrainian].
5. Lytvyn, A., Rudenko L., Koziar, M. (2021) Intehruvannia informatsiino-komunikatsiinykh ta osvitnykh tekhnolohii u vyshchii shkoli [Integration of information-communication and educational technologies in higher education]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy* : zb. nauk. pr. Kyiv; Vinnytsia : TOV «Druk plus». Vyp. 60. S. 263–271. [in Ukrainian].
6. Novgorodskiy R. (2016). Internet-komunikatsii u roboti sotsialnoho pratsivnyka [Internet communication in the work of a social worker]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya : Pedahohichni nauky*. Vyp. 133. S. 160-163. [in Ukrainian].
7. Rudenko L. (2017). Samoosvita i samorozvytok maibutnykh fakhivtsiv sotsialnoho zakhystu v informatsiinomu suspilstvi [Self-education and self-development of future social protection specialists in the information society]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Vyp. 49. S. 157-160. [in Ukrainian].
8. Semigina T. (2020). On-lain tekhnolohii u praktychnii sotsialnii roboti [Online technologies in social work practice]. *Suchasna sotsialna robota*. Kyiv: Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu. 275 s. S. 267-271. [in Ukrainian].
9. Chmeruk H. (2020). Tsyfrovizatsiia – trend svitovoho rozvytku, yakyi vyznachae rozvytok ekonomiky i suspilstva [Digitalization is a trend of the world development defining economic and social development]. *Ekonomichnyi prostir*. № 153. S. 18-24. [in Ukrainian].

Lohvynenko V. M., Hrytsaniuk V. V. Digital transformation of society and information and communication technologies in the professional activity of social work specialists: modern challenges

Modern society is characterized by its digital transformation. Information and communication technologies are actively used in the field of social protection and social work to implement many social interactions in a virtual format. This requires the use of new approaches to organize social services and institutions and involves appropriate training of employees, the involvement of professionals capable of using modern information and communication technologies in practical social work.

The purpose of the article is a theoretical analysis of the features of the use of information and communication technologies in the professional activities of social workers. The development and rapid expansion of information infrastructure capabilities require constant updating of the repertoire of digital technologies in the work. Modern practice of social work involves the creation of a certain virtual product. This requires the formation of new, atypical for social workers, professional qualities associated with the ability to create and administer information resources. The ways to improve the training of social workers who will provide services in a digital society are outlined. The potential of educational disciplines in the field of knowledge "information technology" to develop social workers' digital competence is revealed. The need to integrate information and communication and educational technologies and create a system of professional training of future social workers in the information and educational environment of higher education is emphasized. It is concluded that the educational process for future professionals should include advanced training. Therefore, a promising area of researching this problem is to substantiate and develop a model of social workers' professional training, which would meet the demands of the information society.

Key words: digital transformation, social worker, information and communication technologies, professional training, social service, social work.

УДК 372.881.1

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.12>

Лютвієва Я. П., Полежаєва О. В.

ЦИФРОВЕ НАВЧАННЯ: КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

У XXI столітті вибух інформаційних та комунікаційних технологій збільшив використання цифрових пристроїв для багатьох цілей у робочій сфері та у формальній та неформальній освіті. Технології відіграють вирішальну роль у нашому повсякденному житті, і це змушує професіоналів, педагогів та учнів знову замислитись над своїми основними принципами, щодо використання технологій для перепроєктування або реорганізації системи освіти та навчання. Крім того, ці технологічні пристрої відіграють важливу роль, допомагаючи учням та викладачам отримати більше користі від них.

У статті розглядається проблема визначення широкої концептуальної теорії застосування передових технологій в освітніх установах, особливо у вищій освіті. Стаття починається з обговорення численних та заплутаних значень електронного навчання у відповідній літературі. Окреслено перехід до вивчення проблеми становлення студентів у центрі навчального процесу та розвиток їх здібностей до самостійного навчання. Виявлено помітні прогалини у дослідженнях електронного навчання та проаналізовано деякі невід'ємні проблеми, властиві як проведенню значущих досліджень передових технологій в умовах навчання/викладання, так і їх фактичному впровадженню. У дослідженні визначено основні терміни, пов'язані з цифровою освітою такі як: електронне навчання, онлайн-навчання, цифрове навчання та дистанційне навчання.

Метою статті є виявлення та порівняння основних видів цифрового навчання та терміни, пов'язані з цими формами освіти методом визначення основних термінів, пов'язаних з дистанційною освітою та порівняння ключових елементів цифрового навчання.

Ця робота чітко охоплюватиме вищезгадані поняття. По-перше, у ній представлені смислові елементи. По-друге, дається концептуальне визначення електронного навчання, цифрового навчання, онлайн навчання та дистанційного навчання. Нарешті, аналізується термінологія, що використовується у різних видах навчання.

Ключові слова: цифрове навчання, онлайн навчання, онлайн освіта, змішане навчання, сучасна освіта, види навчання, адаптивне навчання, е-навчання.

Впровадження цифрових технологій в освіті за останній рік прискорилося запаморочливими темпами. Такі концепції, як відеолекції, дистанційне навчання та онлайн-іспити, проникли в освітній простір і зробили революцію в тому, як викладачі викладають, а студенти навчаються.

Безсумнівно, інтеграція інформаційних технологій в освіту пришвидшуватиметься і зрештою онлайн-освіта стане її невід'ємним компонентом. Дослідження показують, що онлайн-навчання сприяє кращому запам'ятовуванню інформації та займає менше часу. Крім того, віддалене онлайн-навчання дає студентам та викладачам більше гнучкості у навчанні та роботі з дому.

Освіта є невід'ємною частиною життя людей. Сьогодні освіта значно різноманітніша, ніж у 1950-ті роки, завдяки вдосконаленню методів викладання та іншим видатним винаходам, які реалізують очевидні методи навчання.

Мета статті – виявити та порівняти основні види цифрового навчання та терміни, пов’язані з цими формами освіти. Для визначення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- визначити основні терміни пов’язані з дистанційною освітою;
- порівняти ключові елементи цифрового навчання.

Останнім часом проблемі дистанційного навчання приділяється велика увага. Дистанційна система навчання знаходиться у центрі уваги наукових кіл, і сучасні тенденції свідчать про подальшу активізацію досліджень у цій сфері. Проблемою дистанційного навчання займалися наступні зарубіжні та вітчизняні дослідники: С. Вітвицька, В. Кухаренко, В. Ясулайтіс, Е. Полат та багато інших.

Великі світові події часто стають точкою перелому швидких інновацій. Якщо технологія онлайн навчання може зіграти тут свою роль, ми всі зобов’язані повністю розкрити її потенціал.

Навчання в Інтернеті – це величезний ландшафт. Якщо нас питають, більшість із нас опише навчання онлайн одним конкретним чином: навчання на комп’ютері. Але навчання онлайн – це більш тонкий процес, що включає цілий спектр характеристик. Терміни «онлайн-навчання», «віртуальне навчання», «електронне навчання», «дистанційне навчання» та «змішане навчання» унікальні; кожен з них відноситься до використання технологій у навчанні, але те, як студенти беруть участь у цьому процесі, дещо відрізняється [1].

Безперечно, не менш важливо просувати концепцію неелектронного навчання за допомогою книг та лекцій, але не можна повністю ігнорувати важливість та ефективність навчання за допомогою технологій. Вважається, що людський мозок може легко запам’ятовувати і співвідносити побачене і почуте за допомогою картинок, що рухаються, або відео. Також було встановлено, що візуальні образи не лише утримують увагу учня, а й довше зберігаються у мозку. Різні галузі, включаючи сільське господарство, медицину, освіту, сферу послуг, бізнес та державні структури, адаптуються до концепції електронного навчання, що сприяє прогресу націй.

Для тих, хто має доступ до відповідних технологій, очевидно, що навчання онлайн може бути ефективнішим за цілим рядом параметрів. Деякі дослідження показують, що в середньому студенти запам’ятовують на 25-60% більше матеріалу під час навчання онлайн порівняно з 8-10% у класі. Здебільшого це пов’язано з тим, що студенти можуть навчатись швидше в Інтернеті; електронне навчання вимагає на 40-60% менше часу для вивчення, ніж традиційне навчання в класі, тому що студенти можуть навчатися у своєму власному темпі, повертаючись назад і перечитуючи, пропускаючи чи прискорюючи вивчення концепцій на власний розсуд.

Проте ефективність онлайн-навчання різна для різних вікових груп. Загальна думка щодо дітей, особливо молодшого віку, полягає в тому, що необхідне структуроване середовище, оскільки діти легше відволікаються. Щоб отримати всі переваги онлайн навчання, необхідно докласти цілеспрямованих зусиль для забезпечення такої структури і не обмежуватися відтворенням фізичного класу за допомогою відеоможливостей, а використовувати ряд інструментів для спільної роботи та методів залучення, які сприяють «залученню, персоналізації та інтелекту».

У суспільстві постає насущне питання, чи зможе перехід на онлайн навчання стати каталізатором для створення нового, більш ефективного методу навчання студентів. Але тут існують різні думки, деякі непокоїться, що поспішний характер переходу на онлайн навчання може завадити досягненню цієї мети, інші планують зробити електронне навчання частиною свого «нового нормального життя», випробувавши переваги на власному досвіді.

Електронним навчанням в широкому сенсі цього поняття прийнято сьогодні розуміти використання інтернет-технологій в навчальному процесі, основоположними принципами якого є здійснення роботи в Мережі та доставка навчального контенту користувачу через посередництво комп’ютера з використанням стандартних інтернет-технологій [4]. Хоча викладання може відбуватися як в аудиторії, так і поза нею, використання комп’ютерів та Інтернету є основним компонентом електронного навчання. Електронне навчання можна назвати передачею навичок та знань за допомогою мережі. Навчання здійснюється для великої кількості одержувачів в один і той же або різний час.

Впровадження комп’ютерів стало основою цієї революції, а з часом, коли ми пристрасилися до смартфонів, планшети, і ці пристрої стали відігравати важливу роль у навчальному процесі. Книги поступово замінюються на електронні навчальні матеріали, такі як оптичні диски або флешки. Знаннями також можна ділитися через Інтернет, який доступний у будь-якому місці та у будь-який час.

Під час електронного навчання студенти навчаються з дому чи будь-якого іншого місця, яке їм зручніше. Вони можуть отримувати навчальні матеріали онлайн. Навчальними матеріалами в онлайн-освіті можуть бути тексти, аудіо, нотатки, відео та зображення. Однак цей метод навчання має свої переваги та різні недоліки.

Електронні технології досить складні та виконують найрізноманітніші функції. Кількість різних термінів, що використовуються для опису електронного навчання в літературі, створює плутанину щодо його фактичного та потенційного використання. Навіть скромне вивчення зростаючої кількості статей та публікацій, що описують застосування технологій у навчальних та тренувальних умовах, призводить до довгого списку важковідмінної термінології. В даний час існує безліч термінів, що описують застосування нових технологій у навчальному процесі, таких як: веб-освіта, онлайн-освіта, електронне навчання, віртуальні класи, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), відкрите та дистанційне навчання (ВДН), розподілене навчання, навчання на основі веб-технологій, віртуальне навчання і т. д. Багато термінів, що описують використання

електронних технологій в освітньому та навчальному середовищі, відображають неоднозначність їх ролі та функцій і підкреслюють той факт, що область електронного навчання ще не затвердилася як чітко визначена область вивчення та досліджень.

Проводячи дослідження, було зроблено висновок, що у світі освіти немає єдиної думки у тому, що означає кожен термін. Деякі люди використовують ці терміни як взаємозамінні, у той час як інші мають різні визначення для одного і того ж терміну. Наведені нижче визначення є найбільш поширеними і, найбільш простими, точними і повними описами.

Цифрове навчання – це узагальнювальне поняття, найширше у цьому списку. Воно означає будь-який вид навчання, що включає використання цифрових технологій. Сюди входять студенти, які проходять онлайн-курси. Сюди також відносяться студенти, які проводять дослідження в Інтернеті або переглядають онлайн відео в класі, і викладачі, які використовують цифрові інструменти, такі як смарт-дошки та планшети. Практично будь-який курс вищої освіти включає той чи інший вид цифрового навчання.

Знадобилося всього одне покоління, щоб цифрове навчання зародилося, розвинулося і стало нормою для вищої освіти. Сьогодні студенти очікують, що курси матимуть як мінімум онлайн-компонент, а то й повністю проходилимуть у режимі онлайн. Звичайно, у цифрового навчання є свої переваги та недоліки. Викладачі мають допомогти студентам максимально використати перші та мінімізувати другі. Маючи уявлення про концепції та термінології, пов'язані з цифровим навчанням, викладачі можуть краще підготуватися до того, щоб допомогти учням досягти успіху. Тому сьогодні цифрова грамотність для викладачів стає пріоритетом.

Електронне навчання

Електронне навчання – це система навчання, побудована з використанням інформаційних та телекомунікаційних технологій, котрі в сучасних умовах широко використовуються як студентами, так і викладачами. Система електронного навчання дозволяє забезпечувати викладання навчальних курсів, отримувати інформацію та взаємодіяти викладачам і студентам між собою лише через інтернет незалежно від часу та місця знаходження. Вся робота з курсу та спілкування здійснюються електронною поштою, на форумах, у чаті або за допомогою відеоконференцій. Деякі навчальні заклади називають цей тип курсу «повністю онлайн». Електронне навчання може використовуватися в режимі онлайн або у класі, де студенти проходять курс у викладача, але взаємодіють із ним лише онлайн. При такому навчанні студенти мають необмежений доступ до контенту і результати проходження курсу, програми або отримання ступеня надаються онлайн.

З іншого боку, електронне навчання дозволяє студентам використовувати програмне забезпечення для віртуальних конференцій, таке як Zoom, Google Meet, Skype Meet Now, Cloud Meeting та багато інших, щоб спілкуватися зі своїми викладачами віч-на-віч через інтернет.

Електронне навчання поділяють на лінійне та віртуальне.

Тип лінійного електронного навчання дійсно має своє місце в освіті, хоча згодом стає менш актуальним. Коли йдеться про взаємодію людини та комп'ютера, лінійна комунікація означає, що інформація передається від відправника до отримувача без жодних винятків. У випадку з електронним навчанням це стає дуже обмежуючим фактором, тому що не дозволяє здійснювати двостороннє спілкування між викладачем та студентом. Класичні приклади лінійного електронного навчання – це розсилка навчальних матеріалів студентам через телевізійні та радіопрограми.

Віртуальне навчання – це навчання з використанням комп'ютерів та/або інтернету як поза, так і всередині освітньої організації. Навчання найчастіше відбувається в онлайн-середовищі. Навчальна діяльність здійснюється в режимі онлайн, при цьому викладач та учні фізично розділені (за місцем, часом або обома параметрами). Інструкції надаються через Інтернет, програмне забезпечення або те й інше може використовуватися у форматі самостійного/індивідуального навчання або у режимі живої веб-конференції між студентами та викладачами. Студенти мають віддалений доступ до контенту та викладачів і можуть підключатися та взаємодіяти з ними тільки в режимі онлайн.

Дистанційне навчання

Дистанційне навчання – це форма організації навчального процесу, що за рахунок використання інформаційно-комунікаційних технологій може бути реалізована як в умовах географічної віддаленості студента і викладача, так і безпосередньо в університеті для формування самостійної діяльності студента щодо засвоєння програми навчання за фахом [5].

Цей термін зазвичай використовують як синонім електронного навчання. Він став популярним, щоб наголосити на ідеї, що географічна відстань не є перешкодою для навчання. Студенти з різних міст, штатів та країн можуть проходити один і той самий курс разом. Структура дистанційного навчання та ж сама, що й у онлайн-навчання з конкретною метою – залучити студентів із будь-якої місцевості. Воно може забезпечити навчання людини, яка навчається в інший час та в іншому місці, ніж викладач та інші студенти.

Дистанційне навчання відноситься до освітньої діяльності, яка має різні формати та методи, більшість з яких проходить у режимі онлайн. Існує безліч онлайн варіантів спілкування зі студентами, збору завдань та розповсюдження навчальних матеріалів. Інформація при такому виді навчання передається за допомогою технологій, таких як дискусійні дошки, вебіари, відеоконференції та онлайн-оцінки.

Відеоконференції та вебіари забезпечують бездоганний зв'язок між викладачами та студентами, де студенти можуть отримати пояснення з незрозумілих питань у спілкуванні з викладачами. Відеоконференції та

вебінари надають можливість проводити онлайн-презентації, дискусії, дистанційне навчання, коли один або кілька провідних можуть виступати в ефірі та запрошувати учасників до діалогу. При цьому спілкування може відбуватися за допомогою телефонії та відеозв'язку. Учасники можуть працювати з документами, синхронно переглядати сайти, відео та зображення, робити спільні нотатки, обмінюватися файлами та спілкуватися в чаті. При цьому кожен учасник підключається зі свого місця знаходження та зі зручного для нього пристрою.

Дистанційне навчання може відбуватися синхронно при взаємодії та співпраці однолітків у режимі реального часу або асинхронно, за самостійною навчальною діяльністю, яка проходить незалежно від викладача.

Буквально, Синхронний означає «одночасно» і аналогічно Асинхронний означає «неодночасно». Синхронний режим – взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники одночасно перебувають в електронному освітньому середовищі або спілкуються за допомогою засобів аудіо-, відео конференції [6]. Синхронна дистанційна освіта вимагає живого спілкування в режимі онлайн або телеконференції, або сидячи в аудиторії.

Синхронна дистанційна освіта зазвичай менш гнучка і більшою мірою порушує життя студента. Вона також сприяє більшій кількості взаємодій між викладачами та студентами.

Асинхронний режим – взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники взаємодіють між собою із затримкою у часі, застосовуючи при цьому інтерактивні освітні платформи, електронну пошту, форуми, соціальні мережі тощо [6]. При асинхронній дистанційній освіті завданням та проектам приділяється більше уваги, оскільки це дозволяє студентам сконцентруватися на роботі. Асинхронна дистанційна освіта надає студентам свободу працювати за власним бажанням. Студенти можуть більше спілкуватися з іншими студентами. Асинхронна дистанційна освіта має кластер тижневих термінів. Такі програми, як юридичний асистент, управління охороною здоров'я, дизайн освітніх ЗМІ, маркетинг та реклама, добре функціонують у цьому форматі.

Змішана або гібридна дистанційна освіта

Особливе місце серед сучасних підходів до навчання належить змішаному навчанню, яке має переваги дистанційного навчання та виключає його слабкі сторони. Змішана модель навчання – це модель використання розподілених інформаційно-освітніх ресурсів в стаціонарному навчанні із застосуванням елементів асинхронного й синхронного дистанційного навчання. Практикується як елемент стаціонарного навчання при проведенні аудиторних занять і в самостійній роботі студентів [3]. Змішане навчання – це поєднання традиційного класного та електронного або онлайн навчання. Студенти зобов'язані фізично бути присутніми на певній кількості занять, але більшість курсових робіт все одно виконується в режимі онлайн. Наприклад, студентам дозволяється виконувати завдання у вільний час та здавати їх через онлайн-форум, але вони повинні відвідувати заняття в університеті.

Змішане навчання – це поєднання аудиторного та віртуального навчання, яке ідеально інтегрує віртуальне навчання таким чином, що індивідуалізує та покращує навчання студентів. Всі ці переваги доводять, що такі форми дистанційного навчання є надзвичайно корисними для студентів, щоб підвищити рівень їх знань.

Адаптивне навчання

Адаптивне навчання – це технологія навчання, що використовує останні досягнення штучного інтелекту (ШІ) для вимірювання та аналізу розуміння учнем предмета. Система адаптивного навчання використовує зворотний зв'язок із студентом для оцінки його сильних та слабких сторін, щоб скоригувати подачу матеріалу.

Зворотний зв'язок використовується для адаптації занять відповідно до рівня розуміння та запам'ятовування матеріалу студентом. Адаптивне навчання забезпечує залучення студента протягом усього курсу за рахунок своєчасного представлення нового матеріалу.

Онлайн-навчання

Це ще один широкий термін, але дещо вужчий, ніж цифрове навчання. Він означає, що більшість навчальної роботи виконуватиметься через Інтернет, через форуми, загальні документи, електронну пошту, чат тощо. Проте це значить, що між студентами і викладачем немає очної взаємодії. Воно може включати виконання курсової роботи в аудиторії або на відстані за умови, що спілкування відбувається переважно в режимі онлайн.

Онлайн-навчання завжди передбачає підключення до Інтернету і може включати віртуальне спілкування віч-на-віч (вебінари, онлайн-лекції, віртуальні зустрічі тощо). Також використовуються онлайн-інструменти для навчання, такі як інтерактивні навчальні програми, віртуальний простір або програмне забезпечення для проведення конференцій.

Онлайн-навчання – це метод дистанційного навчання. Онлайн-освіта дає безліч переваг як людям, так і компаніям, оскільки дозволяє виявляти гнучкість. Відмінний спосіб отримати більше користі від онлайн-освіти – це об'єднати онлайн-освіту та традиційні методи навчання.

У той час як одні вважають, що незапланований і швидкий перехід на онлайн-навчання, без підготовки, з недостатньою пропускну здатністю, призведе до поганого досвіду користувача, який не сприятиме стабільному зростанню, інші вважають, що виникне нова гібридна модель освіти що дає значні переваги. Вони вважають, що інтеграція інформаційних технологій в освіту буде ще прискорена і що онлайн-освіта зрештою стане невід'ємним компонентом освіти.

В будь-якому разі онлайн-навчання змінило спосіб викладання і дає можливість вчителям більш ефективно та результативно спілкуватися зі своїми учнями через чат-групи, відеозустрічі, голосування, а також полегшує процес обміну документами. Студентам також легко спілкуватися в Інтернеті. Багато викладачів вважають, що традиційне офлайн-навчання та електронне навчання можуть йти пліч-о-пліч.

Проте є й труднощі, які потрібно подолати. Деякі студенти, які не мають надійного доступу до Інтернету або технологій, важко можуть брати участь у онлайн-навчанні; цей розрив спостерігається у різних країнах та між групами за рівнем доходів у середині країн.

Виділяють 3 типи онлайн навчання: інтерактивне, індивідуальне та спільне.

Інтерактивне електронне навчання дозволяє доповідачам ставати слухачами та навпаки, ефективно забезпечуючи двосторонній канал зв'язку між сторонами, що беруть участь. На основі надісланих та отриманих повідомлень викладачі та студенти можуть вносити зміни до своїх методів викладання та навчання. З цієї причини інтерактивне електронне навчання значно популярніше за лінійне, оскільки дозволяє викладачам і студентам більш вільно спілкуватися один з одним.

Індивідуальне навчання передбачає кількість студентів, залучених до досягнення цілей навчання, а не орієнтованість матеріалу на студента. Цей тип навчання був нормою у традиційних класах протягом тисяч років. При індивідуальному навчанні студенти вивчають навчальний матеріал самостійно (індивідуально), і від них очікується, що вони самі досягнуть поставленої мети навчання.

Такий тип навчання не є ідеальним для розвитку у студентів комунікативних навичок та вміння працювати в команді, оскільки переважно орієнтований на те, щоб студенти навчалися самостійно, без спілкування з іншими студентами. Тому для повноцінного розвитку комунікативних навичок та умінь необхідний більш сучасніший підхід.

Спільне електронне навчання – це сучасний метод навчання, при якому кілька студентів навчаються та досягають цілей навчання разом як група. Студенти повинні працювати разом та практикувати командну роботу для досягнення спільних цілей навчання. Це досягається шляхом формування ефективних груп чи команд, де кожен окремий студент має враховувати сильні та слабкі сторони кожного студента у групі. Це підвищує комунікативні навички та здатність студентів працювати у команді.

Спільне електронне навчання розвиває ідею у тому, що знання найкраще розвиваються у групі людей, де можуть взаємодіяти і вчитися друг в друга. Хоча цей тип навчання частіше використовується в традиційних аудиторіях, ніж в онлайн-курсах, він все ж таки є актуальним типом електронного навчання, який може бути дуже ефективним, якщо все зроблено правильно.

Мобільне навчання

Однією з найбільш активних форм електронного навчання є мобільне навчання, яке набуває все більшої популярності серед нинішньої молоді. Термін «мобільне навчання» має безліч визначень в зарубіжній і вітчизняній науково-педагогічній літературі. Так, Дж. Тракслер характеризує мобільне навчання як будь-яке надання освіти, де єдиними або домінуючими технологіями є портативні пристрої, і робить доповнення, що мобільне навчання може включати використання як телефонів, смартфонів, планшетів, так і ноутбуків, ігрових приставок, iPod [7]. Мобільне навчання – це також термін, що використовується для позначення процесів навчання, які можуть здійснюватися на різних платформах. Мобільне навчання може являти собою багатогранний підхід до навчання з використанням електронних пристроїв, у якому поряд з відео та цифровими навчальними програмами використовуються соціальні та контекстні види взаємодії. Мобільне навчання популярне, оскільки дозволяє учням брати участь у процесі навчання «за запитом», де і коли б студент не побажав.

Наявність сучасних мобільних пристроїв дозволяє створювати такі види контенту, як мобільний додаток, мобільний сайт, адаптовані електронні засоби навчання, соціальні мережі та контент користувача, унікальний мобільний контент (доповнена реальність), певні види контенту, підготовлені викладачем.

Висновки та перспектива дослідження. У дослідженні виявлена проблема визначення широкої концептуальної основи для застосування електронних технологій в освітніх та навчальних умовах, а також розглянуто перешкоди, що виникають за їх фактичного впровадження. Така плутанина в термінології обумовлена тим, що технологічні можливості, що змінюються, багаті і складні. На даному етапі неможливо об'єднати безліч термінів в один загальноприйнятий термін, який буде використовуватися всіма практиками і дослідниками в цій галузі. Швидше за все, у міру розвитку нових технологій та нових технологічних додатків, у дискурс про технології у процесі навчання та викладання увійдуть нові терміни.

Отже, за останні кілька років цифрове навчання набирає популярності серед студентів, як ніколи раніше, особливо в нинішніх умовах пандемії та воєнного часу, і багато студентів задоволені цим досвідом навчання. Цифрове навчання змушує студентів зрозуміти, як найкраще їм навчатися, та які методи використовувати у найбільш зручний час. Цифрове навчання – це наше майбутнє. З розвитком інформаційних технологій воно поступово виходить на перший план. Багато людей обирають цей вид навчання через його переваги перед традиційною формою навчання.

Перспективою дослідження є визначення ключових елементів цифрового навчання для економічних ВНЗ.

Використана література:

1. Адамова І., Головачук Т. Дистанційне навчання: сучасний погляд на переваги та проблеми. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2012. Вип. 10. С. 3–6.
2. Bates, A.W. (2005). *Technology, e-learning and distance education* (2n ed.). London: Routledge Falmer Studies in Distance Education Series. 246 p.
3. Бугайчук К. Л. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Т. 54, Вип. 4. С. 1–14.
4. Гаманюк В. E-Learning, M-Learning, Blended Learning і дистанційне навчання у системі іншомовної освіти Німеччини. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Львів. 2012. № 2. С. 211–220.
5. Кулага І.В. Організація та розвиток дистанційного навчання в українських ВНЗ. ДВНЗ «Київський національний університет імені Вадима Гетьмана» 2015. URL: <http://conference.spkneu.org/2015/03/organizatsiya-ta-rozvitok-distsantsijnogo-navchannya-v-ukrayins-kih-vnz>.
6. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти: затверджено наказом МОН від 8 вересня 2020 року № 1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>.
7. Traxler J. Current state of mobile learning. Mobile learning: Transforming the delivery of education and training. 2009. URL: <http://www.citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.535.860&rep=rep1&type=pdf>.

References:

1. Adamova I. Dystantsiynе navchannya: suchasnyy pohlyad na perevahy ta problemy [Distant learning: Modern overview of advantages and disadvantages] *Iytoky pedahohichnoyi maysternosti. Seriya : Pedahohichni nauky*. 2012. Vyp. 10. P. 3–6. [in Ukrainian]
2. Bates, A.W. (2005). *Technology, e-learning and distance education* (2n ed.). London: Routledge Falmer Studies in Distance Education Series. 246 p.
3. Buhaychuk K. L. Zmishane navchannya: teoretychnyy analiz ta stratehiya vprovadzhennya v osvitiy protses vyshchyykh navchal'nykh zakladiv [Blended learning: theoretical analysis and implementation strategy into educational procedd of the higher education institutions] *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya*. 2016. № 4. P. 1–14. [in Ukrainian]
4. Hamanyuk V. E-Learning, M-Learning, Blended Learning i dystantsiynе navchannya u systemi inshomovnoyi osvity Nimechchyny [E-Learning, M-Learning, Blended Learning and distant education in the German system of foreign language education]. *Pedahohika i psykholohiya profesiynoyi osvity*. Lviv, 2012. № 2. P. 211–220. [in Ukrainian]
5. Kulaha I.V. Orhanizatsiya ta rozvytok dystantsiynoho navchannya v ukrayins'kykh VNZ. [Organization and development of distant learning in Ukrainian HEI], URL: <http://conference.spkneu.org/2015/03/organizatsiya-ta-rozvitok-distsantsijnogo-navchannya-v-ukrayins-kih-vnz/> [in Ukrainian]
6. Polozhennya pro dystantsiynu formu zdobuttya povnoyi zahal'noyi seredn'oyi osvity: zatverdzheno nakazom MON vid 8 veresnya 2020 roku № 1115. [Distant forms of getting full general secondary education resolution; issued by Ministry of education of Ukraine in the 8th of September 2020, № 1115] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> [in Ukrainian]
7. Traxler J. (2009). Current state of mobile learning. Mobile learning: Transforming the delivery of education and training. 2009. URL: <http://www.aupress.ca/index.php/books/120155>

Lyutviyeva Ya. P., Polezhaieva O. V. Digital study: key terms and concepts

In the 21st century, there is a wave of information and communication technologies, the greatest use of digital devices for various purposes in the work sphere, both in formal and informal education. Technologies play a vital role in our everyday life, and it forces professionals, educators and scientists to redefine their basic principles, while choosing technologies for redesigning or reorganizing the education system. In addition, these technological outbuildings play an important role, helping teachers and students to get more benefits out of them.

The article deals with the problem of defining a broad conceptual theory of the introduction of advanced technologies in educational settings, most particularly in higher education. The article is based on the discussion of the multiple and confusing meanings of electronic learning in relevant literature. Proceeding to the examination of the issue of putting students at the centre of the study process and improving their abilities to self-education were outlined. Considerable gaps were discovered in the studies of electronic training and some unseen problems peculiar to carry out significant achievements of advanced technologies in learning/teaching environment, as well as their actual implementation were analysed. The following study defines the main terms related to digital lighting such as: electronic learning, online learning, digital learning and remote learning.

The aim of the article is to reveal and match the main types of digital learning and terms related to these forms of learning by the method of identifying the main terms related to remote learning and matching the key elements of digital learning.

This scientific work will clearly cover the above-mentioned concepts. First, it represents the meaningful elements. Secondly, there is a conceptual definition of electronic learning, digital learning, online learning and remote learning. Finally, The terminology used in the different types of training is analysed.

Key words: digital study, online study, online education, blended learning, modern education, types of learning, adaptive learning, e-learning.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.13>

Мешко А. М., Васкевич О. Є.

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ДИЗАЙНУ

В статті теоретично обґрунтовано доцільність використання нестандартних підходів та нових педагогічних технологій, зокрема, проєктних при підготовці майбутніх викладачів дизайну в закладах вищої освіти, що зумовлене підвищенням вимог до фахівців на ринку праці, модернізацією вітчизняної освіти та розвитком суспільства. Зазначено, що проєктні технології дозволяють подолати такі перешкоди, як: вузькоспеціалізована освіта, фрагментарність світосприйняття, незадовільний стан міжпрофесійних комунікацій тощо. На основі монографічного аналізу розглянуто теоретичні основи методу проєктів та основні аспекти його розвитку. Відзначено, що він є сучасною технологією навчання. Акцентовано увагу на тому, що впровадження проєктних технологій у педагогічну практику дозволить підвищити зацікавленість здобувачів вищої освіти майбутньою професією; розвинути у них навички індивідуальної та групової роботи, креативне мислення; надати можливість отримати досвід дослідницької і продуктивної діяльності тощо. За результатами дослідження визначено, що, незважаючи на загальні підходи використання методу проєктів в освітньому процесі, його запровадження має певну специфіку, яка обумовлена особливостями навчальних компонент та освітньо-професійної програми в цілому. Розглянуто основні види проєктів, сформульовано принципи використання проєктних технологій та представлено структуру практичної реалізації цього методу з врахуванням специфіки підготовки майбутніх викладачів дизайну. Особливий акцент зроблено на доцільності використання інформаційно-комунікаційних технологій та сучасного програмного забезпечення. Відзначено, що запровадження такого підходу в освітній процес дозволить майбутнім викладачам дизайну на належному рівні підготуватися до професійної діяльності, підвищити рівень своїх знань, навичок та компетентностей.

Ключові слова: метод проєктів, проєктні технології, проєкт, викладачі дизайну, заклад вищої освіти, педагогічні технології, професійна діяльність, освітній процес.

Стрімкий розвиток сучасних технологій та їх запровадження в різних сферах сучасного життя призвели до зростання вимог роботодавців стосовно базових професійних навичок випускників закладів вищої освіти. Це, в свою чергу, сприяло підвищенню вимог до підготовки фахівців, акцентуючи увагу на вміннях і навичках працювати в команді, взаємодіяти зі спеціалістами інших профілів, спроможності використовувати сучасні технології та знаходити нестандартні ефективні рішення, аналізувати отримані результати та адаптувати їх до змін зовнішнього середовища.

Враховуючи, що основним завданням закладів вищої освіти є підготовка конкурентоспроможного, адаптованого до змін фахівця, здатного успішно конкурувати за кращі робочі місця, потребували змін методи і форми організації освітнього процесу.

До пошуку новітніх методів викладання мотивувало і застосування в роботі закладів вищої освіти студентоцентрованого підходу, відповідно до якого здобувачі є «автономними і відповідальними суб'єктами освітнього процесу» [1], рівноправними партнерами, самостійною та мотивованою особистістю, а також необхідність подолання таких проблем, як вузькоспеціалізована освіта, фрагментарність світосприйняття, незадовільний стан міжпрофесійних комунікацій тощо [2].

Констатуємо, що майбутні викладачі дизайну повинні реально відчувати власний педагогічний потенціал, відпрацьовуючи отримані теоретичні знання на практиці. Одночасно підвищується значущість вмінь, навичок та компетенцій, які дозволяють відчувати простір (розміщення предметів, відчуття кольору, освітлення тощо), а також створювати його якомога комфортнішим, що у комплексі сформує необхідний рівень підготовки до самостійної професійної діяльності відповідно до сучасних вимог.

Тому, підкреслюючи необхідність забезпечення якісної професійної підготовки майбутніх викладачів дизайну, слід звернути увагу на доцільність використання нестандартних підходів та нових педагогічних технологій, зокрема проєктно-орієнтованої методики, яка базується на ідеї продуктивного навчання, передбачає інтеграцію процесу отримання знань з підготовкою та реалізацією різнопланових сучасних проєктів (навчальних, творчих та інших), впровадження яких у педагогічну практику дозволить системі освіти набути гнучкості, спрямованості на підвищення зацікавленості здобувачів вищої освіти майбутньою професією, розвиток у них навичок індивідуальної та групової роботи, креативного мислення, отримання досвіду дослідницької і продуктивної діяльності, здатності до самовдосконалення та спроможності приймати відповідальні рішення у нестандартних ситуаціях задля вирішення проблем. Це обумовлює актуальність даного дослідження.

Основні ідеї та теоретичний базис для використання методу проєктів у педагогічній науці було закладено Дж. Дьюї [3] наприкінці XIX століття на основі концепції прагматизму та розвинуто його послідовниками, зокрема, В. Кілпатріком, який розглядав таку технологію ґрунтуючись на тому, що «виховання є життя, а не підготовка до життя» [4], намагаючись стимулювати активну пізнавальну діяльність учнів, базуючись на спільному пошуку в процесі виконання проєкту; запропонував першу класифікацію проєктів. Питання розробки власної класифікації, теоретичні та практичні аспекти розвитку даного методу в педагогіці знайшли

продовження в роботах Е. Коллінгса [5], який експериментальним шляхом доводив його переваги перед традиційною системою навчання та інших дослідників.

Слід зазначити, що враховуючи особливості цієї технології та виходячи з переваг проєктного підходу, такі ідеї знайшли продовження та реалізовані в освітньому процесі закладів вищої освіти в різних країнах світу, в тому числі і вітчизняних.

На доцільності використання проєктних технологій як інноваційної форми організації освітнього середовища, розвитку творчих рис особистості та дослідницької діяльності здобувачів акцентували увагу В. Дем'яненко [6]; І Шевченко [7]. Питанням запровадження методу проєктів та розв'язанню проблем, пов'язаних з його застосуванням, присвячено роботи Ц. Моравски [8]; О Панової [9]; Дж. Пекоре [10]; Л. Романова [11]; Дж. Хелм [12].

На методі проєктів як одній з педагогічних технологій, яка реалізується на основі «особистісно орієнтованого підходу в освіті» і сприяє «формуванню уміння адаптуватися до швидкозмінних умов життя» справедливо робить наголос С. Сисоева [13], позиція якої підтримується в ряді досліджень [14].

На здобутті знань «у тісному зв'язку з реальною життєвою практикою, формуванні специфічних умінь та навичок завдяки системній організації проблемно-орієнтованого навчального пошуку» акцентується Л. Бодько [15, с.2] на «можливості засвоювати нові способи людської діяльності в соціокультурному середовищі» звертає увагу Т. Кутурженко [16, с.10].

Однак, слід констатувати, що незважаючи на загальні підходи використання такого методу в освітньому процесі, його запровадження має певну специфіку, яка обумовлена особливостями навчальних компонент та освітньо-професійної програми в цілому. Тому, не зважаючи на опрацювання в науково-педагогічних дослідженнях даного питання, проблема використання проєктних технологій при підготовці майбутніх викладачів дизайну потребує подальших розвідок та розгляду під різними кутами, що відрізняє дане дослідження від вже існуючих та обумовлює його мету.

Метою статті є дослідження особливостей використання проєктних технологій при підготовці майбутніх викладачів дизайну у закладах вищої освіти, що дозволить оптимізувати навчальний процес, підвищити його якість.

Дослідження теоретичного базису з окресленого питання дозволило констатувати, що в основі проєкування знаходиться професійно-практичний компонент навчання майбутніх викладачів дизайну, що завдяки спеціально організованого педагогом комплексу дій, стимулює їх інтерес до теорії та методики, формуючи у здобувачів здатність використання сучасного підходу до самостійного здійснення реальних творчих продуктів – дизайнерських проєктів (відчуття простору, створення його якомога комфортнішим, що можливо на основі інтеграції отриманих знань з інших науково-технічних і творчих галузей), їх ресурсного обґрунтування, орієнтації на досягнення кінцевих реальних практичних результатів з оптимальними матеріальними, фінансовими та часовими витратами, оформлених тим чи тим способом.

Робота над проєктом для майбутніх викладачів дизайну здійснюється на основі особистісно орієнтованого навчання, яке реалізується в процесі виконання здобувачами певної діяльності на основі принципів вільного вибору, з урахуванням їх науково-практичних інтересів.

В цьому контексті цілком слушним представляється висновок щодо усвідомлення цього процесу здобувачем. А саме «...усе, що я пізнаю, я знаю, для чого це мені треба і де я можу ці знання застосувати» [17, с. 26].

Слід зазначити, що використання проєктних технологій при підготовці майбутніх викладачів дизайну має здійснюватися на основі ряду принципів, серед основних з яких доцільно виокремити такі: окреслення певної проблеми дослідження, вирішення якої потребує комплексного підходу; теоретична або практична значущість отриманих результатів; індивідуальне або групове виконання; самоосвіта та самостійність здобувачів при вирішенні окресленої проблеми; інтеграція знань, умінь з різних галузей науки, техніки, творчості; структурованість змісту та поетапність виконання проєкту; використання педагогом дослідницьких інструментів та засобів, сучасних методів дослідження та інформаційно-комп'ютерних технологій; комплексність застосування пошукових, творчих методів і прийомів.

Спираючись на результати досліджень науковців і педагогів-практиків стосовно сутнісних ознак та різноманіття проєктів, враховуючи специфіку підготовки майбутніх викладачів дизайну, слід звернути увагу на можливість диверсифікації їх видів (табл. 1).

Слід зазначити, що для процесу практичної реалізації проєктних технологій при підготовці майбутніх викладачів дизайну має бути характерна структурованість та впорядкованість.

На необхідності «алгоритмізації», «відчутної кульмінації» та наявності «певним чином оформлених результатів» наголошують і автори ряду досліджень [9, с. 31; 13, с. 27; 14, с. 399].

За відсутності єдиного механізму та етапів роботи над проєктами, при використанні даного методу в рамках підготовки майбутніх викладачів дизайну, представляється доцільним такий порядок дій:

– визначення теми, мети та досліджуваних завдань. Зазначимо, що найчастіше тематику проєкту пропонує викладач. Однак, можливо запропонувати зробити це студентам самостійно або в процесі спільного обговорення, визначивши напрям дослідження та акцентуючись на загальних установках. Це дозволить досягти максимального занурення здобувачів у роботу над майбутнім проєктом, обрати найбільш цікаву тематику, яка відповідає їх науковим чи науково-практичним інтересам;

Таблиця 1

Види проєктів, які використовуються при підготовці підготовки майбутніх викладачів дизайну

Класифікаційна ознака	Види проєктів
Діяльність, яка домінує в проєкті	дослідницький, пошуковий, творчий, прикладний, інформаційний, ігровий, практико-орієнтовний
Предметно-змістовна галузь знань	монопроєкт, міжпредметний проєкт
Характер координації проєкту	безпосередній (жорсткий, гнучкий), опосередкований (неявний, що імітує учасника проєкту)
Тривалість виконання	короткої дії, середньої тривалості, довготривалий
Кількість учасників	індивідуальний, парний, груповий
Ступень складності	простий (вирішення нескладної задачі), складний чи комплексний (охоплює два й більше субпроєкти або передбачає різні типи й форми творчої діяльності)
Характер цільових установок	втілення ідеї або плану; отримання естетичної насолоди; здобуття нових знань і досвіду
Час виконання	у навчальний час (поточний, підсумковий); у позанавчальний час; частково в навчальний і позанавчальний час
Форма та методи організації	ділова гра, практична робота
Сутнісні характеристики	створюваний (продуктивний), пов'язаний з трудовою діяльністю; споживчий (підготовка екскурсій); розв'язання проблеми (науково-дослідницький); проєкт-вправа (проєкт навчання й тренування для оволодіння певними навичками та компетенціями)

Джерело: складено авторами за даними [6, с. 19; 11, с. 33; 14]

– визначення проблеми та висунення гіпотези її вирішення, що дозволяє здобувачам вчитися аналізувати, порівнювати, узагальнювати, корегувати, планувати свою діяльність, сприяє їх інтелектуальному зростанню. Важливим моментом на даному етапі є роль викладача, який приймає участь в процесі міркувань, дорадуючи ідеї та корегуючи ті, що висунуто здобувачами, підводячи їх до самостійного окреслення проблеми і визначення видів робіт для реалізації пропозицій. Тобто педагог фасилітує усі процеси, виконує роль керівника проєкту та колеги. На цьому етапі розробляється план, який у ході подальшої роботи може доповнюватись чи коригуватись, формуються групи виконавців, здійснюється розподіл поставлених завдань серед здобувачів та визначаються терміни їх виконання;

– обговорення методів дослідження, визначення джерел, методичних засад збору та аналізу інформації, механізму представлення результатів і критеріїв їх оцінки;

– збір інформації та її аналіз, підбиття підсумків та формулювання висновків через колективне обговорення проєкту. При використанні такої технології майбутніми викладачами дизайну підвищується роль інформаційно-комп'ютерних технологій та програмного забезпечення, що дозволяє формувати план, стратегії розв'язання проблеми, моделювати частини проєктної документації дизайнерських продуктів (наприклад, інтер'єру та його елементів, мати уявлення про геометричні властивості об'єктів, які розміщуються). Приклади програмного забезпечення, яке, враховуючи специфіку підготовки майбутніх викладачів дизайну, доцільно використовувати при роботі над проєктами, наведено в табл. 2;

Таблиця 2

Програмне забезпечення для використання в проєктній діяльності при підготовці майбутніх викладачів дизайну

Функціональне призначення	Приклади програмного забезпечення
Програми для графіки та дизайну	Дизайнер Affinity; Adobe Illustrator CC; CorelDraw Graphics Suite; Inkscape; Xara Designer Pro X; Crello
Програми та додатки для ландшафтного дизайну та дизайну середовища	Home Design 3D Outdoor/Garden; PRO Landscape Companion; Autodesk 3DS Max; ArchiCad 17; Complete Landscape Designer 3; FloorPlan 3D 12; Punch Home Design
Програми для промислового дизайну	Creative Cloud (для графічного дизайну); Photoshop; Illustrator; InDesign; Adobe Fresco; Photoshop Express; Dimension; Adobe Fonts; Adobe Stock

Джерело: сформовано авторами

оформлення кінцевих результатів, вибір форми представлення шляхом дискусії; оприлюднення матеріалу у вигляді презентації (в тому числі з застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій) та оцінка. Дуже важливим на даному етапі представляються коментарі педагога для учасників проєктної групи щодо правил дискусії. При необхідності за результатами обговорень здійснюється коригування результатів та аналіз підсумків впровадження.

Підкреслимо, що цілком така структура та етапність проєктування відповідає тій, що у ряді наукових дослідженнях визначається як «5П»: «проблема» – «планування (проєктування)» – «пошук

рішення» – «продукт» – «презентація» [15, с. 401]. У деяких роботах [17, с. 10] шостим «П» вирізняється портфоліо – папка, у якій зібрані всі робочі матеріали проєкту (чернетки, щоденні плани, звіти тощо).

Однак, наряду з вищеозначеними перевагами проєктного навчання слід звернути увагу і на ряд перешкод, які ускладнюють запровадження цієї технології. А саме: тривалість необхідного часу на підготовку і реалізацію проєкту як для здобувача, так і для педагога; складність сприйняття деякими здобувачами методики виконання спільних завдань; труднощі контролю етапу підготовки таких робіт та інші.

Зауважимо, що враховуючи необхідність значної кількості часу та ґрунтовності підготовки до виконання проєктів, представляється доцільним використання такої технології (при засвоєнні дисциплін в рамках підготовки майбутніх викладачів дизайну) планувати в позааудиторний час. При цьому зростатиме значущість контролю, який здійснюється у вигляді як само-, так і взаємоконтролю (через консультації педагога, його рекомендацій в результаті перегляду чернеток тощо).

Висновки. Таким чином, підвищення вимог до фахівців на ринку праці, модернізація вітчизняної освіти та розвиток суспільства сприяли запровадженню в педагогічну практику проєктних технологій, які дозволяють якісно поєднувати теоретичні знання з їх подальшою реалізацією, змушують здобувачів активно залучатись до процесу; долати такі перешкоди, як: вузькоспеціалізована освіта, фрагментарність світосприйняття, незадовільний стан міжпрофесійних комунікацій. Однак, незважаючи на загальні підходи, запровадження методу проєктів в освітньому процесі має певну специфіку, яка обумовлена особливостями навчальних компонент та освітньо-професійної програми та дозволить майбутнім викладачам дизайну на належному рівні підготуватися до професійної діяльності, підвищити рівень своїх знань, навичок та компетентностей, сформувати власний комплекс методів, методик та педагогічних технологій.

Використана література:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07. 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
3. Dewey J. Froebel's Educational Principles. URL: <http://www.brocku.ca/MeadProject/Dewey/Dewey-1907/Dewey-1915b>.
4. Kilpatrick, W. H. *Die projekt-methode*. In P. Petersen (Ed.), *Der Projekt-Plan: Grundlegung und Praxis von John Dewey und William Heard Kilpatrick* (pp. 161-179). Weimar: Böhlau, 1935. 298 p.
5. Collings E. *An experiment with the project curriculum*. New York: Macmillan, 1923. 326 p.
6. Дем'яненко В.І. Проектна діяльність майбутнього вчителя початкової школи в контексті нової освітньої стратегії. *Молодий вчений*. 2017. № 10.2, т. 50.2. С. 18–22.
7. Шевченко І. Педагогічне проектування та його складові. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Сер.: Педагогічні науки. 2010. № 91. С. 256–260
8. Morawski C. M. Teaching students in place: the languages of third space learning *Cultural Studies of Science Education*. 2017. Vol. 12. No 3. P. 555–564.
9. Panova E., Filimonova N., Bocharnikova N., Davydova M. Project Activities in the Process of Teaching Foreign Students. *Utopia y Praxis Latinoamericana*. 2020. Vol. 25. No. Esp.10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4155342>
10. Pecore J. L. From Kilpatrick's Project Method to Project-Based Learning. *International handbook of progressive education*. 2015. Vol. 155. P.171.
11. Проектні технології навчання учнів професійно-технічних навчальних закладів (для педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів) : довідник / Романов Л. А. та ін.; за заг. ред. Л. А. Романова. Київ: ІПТО НАПН України, 2018. 92 с.
12. Helm J. H., Katz L. G. *Young Investigators: The Project Approach in the Early Years*. New York: Teachers College Press, 2001. 56 p.
13. Сисоева С. Особистісно зорієнтовані технології : метод проєктів. *Підручник для директора*. 2005. № 9-10. С. 25-31.
14. Рубинштейн М. М. *Метод проєктів : традиції, перспективи, життєві результати : практико-зорієнтований збірник*. Київ: Департамент, 2003. С. 397-411.
15. Бодько Л. Метод проєктів як засіб реалізації особистісно-орієнтованого навчання. *Початкова школа*. 2013. № 10. С. 1-5.
16. Кутурженко Т. Проектне освітнє середовище. *Початкова освіта*. 2017. № 10. С. 9-12.
17. Освітні технології : навч.-метод. посібник / Пехота О. М. та ін. Київ: А.С.К., 2001. 149 с.

References:

1. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07. 2014 r. № 1556-VII [On higher education: Law of Ukraine of 01.07. 2014 № 1556-VII]. [in Ukrainian]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.07.2018 r. № 776. [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On approval of the Concept of development of pedagogical education" from 16.07.2018 № 776]. [in Ukrainian]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
3. Dewey, J. Froebel's Educational Principles. Available at: <http://www.brocku.ca/MeadProject/Dewey/Dewey-1907/Dewey-1915b.html>
4. Kilpatrick, W. H. (1935). *Die projekt-methode*. In P. Petersen (Ed.), *Der Projekt-Plan: Grundlegung und Praxis von John Dewey und William Heard Kilpatrick* (pp. 161-179). Weimar: Böhlau, 298 p.
5. Collings, E. (1923). *An experiment with the project curriculum*. New York: Macmillan, 326 p.
6. Demianenko, V.I. (2017). Proektna diialnist maibutnoho vchytelia pochatkovoi shkoly v konteksti novoi osvitnoi stratehii [Project activities of the future primary school teacher in the context of a new educational strategy]. *Molodyi vchenyi*, № 10.2, t. 50.2. S. 18–22. [in Ukrainian].

7. Shevchenko, I. (2010). Pedahohichne proektuvannya ta yoho skladovi [Pedagogical design and its components]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Ser.: Pedahohichni nauky.* № 91. S. 256–260. [in Ukrainian].
8. Morawski, C. M. (2017). Teaching students in place: the languages of third space learning *Cultural Studies of Science Education.* Vol. 12. No 3. P. 555–564.
9. Panova, E., Filimonova, N., Bocharnikova, N., Davydova, M. (2020). Project Activities in the Process of Teaching Foreign Students. *Utopia y Praxis Latinoamericana.* Vol. 25. No. Esp.10. DOI: [https://doi.org/ 10.5281/zenodo.4155342](https://doi.org/10.5281/zenodo.4155342)
10. Pecore, J. L. (2015). From Kilpatrick's Project Method to Project-Based Learning. *International handbook of progressive education.* Vol. 155. P.171.
11. Romanov L. A. (2018). Proektni tekhnolohii navchannia uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv (dlia pedahohichnykh pratsivnykiv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv): dovidnyk [Project technologies of teaching students of vocational and technical educational institutions (for pedagogical workers of vocational and technical educational institutions) : handbook]. Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy, 92 s. [in Ukrainian].
12. Helm, J. H., Katz, L. G. (2001). Young Investigators: The Project Approach in the Early Years. New York: Teachers College Press, 56 p.
13. Syssoieva, S. (2005). Osobystisno zoriientovani tekhnolohii : metod proektiv [Personally oriented technologies: the method of projects]. *Pidruchnyk dlia dyrektora.* No 9-10. S. 25-31. [in Ukrainian].
14. Rubynshtein, M. M. (2003). Metod proektiv : tradytsii, perspektivy, zhyttievi rezultaty : praktyko-zoriientovanyi zbirnyk [Project method: traditions, prospects, life results: practice-oriented collection]. Kyiv: Departament, s. 397-411. [in Ukrainian].
15. Bodko, L. (2013). Metod proektiv yak zasib realizatsii osobystisno-orientovanoho navchannia [The method of projects as a means of implementing personality-oriented learning]. *Pochatkova shkola.* No 10. S. 1-5. [in Ukrainian].
16. Kuturzhenko, T. (2017). Proektnie osvritnie seredovyshche [Project educational environment]. *Pochatkova osvita.* No 10. S. 9-12. [in Ukrainian].
17. Piekhot O. M. ta in. (2001). Osvitni tekhnolohii : navch.-metod. Posibnyk [Educational technologies: teaching method. manual]. Kyiv: A.S.K. 149 s. [in Ukrainian].

Meshko A. M., Vaskevych O. Ye. Use of design technologies in the preparation of future teachers of design

The article theoretically substantiates the feasibility of using non-standard approaches and new pedagogical technologies, in particular, design in the training of future teachers of design in higher education, due to increased demands on professionals in the labor market, modernization of national education and society. It is noted that project technologies allow to overcome such obstacles as specialized education, fragmentary worldview, unsatisfactory state of interprofessional communications and so on. Based on the monographic analysis, the theoretical foundations of the project method and the main aspects of its development are considered. It is noted that it is a modern learning technology. Emphasis is placed on the fact that the introduction of project technologies in pedagogical practice will increase the interest of higher education students in the future profession; to develop their skills of individual and group work, creative thinking; will provide an opportunity to gain experience in research and productive activities, etc. According to the results of the research it is determined that, despite the general approaches of using the project method in the educational process, its introduction has a certain specificity, which is due to the peculiarities of the educational components and the educational and professional program as a whole. The main types of projects are considered, the principles of using project technologies are formulated and the structure of practical implementation of this method is presented taking into account the specifics of training future design teachers. Particular emphasis is placed on the feasibility of using information and communication technologies and modern software. It is noted that the introduction of such an approach in the educational process will allow future teachers of design at the appropriate level to prepare for professional activities, increase the level of their knowledge, skills and competencies.

Key words: project method, project technologies, project, design teachers, higher education institution, pedagogical technologies, professional activity, educational process.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ІДЕЯХ ПОСТ'ЮНГІАНЦІВ

У статті розкриваються ключові ідеї послідовників К. Г. Юнга щодо розвитку концепції психоаналітичної педагогіки. Досліджено класифікацію течій аналітичної психології. Обґрунтовано внесок відомих представників Центристської школи аналітичної психології та пост'юнганців. Доведено, що центристи визнавали значення творчих ідей К. Г. Юнга для психоаналізу, однак дотримувалися нейтралітету у суперечках К. Г. Юнга із З. Фрейдом. Представниками Центристської школи були С. Шпільрейн і Дж. Грін. Дослідження С. Шпільрейн були присвячені розвитку дітей дошкільного віку і поширенню ідей психоаналітичного виховання. Дж. Грін вивчав психологію дітей шкільного віку, а також важливість ролі учителя для формуванні особистості дитини. Серед пост'юнганців розкрито також ключові ідеї Е. Нойманна і М. Фордхама. Встановлено, що у науково-практичному полі пост'юнганських розвідок перебували дослідження казок, міфів, формування самості і колективного несвідомого народу. Доведено, що завдяки діяльності Е. Нойманна серед аналітичних психологів сформувалася незалежна група дитячих психоаналітиків. Е. Нойманн зазначав, що кожна дитина приймає на себе поведінкові патерни від батьків і реалізує їх протягом життя. Англійський психоаналітик М. Фордхам був першим, хто визначив існування самості у новонароджених і розкрив архетипну природу дитячих казок. Доведено, що усі пост'юнганці дотримувалися думки, що дитина не народжується «*tabula rasa*», однак з'являється з певним гандикапом колективного несвідомого. Зважаючи на значення колективного несвідомого пост'юнганці запевняли, що будь-яка система освіти повинна враховувати надбання народної педагогіки і давніх традицій виховання. Перспективи подальших досліджень сплановано у розкритті ідей індивідуальної психології А. Адлера та його внеску у розвиток концепції психоаналітичної педагогіки.

Ключові слова: психоаналітична педагогіка, аналітична психологія, пост'юнганці, К. Г. Юнг, психоаналіз, педагогіка, особистість, дитина.

За життя К. Г. Юнга навколо ідей аналітичної психології сформувалася велика група послідовників. Поступово вони розходилися у поглядах, що вплинуло на диференціацію течій аналітичної психології. Таким чином виникли три основні течії: пост'юнганців, неоюнганців і центристів. Однак, згідно з класифікацією М. Фордхема представників аналітичної психології доречно порівнювати за географічним принципом, оскільки розвиток ідей К. Г. Юнга відбувався у протиріччях між двома рівнозначними центрами – Цюрихською і Лондонською школами. Натомість, на думку Н. Гольденберг (1975), жодні класифікації недоречні, оскільки послідовники К. Г. Юнга не створили власних шкіл, а отже мова може йти виключно про друге чи третє покоління аналітичних психологів. Зважаючи на складність і суперечність усіх наявних класифікацій Е. Самуельс запропонував власну, виокремивши три школи аналітичної психології: Класичну, Школу розвитку та Архетипну школу. Зокрема в ідеях фахівців Класичної школи домінували дослідження архетипу самості. В ідеях представників Школи розвитку акцентувалася увага на проблемах формування особистості дитини і механізмах трансферу-контртрансферу. Натомість фахівців Архетипної школи цікавили насамперед дослідження високодиференційної образної системи [6].

Мета статті – розкрити теоретичні доробки послідовників аналітичної психології К. Г. Юнга щодо проблеми розвитку психоаналітичної педагогіки.

Ще до умовного розколу аналітичної психології на течії існували група фахівців, які певним чином були дотичні до ідей К. Г. Юнга, однак не вважалися його типовими послідовниками. До таких належали насамперед російська дослідниця С. Шпільрейна і викладач Оксфорду Дж. Грін. Обидва дослідники дотримувалися центристських поглядів щодо природи конфлікту між К. Г. Юнгом і З. Фрейдом, однак відзначали важливість ключових ідей аналітичної психології для подальшого розвитку психоаналізу.

Дослідження психоаналітичної педагогіки в ідеях С. Шпільрейн

Постать російської дослідниці С. Шпільрейн до сьогодні залишається однією з найбільш загадкових та дискусійних в історії психоаналізу. Широкому загалу С. Шпільрейн відома через історію взаємин із К. Г. Юнгом і З. Фрейдом. Саме С. Шпільрейн, яку доправили на лікування у відому психіатричну клініку Бургхольцлі (1904), була першою пацієнткою К. Г. Юнга, яку доктор вирішив лікувати виключно психоаналізом. Після проходження психоаналізу у 1905 р. С. Шпільрейн вступила на медичний факультет Цюрихського університету, який успішно закінчила у 1911 р., захистивши під керівництвом К. Г. Юнга дисертацію на тему «Про психологічне підґрунтя одного випадку шизофренії». Згодом у Щорічнику психоаналітичних і психопатологічних досліджень (№ 4, 1912), публікується стаття С. Шпільрейн «Деструкція як причина становлення», в якій дослідниця першою з психоаналітиків наголосила на існуванні потягу до руйнування і смерті. Розкриваючи амбівалентність потягів до життя і до смерті, С. Шпільрейн зазначила, що деструкція часто є причиною формування нових соціальних форм і підґрунтям для творчого розвитку особистості [3, с. 180].

На ранніх етапах творчості дослідження С. Шпільрейн були суголосні з поглядами К. Г. Юнга. Під час Першої світової війни вона працювала лікарем у психоневрологічних клініках Берліна і Цюриха, досліджувала

міфологію і теорію мистецтва, проходила психоаналіз у З. Фрейда. Протягом 1920-х рр. С. Шпільрейн брала активну участь у конференціях з педагогіки, працювала лікарем-педологом у лабораторії Е. Клапареда, викладачем експериментального Інституту імені Ж. Ж. Руссо у Женеві, а також практикуючим психоаналітиком. Зокрема найбільш відомим її аналізандом був Ж. Піаже [5, с. 155–156].

Діяльність женецького Інституту імені Ж. Ж. Руссо полягала у розробці науково обґрунтованої теорії освіти. Засновник інституту Е. Клапаред прагнув створити центр інноваційних досліджень та експериментальної педагогіки. Під час роботи в цьому інституті С. Шпільрейн намагалася інтегрувати психоаналіз в експериментальну педагогіку і психотехніку. У цей час її брат І. Шпільрейн був Головою Всесоюзного товариства психотехніки і прикладної психофізіології. Протягом 1922–1923 н. р. С. Шпільрейн проводила дослідження впливу сфери несвідомого і свідомості на формування життєвих запитів. Експеримент було сформульовано так: «Уявіть собі, що у Вас з'явилася можливість поставити три питання Богу, долі або чомусь, що вище нас. При цьому Ви абсолютно точно знаєте, що зможете отримати відповіді на свої питання. Можна питати про все і будь-що, як про потойбічне, так і про поцейбічне. Але намагайтеся обмежитися трьома питаннями, які Вас хвилюють найбільше» [7, с. 294].

Через тиждень опитування відбулося знову, тільки на відміну від першого етапу, який орієнтувався на свідоме обдумування запитань, учасники повинні були закрити очі, розслабитися і спонтанно сформулювати три нові запитання. За результатами зібраних анкет С. Шпільрейн зробила висновок, що спонтанні питання, які були сформульовані після закриття очей і релаксації відрізнялися від свідомо обдуманих питань більшою егоцентричністю, вузько-особистісною направленістю та охоплювали менші часопросторові рамки [7, с. 298].

На тлі вивчення особливостей деструктивних сил, природи сексуальності і психології жінок, велика увага у дослідженнях С. Шпільрейн була прикута до проблеми формування особистості дитини. Усі свої ідеї С. Шпільрейн виводила з власної психоаналітичної практики, а не з теоретичних узагальнень відомих психоаналітичних творів. Після повернення до Росії у 1923 р. С. Шпільрейн доєдналася до групи фахівців Державного психоаналітичного інституту і почала працювати у Дитячому будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність». Станом на 1924 р. у складі обох установ працювали близько 15 позаштатних фахівців і лише С. Шпільрейн була єдиним штатним спеціалістом [5, с. 159].

Власні психолого-педагогічні спостереження С. Шпільрейн розкривала у формі коротких нотаток і в тезах доповідей. Бібліографія її робіт включає велику кількість виступів, зауважень і правок, які дослідниця вносила під час зібраних Віденського (1912–1922) та Російського психоаналітичного об'єднання (1924–1930). Зокрема, під час обговорення доповіді Т. Райка на тему «Батьківський комплекс як фермент культури», яку психоаналітик представив на розсуд колег з Віденського психоаналітичного об'єднання 21.02.1912 р., С. Шпільрейн долучилася до обговорення і розповіла історію своєї клієнтки, яка полишила батьківський дім, щоб отримати можливість навчатися [7, с. 99]. 3-поміж робіт С. Шпільрейн, які були присвячені проблемі дитинства, особлива увага дослідниці була прикута до проблем дитячої сексуальності, значення едипового комплексу у ранньому віці, особливостях материнської любові, значенні малюнків, художньої літератури і мови у формування психіки дитини. Також С. Шпільрейн активно цікавилася гендерними відмінностями у відчутті сорому, особливостях сновидінь і підсвідомого мислення в дитинстві.

Дослідження психоаналітичної педагогіки в ідеях Дж. Гріна

Протягом 1922–1925 рр. при Державному психоаналітичному інституті у Москві була видана серія книг під назвою «Психологічна і психоаналітична бібліотека». Цією серією при Державному видавництві (з рос. – Госиздат) керував відомий вчений О. Ю. Шмідт, дружина якого – В. Ф. Шмідт – була дитячим психоаналітиком, провідним фахівцем Дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність». Завдяки підтримці О. Ю. Шмідта державним коштом були видані відомі праці З. Фрейда, К. Г. Юнга, Е. Джонса і М. Кляйн. Для потреб Дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність» також була перекладена книга Дж. Гріна «Психоаналіз у школі» (1921). У передмові до видання, головний редактор серії І. Єрмаков зазначив, що книга Дж. Гріна дає можливість зрозуміти кожному учителю, яким чином знання психоаналізу можуть бути використані під час навчання і взаємодії з учнями [1].

Про приналежність Дж. Гріна до послідовників К. Г. Юнга свідчить теза зі вступу книги, що: «...з практики психоаналізу розвинулася теорія, яку ми називаємо “аналітичною психологією”, і яка, напевне, і в майбутньому збереже цю назву» [1, с. 1]. У книзі Дж. Гріна піднімаються питання розвитку фантазій, внутрішнього світу дитини, формування інтересу до навчання, еволюції ігрової діяльності, особливостей сновидінь, ідентифікації і гендерного підходу в освіті.

Аналізуючи фантазії школярів Дж. Грін запевняє, що тематикою багатьох з них є успішний виступ мрійника перед важливою для нього аудиторією. За допомогою фантазій демонстрації мрійник вживається у роль, яка не відповідає фактам реального життя і через успішний фантазійний виступ він здобуває в уяві суспільне схвалення. Завдяки фантазіям спасіння мрійники намагаються заслужити повагу і відданість важливих для них людей і насамперед батьків. У фантазіях величі і поклоніння мрійники уявляють себе відомими персонажами, з якими усі прагнуть дружити. У будь-якому разі фантазії школярів завжди мають егоїстичне підґрунтя і спрямовані на самоствердження [1, с. 23–25]. Таких мрійників К. Г. Юнг називав інтровертованими, оскільки вони прагнули не до зовнішньої адаптації, а до гармонії зі своїм внутрішнім світом [1, с. 27].

Яскравим прикладом дитячої фантазії є гра у вчителя і школу. Основним мотивом дитини, яка приміряє на себе роль учителя є не альтруїстичне бажання служити людям, а прагнення дитини управляти іншими. Таке бажання сягає корінням в авторитарну педагогіку, коли дитина була змушена нерухомо сидіти та уважно слухати вчителя, який мав можливість повністю задовольняти свої потяги до влади і демонстрації. Відповідно учень, який не підкорювався волі учителя, наражав себе на небезпеку бути покараним і висміяним однолітками. Таким чином вся система була спрямована на конфронтацію учителя з учнями і придушення внутрішніх потягів дитини [1, с. 32]. В умовах психоаналітичної педагогіки учитель не повинен доводити, що він є господарем дитячих душ. Його авторитет будується на визнанні учнів, а не на силі і репресіях. Учитель не повинен з усіх сил прагнути зробити з учнів великих учених. Зрозуміло, що здібні учні зроблять рекламу своєму учителю. Однак, для оцінки суспільного значення внеску учителя, важливим є прогрес усіх учнів, їх поступовий і постійний рух до вищого рівня моральної та інтелектуальної зрілості [1, с. 33].

Таким чином, головним завданням виховання з психоаналітичної точки зору є визначення глибинної природи дитячих інстинктів і перевиховання дитини від рівня егоїстичних потягів до їх альтруїстичного вираження. Допоки бажання дитини спрямовуються егоїстичним руслом, завданням суспільства є обмеження цих активних проявів егоїзму. У таких умовах дитина, зазвичай, звертається до фантазійного світу і реалізує свої бажання через мрії. Однак, якщо бажання будуть спрямовані в альтруїстичне русло, то в результаті виграє і дитина, і суспільство. Залучення дитини до суспільного життя і використання діяльнісного підходу сприяє самосціленню і відчуттю радості, тоді як постійне фантазування впливає на організм як наркотик, що дає тимчасове задоволення. Зважаючи на це, головною метою психоаналітичного виховання є сублімація. Тобто учитель повинен допомогти кожній дитині перейти від егоїстичного і суб'єктивного вираження інстинктивних мотивів до альтруїстичного [1, с. 45]. Дж. Грін переконував, що діти стають слухняними не тому, що їх постійно вчать моралі, а завдяки тому, що вони отримують можливість користуватися перевагами від гарної поведінки. Оскільки сублімація має на меті перенесення інтересу без зміни мотиву, то школа повинна сприяти тому, щоб усі мотиви учнів були соціально корисними. В гіршому випадку учителі стикатимуться зі «складними учнями», які будуть прагнути задовольнити внутрішні інстинкти антисоціальним шляхом, що завжди суперечить суспільним нормам [1, с. 53]. Дж. Грін доводив, що схильність дитини до частого фантазування є лише способом втекти від реальності заради отримання задоволення. Тікаючи у фантазії, діти часто демонструють «протест» проти реальності, даючи вихід інстинктивним почуттям.

Важливе місце у дослідженнях Дж. Гріна займає тема розвитку інтересу. Спираючись на власний досвід педагогічної діяльності Дж. Грін стверджує, що взаємодія між учителем і учнями завжди ґрунтувалася на авторитеті учителя. Однак, якщо в епоху середньовіччя цей авторитет здобувався завдяки фізичним покаранням, то в сучасних умовах завдяки наказам і заборонам. У сучасній школі учитель є прообразом суворого і подавляючого, а не люблячого батька. Якщо учитель наказує дитині щось зробити, то у відповідь можна очікувати на одну з трьох реакцій: 1) виклик («я буду родити те, що хочу я, а не ви»); 2) замкненість («якщо я не можу робити те, що хочу, то не буду робити і те, що хочете ви»); 3) слухняність («якщо я буду таким, як хочете ви, то ви будете добрими до мене і дозволите робити те, що я хочу»). Усі ці реакції формуються у ранньому віці під впливом батьків, які забороняють дитині задовольняти свої потяги. Коли дитина потрапляє до школи її інтерес також підтримується доти, допоки учитель дозволяє дитині задовольняти потяги. З роками інтерес дитини починає розширюватися і в неї з'являються нові захоплення. Втілюючи у життя свої інтереси дитина самостверджується і починає активніше конкурувати з іншими за суспільну увагу. Внаслідок цього у деяких дітей формується типове для невротиків бажання «завжди і в усьому бути першим» [1, с. 94–96]. Крім того, аналізуючи особливості виникнення інтересу, Дж. Грін визначав його довільну (свідому) і мимовільну (несвідому) природу, порівнював відмінності у формуванні інтересу серед дівчат, хлопців і дітей з обмеженими можливостями.

Дослідження психоаналітичної педагогіки в ідеях пост'юнгіанців

Групу аналітиків першої генерації, які працювали під безпосереднім керівництвом К. Г. Юнга називали «пост'юнгіанцями». До них, насамперед, належали Е. Нойманн, М.-Л. фон Франц і М. Фордхам. Ймовірно, найбільш авторитетним дитячим аналітиком-пост'юнгіанцем був М. Фордхам (1905–1995). Крім того, що М. Фордхам був психіатром і мав ступінь доктора медичних наук, він був засновником Товариства аналітичної психології у Лондоні (1946) і першим редактором Журналу аналітичної психології. Протягом життя він займався дослідженням дитячого аутизму, трансферу, також М. Фордхам першим обґрунтував поняття первинної самості.

Поняття «самість» в ідеях К. Г. Юнга часто застосовувалося для характеристики пізніх етапів життя людини або для означення релігійного контексту. Натомість М. Фордхам наполягав, що самість існує від народження, однак зазнає впливу зовнішніх подразників, з якими на психосоматичному рівні важко справлятися. В результаті цього виникає лабільна, дезінтегративна стадія самості зі змінами в орієнтації, що сприяє розвитку Я дитини і поступовій інтеграції в суспільство. Такі стадії дитина проходить під час основних вікових криз і життєвих потрясінь, коли процеси дезінтеграції–інтеграції змінюють її ставлення як до себе, так і до зовнішнього світу загалом [2, с. 392].

Важливе місце в аналітичній психології дитини посідає ігрова діяльність. На думку М. Фордхама будь-яка гра слугує засобом боротьби з тривогою. Завдяки невеликим іграшкам дитина здобуває контроль над

грою і навчається креативно працювати зі своїм почуттям всемогутності. У дошкільному віці гра слугує основним засобом комунікації. Коли дорослий долучається до взаємодії, гра набуває соціального змісту і дитина навчається віднаходити компроміси з іншими [2, с. 395–396].

Значний потенціал у контексті юнгіанської психоаналітичної педагогіки мають праці Е. Нойманна (1905–1960). Попри те, що Е. Нойманн навчався безпосередньо під керівництвом К. Г. Юнга у Цюриху, відносини між ними були складними через антисемітські погляди К. Г. Юнга. В умовах економічної кризи і зростаючого націоналістичного руху у 1930-х рр. Е. Нойманн емігрував до Палестини, а згодом очолив Ізраїльську асоціацію аналітичної психології, якою керував до кінця життя. У працях «Історія виникнення свідомості» (1949) та «Глибинна психологія і нова етика» (1949) Е. Нойманн здійснив спробу емпірично обґрунтувати концепцію «центровесії» як синтетичну суміш екстра- та інтроверсії. У праці «Велика матір. Аналіз архетипу» (1955) Е. Нойманн проаналізував зміну родинного устрою, розпад патріархальних канонів з посиленням матриархальних настроїв у суспільстві [8, с. 3–4].

Розвиваючи ідеї аналітичної психології Е. Нойманн запровадив поняття тілесної самості і самості ставлення, аутоморфізму та ін. Зокрема під тілесною самістю Е. Нойманн розумів явище, коли пам'ять людського виду та індивіда зберігає усе архаїчне і фізично пережите у минулому. Фактично тілесна самість є носієм колективної та індивідуальної пам'яті. Натомість самість ставлення є архаїчною залежністю дитини від оточуючого світу і насамперед від батьків. Оскільки новонароджений не може стати справжньою людиною без піклування і підтримки матері, то й автономія особистісного розвитку дитини є обмеженою. Фактично матір формує ставлення дитини до самої себе, до інших і світу загалом. Вона вербалізує почуття та навіювані образи, які виникають у психіці дитини. Так відбувається їх інтеграція і гуманітаризація. Отже, дитина приймає на себе поведінкові патерни від батьків і реалізує їх протягом життя.

Щоб пояснити механізми формування особистості Е. Нойманн вживає поняття центровесії та аутоморфізм. Під поняттям центровесії Е. Нойманн розуміє функцію цілісності психіки, яка сприяє формуванню диференційованої особистості. Ця функція контролює і тримає в рівновазі процеси, які формують «Я» дитини, спонукаючи її рухатися вперед на кожному життєвому відрізку. В результаті формується самість як архетип цілісного і гармонійного ставлення людини як до внутрішнього, так і до зовнішнього світу. У процесі індивідуалізації особистості відбувається розширення свідомості дитини, розвивається здатність до синтезу і критичного мислення, що є складовими частинами аутоморфізму – специфічної риси кожного індивіда реалізовувати свій потенціал, розкривати свою сутність в умовах колективу або у протистоянні з ним [4, с. 101].

Наприкінці життя Е. Нойманн прагнув визначити структуру і динаміку змін в особистості дитини, однак опис клінічних аспектів розвитку залишився незакінченим. Попри це ідеї Е. Нойманна досі складають каркас аналітичної психології і не випадково, що під час дев'ятого конгресу Міжнародної асоціації аналітичної психології (1983) в Ізраїлі відбулося офіційне визнання дитячого юнгіанського психоаналізу як самостійної течії у межах аналітичної психології. З того часу дитячі юнгіанські психоаналітики завжди допомагають аналітикам дорослого населення у пошуку первопричин психічних конфліктів [4, с. 9].

До групи пост'юнгіанців належала М.-Л. фон Франц (1915–1998) – викладач Інституту К. Г. Юнга у Цюриху, дослідниця казок, міфів, сновидінь і релігії. Свої дослідження дитинства вона спрямовувала на пізнання природи юнацького нарцисизму і символізму у казках. Однак її напрацювання мали переважно інтерпретаційний характер, через що її внесок у розвиток концепції психоаналітичної педагогіки вважається суто декларативним.

Висновки. Без виключення усі пост'юнгіанці дотримувалися думки, що дитина не народжується «*tabula rasa*», але з'являється з певним гандикапом колективного несвідомого. Через те, що після народження дитина повністю залежить від найближчого оточення, то формування її особистості відбувається у взаємодії трансперсональної і міжсуб'єктивної систем взаємовідносин. Тобто особистість формується у поєднанні зовнішнього світу і природного капіталу (колективного несвідомого). Зважаючи на це будь-яка система освіти повинна враховувати надбання народної педагогіки, яка найбільше вплинула на колективну пам'ять.

Використана література:

1. Грин Дж. Психоанализ в школе / Пер. А. В. Нахимовой-Молоденковой. М.: Государственное издательство (Психологическая и психоаналитическая библиотека под ред. проф. И. Д. Ермакова. Вып. XVIII), 1921. 157 с.
2. Дикманн Г., Юнг Э. Дальнейшее развитие аналитической (комплексной) психологии. *Энциклопедия глубинной психологии. Т. IV. Индивидуальная психология. Аналитическая психология.* М.: «Когито-Центр», МГМ, 2004. С. 343–402.
3. Доній Н. Є. Концепт «смертельне бажання»: деталі становлення в психоаналітичному дискурсі. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2013. № 2 (8). С. 175–183.
4. Лиар Д. Детский юнгинский психоанализ. М.: Когито-Центр, 2008. 207 с.
5. Овчаренко В. И. Вехи жизни Сабины Шпильрейн. *Сумма психоанализа*. Том XVII. Б.и., б.г. С. 145–182.
6. Самуэлс Э. Юнг и постюнгинцы: курс юнгинского психоанализа. М.: ЧеРо, 1997. 416 с.
7. Шпильрейн С. Психоаналитические труды. Ижевск: ERGO, 2008. 466 с.
8. Paglia C. Erich Neumann: Theorist of the Great Mother. *Arion*. 2006. 13(3). URL: <https://www.bu.edu/arion/files/2010/03/Paglia-Great-Mother1.pdf>.

References:

1. Green G. H. (1921). *Psikhoanaliz v shkole* [Psychoanalysis in the Classroom]. M.: Gosudarstvennoye izdatelstvo (Psikhologicheskaya i psikhoanaliticheskaya biblioteka pod red. prof. I. D. Ermakova. Vyp. XVIII). 157 s. [in Russian].
2. Dikmann H. Jung E. (2004). *Dalneysheye razvitiye analiticheskoy (kompleksnoy) psikhologii* [Further development of analytical (complex) psychology]. *Entsiklopediya glubinoi psikhologii*. T. IV. Individualnaya psikhologiya. Analiticheskaya psikhologiya. M.: Kogito-Tsent». MGM. 343–402. [in Russian].
3. Donii N. Ye. (2013). *Kontsept «smertelne bazhannia»: detali stanovlennia v psykhoanalitichnomu dyskursi* [The concept of "deadly desire": details of formation in psychoanalytic discourse]. *Filosofia nauky: tradytsii ta innovatsii*. № 2 (8). 175–183 [in Ukrainian].
4. Liar D. (2008). *Detskij yungianskij psihoanaliz* [Children's Jungian psychoanalysis]. M.: Kogito-Centr. 207 s. [in Russian].
5. Ovcharenko V. I. (b.g.). *Vekhi zhizni Sabiny Shpilreyne* [Milestones in the life of Sabina Spielrein]. *Summa psikhoanaliza*. Tom XVII. B.i. 145–182 [in Russian].
6. Samuels A. (1997). *Yung i postyungiansy: kurs yungianskogo psikhoanaliza* [Jung and the Post-Jungians: A Course in Jungian Psychoanalysis]. M.: CheRo. 416 s. [in Russian].
7. Shpilreyne S. (2008). *Psikhoanaliticheskiye trudy* [Psychoanalytic works]. Izhevsk: ERGO. 466 s. [in Russian].
8. Paglia C. (2006). *Erich Neumann: Theorist of the Great Mother*. *Arion*. 13(3). URL: <https://www.bu.edu/arion/files/2010/03/Paglia-Great-Mother1.pdf>.

Nelin Ye. V. A study of psychoanalytic pedagogy in the ideas of post-Jungians

The article reveals the key ideas of C. G. Jung's followers on the development of the concept of psychoanalytic pedagogy. The classification of currents of analytical psychology is investigated. The contribution of well-known representatives of the Centrist School of Analytical Psychology and Post-Jungians is substantiated. It has been shown that centrists recognized the importance of C. G. Jung's creative ideas for psychoanalysis, but adhered to neutrality in Jung's debates with Freud. Representatives of the Centrist School were S. Spielrein and G. Green. S. Spielrein's research was devoted to the development of preschool children and the spread of ideas of psychoanalytic education. G. Green studied the psychology of school-age children, as well as the importance of the role of the teacher for the formation of the child's personality. Among the post-Jungians, the key ideas of E. Neumann and M. Fordham were also revealed. It has been established that the scientific and practical field of post-Jungian intelligence included studies of fairy tales, myths, the formation of identity and the collective unconscious people. It is proved that due to E. Neumann's activity an independent group of child psychoanalysts was formed among analytical psychologists. E. Neumann noted that every child takes on behavioral patterns from parents and implements them throughout life. English psychoanalyst M. Fordham was the first to determine the existence of identity in newborns and revealed the archetypal nature of children's tales. It has been shown that all post-Jungians held the view that a child is not born «tabula rasa», but appears with a certain handicap of the collective unconscious. Given the importance of the collective unconscious, the post-Jungians argued that any education system should take into account the achievements of folk pedagogy and ancient traditions of education. Prospects for further research are planned in the disclosure of the ideas of individual psychology in the context of the theory of psychoanalytic pedagogy.

Key words: psychoanalytic pedagogy, analytical psychology, post-Jungians, C.G. Jung, psychoanalysis, pedagogy, personality, child.

УДК 355.23

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.15>

Павленко О. А.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПІДРОЗДІЛІВ ЗВ'ЯЗКУ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті акцентовано увагу на сучасних потребах підрозділів Збройних Сил України, теоретичних та практичних аспектах підготовки фахівців зв'язку до виконання їхніх функцій у ситуаціях службово-бойового характеру, що потребують підвищення ефективності професійної підготовки курсантів до управлінської діяльності під час навчання у вищих військових навчальних закладах. Встановлено, що розробка й упровадження в освітній процес педагогічної системи формування управлінських умінь майбутніх офіцерів підрозділів зв'язку, а також розробка загальної методики проектування дисциплін освітнього простору та розробки навчально-методичних комплексів дисциплін професійної та загальновійськової підготовки, мають позитивний вплив на формування управлінських умінь та якостей. З огляду на це, теоретичні положення й висновки створюють передумови для наукового забезпечення системи професійної підготовки офіцерів Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут за спеціальностями 126 «Інформаційні системи і технології», 172 «Телекомунікації та радіотехніка», 253 «Військове управління (за видами збройних сил)», 255 «Озброєння та військова техніка». Водночас, необхідним вбачається забезпечення обґрунтування методичних рекомендацій викладацькому корпусу щодо удосконалення організації освітнього процесу майбутніх офіцерів зв'язку з дисциплін професійної та загальновійськової підготовки, забезпечення проектування освітнього процесу з формування управлінських умінь майбутніх офіцерських кадрів у ВВНЗ, розробки моделей цілісної системи

професійної підготовки військових фахівців, авторських програм навчальних курсів. Результати такого дослідження матимуть теоретичну значущість для подальшого вивчення та вирішення проблеми формування управлінських умінь під час організації освітнього процесу майбутніх офіцерів зв'язку з дисциплін професійної та загальновійськової підготовки та зможуть використовуватися викладачами для удосконалення професійної підготовки курсантів ВВНЗ.

Ключові слова: офіцери підрозділів зв'язку, військово-професійна діяльність, професійна підготовка, курсанти, управлінські вміння.

Формування нового, перспективного обличчя Збройних Сил України (ЗСУ), військові дії на Сході України потребують суттєвого підвищення військово-професійної підготовки офіцерських кадрів. У сучасних умовах суттєво зросла роль зв'язку як одного з основних засобів в системі управління військами. Як наслідок, спостерігається гостра потреба створення складних систем військового зв'язку та посилення вимог до його своєчасності, достовірності та безпеки. Усе це зумовило суттєве зростання значення професійної діяльності офіцерів-зв'язківців та підвищило вимоги до їхньої професійної компетентності у цілому та рівня сформованості управлінських умінь, зокрема. Інноваційні освітні процеси наполегливо вимагають підготовки таких майбутніх офіцерів-зв'язківців, які мають сформовані професійні якості, володіють умінням використовувати здобуті теоретичні знання та практичні навички під час виконання службових обов'язків. Майбутній офіцер зв'язку повинен бути кваліфікованим управлінцем, що є інтелектуально розвиненою особистістю із сформованими управлінськими вміннями, розвиненим аналітичним мисленням, підготовленим у моральному та військово-професійному відношенні, він має прагнути до цілеспрямованого професійного й особистісного самовдосконалення.

Майбутня військово-професійна діяльність офіцерів «операторських спеціальностей», зокрема і зв'язківців складна, доволі специфічна та вимагає прояву низки важливих управлінських характеристик – стійкої мотивації до військової служби, високого рівня теоретичної та практичної підготовки, належно сформованих особистісних якостей, а також цілого спектру управлінських умінь. З огляду на це, можемо констатувати, що ефективність й якість виконання професійних обов'язків безпосередньо залежить від професійної компетентності майбутніх офіцерів-зв'язківців, яка базується на управлінських вміннях. У свою чергу, професійна компетентність перебуває у прямій залежності від організації освітнього процесу під час професійної підготовки. Беручи до уваги упровадження європейських стандартів професійної підготовки офіцерських кадрів в нашій країні, нині необхідно суттєво вдосконалити управлінські вміння курсантів ще під час навчання, змінивши психолого-педагогічні підходи до проектування й організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ).

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні педагогічної проблеми підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх офіцерів підрозділів зв'язку до управлінської діяльності під час навчання у ВВНЗ України.

Загалом, мета, завдання, зміст, вимоги й специфіка професійної діяльності військовослужбовців, розкривається в працях відомих українських і зарубіжних науковців. Так, питання філософії освіти та методології педагогіки вивчали В. Зінченко, В. Краєвський, М. Скаткін, В. Шадриков та ін. Психолого-педагогічні засади розвитку особистості досліджували Б. Ананьєв, А. Маслоу, К. Роджерс та ін. Особливості військової педагогіки та психології досліджували О. Барабанщиков, Д. Іщенко, М. Нещадим, В. Ягупов, фахову підготовку майбутніх офіцерів-зв'язківців – О. Борознюк, Л. Олійник, І. Романюк О. Щербій та ін.

Аналіз наукових праць з проблеми дослідження вказує на той факт, що окремі питання організації освітнього процесу майбутніх офіцерів зв'язку були вже доволі довгий час перебувають у центрі уваги науковців. Зокрема, напрацювання О. Борознюка розкривають основи навчання майбутніх офіцерів-зв'язківців у процесі фізичної підготовки; публікації Л. Олійник присвячені методиці формування психолого-педагогічної компетентності, а також висвітлюють методичну підготовку майбутніх офіцерів-зв'язківців; у працях І. Романюка обґрунтовано методику запровадження модульного навчання у освітній процес підготовки майбутніх офіцерів зв'язку; у дисертаційному дослідженні О. Блажука зосереджена увага на застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій у забезпеченні зв'язку прикордонних підрозділів; у публікаціях О. Щербія досліджується система формування морально-психологічної готовності курсантів Держспецзв'язку до професійної діяльності.

У ракурсі проблематики нашого наукового дослідження значний інтерес становлять наукові праці про загальні та специфічні особливості методики організації освітнього процесу у ВВНЗ, який досліджували В. Бачевський, І. Біжан, С. Будник, Н. Генералова, О. Діденко, Я. Корнійчук, Г. Марченко, В. Ягупов та ін., а також про основи підготовки офіцерських кадрів – М. Дьяченко, Л. Кандибович, С. Кубіцький, М. Нещадим та ін. Загальні питання формування у майбутніх офіцерів професійної компетентності представлені у публікаціях А. Балендра, О. Барабанщикова, В. Бачевського, А. Борисовського, К. Вербицького, В. Герасимчука, П. Онищука та ін. Теоретичні та методичні основи підготовки майбутніх офіцерів до виконання службових обов'язків представлені у дослідженнях О. Багаса, Т. Бунєєва, О. Капінуса, О. Торічного, О. Михайлишина, І. Платонова та ін.

Відаючи належне значній теоретико-методичній та практичній значущості праць вчених, констатуємо, що стан наукової розробленості сучасних проблем організації освітнього процесу підготовки майбутніх

офіцерів підрозділів зв'язку та методичного забезпечення викладання дисциплін циклу професійної та загальновійськової підготовки, які би висвітлювали формування управлінських умінь не можна вважати достатнім. Це обумовлюється, зокрема, тим, що професійна підготовка офіцерів зв'язку зазнала змін у контексті реорганізації ЗСУ, а також і тим фактом, що дослідженню методики організації освітнього процесу з акцентом на формування управлінських умінь у ВВНЗ присвячено лише окремі наукові праці [5].

Констатуємо, що нині в Україні ще не проводилися комплексні наукові дослідження, які б стосувалися розробки цілісної системи підготовки майбутніх офіцерів інженерно-технічного профілю, зокрема й зв'язку, не висвітленими залишаються практичні засади організації освітнього процесу майбутніх курсантів з дисциплін професійної та загальновійськової підготовки, не стала предметом ґрунтовного вивчення методика організації дисциплінарного освітнього простору під час формування у майбутніх офіцерів зв'язку управлінських умінь [6]. Відтак, об'єктивною необхідністю є потреба у створенні цілісної педагогічної системи формування управлінських умінь майбутніх офіцерів підрозділів зв'язку під час організації освітнього процесу у Військовому інституті телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут з дисциплін професійної та загальновійськової підготовки – такої, в якій би поєднувалися традиційні та інноваційні підходи до професійної підготовки.

Разом з тим можна відзначити, що комплексного дослідження у контексті формування управлінських умінь майбутніх офіцерів підрозділів зв'язку на сьогодні немає; не використано потенціал дисциплін професійної та загальновійськової підготовки («Тактика», «Управління повсякденною діяльністю», «Основи військового управління») під час формування управлінських умінь та відсутнє належне науково-методичне забезпечення такого процесу [7].

Аналіз методичної та психолого-педагогічної літератури, дослідження практичних механізмів організації професійної підготовки майбутніх офіцерів зв'язку та особистий досвід педагогічної діяльності у ВВНЗ дозволив виявити певні суперечності між: посиленням позицій проектної технології в освітній парадигмі як фактора гарантування досягнення якісного результату професійної підготовки і традиційною системою організації освітнього процесу майбутніх офіцерів-зв'язківців; значним потенціалом педагогічного проектування і недостатнім науково-методичним забезпеченням його під час формування у майбутніх офіцерів зв'язку управлінських умінь; між необхідністю системної діяльності щодо формування управлінських умінь майбутніх офіцерів-зв'язківців у відповідності зі стандартами вищої освіти за спеціальностями 126 «Інформаційні системи і технології», 172 «Телекомунікації та радіотехніка», 253 «Військове управління (за видами збройних сил)», 255 «Озброєння та військова техніка» і недостатньою практичною підготовленістю викладачів до цієї предметно-методичної діяльності; між необхідністю створення науково-обґрунтованого підходу до вивчення навчальних дисциплін професійної та загальновійськової підготовки, здатної формувати управлінські уміння та сформованою традиційною системою організації навчання, що формує лише предметні знання, вміння, навички та орієнтується на знанняву парадигму; можливістю використання освітніх технологій та інноваційних підходів й принципів під час розробки навчальних програм дисциплін професійної та загальновійськової підготовки, які охоплюють використання творчих ситуацій і розв'язування міждисциплінарних задач, мають безпосередню спрямованість на управлінські уміння та однотипність у методиці їх побудови і реалізації; необхідністю застосування в практиці освітньої діяльності навчально-методичних комплексів з дисциплін професійної та загальновійськової підготовки, що спрямовані на вдосконалення управлінських умінь та якостей курсантів та недостатнім рівнем наукового обґрунтування їх змісту, методів і умов реалізації в педагогічній теорії та методиці ВВНЗ.

В. Кулешова вважає, що «сучасний управлінець – це людина, яка не просто реагує на деякі зовнішні події, що впливають на нього, а сам активно впливає на ці події застосовуючи здатність гуманно управляти собою і іншими людьми у будь-якій ситуації. Основа цієї активності – самоактуалізація (термін запропонований А. Маслоу), тобто повне використання здібностей особистості, її таланту і творчого потенціалу. Особистість, що самоактуалізується, розвивається до рівня, адекватного їх можливостям, а оскільки межі розвитку немає, то самоактуалізація – це не результат, а процес довжиною в життя. Вона здійснюється по наступних основних напрямках: розвиток особистісних якостей, що сприяють ефективному управлінню; розвиток професійних (управлінських) умінь, удосконалення самої управлінської діяльності в кожному її компоненті; розвиток комунікативних умінь і навичок» [1].

Разом з тим, С. Резнік виділила групи умінь і навичок, необхідних сучасному керівнику: комунікативні, організаторські, професійні, рефлексивні, інтелектуальні, концептуальні, педагогічні, самоврядування й самоорганізації. Найбільш значущими структурними компонентами управлінських умінь і навичок є організаторські, комунікативні та інтелектуальні вміння і навички. Критеріями сформованості навичок і умінь є легкість, швидкість, точність, безпомилковість, самостійність, упевненість виконання дій, а також уміння враховувати конкретні умови, інтерес до виконання дій, творчий підхід до розв'язання практичних завдань. Змістовні характеристики кожного з основних компонентів умінь і навичок є якісними критеріями і дозволяють відзначити, що повинні легко, безпомилково, упевнено виконувати майбутні фахівці, щоб можна було визначити рівень розвитку управлінських умінь та навичок [3].

Водночас, О. Повстин вважає, «...що підвищення рівня управлінського аспекту професійної підготовки фахівців можливе на основі розроблених теоретичних засад і методичних аспектів системи професійної

підготовки фахівців у ВНЗ, а саме: методологічних основ, моделі підготовки фахівців до управлінської діяльності, педагогічних умов ефективного формування управлінської компетентності фахівців, концепції професійної підготовки майбутніх фахівців до управлінської діяльності, що потребує розгляду проблеми дослідження на чотирьох методологічних рівнях (філософсько-методологічному, загальнонауковому, психолого-педагогічному та міждисциплінарному); врахування кращого закордонного досвіду навчання таких фахівців (управлінський аспект); вивчення сучасних педагогічних і методичних положень щодо підготовки управлінського персоналу» [2].

Сьогодні професійна підготовка високопрофесійного та конкурентоспроможного офіцера зв'язку є доволі складним процесом, що охоплює увесь період професійної підготовки курсантів і в найбільшій мірі залежить від проектування освітнього простору дисциплін професійної та загальновійськової підготовки, які безпосередньо спрямовані на формування управлінських умінь. Викладацький склад, який залучений до організації освітнього процесу майбутніх офіцерів зв'язку, повинен основну увагу зосереджувати на розширенні мобільності навчання та контролі за якістю надання освітніх послуг. Насамперед освітні інновації мають стосуватися впровадження передових методик під час викладання навчальних дисциплін, розширення мобільності освітнього процесу на основі чіткого та виваженого впровадження педагогічних інновацій до його проектування під час викладання дисциплін, що належать до циклу професійної та загальновійськової підготовки. Такі інновації матимуть вагомий позитивний вплив на розвиток й вдосконалення управлінської компетентності у цілому та формуватимуть належний спектр управлінських умінь та якостей. Виходячи із зазначеного, існує нагальна проблема ґрунтовного дослідження освітньої парадигми на основі використання проектної технології під час організації освітнього процесу курсантів із дисциплін професійної та загальновійськової підготовки.

Виходячи з цілей, Т. Федотова пропонує в процес підготовки майбутніх фахівців до управлінської діяльності включати такі види навчання:

- короткострокове тематичне навчання з питань конкретного виду управління (впровадження нової технології);
- тематичні і проблемні семінари або вебінари з науково-технічних, технологічних, соціально-економічних і інших питань;
- довготривале навчання для поглибленого вивчення актуальних питань за профілем професійної діяльності;
- стажування для закріплення професійних знань, отриманих в результаті теоретичної підготовки, для вивчення досвіду і для реалізації можливості переходу на вищі посади;
- професійна підготовка, метою якої є отримання керівниками і службовцями додаткових знань, умінь і навичок згідно програм, які передбачають вивчення окремих предметів, необхідних для виконання нової професійної діяльності, а також – щорічне навчання управлінського персоналу з метою ознайомлення його з новими комп'ютерними програмами і прогресивними технологіями, ефективними методами аналізу і управління тощо [4].

Розгляд загальних підходів до проектування освітнього процесу засвідчує відсутність системного підходу до організації дисциплін освітнього простору професійної підготовки майбутніх офіцерів-зв'язківців. Крім того, потребують суттєвого доопрацювання принципи, закономірності, підходи та засади, на основі яких має бути організована освітня підготовка курсантів під час формування управлінських умінь. Відповідно, безпосередню процедуру організації освітнього процесу майбутніх офіцерів зв'язку доцільно удосконалити шляхом активного впровадження інноваційних педагогічних методик та навчально-методичних комплексів, які передбачають використання ситуацій творчого пошуку та налагодження міждисциплінарних зв'язків під час вивчення курсантами дисциплін професійної та загальновійськової підготовки. Результати опитування викладацького складу ВВНЗ свідчать, що нині назріла нагальна потреба у модернізації навчального процесу та розробки конкретних механізмів вдосконалення навчальних занять з дисциплін, що належать до циклу професійної та загальновійськової підготовки, що дозволить суттєво підвищити рівень сформованості управлінських умінь курсантів.

Висновки. Отже, сучасні потреби підрозділів Збройних Сил України, теоретичні та практичні аспекти підготовки фахівців зв'язку до виконання їхніх функцій у ситуаціях службово-бойового характеру потребують підвищення ефективності професійної підготовки курсантів до управлінської діяльності під час навчання у вищих військових навчальних закладах. Розробка й упровадження в освітній процес педагогічної системи формування управлінських умінь майбутніх офіцерів підрозділів зв'язку, а також розробка загальної методики проектування дисциплін освітнього простору та розробки навчально-методичних комплексів дисциплін професійної та загальновійськової підготовки, мають позитивний вплив на формування управлінських умінь та якостей. Теоретичні положення й висновки створюють передумови для наукового забезпечення системи професійної підготовки офіцерів за спеціальностями 126 «Інформаційні системи і технології», 172 «Телекомунікації та радіотехніка», 253 «Військове управління (за видами збройних сил)», 255 «Озброєння та військова техніка». Необхідним вбачаємо обґрунтування методичних рекомендацій викладацькому корпусу щодо удосконалення організації освітнього процесу майбутніх офіцерів зв'язку з дисциплін професійної та загальновійськової підготовки, забезпечення проектування освітнього процесу з формування

управлінських умінь майбутніх офіцерських кадрів у ВВНЗ, розробки моделей цілісної системи професійної підготовки військових фахівців, авторських програм навчальних курсів. Передбачаємо, що результати такого дослідження матимуть теоретичну значущість для подальшого вивчення та вирішення проблеми формування управлінських умінь під час організації освітнього процесу майбутніх офіцерів зв'язку з дисциплін професійної та загальновійськової підготовки та зможуть використовуватися викладачами для удосконалення професійної підготовки курсантів ВВНЗ.

До подальших напрямів наукового пошуку відносимо розроблення концепції підготовки майбутніх офіцерів зв'язку до управлінської діяльності та педагогічних умов ефективного формування управлінської компетентності зв'язківців.

Використана література:

1. Кулешова В. В., Мальована В. В. До проблеми формування управлінських умінь майбутніх інженерів педагогів при вивченні дисципліни «менеджмент освіти». *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, 2010, № 26/27. 170–174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2010_26-27_27
2. Повстин О. В. Підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності як педагогічна проблема. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, (1), 2017. 99–108.
3. Резнік С. М. Організація педагогічного експерименту з розвитку лідерського потенціалу студентів в умовах інформаційного суспільства. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, (52), 2017. 479–485.
4. Федотова Т. А. Концептуальні основи підготовки управлінських кадрів державної служби. *Науковий вісник: Державне управління*, 1 (3), 2020. 185–195. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/42>
5. Balendr, A., Komarnytska, O., Islamova, O., Khamaziuk, O., Lusan, P., & Biliavets, A. Online learning facilitation in foreign language training for border guards. *Laplace Em Revista*, 7(2), 2021 336–345. URL: <https://doi.org/10.24115/S2446-6220202172743>
6. Soroka, O.; Kalaur, S. & Balendr, A. Monitoring of Corporate Culture Formation of Specialists of Social Institutions. *Postmodern Openings/Deschideri Postmoderne*, 2019, 11. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/1470/pdf>
7. Shumovetska, S., Didenko, O., Boreichuk, D., Balendr, A., & Snitsa, T. Pedagogical Conditions of Organizational Culture Formation of Future Border Guard Officers. *Postmodern Openings*, 12(1Sup1), 2021. 90–112.

References:

1. Kuleshova V. V., Malovana V. V. Do problemy formuvannya upravlins'kykh umin' maybutnikh inzheneriv pedahohiv pry vyvchenni dystsypliny «menedzhment osvity». [On the problem of formation of managerial skills of future engineers of teachers in the study of the discipline «education management»]. *Problems of engineering and pedagogical education*, 2010, № 26/27. 170–174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2010_26-27_27 [in Ukrainian]
2. Povstyn O. V. Pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv u haluzi bezpeky lyudyny do upravlins'koyi diyal'nosti yak pedahohichna problema. [Training of future specialists in the field of human security for management as a pedagogical problem]. *Pedagogy and Psychology of Vocational Education*, (1), 2017. 99–108. [in Ukrainian]
3. Reznik S. M. Orhanizatsiya pedahohichnoho eksperymentu z rozvytku lider's'koho potentsialu studentiv v umovakh informatsiynoho suspil'stva [Organization of pedagogical experiment on the development of leadership potential of students in the information society]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, (52), 2017. 479–485. [in Ukrainian]
4. Fedotova T. A. Kontseptual'ni osnovy pidhotovky upravlins'kykh kadriv derzhavnoyi sluzhby. [Conceptual foundations of training of civil servants]. *Scientific Bulletin: Public Administration*, 1 (3), 2020. 185–195. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/42> [in Ukrainian]
5. Balendr, A., Komarnytska, O., Islamova, O., Khamaziuk, O., Lusan, P., & Biliavets, A. Online learning facilitation in foreign language training for border guards. *Laplace Em Revista*, 7(2), 2021 336–345. URL: <https://doi.org/10.24115/S2446-6220202172743>
6. Soroka, O.; Kalaur, S. & Balendr, A. Monitoring of Corporate Culture Formation of Specialists of Social Institutions. *Postmodern Openings/Deschideri Postmoderne*, 2019, 11. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/1470/pdf>
7. Shumovetska, S., Didenko, O., Boreichuk, D., Balendr, A., & Snitsa, T. Pedagogical Conditions of Organizational Culture Formation of Future Border Guard Officers. *Postmodern Openings*, 12(1Sup1), 2021. 90–112.

Pavlenko O. A. Training of future officers of communication units to managerial activity as a pedagogical problem

The article focuses on the current needs of units of the Armed Forces of Ukraine, as well as on the theoretical and practical aspects of training communications specialists to perform their functions in combat situations. This requires improving the effectiveness of professional training of cadets for management activities in higher military educational institutions. It is established that the development and implementation in the educational process of the pedagogical system of formation of managerial skills of future officers of communications units, as well as the development of general methods of designing educational space and development of educational and methodological complexes of professional and general military training have a positive impact on the formation of managerial skills and qualities. In view of this, theoretical positions and conclusions create preconditions for scientific support of the system of professional training of officers of the Heroes of Kruty Military Institute of Telecommunications and Informatization in specialties: 126 "Information Systems and Technologies", 172 "Telecommunications and Radio Engineering", 253 "Military command", 255 "Weapons and military equipment". At the same time, it is necessary to provide substantiation of methodical recommendations to the teaching staff to improve organization of the educational process of future officers in the disciplines of professional and general military training, to ensure effective design of the educational process, to develop the model of a holistic system of professional training of military specialists, author's programs of training courses. The results of such research will be of theoretical significance for further study and solution of the problem of forming managerial skills in the educational process of future communications officers in the disciplines of professional and general military training and can be used by teachers to improve the future officers training.

Key words: communications officers, military-professional activity, professional training, cadets, managerial skills.

УДК 796(075):378:377

DOI https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.16

Поляков І. О., Гуска М. Б., Мазур В. Й., Романенко О. І., Мичковська Л. І.

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ТРЕНЕРІВ З ОДНОБОРСТВ ДО ПОБУДОВИ РАЦІОНАЛЬНИХ ТАКТИЧНИХ СХЕМ

Відповідно до результатів аналізу науково-методичної, спеціальної та довідкової літератури (результатів моніторингу спеціалізованих Інтернет-джерел) членами науково-дослідної групи встановлено, що питанням проєктної діяльності, педагогічного моделювання, використання ментальних карт (схем) тощо у напрямі формування тактичного мислення тренерів, які спеціалізуються в спортивних видах боротьби (на різних етапах багаторічної підготовки одноборців) – присвячено недостатню кількість наукових праць, що потребує подальших наукових розвідок та підкреслює актуальність і практичну складову обраного напрямку дослідження.

Головною метою роботи є – визначення сутності та структури формування готовності тренерів, які спеціалізуються в спортивному та бойовому розділі боротьби самбо (інших олімпійських та неолімпійських видах одноборств) до професійної діяльності із використанням раціонального тактичного мислення. В процесі дослідно-аналітичної роботи були використані наступні методи: аксіоматичні, ідеалізації, історичні і логічні, сходження від конкретного, формалізації, тощо.

В результаті теоретичного дослідження членами науково-дослідної групи визначено сутність формування готовності тренерів, які спеціалізуються в спортивному та бойовому розділі боротьби самбо (інших олімпійських та неолімпійських видах одноборств) до професійної діяльності із використанням раціонального тактичного мислення – особистісне утворення, яке формується шляхом акцентованого педагогічного впливу на формування у тренерів готовності до підняття престижу українського спорту на міжнародній арені (а у разі крайньої необхідності – готовності до особистого захисту України та адаптації навчально-тренувального процесу спортсменів до вимог реалій сьогодення з метою формування надійного резерву захисників і захисниць України), а також забезпечення успішної змагальної діяльності одноборців із використанням раціональних тактичних схем (інших складових тактичного мислення, що забезпечує перевагу над супротивником із мінімальною витратою сил, тощо) та забезпечує узгодження ними знань про зміст та структуру професійної діяльності, а також вимог цієї діяльності до: рівнів теоретичних знань, практичних навичок, стану психофізичної готовності, технічної та тактичної підготовленості підлеглих спортсменів, а також сформованих ключових компетентностей професійної діяльності зі сформованими та усвідомленими ними в процесі розвитку можливостями та потребами. Крім цього, враховуючи результати отримані наприкінці 2 етапу теоретичного дослідження нами визначено структуру зазначеної вище готовності за: ціннісно-мотиваційним, когнітивним, практичним та оцінним компонентами.

Ключові слова: багаторічна підготовка, всебічна підготовка, компетентності, ментальність, одноборства, педагогічне моделювання, передумови, професійна підготовка, самоосвіта, структура, сутність, схеми, тактика, тренери.

На сьогоднішні спортивні види боротьби, а також інші повноконтактні одноборства є перспективними напрямами формування гармонійно розвинутої особистості. Систематичні заняття обраним видом одноборства забезпечують розвиток та удосконалення фізичних якостей, а також формують у спортсменів психологічну стійкість до впливу несприятливих факторів оточуючого середовища. Доцільно також виділити, що в реаліях сьогодення залучення представників різних груп населення до систематичних занять олімпійськими та неолімпійськими видами одноборств (іншими видами спорту) сприяє формуванню надійного резерву захисників та захисниць України.

Враховуючи вище викладене, а також беручи до уваги необхідність підвищення престижу іміджу України на міжнародній спортивній арені прослідковується актуальність та своєчасність підготовки висококваліфікованих тренерських кадрів, зокрема для олімпійських та неолімпійських видів одноборств.

Необхідно також підкреслити, що формуванню професійних компетентностей у тренерів зазначеної вище групи видів спорту сприяє якісна організація їхньої системи самостійної роботи, а також підвищення кваліфікації, яка передбачає розвиток теоретичних знань та практичних умінь використання раціональних тактичних схем ведення змагальних (навчально-тренувальних) сутичок підлеглими спортсменами із супротивниками різної кваліфікації.

Формування у тренерів, які спеціалізуються в спортивних видах боротьби, а також інших повноконтактних одноборствах теоретичних знань і практичних умінь реалізації дієвих тактичних схем в системі багаторічної підготовки підлеглих спортсменів – у майбутньому забезпечить підвищення показників їхньої змагальної діяльності (спортивної кваліфікації), що на сьогодні є перспективним напрямом наукової розвідки, а також важливим практичним завданням.

Дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи: кафедри фізичного виховання Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»; кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 3 (превентивної діяльності) Харківського національного університету внутрішніх справ, а також профільних кафедр закладів вищої освіти відповідно до договорів про міжкафедральну співпрацю (науковий проєкт «Тактика одноборств», 2021–2022 рр.).

З метою якісного відпрацювання завдань, а також досягнення головної мети дослідження (1 етап, листопад-грудень 2021 р.) було створено науково-дослідну групу: О. Моргунов, О. Хацаюк, І. Поляков, І. Ковальов, М. Гуска, В. Мазур, О. Романенко, Л. Мичковська (провідні учені та практики у обраному напрямі наукової розвідки).

Аналіз науково-методичної та спеціальної літератури дозволив визначити низку учених: К. Царенка, О. Верітова, А. Симоніка [1], Н. Башавець, Б. Кіндзера, Ю. Таймасова, О. Зуб, В. Артеменка [2], І. Кузнецову [3], П. Рибалку, Л. Русин, І. Шанту, А. Титовича, С. Лазоренка, О. Хацаюка [4], О. Солодку, Д. Ванюк, О. Кусовську, О. Кусовського, С. Карпенка [5] та інших фахівців обраного напрямку наукової розвідки (Г. Гончар, О. Моргунова, Л. Русин, М. Сабадош, О. Ярещенка), які у своїх працях висвітлювали особливості організації системи професійної освіти, підвищення кваліфікації (самоосвіти) тренерів, які спеціалізуються в олімпійських та неолімпійських одноборствах.

Не менш цікавими є напрацювання учених: П. Рибалки, Ю. Васецького, О. Солодкої, А. Красілова, О. Хоменка [6], Ю. Стельмаха [7], Р. Первачука [8] та інших фахівців олімпійських та неолімпійських видів одноборств (К. Ананченка, Ф. Загури, Н. Бойченко, С. Пакуліна, О. Приймакова, М. Хасанова, О. Хацаюка), у яких визначаються ефективні педагогічні моделі, технології (педагогічні умови, методики тощо), що забезпечують формування готовності спортсменів до змагальної діяльності.

Подальший аналіз науково-методичної та спеціальної літератури, привернув нашу увагу до наукових праць: Г. Арзютова [9], В. Андрійцева [10], О. Хацаюка, С. Чередніченка, А. Дяченко, Н. Партико, А. Корольчука, Д. Стеценка, А. Антонюк [11], Ю. Тропіна [12] та інших учених і практиків (А. Алексєєва, В. Андрійцева, І. Асаулюка, Г. Огаря, Р. Первачука, В. Шандригося), у яких розкриваються особливості удосконалення техніко-тактичної майстерності спортсменів, які спеціалізуються у спортивних видах боротьби.

Аналіз спеціальної науково-методичної та довідкової літератури у обраному напрямі наукової розвідки дозволив визначити наступні суперечності між:

- достатнім рівнем сформованості теоретичних знань та практичних умінь тренерів досліджуваної категорії у напрямі методичного забезпечення навчально-тренувального процесу одноборців та недостатнім рівнем теоретичних знань, а також практичної підготовленості представників досліджуваної категорії у напрямі побудови тактичних схем ведення змагальних (навчально-тренувальних) сутичок спортсменами, які спеціалізуються у спортивних видах боротьби;

- достатнім рівнем сформованості у тренерів, які спеціалізуються в спортивних видах боротьби практичних навичок організації навчально-тренувального процесу одноборців на різних етапах їхньої багаторічної підготовки та недостатнім рівнем сформованості у представників досліджуваної категорії практичних навичок використання сучасних педагогічних моделей (технологій, методик тощо), що забезпечують формування тактичного мислення у спортсменів, які спеціалізуються в спортивних видах боротьби;

- високим рівнем фізичної, спеціальної фізичної, психологічної та технічної підготовленості спортсменів, які спеціалізуються у спортивних видах боротьби та потребою розвитку у представників досліджуваної категорії, а також їх особистих тренерів навичок проєктної діяльності у напрямі побудови ефективних тактичних схем ведення змагальних (навчально-тренувальних) сутичок із різними за спортивною кваліфікацією супротивниками.

Відповідно до результатів аналізу науково-методичної, спеціальної та довідкової літератури членами НДГ встановлено, що питанням проєктної діяльності, педагогічного моделювання, використання ментальних карт (схем) тощо у напрямі формування тактичного мислення тренерів, які спеціалізуються в спортивних видах боротьби (на різних етапах багаторічної підготовки одноборців) – присвячено недостатню кількість наукових праць, що потребує подальших наукових розвідок та підкреслює актуальність і практичну складову обраного напрямку дослідження.

Метою статті є визначення сутності та структури формування готовності тренерів, які спеціалізуються в спортивному та бойовому розділі боротьби самбо (інших олімпійських та неолімпійських видах одноборств) до професійної діяльності із використанням раціонального тактичного мислення.

Під час дослідно-експериментальної роботи нами планувалося вирішити наступні завдання:

- провести аналіз науково-методичної та спеціальної літератури у напрямі організації системи професійної освіти, підвищення кваліфікації (самоосвіти) тренерів, які спеціалізуються в олімпійських та неолімпійських одноборствах;

- визначити ефективні педагогічні моделі, технології (педагогічні умови, методики тощо), що забезпечують формування готовності спортсменів-одноборців до змагальної діяльності;

- здійснити моніторинг науково-методичної, спеціальної та довідкової літератури у напрямі удосконалення техніко-тактичної майстерності спортсменів, які спеціалізуються у спортивних видах боротьби.

В процесі дослідно-аналітичної роботи були використані наступні методи: аксіоматичні, ідеалізації, історичні і логічні, сходження від конкретного, формалізації, тощо. Крім цього було використано власний досвід організації системи самостійної роботи тренерів, які спеціалізуються в спортивних видах боротьби (інших повноконтактних одноборствах), а також досвід багаторічної підготовки спортсменів, які спеціалізуються в олімпійських та неолімпійських видах спорту.

У динаміці 2 етапу теоретичного дослідження (січень-лютий 2022 р.) членами науково-дослідної групи (НДГ) розглянуто сутнісні характеристики формування готовності тренерів, які спеціалізуються в боротьбі самбо (спортивний та бойовий розділи) до побудови раціональних тактичних схем ведення однокористувачами змагальних сутичок із супротивниками різної спортивної кваліфікації.

Доцільно зауважити, що підготовка висококваліфікованих тренерських кадрів здійснюється у відповідних закладах вищої освіти. В системі професійної освіти представників зазначеної вище категорії забезпечується формування ключових компетентностей необхідних для подальшої самостійної професійної діяльності [13]. Зазначене вище відображено у наукових поглядах В. Бусела [14, с. 257]. На його думку поняття «готовність» – є станом готового, а «готовий» – це той, хто зробив необхідне приготування до чого-небудь; складений, підготовлений; набув досвіду, уже склався».

Готовність майбутніх тренерів з однокористувачів до професійної діяльності досліджували наступні учні і практики: А. Алексєєв, Г. Арзютов Н. Бойченко, М. Василенко, О. Зуб, І. Кузнецова, А. Маляренко, Л. Русин, І. Шурахап та інші фахівці обраного напрямку наукової розвідки. У свою чергу, питанням удосконалення професійних компетентностей діючих тренерів, які спеціалізуються в олімпійських та неолімпійських видах однокористувачів (в системі підвищення кваліфікації, самостійної роботи) присвячені наукові праці: О. Вілігорського, А. Євтифієва, О. Моргунова, В. Піжова, О. Приймакова, П. Рибалки, О. Хацаюка та інших учених і практиків.

У сучасній педагогічній науці виокремлено низку підходів, що характеризують особливості формування готовності особистості до професійної діяльності (див. табл. 1). Подальший аналіз спеціальної та довідкової літератури (моніторинг Інтернет-джерел) дозволив нам виділити низку трактувань поняття – «готовність особистості до професійної діяльності» (див. табл. 2).

Відповідно до вище викладеного, очевидним є те, що професійна діяльність тренерів, які спеціалізуються у спортивному та бойовому розділі боротьби самбо у порівнянні із іншими видами професійної діяльності має свої специфічні відмінності.

Таблиця 1

Характеристика особливостей формування готовності особистості до професійної діяльності

Підходи	Описова характеристика підходів	Учені (практики)
«персоналістичний»	«готовність до професійної діяльності виражається через вимоги до особистості фахівця, а також через сукупність його ключових компетентностей»	К. Берд, А. Вологіна, А. Деркач, О. Дубасенюк, М. Лазарєв, М. Москальов, Т. Рогова, О. Пехота, Є. Селезнєва (та інші.)
«культурологічний»	«готовність до професійної діяльності проявляється через рівень сформованості професійної культури»	М. Бастун, Г. Васянович, К. Гнатівська, В. Гриньова, Л. Лунгу, О. Олійник, Г. Чередніченко (та інші.)
«креативний»	«готовність до фахової діяльності означає здатність особистості до творчості, а фахова майстерність розглядається як різновид творчості»	А. Беженар, В. Іванова, М. Ілляхова, Л. Кондрашова, Л. Петришин, А. Сологуб, В. Шемчук, Л. Цетнар, В. Ягупов (та інші.)
«змішаний підхід»	«синтез персоналістичного, культурологічного та креативного підходів; різновид підходів у напрямі сутнісних характеристик певного виду «готовності» зумовлює варіативність її визначень, а також логічних трактувань»	С. Дімітрова-Бурлаєнко, В. Кухаренко, Н. Мойсенюк, О. Солодка, П. Рибалко, І. Сірак, Н. Твердохліб, А. Турчинов, О. Хацаюк, В. Шемчук (та інші.)

Беручи до уваги особистий досвід багаторічної підготовки тренерських кадрів, а також спортсменів, які спеціалізуються в олімпійських та неолімпійських видах однокористувачів, враховуючи результати аналізу низки науково-методичної, спеціальної (довідкової) літератури [1; 3; 6-10], вважаємо приємливим використання наступного трактування – «готовність тренерів, які спеціалізуються в спортивному та бойовому розділі боротьби самбо (однокористувачів) до професійної діяльності із використанням раціонального тактичного мислення».

Необхідно підкреслити, що провідними ученими та практиками (В. Бойко, О. Журавель, Е. Лапковський, М. Лях, О. Моргун, С. Пакулін, Р. Первачук, Р. Серпович, М. Хасанов та інші.) у обраному напрямі дослідження – зосереджується увага на фізичну, спеціальну фізичну, психологічну, а також технічну підготовленість тренерів, представників досліджуваної категорії до професійної діяльності.

Аналізуючи наукові підходи перелічених вище фахівців однокористувачів, членами НДГ встановлено, що окремими ученими та практиками не в повному об'ємі використовуються раціональні, а також конкурентно-спроможні методики формування раціонального тактичного мислення у представників досліджуваної категорії, що значним чином сповільнює зростання показників змагальної діяльності спортсменів.

Таблиця 2

Трактування поняття «готовність особистості до професійної діяльності»

Учені	Визначення поняття «готовність особистості до професійної діяльності»
А. Бевз	«певний ступінь відповідності змісту і стану психіки, фізичного здоров'я, якостей вимогам діяльності»
А. Демченко	«цілісне особистісне динамічне утворення, набуте в результаті спеціального навчання, що включає у свою структуру взаємопов'язані елементи – науково-теоретичний, практичний і психологічний»
Г. Кловак	«фахова компетентність, яку характеризують сукупність взаємопов'язаних сутнісних орієнтацій, відповідних знань, умінь і навичок»
А. Кондрашова	«інтегральне поняття, що характеризується складною, динамічною структурою взаємопов'язаних особистісних компонентів – професійною спрямованістю, здатністю до самооцінки праці, потреби у професійному зростанні»
Л. Кузнецов	«цілісний прояв особистості, що включає знання предмету, методів роботи, професійну майстерність, комунікативні вміння, високу суспільно-політичну спрямованість, загальні та спеціальні здібності, тощо»
С. Максименко, О. Пелех	«цілеспрямований прояв особистості, який включає погляди, переконання, знання, звички, уміння, ставлення, мотиви, вольові та інтелектуальні якості, почуття установки»

Отже, «готовність тренерів, які спеціалізуються в спортивному та бойовому розділі боротьби самбо (одноборствах) до професійної діяльності із використанням раціонального тактичного мислення» – доцільно вважати похідним від поняття «готовність особистості до професійної діяльності», що співпадає із науковими поглядами учених: О. Акімова, Т. Гармаш, А. Деркача, О. Кокуна, С. Кучеренка, Т. Лисак, П. Рибалки, О. Старчука, В. Уліча, Т. Жванії. Окремі учені: Г. Кловак, Б. Максимчук, О. Хацаюк, В. Шемчук, В. Ягулов вважають, що «готовність» є – «компетентність».

Аналізуючи низку наукових праць [1-3, 4, 6-8], а також враховуючи наукові погляди учених: К. Ананченка, Н. Павлик, О. Пономарьова, Л. Русин, О. Скирти, О. Солодкої, О. Моргунова, Т. Чопик, О. Шишкін та інших фахівців одноборств встановлено, що на готовність тренерів до успішної професійної діяльності значним чином впливає відповідний – «педагогічний вплив». Цікавим також є й той факт, що готовність особистості може бути сформована за умови, якщо вона має чітке уявлення про змістові характеристики майбутньої професійної діяльності, а ключові компетентності будуть відповідати вимогам майбутньої професійної діяльності.

Підсумовуючи вище перелічене, пропонуємо наступне визначення «готовність тренерів, які спеціалізуються в спортивному та бойовому розділі боротьби самбо (одноборствах) до професійної діяльності із використанням раціонального тактичного мислення» – особистісне утворення, яке формується шляхом акцентованого педагогічного впливу на формування у тренерів готовності до підняття престижу українського спорту на міжнародній арені (а у разі крайньої необхідності – готовності до особистого захисту України та адаптації навчально-тренувального процесу спортсменів до вимог реалій сьогодення з метою формування надійного резерву захисників і захисниць України), а також забезпечення успішної змагальної діяльності одноборців із використанням раціональних тактичних схем (інших складових тактичного мислення, що забезпечує перевагу над супротивником із мінімальною витратою сил, тощо) та забезпечує узгодження ними знань про зміст та структуру професійної діяльності, а також вимог цієї діяльності до: рівнів теоретичних знань, практичних навичок, стану психофізичної готовності, технічної та тактичної підготовленості підлеглих спортсменів, а також сформованих ключових компетентностей професійної діяльності зі сформованими та усвідомленими ними в процесі розвитку можливостями та потребами.

Аналітичний огляд наукових праць: І. Кузнецової [3], Ю. Стельмаха [7], Р. Первачука [8], Г. Арзютова [9], В. Андрійцева [10], І. Гавриша [13] та інших учених і практиків (А. Алексєєва, К. Ананченка, С. Белікова, О. Задорожно, О. Моргунова, О. Надтоки, О. Хацаюка, С. Черненко, Т. Чопик, О. Ярещенка) – у напрямі формування готовності тренерів з одноборств (інших видів спорту) до професійної діяльності дозволив членам НДГ виділити у її структурі низку спільних компонентів, а саме: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, практичний, оцінний.

Отже, поставлені перед нами завдання виконанні, а головна мета дослідження – досягнута.

Висновки. Підсумовуючи результати теоретико-методологічного аналізу з окресленої проблематики, членами науково-дослідної групи визначено сутність формування готовності тренерів, які спеціалізуються в спортивному та бойовому розділі боротьби самбо (інших олімпійських та неолімпійських видах одноборств) до професійної діяльності із використанням раціонального тактичного мислення – особистісне утворення, яке формується шляхом акцентованого педагогічного впливу на формування у тренерів готовності до підняття престижу українського спорту на міжнародній арені (а у разі крайньої необхідності – готовності до особистого захисту України та адаптації навчально-тренувального процесу спортсменів до вимог реалій сьогодення з метою формування надійного резерву захисників і захисниць України), а також забезпечення успішної змагальної діяльності одноборців із використанням раціональних тактичних схем

(інших складових тактичного мислення, що забезпечує перевагу над супротивником із мінімальною витратою сил, тощо) та забезпечує узгодження ними знань про зміст та структуру професійної діяльності, а також вимог цієї діяльності до: рівнів теоретичних знань, практичних навичок, стану психофізичної готовності, технічної та тактичної підготовленості підлеглих спортсменів, а також сформованих ключових компетентностей професійної діяльності зі сформованими та усвідомленими ними в процесі розвитку можливостями та потребами.

Крім цього, враховуючи результати отримані наприкінці 2 етапу теоретичного дослідження нами визначено структуру зазначеної вище готовності за: ціннісно-мотиваційним, когнітивним, практичним та оцінним компонентами.

Результати дослідження впроваджені у систему самоосвіти тренерів, які спеціалізуються у спортивних видах боротьби: Вінницької, Хмельницької та Харківських областей України. Перспективи подальших досліджень у обраному напрямі наукової розвідки передбачають визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості готовності тренерів з боротьби самбо (спортивний та бойовий розділ) до побудови раціональних тактичних схем.

Використана література:

1. Царенко К. В., Верітов О. І., Симонік А. В. Розвиток професійно-педагогічної компетентності тренерів-викладачів ДЮСШ у процесі підвищення кваліфікації. *Збірник наукових праць «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах»*. 2017. Вип. 54. С. 284-290.
2. Башавець Н. А., Кіндзер Б. М., Таймасов Ю. С., Зуб О. В., Артеменко В. В. Удосконалення професійних компетентностей тренерів з однокористування. *Збірник наукових праць «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах»*. 2020. Вип. 73 (Т. 1). С. 47-53.
3. Кузнецова І. Ю. Формування готовності майбутніх тренерів зі східних однокористувань до професійної діяльності в дитячо-юнацьких спортивних школах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Дніпро, 2020. 23 с.
4. Рибалко П. Ф., Русин Л. П., Шанта І. Ф., Титович А. О., Лазоренко С. С., Хацаюк О. В. Сутнісні характеристики формування готовності фахівців фізичного виховання і спорту до використання методики кінезіотейпування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 82. С. 127-133.
5. Солодка О. В., Ванюк Д. В., Кусовська О. С., Кусовський О. О., Карпенко С. І. Програма формування професійних компетентностей тренерів з однокористування у системі самоосвіти. *Збірник наукових праць «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах»*. 2021. Вип. 76 (Т. 3). С. 32-38.
6. Рибалко П. Ф., Васецький Ю. В., Солодка О. В., Красілов А. Д., Хоменко О. С. Результати дослідно-експериментальної перевірки педагогічних умов формування готовності здобувачів вищої освіти, які спеціалізуються на однокористуваннях, до змагальної діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 81. С. 181-188.
7. Стельмах Ю. Ю. Побудова тренувального процесу спортсменок високої кваліфікації у вільній боротьбі з урахуванням особливостей жіночого організму : дис. ... канд. наук з фізичного виховання та спорту: 24.00.01. Київ, 2014. 196 с.
8. Первачук Р. В. Удосконалення фізичної підготовки кваліфікованих борців вільного стилю з використанням спрямованого впливу на системи енергозабезпечення : дис. ... канд. наук з фізичного виховання та спорту: 24.00.01. Львів, 2016. 208 с.
9. Арзютов Г. М. Теорія і методика поетапної підготовки спортсменів (на матеріалі дзюдо) : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.02 (04). Київ, 2000. 41 с.
10. Андрійцев В. О. Удосконалення техніко-тактичних дій борців вільного стилю на етапі спеціалізованої базової підготовки : дис. ... канд. наук з фізичного виховання та спорту: 24.00.01. Харків, 2016. 207 с.
11. Хацаюк О. В., Чередніченко С. В., Дяченко А. А., Партико Н. В., Корольчук А. П., Стеценко Д. Ю., Антонюк А. Е. Результати дослідно-експериментальної перевірки програми техніко-тактичної підготовленості дзюдоїстів-ветеранів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2021. Вип. 7 (138). С. 124-131.
12. Тропін Ю. М. Вдосконалення спеціальної фізичної та техніко-тактичної підготовки кваліфікованих спортсменів в греко-римській боротьбі з урахуванням різних стилів протистояння : автореф. дис. ... канд. наук з фізичного виховання та спорту: 24.00.01. Харків, 2016. 24 с.
13. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2006. 542 с.
14. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник української мови : словник, 2005. 1440 с.

References:

1. Tsarenko, K.V., Veritov, O.I., Symonik, A.V. (2017). Rozvytok profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti treneriv-vykladachiv DYuSSH u protsesi pidvyshchennia kvalifikatsii. [Development of professional and pedagogical competence of coaches-teachers of children's and youth sports school in the process of professional development]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh»*, 54, 284-290 [in Ukrainian].
2. Bashavets, N.A., Kindzer, B.M., Taimasov, Yu.S., Zub, O.V., Artemenko, V.V. (2020). Udoshkonalennia profesiinykh kompetentnosti treneriv z odnaborstv. [Improving the professional competencies of martial arts coaches]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh»*, 73 (1), 47-53 [in Ukrainian].
3. Kuznetsova, I.Yu. (2020). Formuvannia hotovnosti maibutnykh treneriv zi skhidnykh odnaborstv do profesiinoi diialnosti v dytyacho-yunatskykh sportyvnykh shkolakh. [Formation of readiness of future coaches in oriental martial arts for professional activity in children's and youth sports schools]. (Abstract of PhD thesis). Dnipro [in Ukrainian].
4. Rybalko, P.F., Rusyn, L.P., Shanta, I.F., Tytovych, A.O., Lazorenko, S.S., Khatsaiuk, O.V. (2021). Sutnisni kharakterystyky formuvannia hotovnosti fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia i sportu do vykorystannia metodyky kinezioiteipuvannia. [Essential characteristics of the formation of the readiness of specialists in physical education and sports to use the technique of kinesiotaping].

- Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 82, 127-133 [in Ukrainian].
5. Solodka, O.V., Vaniuk, D.V., Kusovska, O.S., Kusovskyi, O.O., Karpenko, S.I. (2021). Prohrama formuvannya profesiynykh kompetentnosti treneriv z odnaborstv u systemi samoosvity. [The program of formation of professional competencies of coaches in martial arts in the system of self-education]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh»*, 76 (3), 32-38 [in Ukrainian].
  6. Rybalko, P.F., Vasetskyi, Yu.V., Solodka, O.V., Krasilov, A.D., Khomenko, O.S. (2021). Rezultaty doslidno-eksperymentalnoi perevirky pedahohichnykh umov formuvannya hotovnosti здобувачів вищої освіти, які спеціалізуються на однборствах, до змагальної діяльності. [The results of experimental testing of pedagogical conditions for the formation of the readiness of higher education students who specialize in martial arts for competitive activities]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 81, 181-188 [in Ukrainian].
  7. Stelmakh, Yu.Iu. (2014). Pobudova trenuvalnoho protsesu sportsmenok vysokoi kvalifikatsii u vilnii borotbi z urakhuvanniam osoblyvosti zhinochoho orhanizmu. [Formation of readiness of future coaches in oriental martial arts for professional activity in children's and youth sports schools]. (Abstract of PhD thesis). Kyiv [in Ukrainian].
  8. Pervachuk, R.V. (2016). Udoshkonalennia fizychnoi pidhotovky kvalifikovanykh bortsiv vilnoho stylu z vykorystanniam spriamovanoho vplyvu na systemy enerhozabezpechennia. [Improving the physical training of skilled freestyle wrestlers using targeted systems energy supply]. (Abstract of PhD thesis). Lviv [in Ukrainian].
  9. Arziutov, H.M. (2000). Teoriia i metodyka poetapnoi pidhotovky sportsmeniv (na materiali dziudo). [Theory and methods of stage-by-stage training of athletes (based on judo)]. (Abstract of PhD thesis). Kyiv [in Ukrainian].
  10. Andriitsev, V.O. (2016). Udoshkonalennia tekhniko-taktychnykh dii bortsiv vilnoho stylu na etapi spetsializovanoi bazovoi pidhotovky. [Improving the technical and tactical actions of freestyle wrestlers at the stage of specialized basic training]. (Abstract of PhD thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
  11. Khatsaiuk, O.V., Cherednichenko, S.V., Diachenko, A.A., Partyko, N.V., Korolchuk, A.P., Stetsenko, D.Iu., Antoniuk, A.E. (2021). Rezultaty doslidno-eksperymentalnoi perevirky prohramy tekhniko-taktychnoi pidhotovlenosti dziudoistiv-veteraniv. [The results of the experimental test of the program of technical and tactical training of veteran judokas]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*, 7 (138), 124-131 [in Ukrainian].
  12. Tropin, Yu.M. (2016). Vdoskonalennia spetsialnoi fizychnoi ta tekhniko-taktychnoi pidhotovky kvalifikovanykh sportsmeniv v hreko-rymskii borotbi z urakhuvanniam riznykh styliv protyborstva. [Improving special physical and technical-tactical training of qualified athletes in Greco-Roman wrestling, taking into account different styles of confrontation]. (Abstract of PhD thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
  13. Havrysh, I.V. (2006). Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya hotovnosti maibutnikh uchyteliv do innovatsiinoi profesiinoi diialnosti. [Theoretical and methodological bases of formation of readiness of future teachers for innovative professional activity]. (Abstract of PhD thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
  14. Busel, V.T. (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy. [Large explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv : VTF «Perun», 1440 p. [in Ukrainian].

Poliakov I. O., Huska M. B., Mazur V. Y., Romanenko O. I., Michkovska L. I. The essence and structure of the readiness of trainers who specialize in martial arts to build rational tactical schemes

According to the results of the analysis of scientific-methodical, special and reference literature (results of monitoring of specialized Internet sources) members of the research group found that the issues of project activities, pedagogical modeling, use of mental schemes, etc. in the direction of formation of tactical thinking of coaches, who specialize in wrestling (at different stages of long-term training of wrestlers) – insufficient number of scientific works is devoted, which requires further scientific research and emphasizes the relevance and practical component of the chosen direction of research.

The main purpose of the work is to determine the nature and structure of the formation of the readiness of coaches who specialize in sports and combat Sambo wrestling (other Olympic and non-Olympic martial arts) to professional activity with the use of rational tactical thinking. In the process of research and analytical work, the following methods were used: axiomatic, idealization, historical and logical, convergence from the specific, formalization, and so on.

As a result of theoretical research, the members of the research group determined the essence of the formation of the readiness of coaches who specialize in the sports and combat section of Sambo wrestling (other Olympic and non-Olympic martial arts) to professional activity with the use of rational tactical thinking – personal education, which is formed by accentuated pedagogical influence on the formation of coaches' readiness to raise the prestige of Ukrainian sports in the international arena (and in case of extreme necessity – readiness for personal defense of Ukraine and adaptation of the educational and training process of athletes to the requirements of today's realities in order to form a reliable reserve of defenders of Ukraine), as well as ensuring the successful competitive activities of athletes who specialize in martial arts using rational tactical schemes (other components of tactical thinking, which provides an advantage over the enemy with minimal effort, etc.) and ensures their coordination of knowledge about the content and structure of professional activity, as well as the requirements of this activity to: levels of theoretical knowledge, practical skills; state of psychophysical readiness, technical and tactical training of subordinate athletes, as well as the formed key competencies of professional activity with the opportunities and needs formed and realized by them in the process of development. In addition, considering the results obtained at the end of the 2nd stage of the theoretical study, we determined the structure of the above readiness for: value-motivational, cognitive, practical and evaluative components.

Key words: coaches, competencies, comprehensive training, essence, long-term training, martial arts, mentality, pedagogical modeling, prerequisites, professional training, self-education, structure, schemes, tactics.

УДК 378.015

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.17>

Рикачевський О. В.

ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР

У статті розглядається деонтологічний підхід до підготовки майбутніх медичних сестер, зауважується, що етичні закони й позиції у медицині – це погляди і знання, які наочно інтегрують моральні засади особистості й загалом процесу лікування, теорію і практику стосунків з хворими, суспільством та колегами. Не існує окремих етичних категорій щодо поведінки лікаря, фельдшера, медичної сестри чи санітарки. Етичні принципи у медицині – неподільне ціле, хоча кожен окремий медичний фах має свої професійні, а отже й етичні відмінності. Зауважується, що деонтологічний підхід до підготовки майбутніх медичних сестер передбачає професійну підготовку компетентного фахівця, спроможного як забезпечувати надання належних медичних послуг, так і покращувати рівень якості охорони здоров'я загалом. Закцентовано увагу на принципах, котрі є визначальними в медицині, зокрема: «не нашкодь», «роби добро», принцип справедливості, принцип пошани прав і гідності людини, принцип правдивості, принцип конфіденційності, принцип дотримання обов'язку, принцип пошани автономії пацієнта. До сучасного медпрацівника також пред'являються такі високі вимоги, як кмітливість, сумлінність, доброзичливість, відповідальність, ерудиція, співчуття, стриманість, висока працездатність, духовність, інтелігентність та інші. У статті окреслено основні компетенції медичного працівника, які є важливими для здійснення професійного самовдосконалення, зокрема: усвідомлення та сприйняття морально-етичних норм поведінки стосовно колег, пацієнтів, оточуючого середовища (принцип біоетики); володіння та дотримання норм здорового способу життя; потреба вчитися; здатність до об'єктивної критики і самокритики; адаптивність і комунікабельність; наполегливість у досягненні мети; знання іноземної мови; навички роботи з комп'ютерними технологіями; уміння збирати, аналізувати й керувати інформацією; дослідницькі навички. Автор вирізняє деонтологічний підхід до підготовки майбутніх медичних сестер як пріоритетний, оскільки медична деонтологія – суміжна дисципліна між етикою і медициною. Ключовим поняттям медичної деонтології є професійний обов'язок медичного працівника перед суспільством і пацієнтами.

Ключові слова: деонтологія; професійна етика; професійний обов'язок медичних сестер; правила деонтології; деонтологічна культура.

Розвиток нових технологій в охороні здоров'я, високі вимоги до якості діяльності медичної сестри привели до необхідності реформування підготовки висококваліфікованих кадрів та вдосконалення сестринської справи. Без докорінного перегляду всієї програми підготовки та перепідготовки фахівців сестринської справи, без впровадження нових технологій організації сестринської допомоги, матеріальної та правової підтримки медичних сестер подальше вдосконалення системи охорони здоров'я просто не можливе [10, с. 84]. Із запровадженням інновативних у світовій медицині, появою сучасного медичного обладнання й інноваційних, високотехнологічних методів надання медичної допомоги виникла потреба швидкого реагування на професійну підготовку сучасних медичних фахівців, зокрема, медичних молодших спеціалістів, здатних освоювати нові види діяльності та нові технології. Тому особливого значення набуває підготовка майбутніх медичних фахівців за спеціальністю «Медсестринство», котра об'єднує такі спеціалізації: «акушерська справа», «сестринська справа» та «лікувальна справа», професійні функції яких змінюються відповідно до завдань, що стоять перед системою охорони здоров'я [6, с. 35].

Мета статті – розглянути деонтологічний підхід як основоположний щодо підготовки та професійного зростання майбутніх медичних сестер.

У наукових працях вітчизняних вчених зауважується, що проблеми етичної компетентності, деонтології у сфері охорони здоров'я висвітлювали у дослідженнях А.Базилевич, С. Вітенко, Н. Герасимчук, Н. Касевич, Ю. Колісник, А.Кравець, Н. Пасечко, Б. Савчик, О. Семенов, Т. Сліпченко, І. Стояновський, О. Кравченко та інших. Питання професійної культури майбутніх медиків висвітлювали А. Агаркова, О. Андрійчук, Б. Веденко, Л. Веденко, В. Даценко, М. Демянчук, Т. Корольова, С. Левенець, Г. Терешкевич та інші.

Розгляд етичної складової професійної діяльності медичної сестри умотивовує аналіз таких понять, як мораль і етика. Етимологічно подібні, ці поняття вчені на сьогодні усе ж розмежовують. Простежимо розвиток дослідницької думки. Як показує аналіз довідникових і наукових джерел, етикою (з грецької мови «ethos» – звичай, характер, з латинської «ethica») називають один з найдавніших компонентів культури людства, спрямований на становлення і регулювання людських взаємин у процесі їх спільного життя і діяльності. Одне з головних положень «Клятви Гіппократа» говорить: «Не нашкодь». Наступний принцип медичної етики – принцип справедливості – стосується надання медичних послуг. Лікування має бути проведено якісно і в повному обсязі, виходячи з потреб людини [11].

Етичні закони й позиції у медицині – це погляди і знання, які наочно інтегрують моральні засади особистості лікаря й загалом процесу лікування, теорію і практику стосунків з хворими, суспільством та колегами. Не існує окремих етичних категорій щодо поведінки лікаря, фельдшера, медичної сестри чи санітарки. Етичні принципи у медицині – неподільне ціле, хоча кожен окремий медичний фах має свої професійні, а отже й етичні відмінності [8, с. 1]. На сучасному етапі перетворень в освіті України, спрямування її до європейських стандартів, загострюється проблема підвищення якості змісту підготовки фахівців медичної

галузі. Медична освіта за своїм призначенням здійснює професійну підготовку компетентного фахівця, спроможного як забезпечувати надання належних медичних послуг, так і покращувати рівень якості охорони здоров'я загалом [4, с. 3].

Нині зростає роль медсестринських служб та медичної сестри як фахівця, яка першою контактує з пацієнтом, його родиною та оточенням і опікується ними в лікарні та вдома до кінця життя. За таких умов зростає і актуальність професійної підготовки медичних сестер. Медична сестра – молодший спеціаліст покликана здійснювати профілактичну діяльність, догляд та опіку за хворими. Медсестра-бакалавр медицини здійснює, окрім функцій молодшого спеціаліста, управління медсестринськими структурами (в якості старших медичних сестер відділень та завідувачів відділень медсестринського догляду), надає медичну допомогу у спеціалізованих відділеннях, бере участь у підготовці медсестер – молодших спеціалістів. Медсестра-магістр розширює свою діяльність у клінічному медсестринстві, виконує управлінські функції головних спеціалістів управлінь охорони здоров'я, головних медичних сестер лікувально-профілактичних закладів, залучається до викладацької, науково-дослідної діяльності [14, с. 19]. Професійна діяльність медичної сестри спрямована на цілісну людину, тобто на особистість, яка відповідно до досліджень психологів має неповторний набір психологічних якостей (характеру, темпераменту, соціального досвіду, життєвої позиції). Медична сестра здійснює безпосередній догляд за пацієнтом, навчає самодогляду й елементам самогігієни, допомагає пацієнту і його родині психологічно адаптуватися до ситуації, яка виникла. В основу професійної діяльності медичної сестри покладено такі базові поняття: людина як особистість, навколишнє середовище, оточення, здоров'я, медсестринство.

Нове освітнє середовище має забезпечувати умови для формування медсестри, яка гармонійно вписуватиметься в нові умови праці та структуру реформованої галузі охорони здоров'я. Навчання повинно базуватися на основі особистісної зацікавленості медсестри, що сприятиме формуванню її пізнавальної активності на основі потенційних інтересів. В основі інноваційних методів навчання повинні бути методики, що розвиватимуть системне, а то й інтуїтивне мислення, вміння знаходити, фільтрувати та систематизувати інформацію [13, с. 5]. Медичний працівник середньої ланки нині є партнером лікаря і виконує багато самостійних функцій. Він збирає інформацію про хворого, вивчає його потреби й проблеми, планує та реалізовує план лікування пацієнтів певних груп, відповідно, консультуючись з лікарем, ставить до відома лікаря про зміни у здоров'ї хворого; спільно з лікарем бере участь в обходах, реалізовує його призначення не лише щодо діагностичних, а й лікувальних заходів, здатний діяти незалежно, та в співпраці з іншими фахівцями галузі охорони здоров'я [9, с. 147].

Українська медична освіта активно крокує новим шляхом європейської направленості, і в Україні поступово запроваджується неперервна ступенева освіта. Г. Ерстенюк проаналізувала європейський досвід медичної освіти і охарактеризувала здобутки вітчизняної медичної освіти. Вчена зазначає, що перевага української медичної освіти в тому, що «ми маємо більший доступ до пацієнта. Особливо важливо, що студенти працюють не з симуляторами, а в реальних умовах. У багатьох європейських університетах пацієнтів у навчальних клініках грають спеціально підготовлені актори. У нас студенти в клінічних відділеннях, в умовах стаціонару, стикаються з реальними пацієнтами, тобто отримують розуміння ... немає однакових хворих і однакових хвороб. Кожна патологія – індивідуальна» [7]. Важливо, щоб саме у процесі навчання в навчальному закладі прищеплювали такі якості, як співробітництво, самостійність і прагнення до самореалізації при вирішенні професійно-орієнтованих завдань. Якщо робота всіх учасників процесу творча, професійна, то в досягненні поставленої мети й успіху можна не сумніватися. На даний час основне завдання будь-якого навчального закладу – не стільки передати знання студентам, скільки навчити самостійно опрацьовувати матеріал, спрямувати студента на самонавчання, саморозвиток і самореалізацію у власній професійній діяльності [5, с. 19].

Похідними від ідей гуманізму в медичній практиці є наступні принципи: «не нашкодь», «роби добро», принцип справедливості, принцип пошани прав і гідності людини, принцип правдивості, принцип конфіденційності, принцип дотримання обов'язку, принцип пошани автономії пацієнта. До сучасного медпрацівника також пред'являються такі високі вимоги, як кмітливість, сумлінність, доброзичливість, відповідальність, ерудиція, співчуття, стриманість, висока працездатність, духовність, інтелігентність та інші. Звертаючись до студентів-медиків, М.Пирогов закликав «виховувати в собі такі якості громадянина, як чесність, відданість обов'язку, гідність». Найважливішою етичною якістю лікаря він вважав не тільки дбайливе відношення до хворого, але і високий професіоналізм, прагнення постійно підвищувати свою кваліфікацію. Однією з обов'язкових якостей лікаря є відповідальність. Велике значення у формуванні лікаря має вироблення стійкої звички і любові до систематичної, наполегливої праці. Роботі потрібно віддавати себе всього, керуючись старовинним правилом: «Те, що потрібно зробити в майбутньому, зроби сьогодні, а те, що потрібно зробити сьогодні – зроби зараз». Невід'ємною рисою лікаря повинна бути спостережливість. Мова йде про професійно-лікарську спостережливість, що дозволяє побачити, запам'ятати і по-медичному оцінити щонайменші зміни у фізичному і психічному стані людини. Ю. Гребеник констатує, що професія «медичної сестри в Україні – універсальна, після закінчення медичного коледжу вона може працювати в будь-якому відділенні. Широкопрофільність підготовки медсестер має свої переваги, особливо щодо майбутнього працевлаштування. Медична сестра в Україні не має того статусу, як у закордонних розвинених країнах світу. Медична сестра в нашій країні є помічником лікаря, але не має самостійності в прийнятті рішень» [3, с. 135].

Принципи медичної деонтології вимагають, щоб дані спостереження за хворим були глибоко осмисленими і стали переконливими. Таким чином, важливим психологічним принципом медичної деонтології є єдність професійної спостережливості, усвідомлення сутності явища і переконання у своїй правоті. 2. Емоційне забарвлення отриманої і осмисленої інформації. Медичний працівник повинен відчувати біль і переживання іншої людини як свої власні. Це допоможе зрозуміти стан хворого і розділити з ним його переживання, що має важливе значення для хворого. 3. Гуманізм. Він випливає із самої сутності професії, бо не можна любити професію медика, не люблячи людину. 4. Милосердя. Хворий виставляє особливі вимоги саме до особистості медичного працівника, шукає в ньому риси доброти, співчуття, милосердя. 5. Доброта. На ній базуються гуманізм і милосердя. Медична деонтологія вимагає від медика бути добрим до хворих, його родичів і близьких. Проте бути добрим не означає бути «добреньким». Якщо хворий порушує необхідний режим або відвідувачі провокують пацієнта на його порушення, потрібно тактовно, але рішуче заборонити такі дії. 6. Доброта, гуманізм і милосердя медика повинні органічно поєднуватись з рішучістю і принциповістю, делікатністю і тактовністю. Делікатність і тактовність є проявом внутрішньої інтелігентності людини, яка досягається вихованням. Виховання – це не лише гарні манери, це поняття більш глибоке. Виховання передусім формує внутрішню інтелігентність людини, що включає повагу до людей, уміння встановити з ними контакти. 7. Совість – це «внутрішній суддя» вчинків людини. Моральний критерій совісті тісно пов'язаний з розумінням людиною сутності добра і зла, обов'язку та іншими моральними категоріями. Значення совісті в роботі медика є надзвичайно великим. Як би добре не був поставлений контроль, неможливо прослідкувати за кожним кроком медичного персоналу. Лише совість і почуття обов'язку не дозволять халатно ставитись до своїх обов'язків. 8. Скромність і акуратність повинні бути і в стилі поведінки, і в зовнішньому вигляді медика. Відповідний стиль одягу і поведінки створює належний імідж медика, який повинен психотерапевтично впливати на хворого і допомагати його одужанню. 9. Ввічливість і увага до хворого – це не лише правила етикету. Неввічливе, а тим більше презирливе чи гідливе ставлення до хворого, фамільярність травмують його психіку, що негативно впливає на перебіг недуги. 10. Оптимізм є невід'ємною частиною діяльності медика. Медику доводиться брати участь у лікуванні дуже тяжких хворих. Необхідно всіляко переконувати їх у сприятливому результаті. А для цього потрібно самому бути оптимістом, вірити в успіх і різними засобами добиватись його. 11. Мужність – це властивість не боятись труднощів у роботі, не ухилятися від відповідальності. Мужність повинна поєднуватись з рішучістю. Інколи в медичній практиці доводиться ризикувати. Але частка ризику повинна бути адекватною обставинам. У лікувальній роботі ризик дозволений лише в межах наявних знань і досвіду. Спілкування з хворим є могутнім засобом психологічного впливу на його стан. При захворюванні потреба у душевному підбадьорливому спілкуванні здебільшого зростає, лише у важких випадках спілкування обтяжує хворого і він уникає його. Необхідно уважно слухати хворого, відповідати на його запитання або коментувати його думки чітко, переконливо і професійно.

Перехід на нові принципи сестринської роботи вимагає розробки нормативно-законодавчої бази, що визначає галузь професійної компетенції та включає нові переліки посадових обов'язків, нові навчально-методичні матеріали, нові стандарти сестринської роботи. Тим часом досі відсутній закон, який регламентує діяльність медичної сестри, перелік прав і обов'язків та соціальний статус. Отже, сучасні тенденції розвитку вітчизняної системи охорони здоров'я диктують необхідність розширення і правового закріплення змісту професійної діяльності спеціалістів із середньою медичною освітою. З кожним роком зростає внесок даної професійної групи медичних працівників у справу охорони здоров'я населення, більш глибоко усвідомлюється необхідність подальшого розвитку функцій професійної діяльності сестринського персоналу. Найважливішим критерієм цінності медичної сестри-керівника є її управлінська компетентність, лідерські якості, комунікативні здібності, оптимізм ведення майбутнього і бажання знати те, що не знаєш сьогодні [10, с. 84].

Медична деонтологія – суміжна дисципліна між етикою і медициною, область медичної етики, що має свою специфіку; вчення про моральний обов'язок, етичні обов'язки і етичні норми поведінки медичного персоналу, що забезпечують оптимальну якість та результативність його роботи з відновлення і збереження здоров'я людей. Ключовим поняттям медичної деонтології є професійний обов'язок медичного працівника перед суспільством і пацієнтами. Медична деонтологія припускає право медиків на професійну гідність і честь, включає нормативні принципи поведінки медичного працівника. У структурі медичної етики деонтологія займає особливе місце. Це найперша і найбільш традиційна галузь професійної етики; вона носить найбільш прикладний характер, тим самим безпосередньо вторгається в область регуляції людських відносин і утілюється в деонтологічних Кодексах. У вузькому сенсі медична деонтологія – це сукупність конкретних норм і принципів медичної моралі стосовно певної спеціальності [8, с. 7].

Вчитися бути лікарем – вчитися бути людиною. Всім відомий життєвий девіз М. Пирогова: бути людиною серед людей. Лікар повинен бути вихованою людиною і повинен володіти внутрішньою інтелігентністю, духовністю, щедрістю. Що стосується духовних якостей лікаря, таких як співчуття і душевність, то ці риси характеру слід вважати законами професії [8, с. 19]. Надзвичайну увагу видатний вчений приділяв і вихованню молодого покоління. Він був противником розподілу людей на класи, вважаючи, що розум та талант людині даються незалежно від походження. Головною своєю метою вважав виховання високоморальної особистості з широким кругозором. М. Пирогов підтримував прагнення молодих людей у здобутті освіти, та сприяв створенню недільних шкіл у Києві. Своїми життєвими кредо видатний геній медицини

М. Пирогов вважав: «Жити на білому світі – значить постійно боротися і постійно перемагати...». «Бути, а не здаватися – девіз, який повинен носити в своєму серці кожен громадянин, який любить свою Батьківщину. Служити правді – як в науковому, так і в моральному сенсі цього слова. Бути людиною» [1].

Розумним, тактовним словом можна підняти настрій хворого, вселити в нього бадьорість і надію на одужання і в той же час необережним словом можна глибоко поранити хворого, викликати різке погіршення його здоров'я. Важливо не тільки, що говорити, а й як, навіщо, де говорити, як відреагує той, до кого звертається медичний працівник: пацієнт, його родичі, колеги і т.ін. Основою взаємин є слово, що було відомо ще в давнину: «лікувати треба словом, травами і ножем», одну і ту ж думку можна висловити по-різному. Одне і те ж слово люди можуть зрозуміти по-різному, в залежності від свого інтелекту, особистісних якостей і т.ін. Не тільки слова, але й інтонація, вираз обличчя, жести мають велике значення у взаєминах з хворим, його родичами, колегами. Медик повинен володіти особливою «чутливістю до людини», володіти емпатією – здатністю співчувати, ставити себе на місце хворого. Він повинен уміти зрозуміти хворого і його близьких, вміти слухати «душу» хворого, заспокоїти і переконати. Це свого роду мистецтво, причому, нелегке. У розмові з хворим неприпустимі байдужість, пасивність, млявість. Хворий повинен відчувати, що його правильно розуміють, що медичний працівник ставиться до нього з щирим інтересом [12].

Варто відзначити такі компетенції медичного працівника, які є важливими для здійснення професійного самовдосконалення: усвідомлення та сприйняття морально-етичних норм поведінки стосовно колег, пацієнтів, оточуючого середовища (принцип біоетики); володіння та дотримання норм здорового способу життя; потреба вчитися; здатність до об'єктивної критики і самокритики; адаптивність і комунікабельність; наполегливість у досягненні мети; знання іноземної мови; навички роботи з комп'ютерними технологіями; уміння збирати, аналізувати інформацію; дослідницькі навички [2].

Висновки із цього дослідження і подальші **перспективи** в цьому напрямку. У структурі медичної етики деонтологія займає особливе місце. Це найперша і найбільш традиційна галузь професійної етики. Ключовим поняттям медичної деонтології є професійний обов'язок медичного працівника перед суспільством і пацієнтами. Медична деонтологія припускає право медиків на професійну гідність і честь, включає нормативні принципи поведінки медичного працівника. Етичні принципи у медицині – неподільне ціле, хоча кожен окремий медичний фах має свої професійні, а отже й етичні відмінності. Деонтологічна культура фахівця є показником його професіоналізму, цілісним особистісно-професійним утворенням, котре формується у процесі неперервної професійної освіти як результат загальнокультурного розвитку. Подальші дослідження та їх перспективи у цій галузі вбачаємо у визначенні умов та шляхів удосконалення деонтологічної культури фахівця.

Використана література:

1. Асадчева Тетяна. Микола Пирогов – геній медицини, який випередив свій час. *«Вечірній Київ»*. URL : <https://vechirniy.kyiv.ua/news/46864>.
2. Визначено стратегію розвитку медичної освіти в Україні. *Урядовий портал*. 08.12.2005. Прес-служба МОЗ України. URL : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=25537906
3. Гребенюк Ю. С. Особливості підготовки медичних сестер у Великій Британії, США та Україні. *Педагогічна компаративістика* – 2014: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст : матеріали наук. – практ. семінару ; 5 червня 2014 р., Київ, 2014. С. 133-135.
4. Дудікова Л.В. Формування готовності до професійного самовдосконалення у майбутніх лікарів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Вінниця, 2011. 20 с.
5. Задирака Л. В. Особливості розвитку професійно важливих психологічних якостей майбутніх медичних сестер. *Медсестринство*. 2016. № 3. С. 19–22.
6. Ілясова Ю.С. Аналіз закордонного досвіду підготовки медичних молодших спеціалістів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Випуск 48. С. 35-38. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/377193.pdf>.
7. Клінічне мислення: чому і як вчать в українських медичних вишах – на прикладі ІФНМУ : [розмова з першим проректором з наукової роботи ІФНМУ Ганною Ерстенюк та директором Інституту післядипломної освіти Любомиром Пелехан / спілкувалася Н. Кушніренко]. *Аудиторія*. 2017. 14 липня. URL : http://kurs.if.ua/articles/formuvaty_klinichne_myslennya_chomu_i_yak_vchat_v_ukrainskyh_medychnyh_vyshah_na_prykladi_ifnm_u_55723.html.
8. Ковальова О.М., Сафаргаліна-Корнілова Н.А., Герасимчук Н.М. Деонтологія в медицині: підручник. Харків, 2014. 258 с.
9. Кравченко О. Гуманізація навчально-виховного середовища медичного коледжу як основа формування професійної етики майбутніх медичних сестер. *Освіта дорослих : теорія, досвід, перспективи* : зб. наук. пр. Київ : видавець ПП Лисенко М. М., 2012. Вип. 4. С. 147–154.
10. Криницька І.Я., Марущак М.І., Кліщ І.М. Особливості професійної підготовки медичних сестер на сучасному етапі. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2017. № 4 (74). С. 84-87.
11. Медична етика. URL : <http://www.npblog.com.ua/index.php/meditsina/medychna-etyka.html>.
12. Основи деонтології : навчальний посібник [Електронний ресурс] : навч. посібн. для студ. спеціальності 227 «Фізична терапія, ерготерапія», спеціалізації «Фізична терапія» / укл. Ю.В. Копчинська, С.Б.Латенко; КПП ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (558 КБ). Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2019. 87 с.
13. Романішена-Лановська Л. К. Інноваційні методи в післядипломній підготовці медсестри. *Медсестринство*. 2016. № 4. С. 5–7.
14. Семенов О. М., Кравченко О. Формування професійної етики майбутньої медичної сестри у вимірах педагогічної дії : монографія Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 304 с.

References:

1. Asadcheva Tetiana. Mykola Pyrohov – henii medytsyny, yakyi vyperedyv svii chas. [Mykola Pirogov is a genius of medicine who is ahead of his time]. «*Vechirnyi Kyiv*». URL : <https://vechirniy.kyiv.ua/news/46864/> [in Ukrainian].
2. Vyznachenno stratehiu rozvytku medychnoi osvity v Ukraini [The strategy of medical education development in Ukraine is determined]. (2005). www.kmu.gov.ua. Retrieved from: URL : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=25537906 [in Ukrainian].
3. Hrebenyk Yu. S. Osoblyvosti pidhotovky medychnykh sester u Velykii Brytanii, SShA ta Ukraini. [Features of nurses training in the UK, USA and Ukraine]. Pedahohichna komparatyvistyka – 2014: yakisnyi vymir osvity zarubizhzhia ta ukrainskyi kontekst : materialy nauk.-prakt. seminaru ; 5 chervnia 2014 r., Kyiv, 2014. S. 133-135. [in Ukrainian].
4. Dudikova, L.V. (2011). Formuvannia hotovnosti do profesiinoho samovdoskonalennia u maibutnikh likariv [The future doctors' readiness for professional self-improvement formation]. Extended abstract of Candidate's thesis. Vinnytsia [in Ukrainian].
5. Zadyraka, L.V. (2016). Osoblyvosti rozvytku profesiino vazhlyvykh psykholohichnykh yakosti maibutnikh medychnykh sester [Features of the development of professionally important psychological qualities of future nurses]. *Medsestrynstvo – Nursing*, 3, 19-22 [in Ukrainian].
6. Iliasova Yu.S. Analiz zakordonnoho dosvidu pidhotovky medychnykh molodshykh spetsialistiv. [The foreign experience analysis in training junior medical specialists]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv : metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Vypusk 48. S. 35-38. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/377193.pdf> [in Ukrainian].
7. Klinichne myslennia: chomu i yak vchat v ukrainskykh med vyshakh – na prykladi IFNMU. [Clinical thinking: why and how they teach in Ukrainian medical universities]: [rozmova z pershyim prorektorom z naukovo roboty IFNMU Hannoii Ersteniuk ta dyrektorom Instytutu pislidyplomnoi osvity Liubomyrom Pelekhan / cpilkuvalasia N. Kushnirenko]. Audytoriiia. 2017. 14 lypnia. URL: http://kurs.if.ua/articles/formuvaty_klinichne_myslennya_chomu_i_yak_vchat_v_ukrainskykh_medychnykh_vyshah_na_prykladi_ifnm_u_55723.html. [in Ukrainian].
8. Kovalova O.M., Safarhalina-Kornilova N.A., Herasymchuk N.M. Deontolohiia v medytsyni: pidruchnyk. [Deontology in medicine: a textbook]. Kharkiv, 2014. 258 s. [in Ukrainian].
9. Kravchenko O. Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho seredovyscha medychnoho koledzhu yak osnova formuvannia profesiinoy etyki maibutnikh medychnykh sester. [Humanization of the medical college educational environment as a basis for the formation of professional ethics of future nurses]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy* : zb. nauk. pr. K. : vydavets PP Lysenko M. M., 2012. Vyp. 4. S. 147–154 [in Ukrainian].
10. Krynytska I.Ia., Marushchak M.I., Klishch I.M. Osoblyvosti profesiinoy pidhotovky medychnykh sester na suchasnomu etapi. [The nurses' professional training features at the present stage]. *Visnyk sotsialnoi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy*. 2017. № 4 (74). S. 84-87. [in Ukrainian].
11. Medychna etyka. [Medical ethics]. URL: <http://www.npblog.com.ua/index.php/meditsina/medychna-etyka.html> [in Ukrainian].
12. Osnovy deontolohii: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of deontology: a textbook] [Elektronnyi resurs] : navch. posibn. dlia stud. spetsialnosti 227 «Fizychna terapiia, erhoterapiia», spetsializatsii «Fizychna terapiia» / ukl. Yu.V. Kopochynska, S.B. Latenko; KPI im. Ihoria Sikorskoho. Elektronni tekstovi dani (558 KB). Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, 2019. 87 s. [in Ukrainian].
13. Romanishena-Lanovska L. K. Innovatsiini metody v pislidyplomnii pidhotovtsi medsestry. [Innovative methods in postgraduate training of nurses]. *Medsestrynstvo*. 2016. № 4. S. 5–7 [in Ukrainian].
14. Semenoh O. M., Kravchenko O. Formuvannia profesiinoy etyki maibutnoi medychnoi sestry u vymirakh pedahohichnoi dii : monohrafiia [Formation of professional ethics of the future nurse in the dimensions of pedagogical action: monograph] / O. Semenoh, O. Kravchenko. Cherkasy : vydavets Chabanenko Yu. A., 2014. 304 s. [in Ukrainian].

Rykachevskyi O. V. Deontological approach to the future nurses training

The article examines the deontological approach to the future nurses training, notes that ethical laws and positions in medicine are views and knowledge that clearly integrate the moral principles of the individual and the treatment process, theory and practice of relationships with patients, society and colleagues. There are no separate ethical categories for the behavior of a doctor, paramedic, or nurse. Ethical principles in medicine are an indivisible whole, although each individual medical profession has its own professional and therefore ethical differences. It is noted that the deontological approach to the future nurses training involves the training of a competent specialist who can both ensure the provision of appropriate medical services and improve the quality of health care in general. Emphasis is placed on the principles that are decisive in medicine, in particular: "do no harm", "do good", the principle of justice, the principle of respect for human rights and dignity, the principle of truthfulness, the principle of confidentiality, the principle of duty, respect for patient autonomy. The modern nurse is also subject to such high requirements as intelligence, honesty, kindness, responsibility, erudition, compassion, restraint, high efficiency, spirituality, intelligence and others. The article outlines the main competencies of a health worker, which are important for professional self-improvement, in particular: awareness and perception of moral and ethical norms of behavior in relation to colleagues, patients, the environment (the principle of bioethics); possession and observance of healthy lifestyles; the need to learn; ability to objective criticism and self-criticism; adaptability and sociability; persistence in achieving the goal; knowledge of a foreign language; computer skills; ability to collect, analyze and manage information; research skills. The author identifies the deontological approach to the training of future nurses as a priority, as medical deontology is a related discipline between ethics and medicine. The key concept of medical deontology is the professional duty of the medical worker to society and patients.

Key words: deontology; professional ethics; professional duty of nurses; rules of deontology; deontological culture.

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДНИКИ ОЗДОРОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена сучасному напрямку в освіті – впровадженню здоров'язбережувальних технологій в освітній процес початкової школи та ефективній організації навчального процесу під час війни з дотриманням правил здоров'язбереження та оздоровлення. Головною метою статті є теоретичне обґрунтування запровадження здоров'язбережувальних технологій, що є актуальними для великої кількості студентів – майбутніх вчителів початкової школи, що проходять педагогічну практику в міських школах. Дане дослідження містить широкий аналіз психолого-педагогічної літератури з вищезазначеної теми як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Разом з тим, в статті проаналізовано причини погіршення стану здоров'я учнів початкової школи; обґрунтовано процес оптимізації навчального навантаження в даний часовий період. Авторами доробку було подано ефективні форми організації навчальних занять із доказовим фактором здоров'язбереження, оздоровлення та охарактеризовано й наведено приклади запровадження арт-терапевтичних технік, інструментарію заземлення, дихальних практик, що можуть бути використані сучасними вчителями, майбутніми вчителями початкової школи, студентами-практикантами та практичними психологами школи в роботі з дітьми шкільного віку в онлайн (офлайн)-форматі під час воєнного стану в Україні. Також, стаття містить опис практичних засобів, що можуть сприяти самооздоровленню учнів, психологічній самодопомозі вчителів та батьків учнів початкової школи. До них відносяться нижче описані практики, що зарекомендували себе дуже ефективними, а, також, інші здоров'язбережувальні методи роботи з учнями початкової школи. Доведено, що впровадження наведених нами прикладів використання практичних технологій є виправданим та актуальним. Тому, науково-обґрунтований матеріал, що викладений у поданому матеріалі, зумовив необхідність емпіричної діагностики впливу технологій здоров'язбереження на психологічний стан учнів початкової школи. Це являє собою перспективу наших подальших наукових досліджень.

Ключові слова: учні початкової школи, здоров'язбережувальні технології, арт-терапія, техніки заземлення, дихальні техніки.

За позицією вчених та практиків, погіршення здоров'я учнів, велика кількість стресів, тривожних станів, страхів, шкільної дезадаптації викликають багато факторів. Серед них найбільш вагомими є: стресова педагогічна тактика, інтенсифікація навчального процесу, невідповідність методик та технологій навчання віковим та функціональним можливостям учнів, нераціональна організація навчальної діяльності, комп'ютеризація навчального процесу; низька функціональна грамотність педагогів та батьків з питань збереження та зміцнення здоров'я [3, с. 23-26].

Акцентування уваги на збереженні та зміцненні здоров'я кожного громадянина належать до стратегічних завдань нашого суспільства, особливо під час воєнного стану, який був введений 24 лютого 2022 року та діє на сьогоднішній день в Україні. Зараз як ніколи є актуальними питання: як зберегти здоров'я дітей в цей час? Яка із технологій в цьому випадку є найефективнішою? Чи потребує вчитель або студент, який готується стати вчителем спеціальної підготовки?

Готуючи студентів до подальшої праці в закладі загальної середньої освіти, наголошуємо, що під час війни школа стає осередком, де дотримуються здоров'язбережувального підходу; осередком, який дає змогу дітям отримувати не лише знання, але й психологічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти.

Сутність здоров'язбережувальних технологій розглянуто в розвідках (Т. Бойченко, Ю. Бойчука, Г. Селевка, Л. Сущенко та ін.). Визначення особливостей та змісту формування, збереження і зміцнення здоров'я дошкільників здійснено в дослідженнях (Т. Андрющенко, Г. Беленької, О. Богініч, Е. Вільчковського, М. Машовець та ін.). Обґрунтування чинників формування здоров'язбереженого освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти здійснили О. Ващенко, В. Звєкова, О. Клєстова, К. Оглоблін та ін. Висвітленню питань співпраці педагогів із батьками і громадськими організаціями щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я дітей присвячені праці Т. Бойченко, Р. Валецької, Б. Чумакова. Програма збереження і зміцнення професійного здоров'я вчителів була запропонована О. Мальцевою. Питанням вивчення здоров'язбережувальних технологій, їх впливу на здоров'язбереження та формування навичок здорового способу життя, а також їх впровадження в освітній процес закладів загальної середньої освіти займалися чимало дослідників: О. Ващенко, О. Дубогай, Р. Шиян та ін. Багато питань в ЗМІ, періодичних виданнях та літературі було приділено саме фізичній безпеці дітей під час війни: правила евакуації із зони бойових дій; поведінка батьків з дітьми під час евакуації; правила дій, якщо бачиш вибухонебезпечні предмети і т.д.

Останнім часом до потужних методів здоров'язбереження приєдналися арт-терапевтичні методики. Доволі ґрунтовно вивчені методичні аспекти арт-терапії у наукових публікаціях зарубіжних арт-терапевтів – М. Бетенські, Е. Крамер, М. Лібман, М. Наумбург та інших. Попри те, що в Україні арт-терапія перебуває на стадії становлення, вона неодноразово привертала увагу окремих представників наукової спільноти. Так,

відомі праці, що відображають результати дослідження арт-терапії загалом та її окремих аспектів таких вітчизняних науковців, як О. Вознесенської, Л. Волкової, Є. Пінчук, Г. Побережної, О. Сороки, В. Шевченко та інших [2, с. 63-65].

Метою статті є характеристика здоров'язбережувальних технологій задля збереження та оздоровлення дітей молодшого шкільного віку під час воєнного стану.

Одним із головних завдань майбутнього вчителя сьогодні є набуття готовності до створення для дітей здоров'язбережувального освітнього середовища та використання здоров'язбережувальних методик та готовність до співпраці з практичними психологами.

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського важливим чинником піклування дітей є здоров'я. За його словами, здоров'я – це повнота духовного життя, радість, ясний розум, яке залежить від особистості [6, с. 619]. На думку О. Савченко, проблема виховання у дітей здорового способу життя є багатоаспектною. Вона охоплює впровадження нового змісту забезпечення умов для позитивного впливу на всі складові здоров'я і поширення інноваційних технологій збереження і зміцнення здоров'я [5, с. 8].

Під час онлайн-занять студенти проводять консультації з дітьми, інтегровані уроки, навчальні заняття-бесіди, полілоги та творчі заняття. Заслуговує на увагу створення освітнього хабу. Всі ці форми організації занять сприяють не стільки навчанню, скільки психоемоційному здоров'язбереженню учнів, та само-здоров'язбереженню майбутніх вчителів та вчителів в цілому. Так вважає 116 респондентів, що є студентами 2, 3, 4 курсів освітнього рівня «Бакалавр», спеціальності 013 «Початкова освіта». Разом з тим, багато з них перевагу надає саме інтегрованим урокам (62,93%, 73 особи), оскільки такі уроки спрямовані більше на отримання знань. Майбутні вчителі вважають, що уроки мають проводитися, і діти мають отримувати певні знання. При цьому розуміють, що формат, час проведення таких уроків мають бути видозміненими. Важливим аспектом є залучення до таких занять практичних психологів.

Водночас слід пам'ятати, що в умовах війни варто оптимізувати навчальне навантаження. Як наголошують в Державній службі якості освіти «Заняття у синхронному режимі важливі для учнів, проте більше в соціально-психологічному аспекті, ніж у навчальному. Тому їх кількість на день має бути принаймні вдвічі меншою, ніж під час дистанційного навчання в мирний час. Решту часу варто присвятити роботі в асинхронному режимі:

- спілкування у месенджерах; робота з онлайн-ресурсами (освітній хаб);
- виконання дітьми вправ та завдань, що передбачають психологічне розвантаження, техніки врегулювання емоційного стану тощо» [11].

В освітньому хабі при проведенні уроків студентами були використані такі здоров'язбережувальні технології: малювання, ліплення цікавих дітям героїв; слухання музики, що заспокоює; фотографування позитивних моментів та обмін зі своїми однокласниками; перегляд анімаційних фільмів, кінофільмів та обговорення з однолітками; читання книг; впровадження елементів акторської майстерності і багато іншого. Всі ці здоров'язбережувальні технології, що можуть допомогти зняти психічне та емоційне напруження, майбутні вчителі початкової школи впроваджували під час проведення уроків в освітньому хабі, де були залучені діти 6–9 років та їх батьки.

Як показує досвід, майбутні вчителі початкової школи надають переваги та використовують у роботі вправи з арт-терапії – методу, що використовує багато творчості, допомагаючи дитині зцілитися. Арт-терапевтичні вправи, що використовують вчителі (іноді у співпраці з шкільним психологом) можуть носити як активний так й пасивний характер. Активні методи арт-терапії спрямовані на створення арт-продукту. Він включає ізотерапію, казкотерапію, піскову терапію, фототерапію, імаготерапію (арт-терапія засобами театральної дії) тощо. Дуже дієвим методом арт-терапії є терапевтична гра, яка використовується сучасними психологами та має потужний терапевтичний ефект.

Враховуючи сучасний період воєнного стану в Україні, всі вищезазначені напрямки арт-терапії актуальні до використання для зниження тривожних стресових станів, для відновлювання після травмуючих подій. Також, за допомогою арт-терапії дитина має можливість зрозуміти свої емоції та емоції оточуючих, підняти власну самооцінку, налагодити стосунки зі своїми однолітками. Звісно, арт-терапія є психотерапевтичною методикою. Вона має свої теоретико-емпіричні засади та повинна чинитись спеціалістами, які мають спеціальну підготовку. Тому рекомендовано вчителям початкової школи співпрацювати з психологом, який знає та володіє даним методом. Разом з тим, арт-терапія практично не має вікових обмежень у використанні, досить проста у використанні, зацікавлює зразу дітей. Зупинимось ретельніше на одній з потужних арт-терапевтичних методик, що має назву мандалотерапія. Термін «мандала» ще кілька років тому сприймали як щось езотеричне та невивчене. Але, завдячуючи новим науковим здобуткам та практичним психологічним методикам, мандалотерапія успішно використовується в практиці. За словами К.Г. Юнга «мандала насправді – це цілісність особистості, коли в неї все в гармонії» [10].

Таким чином, використання мандалотерапії є дуже актуальною технікою для збереження цілісності особистості будь-якого віку та учнів початкової школи, зокрема. Цей метод теж може використовуватись в активних та пасивних формах. Активна форма мандалотерапії – це створення своєї мандали, пасивна – отримання готового центричного зображення для терапії. Існує, також змішана форма роботи з мандалами – це, коли дитина обирає шаблон, який подобається та розфарбовує його на свій розсуд [4]. Під час педагогічної

практики майбутні педагоги пропонували учням малювати Сонце-мандал. У наукових дослідженнях в багатьох культурах коло (Сонце) є символом єдності та цілісності, малювання якого означає малювання захисної лінії навколо власного фізичного та психологічного простору. Це дозволило учням бороти ознаки сезонної депресії, тривожності, страху війни тощо. Дієвою арт-терапевтичною практикою виявилась робота з мандалою захисту. Особистість в усі часи потребує впевненості у захисті – це є її базовою потребою. На сучасному етапі нашого життя ця потреба стала ще більш актуальною.

Використання арттерапевтичного методу мандалотерапії у роботі вчителя є доречним в період гострої травми, що перенесли діти в воєнному стані. Наголошуємо на тому, що арт-терапія є не тільки терапевтичним напрямком роботи, але й діагностичним. Спостерігаючи за роботою учня над створенням мандали, за послідовністю його дій, за вибором та змішуванням кольорів під час роботи фахівець зможе діагностувати внутрішній стан дитини, проблеми комунікації, самооцінки тощо.

Останнім часом у навчальному процесі багато приділяється уваги предметом гуманітарно-естетичного спрямування. Й це не даремно, бо матеріал, що використовується на уроках (заняттях) з музики, образотворчого мистецтва та ін., сприяють налагодженню дитячого внутрішнього стану, мають релаксуючий та терапевтичний ефект. В музиці, як відомо, знаходиться величезний здоров'язміцнюючий потенціал. Вчені давно довели, що хороша благозвучна музика допомагає знімати стреси, стимулювати роботу мозку, підвищити засвоєння матеріалу, сприяє естетичному вихованню. Давно виявлено, що музика Баха, Бетховена, Моцарта, Вівальді та інших класиків сприяє не тільки гармонізації внутрішнього стану особистості, а й лікує від депресивних розладів та сприяє лікуванню деяких хвороб. Існує навіть спеціальна назва, напрямок у сучасній медицині – орнітотерапія, в психології музична терапія. Музика активізує розумові здібності, працездатність та зосередженість, здатна розвивати та підвищувати інтелект людини [1].

Враховуючи тематику нашої статті та час, який переживає наше суспільство, до здоров'язбережувальних технологій відносяться всі види психологічного розвантаження та відволікання людей, дітей зокрема від травмуючих подій. В цьому сенсі позитивно впливає на особистість, що знаходиться в збудженому, невизначеному, тривожному стані «техніка заземлення». Техніки заземлення – це інструменти, які використовуються для саморегуляції в моменти стресу і тривоги. Вони, як правило, подобаються учням, легкі у виконанні, служать м'яким нагадуванням про те, що потрібно залишатися зосередженим і заякорюють в теперішньому моменті, що допомагає зменшити відчуття тривоги та пригніченості, сприяють швидкому налагодженню функцій саморегуляції [7].

Техніки, що будуть описані нижче, використовувались студентами на практиці та позитивно впливали на настрій, самопочуття та активність учнів. Пропонуємо короткий опис деяких технік заземлення.

Відзначте п'ять почуттів

1. Знайдіть знайомий запах (парфуми, мило, лосьйон, чай, ефірні масла і т.п.) і нехай це буде звичною вдихати цей запах щоранку, перед сном або в якийсь інший певний час дня. Носіть цей запах з собою і вдихайте кожен раз, коли вам потрібно заземлитися, поєднуючи цей процес з глибоким і повільним диханням.

2. Одягніть ваш улюблений одяг – це можуть бути шкарпетки, улюблений светр або м'яка приємна майка. Відзначте текстуру, колір, запах цього одягу. Для цих же цілей підійде ковдра або плед.

3. Закутайтеся щільно в ковдру. Обійміть себе міцно-міцно або попросіть когось обійняти вас. Розітріть руки і ноги, рухаючись знизу-вгору від стоп до стегон і зверху-вниз від плечей до зап'ясть.

Відволікаючи мозок

1. Додавайте до нуля сім так довго, як у вас виходить (або будь-який інший інтервал): нуль, сім, чотирнадцять, двадцять один, двадцять вісім ...

2. Зіграйте в гру «вгадай професію». Подивіться на людей навколо вас і спробуйте здогадатися про їхню роботу або куди вони зараз йдуть.

3. Подумайте про сьогоднішній день. Нагадайте собі, яке сьогодні число, день тижня, місяць, рік, година дня і де ви зараз перебуваєте. Нагадайте собі, що ви зараз саме в цьому моменті, не в минулому, ви зараз у безпеці. Відзначте пору року, яка зараз за вікном, подивіться, як виглядає небо. Назвіть адресу, де ви зараз перебуваєте.

4. Зіграйте з собою в гру «Категорії»: оберіть категорію, наприклад, колір, тварини, їжа і спробуйте назвати як мінімум 10 об'єктів з цієї категорії. Можна також використовувати алфавіт і спробувати назвати об'єкти з цієї категорії на кожну букву алфавіту, починаючи з А, Б, В і т.д.

5. Оберіть форму (трикутник, коло, квадрат) і спробуйте знайти всі об'єкти цієї форми навколо вас. Те ж саме можна зробити і з кольорами – наприклад, знайти всі відтінки зеленого кольору в кімнаті.

Велике значення в практичній психології та в освітньому процесі початкової школи останнім часом набули дихальні техніки [8]. Насправді їх існує багато різновидів, але, не всі можна рекомендувати для роботи з дітьми. Пропонуємо деякі з них, що можуть використовуватись в освітньому просторі для здоров'язбереження учнів.

Варіант 1. Глибоко вдихніть носом, затримайте подих і подумки порахуйте до восьми. Потім поволі видихайте ротом, рахуйте до 16 або більше. Прислухайтеся до звуків свого дихання. Спостерігайте, як знижується напруга з кожним вдихом. Повторіть 7-8 разів. Варіант 2. Вдихніть, повільно видихніть. Потім повільно глибоко вдихніть і затримайте дихання на чотири секунди, видихніть. Повторіть шість разів – і ви

переконається, що стали спокійнішими. Лимон Опустіть руки вниз і уявіть, що в правій руці тримаєте лимон, із якого потрібно вичавити сік. Повільно, якомога сильніше стискайте праву руку в кулак. Відчуйте, наскільки вона напружена. Тепер уявіть, що викидаєте лимон – розслабте руку. Птах розправляє крила Уявіть, що ви – птах, крила якого складені й міцно притиснуті до тіла. З'єднайте лопатки, напружте спину так сильно, як тільки можете. Ви відчуваєте напругу. А тепер повільно, не поспішаючи, звільняйте свої м'язи. Ваші крила розправляються, стають сильними і легкими, невагомими. Ви відчуваєте розслаблення. Повторіть вправу 5-7 разів. Місце спокою Сядьте зручно, заплющте очі. Спокійно вдихніть і видихніть. Уявіть, що пливете морем у човні. Ви далеко від дому. Всі проблеми й турботи залишилися там, а тут ви почуваетесь вільно, немає ніякого тягаря відповідальності. Ваш човен спокійно несуть хвилі. Ви насолоджуєтесь спокоєм – то підіймається, то опускається разом із хвилею. Ви відчуваєте приємне тепло сонячних хвиль. Ви спокійні й розслаблені. Ви відчуваєте своє дихання: вдих, видих... Теплий, м'який спокій розливається всім тілом. Ви стаєте вільнішими... Погляд зупиняється на маленькому острові. Вас вабить вигляд острова, хочеться знайти там спокій, захист, втіху. Човен наближається до нього. Й ось ви сходите на берег. Ноги відчувають тепло піску – м'якого і приємного. Ви лягаєте, розслаблюєтеся. На губах легкий присмак морської солі. Ви дивитеся на хмаринки й відчуваєте тепло сонячних променів. Тут – ваша гавань. Насолоджуйтеся своїми відчуттями. Пам'ятайте, що сюди ви зможете повернутися будь-коли. Це місце дасть вам відчуття упевненості, сили, безпеки. Тепер попрощайтесь із цим місцем, настав час повертатися у реальність. Повільно розплющуйте очі. Важливо знати, як навчитися відновлювати сили. Способи, якими ми допомагаємо собі відновити сили або заспокоїтися, умовно поділяють на дві групи: природні, які ми знаємо й використовуємо інтуїтивно; техніки саморегуляції, яким можна навчитися, щоб зняти психоемоційну напругу. Саморегуляція передбачає, що людина впливатиме на себе словами, образами, вправами для тіла або дихальними техніками. Вони допоможуть розслабитися і заспокоїтися за будь-яких обставин [9].

Всі вищезазначені методики використовувались майбутніми педагогами в школах при проведенні уроків онлайн. Вчителі, майбутні вчителі, батьки та самі учні початкової школи спостерігали покращення самопочуття, позитивні зміни настрою, зменшення тривожності та підвищення мотивації щодо навчання.

Таким чином, в статті було теоретично представлено та проаналізовано сучасні погляди науковців і практиків на проблему впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес початкової школи під час воєнного стану. Було надано опис використання певних технологій, що використовувались студентами, майбутніми вчителями початкової школи під час педагогічної практики. Звичайно, тема є актуальною, особливо, в світлі подій, що відбуваються в Україні. Тому перспективою нашого дослідження буде емпіричне вивчення впливу вищезазначених технологій на психологічний стан учня початкової школи та розробка програми психолого-педагогічного супроводу щодо здоров'язбереження.

Використана література:

1. Використання музичного мистецтва як засобу терапії. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11655/>.
2. Головатюк І.Г. Арт-терапія у зарубіжній науковій традиції. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Випуск 2. С.63-65.
3. Демінська Л.О. Аналіз змісту й умов використання здоров'язберігаючих технологій у системі загальноосвітніх шкіл. *Проблеми фізичного виховання і спорту*. № 11. 2010. С.23-26.
4. Розвиток емоційно-вольової сфери дитини. URL: <https://valery444.wixsite.com/psiholog/post/>
5. Савченко О. Я. Психодидактичні аспекти реалізації здоров'язбережувальної функції шкільної освіти: діалог з В.О. Сухомлинським. *Рідна школа*. 2012. № 7 (991). С. 8-11.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. К.: Радянська школа. 1976. Т.2. 665 с.
7. Техніка заземлення. URL: <https://cprpp.mkrada.gov.ua/?p=10885>.
8. Техніка релаксації. URL: <https://uan.koshachek.com/articles/tehnika-relaksacii-ta-dihalni-vpravi-zhurnal-ce.html>.
9. Чотири техніки саморегуляції, які допоможуть відновити емоційний психос. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/3018-chotiri-tehniki-samoregulyats-yak-dopomojut-vidnoviti-emotsyniy-resur>.
10. Юнг К. Г. Психологічні типи/під ред. В. Зеленського, переклад С. Лоріє. СПб.: Абетка, 2001.
11. Як вчителю організувати свою роботу під час війни: рекомендації Державної служби якості освіти. URL: https://sqe.gov.ua/yak-vchitelyu-organizuvati-svoyu-robotup/?fbclid=IwAR27UOhBQXq3xjWyp6FCaUzt9Qc4e3_9HnmhoIpJxsJq3j-i68U-hgc2NgA.

References:

1. Vykorystannya muzychnoho mystetstva yak zasobu terapiyi [Use of musical art as a means of therapy]. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11655/> [in Ukrainian]
2. Holovatyuk I.H. Art-terapiya u zarubizhniy naukovi tradytsiyi. [Art therapy in the foreign scientific tradition] *Naukovyy visnyk uzhhorod's'koho universytetu*. Seriya: Pedahohika. Sotsial'na robota. 2017. Vypusk 2. S.63-65. [in Ukrainian]
3. Demins'ka L.O. Analiz zmistu y umov vykorystannya zdorov'yazberigayuchykh tekhnolohiy u systemi zahal'noosvitnikh shkil. [Analysis of the content and conditions of use of health-preserving technologies in the system of secondary schools] *Problemy fizychnoho vykhovannya i sportu*. № 11. 2010. S.23-26. [in Ukrainian]
4. Rozvytok emotsiyno-volovoyi sfery dytyny [Development of the child's emotional and volitional sphere]. URL: <https://valery444.wixsite.com/psiholog/post/> [in Ukrainian]
5. Savchenko O. Ya. Psykhodydaktychni aspekty realizatsiyi zdorovyazberezhual'noyi funktsiyi shkilnoyi osvity: dialoh z V.O. Sukhomlynskym. [Psychodidactic aspects of implementing the health-preserving function of school education: dialogue with V.O. Sukhomlynskyi] *Ridna shkola*. 2012. № 7 (991). S. 8-11. [in Ukrainian]

6. Sukhomlynsky V.O. Vybrani tvory v pyaty tomakh. [Selected works in five volumes] K.: Radyans'ka shkola. 1976. T.2. 665 s. [in Ukrainian].
7. Tekhnika zazemlennya [Grounding technique]. URL: <https://cprpp.mkrada.gov.ua/?p=10885> [in Ukrainian]
8. Tekhnika relaksatsiyi [Relaxation technique]. URL: <https://uan.koshachek.com/articles/tehnika-relaksacii-ta-dihalni-vpravi-zhurnal-ce.html> [in Ukrainian].
9. Chotiry tekhniky samorehulyatsiyi, yaki dopomozhut' vidnovyty emotsiynnyy resurs [Four self-regulation techniques that will help restore emotional resources] URL: https://www.pedrada.com.ua/article/3018_chotiri-tehniki-samoregulyats-yak-dopomogut-vdnoviti-emotsiynnyy [in Ukrainian].
10. Yunh K. H. Psykholohichni typy/pid red. V. Zelens'koho, pereklad S. Loriye. [Psychological types] SPb. : Abetka, 2001. [in Ukrainian].
11. Yak vchytelyu orhanizuvaty svoyu robotu pid chas viyny: rekomendatsiyi Derzhavnoyi sluzhby yakosti osvity. [How should a teacher organize his work during the war: recommendations of the State Education Quality Service] URL: https://sqe.gov.ua/yak-vchytelyu-organizuvati-svoyu-robotu/?fbclid=IwAR27UOhBQXq3xjWyp6FCaUzt9Qc4e3_9HnmholpJxsJq3j-i68U-hgc-2NgA [in Ukrainian].

Sebalo L. I., Rashkovska I. V. Health care technologies as components of recovery of primary school students during marital state: theoretical analysis

The article is devoted to the modern direction in education – the introduction of health-saving technologies into the educational process of primary school and the effective organization of the educational process during the war in compliance with the rules of health and rehabilitation. The main goal of the article is the theoretical justification of the introduction of health-saving technologies, which are relevant for a large number of students – future primary school teachers undergoing pedagogical practice in city schools. This study contains a wide analysis of psychological and pedagogical literature on the above topic by both domestic and foreign scientists. At the same time, the article analyzes the reasons for the deterioration of the health of primary school students; the process of optimizing the training load in this time-period is substantiated. The authors of the supplement presented effective forms of organizing educational classes with a proven factor of health preservation, recovery, and characterized and gave examples of the introduction of art therapy techniques, grounding tools, breathing practices that can be used by modern teachers, future primary school teachers, student trainees and practical school psychologists working with school-aged children in an online (offline) format during martial law in Ukraine.

In addition, the article contains a description of practical tools that can contribute to self-improvement of students, psychological self-help of teachers and parents of elementary school students. These include the practices described below that have proven to be very effective, as well as other health-preserving methods of working with elementary school students. It has been proven that the implementation of the examples of the use of practical technologies given by us is justified and relevant. Therefore, the scientifically based material presented in the presented material necessitated the empirical diagnosis of the impact of health care technologies on the psychological state of primary school students. This represents the perspective of our further scientific research.

Key words: elementary school students, health care technologies, art therapy, grounding techniques, breathing techniques.

УДК 37.022

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.19>

Скрипник М. І., Кравчинська Т. С., Волинець Н. П.

**ВІРТУАЛЬНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР, ЩО УЗГОДЖУЄ КОГНІЦІЇ СУБ'ЄКТІВ УЧІННЯ
З ТЕХНІЧНОЮ АРХІТЕКТУРОЮ**

Проблема узгодженості дидактичного змісту, його технічної архітектури та когніції дорослого учня входить у предмет досліджень трансформаційного використання інформаційних технологій. У сучасних контекстах актуалізується питання не технологічної підтримки, аналізу потенціалу інструментів у віртуальному освітньому просторі (результат власного цілепокладання; власний простір з урахуванням мети, проєкту саморозвитку, рівня мотивації й рівня комп'ютерної грамотності), а когнітивне розуміння складних взаємодій між змістом, педагогікою, дорослими учнями та технологіями, що може призвести до успішної інтеграції кількох технологій у навчання. Розглянуто педагогічний аспект визначення та змістового наповнення поняття «віртуальний освітній простір», «взаємодія технологій у контексті змісту та освітньої практики (TPACK; e-TPACK; TPACK-SAMR Models)», «концепція втіленого пізнання», «когнітивна метафора», «мультимодальні навчальні тексти». Авторський підхід до концептуалізації проблеми обґрунтовано через ідею, задум і гіпотезу дослідження. З'ясовано, що дидактичний зміст онлайн-занять та когніції слухачів курсів підвищення кваліфікації узгоджується через створення мультимодальних навчальних текстів з урахуванням фреймів, метафор, наративів. Чим вища інформаційна грамотність анорагога у розробленні полімодальних навчальних текстів для дев'яти подій навчання (за Ганьє), тим більший намір і здатність інтегрувати дидактичний зміст, технології та когніції слухачів у відкритому освітньому просторі. Педагогічне дослідження, що розглядається, проводиться в рамках НДР кафедри філософії і освіти дорослих ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти» (державний реєстраційний номер 0120 У104637 (2020–2025 рр.)).

Ключові слова: віртуальний освітній простір, когніції, технічна архітектура, TPACK-SAMR Models.

Віртуальний освітній простір – це «той зміст (тобто ті курси й сайти), з яким працює певний суб'єкт», зміст, який «створений, побудований із доступних йому в Інтернет-середовищі цеглинок. Очевидно, що провідним компонентом освітнього середовища, тобто джерелом відповідних цеглинок, є сайти навчального спрямування і, зокрема, дистанційні навчальні та розвивальні курси» [5; 2]. Отже, віртуальний освітній простір – це результат власного цілепокладання дорослого учня. Натомість віртуальне освітнє середовище – це «весь комплекс контенту розміщених в Інтернеті (тобто створених за допомогою програмного забезпечення або комп'ютерних мереж) різноманітних навчальних та інших матеріалів» [5; 2]. Віртуальний освітній простір слухачів курсів підвищення кваліфікації наповнюється через інтерактивний онлайн освітній курс – це вебсередовище віртуального навчання з гнучкістю, інтерактивністю, сумісністю, чіткими методами навчання на основі інформаційних технологій та теорій навчання. Онлайн-клас – це динамічне освітнє середовище, що сприяє співпраці, розвитку когнітивних навичок дорослих учнів і формуванню віртуального освітнього простору.

Аналіз результатів опитування слухачів курсів підвищення кваліфікації показали: дизайн, організація, фасилітація та когнітивна присутність в онлайн навчанні не мають орієнтації на наступність, недостатньо враховують індивідуальні пізнавальні здатності педагога як дорослого учня, що унеможлиблює формування у педагогічного працівника цілісного світоглядно-методологічного осмислення простору відкритої освіти та її потенціалу для проєктування власних професійних продуктів; у межах наявних технологій навчання дорослих відсутні компоненти, безпосередньо зорієнтовані на узгодження когніції суб'єктів учіння з технічною архітектурою. Перед організаторами освіти дорослих постає питання: як інтегрувати технології у контексті змісту та освітньої практики (TPACK; e-TPACK; TPACK-SAMR Models)?

Мета статті – на основі аналізу літератури з різних напрямів (TPACK; когнітології, психології інтелектуального розвитку дорослих) обґрунтувати авторську ідею, задум і гіпотезу дослідження проблеми проєктування слухачами курсів підвищення кваліфікації відкритого освітнього простору через узгодженість когніції із технічною архітектурою.

Окреслена тема інтегрує дослідження з різних напрямів, серед яких:

- взаємодія технології у контексті змісту та освітньої практики (TPACK; e-TPACK; TPACK-SAMR Models) (Hung-Ying Lee, Chi-Yang Chung, Ge Wei [12], L. Shulman [19]) – для з'ясування основ розроблення освітніх матеріалів викладачем-тьютором та відбору ним ефективних методів пізнавальної активності дорослих учнів в онлайн і дистанційному навчанні;

- розгляд мови в поєднанні з когнітивною діяльністю людини, представлену в теорії когнітивної метафори (Р. Бойд, О. Дольська, Т. Кун, Е. Маккормак, Дж. Лакофф, М. Джонсон, З. Кьовечеш, М. Тернер, Р. Гіббс, Дж. Грейді, Е. Кіттей, С. Жаботинська та ін.) та обґрунтовану ідею когнітивної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона [16; 15] в концепції втіленого пізнання – для розроблення мультимодальних навчальних текстів як метафори, що сприймається дорослим учнем у відкритій освіті так само швидко та автоматично, як і буквальна мова;

- обґрунтовані ідеї когнітивної теорії мультимедійного навчання (Алан Пайвіо, Річард Е. Мейер [17]) – для реалізації оптимального навчання у віртуальному освітньому просторі, яке відбувається тільки в тому випадку, коли вербальний і візуальний матеріал представлені синхронно й на основі принципів розроблення мультимедійного матеріалу;

- концепція інтелектуального розвитку дорослих у віртуальному освітньому просторі (М. Смульсон, Ю. Лотоцька, М. Назар та ін.) – для створення успішного віртуального розвивального освітнього простору для дорослого учня.

TPACK – технологія, у якій структуровано компетенції педагога щодо впровадження ІКТ у викладанні та навчанні. У структурі компетенцій виділяється три типи знань: педагогічне знання (pedagogical knowledge, PK), змістове знання (content knowledge, CK) і технологічне знання (technological knowledge, TK), при чому поняття «знання» слід інтерпретувати як «знання, уміння, навички, досвід та ставлення» [2, 75]. TPACK зосереджується на інтеграції інформаційних технологій у навчальні ситуації, підкреслюється ця вимога для академічного розвитку педагогів та реалізації державної політики освіти [13]. Отож, дослідники підкреслюють важливість TPACK для визначення «компетенцій, які вчителі мають розвинути, щоб мати можливість адекватно викладати з використанням технологій» [9, 203]. У зміст цих компетенцій входить, як теми й зміст, які слід викладати за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, так і відповідні уміння педагогів поєднувати технології, запити учнів, стратегії навчання, цифрові інструменти. Дослідники визначають такі компоненти моделі TPACK: «конструктивістські та проєктні підходи, такі як навчання на практиці, проблемне навчання, рамки спільного навчання та навчання на основі дизайну» [14].

У 1980 р. американськими вченими Дж. Лакоффом та М. Джонсоном у книзі «Metaphors We Live by» [15, 25] була розроблена теорія, що систематизувала опис метафори як когнітивного механізму. Метафора не обмежується лише сферою мови, процеси мислення людини є метафоричними. Ідеї Дж. Лакоффа та М. Джонсона лягли в основу концепції втіленого пізнання (від англ. *Theory of embodied cognition*), за якою між чуттєво-моторним досвідом і поведінкою, емоціями, ухваленням рішень існує складний зв'язок [20]. Концепція, яка об'єднує широкомасштабну дослідницьку програму втіленого пізнання, що ґрунтується на роботах із психології, нейронауки, етології, філософії, лінгвістики, робототехніки та штучного інтелекту – це

ідея, що взаємодія тіла з навколишнім середовищем створює або сприяє пізнанню. Мозок працює у взаємозв'язку з фізичними факторами, а відчуття пов'язані як з несвідомим, так і зі свідомим мисленням. У контексті нашого дослідження важливими є висновки Джонсона та Лакоффа про те, що: завдяки фреймам, метафорам, наративам ми думаємо, а відповідно в освітньому процесі – проектуємо дидактичний зміст; п'ять вимірів тіла, на які необхідно орієнтуватися у вирішенні складних завдань [16].

Умови реалізації мультимодальних навчальних текстів обґрунтовано когнітивною теорією мультимедійного навчання, яка постулює до ідеї, що оптимальне навчання відбувається за умови, якщо вербальний і візуальний матеріал представлений синхронно. Вона заснована на теорії подвійного кодування Алана Пайвіо і є сумісною з візуально-просторовою матрицею й так званою «петлею повторення» в моделі робочої пам'яті Алана Бедделі. Теорія мультимедійного навчання була розроблена педагогом-психологом Річардом Е. Мейсером, який проводив дослідження, що підтвердили її ефективність [17].

Для формування ідеї, задуму й гіпотези дослідження вагомим стала концепція інтелектуального розвитку дорослих у віртуальному освітньому просторі [6]. Зокрема такі ідеї: провідні принципи (квазіприродності, спонтанності) створення віртуального розвивального, освітнього простору для дорослого учня; обґрунтування ключів успіху дистанційного курсу розвитку для дорослих (соціальності; мотивувального імпульсу; конфлікт: знання – застосування – інтеграція; інтегровальні зв'язки; WOW ефект; інтеграція навчання та психологічної роботи у мережі Інтернет як класичного «текстово-знакового» типу, так і нового «інтерактивно-мультимедійного»).

Означене стало основою побудови ідеї – задуму – гіпотези. Основна ідея: для проектування слухачами курсів підвищення кваліфікації віртуального освітнього простору викладач – андрагог має узгоджувати зміст інтерактивного онлайн освітнього курсу, технічну архітектуру та когніції суб'єктів учіння. Задум: модернізувати зміст відкритих освітніх курсів підвищення кваліфікації педагогів на основі інтеграції когнітивного розуміння складних взаємодій між вмістом, педагогікою, запитами слухачів курсів підвищення кваліфікації й технологіями. Для цього необхідно через діагностичний інструментарій визначати стилі навчання слухачів і запити на актуальний дидактичний зміст, реалізацію якого в інтерактивному онлайн освітньому курсі здійснювати з урахуванням фреймів, метафор, наративів, представлених мультимодальними навчальними текстами. Гіпотеза дослідження: формування слухачами курсів підвищення кваліфікації віртуального освітнього простору буде продуктивним, узгоджуватимуться архітектура технологій в інтерактивному онлайн освітньому курсі та когніції за умови, якщо андрагоги: а) дидактичне забезпечення курсів представлятимуть через концептуальні метафори (фрейми, метафори, наративи) дорослих учнів у мультимодальних навчальних текстах як продуктивних способах впливу на різні канали сприймання, пам'яті та цілісного осмислення актуальних професійних проблем; б) при створенні таких мультимодальних текстів враховуватимуть інструктивістські та проєктні підходи, проблемне навчання, домінантність у характеристиці цифрових інструментів для можливостей реалізації дев'яти подій навчання (за Ганьє [11]); в) реалізовуватимуть когнітивну технологію роботи з/над полімодальним текстом, що інтегрує засоби та прийоми проєктної роботи, властиві конкретним мультимодальним навчальним текстам; г) підвищуватимуть інформаційну грамотність шляхом інтеграції інформаційних технологій в освітній процес та реалізовуватимуть складові дидактичного процесу різними мультимодальними текстами (наприклад, через технічну архітектуру платформи Nearpod (із досвіду застосування [4])).

Таблиця 1

**Матриця відбору, створення та модифікації креолізованих навчальних текстів
для дев'яти подій навчання**

Дев'ять подій навчання (за Ганьє)	Цифрові інструменти	Коротка характеристика цифрових інструментів	Приклади відбору, створення та модифікації креолізованих навчальних текстів
Отримання уваги	https://u.to/I9awGg	Створення мотиваційних – демомотиваційних плакатів	За допомогою додатку створити мотиваційний та демомотиваційний плакати в формі зображення до теми, курсу тощо
	https://u.to/b-IuHA		
	https://u.to/jvIuHA https://u.to/KvkuHA	Створення мемів	Створити науковий мем з предмету. Приклади мемів (див.: проєкт «Файні мемів з української літератури» [3])
Інформування про цілі навчання	Storyboard https://u.to/K9QnHA	Створення коміксів	Розказати про мету заняття за допомогою коміксу
	Issuu https://u.to/cF0kDw	Створення інтерактивних публікацій (у формі журналів, брошур, каталогів, презентацій, звітів тощо)	Запропонувати проблемні ситуації та представити у форматі інтерактивної публікації
	WordArt https://u.to/DPsuHA	Хмари слів (теги)	У хмарі наведено слова, які називають героїв твору, місце подій тощо.

Продовження таблиці 1

Повторення вже вивченого матеріалу	Інтерактивні плакати: Glogster https://u.to/CPsuHA	Дозволяє розмістити текст, графіку і відео, будь-який елемент може стати гіперпосиланням	Створити підсумковий інтерактивний плакат до теми, курсу тощо
	Cacoo https://u.to/uN_y	Надає можливості створення різних схем-класифікацій, де кожен елемент схеми може стати гіперпосиланням	Розробити інфографіку до теми, курсу тощо
	Ментальні карти: Draw.io https://u.to/7vEoGg	Сервіс для створення як інтелектуальних карт, так і різноманітних схем, таблиць, блок-схем	Створити опорний конспект теми, курсу тощо
	Mind42 https://u.to/0-ouHA	Онлайн-програма для створення інтелектуальних карт, можливість групової роботи	Створити дерево цілей курсу; зміст представити у форматі ментальної карти
Подання нового навчального матеріалу	Стрічки часу: Timeline https://u.to/_mwwHA	Сервіс призначений для створення й публікації стрічок часу. Сервіс англomовний. Створена стрічка зберігається на вашому Google-диску	Подати хронологію історико-культурних подій, життєвих віх письменника тощо
	Ресурси для створення презентацій: Canva http://surl.li/azlgd	Платформа графічного дизайну, яка дозволяє користувачам створювати графіки, презентації, афіші та інший візуальний контент для соціальних мереж.	Новий навчальний матеріал подати у форматі презентації.
	Prezi https://prezi.com/	Сервіс для створення інтерактивних мультимедійних презентацій з нелінійною структурою або лонгвідів. Дає змогу імпортувати відеоматеріали, графіки, фотографії та інші засоби для візуалізації презентації	Створити візуалізований зміст курсу
	Beautiful.ai https://u.to/xm0wHA	Сервіс для створення презентацій, що самостійно адаптує контент на слайдах під обраний формат	Створити освітній проєкт, візуалізувати зміст теми курсу
	Sway https://u.to/oeQwHA	Сервіс для створення презентацій в онлайн	Розробити кейси освітніх матеріалів для викладання концепцій та стратегій розв'язання проблем
	Google Presentations https://u.to/_eQwHA	Сервіс, схожий на Power Point за набором інструментів, але при цьому дає змогу створювати та редагувати презентації в онлайн цілою командою	Створити візуалізований зміст курсу
	Moovly http://surl.li/cenaj	Сервіс для розроблення мультимедійних презентацій, дозволяє створити анімовану відео-презентацію і рекламний банер	Створити відео з теми, курсу з екранним педагогічним агентом, завдання якого – керувати навчанням здобувачів освіти
	Slidesmania https://u.to/v3MwHA	Сервіс пропонує безплатні шаблони презентацій на різну тематику	Створити візуалізований зміст теми курсу, дисципліни тощо
Підтримка навчання	Dotstorming https://u.to/ynMwHA	Простір для групового мозкового штурму та прийняття рішень у реальному часі	Мозковий штурм: на початку створити дошку, запросити учасників для обговорення ідей
	Сервіси для створення онлайн дошок: Padlet http://surl.li/cenas	Онлайн дошка, яку можна використовувати для надання здобувачам освіти більшої автономії, самостійності	На дошці можна публікувати примітки, посилання, відео тощо
	Wakelet https://u.to/1HMwHA	Сервіс для створення підбірок файлів, зображень, гіперпосилань, відеофільмів	Виконання завдань за індивідуальною освітньою траєкторією
	Miro https://u.to/3XMwHA	Сервіс, який дозволяє взаємодіяти зі здобувачами освіти	Виконання завдань за індивідуальною освітньою траєкторією

Продовження таблиці 1

Підтримка навчання	Linoit https://u.to/5HMwHA	Зручна онлайн-дошка для створення підбірок файлів, зображень, гіперпосилань, відеофільмів	Виконання завдань за індивідуальною освітньою траєкторією
	Twiddla https://u.to/h5tCDw	Онлайн дошка для спільної роботи, можливість спільного перегляду вебсайтів в режимі онлайн	Створити навчальний модуль
	Jamboard https://u.to/AnQwHA	Це віртуальна дошка, де можна в реальному часі працювати над ідеями разом з іншими	Творчі завдання, розроблення проєктів, моделювання
Стимулювання до демонстрації набутих навичок	VoiceThread https://u.to/ENQwHA	Дозволяє обговорювати документи, презентації, зображення, аудіо файли та відео	Додати аудіо, текстові чи відео відповіді для оцінювання
	Fakebook https://u.to/KXQwHA	Створення уявної сторінки в соціальній мережі	Творче завдання: створити сторінку для персонажа книги або переказати сюжет історії, використовуючи емотикони
	EdPuzzle https://u.to/ONQwHA	Безплатний сервіс для створення відео фрагментів з текстовими примітками до них, питаннями чи завданнями	На основі одного відео створити інтерактивну вікторину з відкритими запитаннями чи кількома відповідями на вибір
Забезпечення зворотного зв'язку	Тестування та перевірка знань: Classtime https://u.to/V3QwHA	Платформа для створення інтерактивних навчальних вправ, дозволяє вести аналітику навчального процесу і реалізовувати стратегії індивідуального підходу	Створити кросворди, логічні ігри, тестові завдання тощо
	Mentimeter https://www.mentimeter.com/	Онлайн-сервіс для створення та проведення миттєвих опитувань в аудиторії та під час вебінарів	Створити необмежену кількість опитувань різного типу за різними кодами доступу
	Kahoot https://u.to/nnQwHA	Безплатний конструктор ігор та вікторин	Створити вікторини, гри
Оцінка результатів	Loop https://u.to/onQwHA	Сервіс для супроводу освітнього процесу, формат: відгуки від здобувачів освіти за допомогою текстових повідомлень, варіантів відповідей, оцінювання тощо	Зробити завдання в цій програмі й швидко відреагувати на відповіді окремих здобувачів освіти
	Socrative https://u.to/p3QwHA	Онлайн-сервіс для створення і проведення тестувань. Реєстрація для не потрібна, достатньо ввести код, наданий викладачем	За допомогою опитування в режимі реального часу візуалізуються дані для прийняття рішень щодо майбутнього навчання
	Plicker https://u.to/rHQwHA	Зручний застосунок для швидкої оцінки знань здобувачів прямо на занятті	Створити творчі завдання з теми, курсу тощо
	Google Class	Створювати й упорядковувати завдання, надавати результати перевірок і легко спілкуватися зі здобувачами освіти	Створити й збирати завдання в режимі онлайн, переглядати, хто вже виконав завдання, а хто – ні, а також надавати результати перевірок у реальному часі
	Flipgrid https://u.to/t3QwHA	За допомогою цього додатку оцінювання результатів можна здійснити за допомогою відео	Здобувачі освіти створюють короткі резюме формату: 3-2-1, де: 3 речі, які я пам'ятаю, 2 питання, які я маю, і одна річ, яка мені здалася цікавою тощо
Закріплення і перетворення	Google Форми	За допомогою сервісу можна створити тести або провести опитування	Створити тестові завдання з теми

Продовження таблиці 1

Закріплення і перетворення	Online Test Pad https://u.to/FRjBFA	Сайт, де після реєстрації можна безплатно працювати з конструкторами для створення тестів, кросвордів, опитувань і з діалоговими тренажерами	Створити діалоговий тренажер
	Quizizz https://u.to/yXQwHA	Сайт (англомовний) для створення вікторин	Вікторину створити на своєму комп'ютері, а здобувачі освіти мають можливість брати в ній участь дистанційно за допомогою смартфонів

Зокрема, для реалізації однієї з умов, окреслених у гіпотезі пропонуємо матрицю відбору, створення та модифікації креолізованих навчальних текстів для дев'яти подій навчання (табл. 1). У розуміння матриці виходимо зі створеної дидактичної матриці уроку як полігональної моделі його проектування та аналізу на засадах системного підходу (автор В. І. Бондар [1]). У пропонованій матриці вертикальні стовпці відбивають дев'ять подій навчання, що поетапно забезпечуються креолізованими текстами, варіативність розроблення яких пропонувано в горизонтальному стовпці у вигляді цифрових інструментів, їх короткої характеристики та прикладів відбору, створення та модифікації креолізованих текстів. У матриці взаємозамінюються цифрові інструменти для створення креолізованого тексту для конкретної події навчання.

На основі Європейської рамки цифрової компетентності для освітян [18], проаналізованих критеріїв якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання [7] та критеріїв добору цифрових відкритих систем [8] пропонуємо такі критерії добору цифрових інструментів, що подано в матриці, зокрема: функціональні особливості (особливості управління контентом, інструментарій підтримки та супроводу, зручність у використанні, багатомовність, зрозумілий інтерфейс, одночасне подання інформації в різних формах (текстової, графічної, аудіо та відео, мультимедійної)); проектувальний (безплатність, надійність, доступність, зручність у використанні, адаптивність, хмарна інфраструктура); комунікаційний (забезпечення доступу з розмежуванням прав доступу, створення груп, комунікація між зареєстрованими користувачами, можливість спільної роботи).

Висновки. Відкрита освіта дорослих як філософія XXI ст. реалізується через методологію дистанційного навчання, засадами якого є різні теорії. Продуктивна комунікація між Мережею та Я [10] суб'єкта учіння в онлайн освітньому просторі уможливилось на основі здобутків когнітивної теорії навчання. Інформаційна грамотність андрагога підвищується шляхом інтеграції технології у контексті змісту та освітньої практики (TPACK; e-TPACK; TPACK-SAMR Models). Матриця відбору, створення та модифікації креолізованих навчальних текстів для дев'яти подій навчання може слугувати як систематизацією цифрових інструментів для продуктивної технічної архітектури дидактичного змісту, так і моніторингом інформаційної грамотності андрагога. До перспектив подальших досліджень варто віднести розроблення діагностичного інструментарію для проектування дидактичного портфоліо курсів та обґрунтування потенціалу мультимодальних текстів в конструктивістських, проектних підходах, проблемному навчанні для моделювання віртуального освітнього простору слухача курсів підвищення кваліфікації.

Використана література:

- Бондар В. І., Коханко О. Г. Проектування уроку як оптимальної системи (Матрично-модульний підхід) : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Початкова освіта». Київ. : ТОВ «Поліграфічний центр «Фоліант», 2008. 54 с.
- Гриценчук О. О. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності вчителя у галузі середньої освіти Нідерландів: підходи, моделі, досвід. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 49. № 5. С. 71–81.
- Проект «Файні меми з української літератури». URL : <https://u.to/aoPkGg>.
- Скрипник М. І. Навчальний текст: новий формат у цифровому освітньому просторі. URL : <https://u.to/6bYkHA>.
- Смольсон Л. М. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / за ред. М. Л. Смольсон. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2012. 240 с.
- Смольсон М. Л. Доросла людина у віртуальному освітньому просторі. URL : <https://u.to/ro8lHA>.
- Спірін О. М. Критерії і показники якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. № 1(33). DOI : <https://doi.org/10.33407/itlt.v33i1.788>.
- Яцишин А. В. Теоретико-методичні основи використання цифрових відкритих систем у підготовці аспірантів і докторантів з наук про освіту : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.10. Київ, 2021. 636 с. URL : <https://u.to/KqsuHA..>
- Angeli C.; Valanides N. Technology mapping: An approach for developing technological pedagogical content knowledge. *J. Educ. Comput. Res.* 2013. Vol. 48. P. 199–221.
- Castells M. The Rise of the Network Society. *Information Age*. 2nd Edition with a New Preface edition. Wiley-Blackwell. 2009. Vol. 1. 656 p.
- Gagne R. M. Learning Theory, Educational Media, and Individualized Instruction. *ERIC*. 1970. URL : <https://eric.ed.gov/?id=ED039752>.
- Hung-Ying L., Chi-Yang C., Ge W. Research on Technological Pedagogical and Content Knowledge: A Bibliometric Analysis From 2011 to 2020. *Front. Educ.* 2022. 24 February. DOI : <https://doi.org/10.3389/educ.2022.765233>.

13. Khan S. A model for integrating ICT into teacher training programs in Bangladesh based on TPCK. *Int. J. Educ. Dev. Using ICT*. 2014. Vol. 10. P. 21–31.
14. Koehler M. J., Mishra P., Yahya K. Tracing the development of teacher knowledge in a design seminar: Integrating content, pedagogy and technology. *Comput. Educ.* 2007. Vol. 49. P. 740–762.
15. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press. 1980. XIII. 239 p.
16. Lakoff and Johnson *The Meaning of the Body*. 1999. Chapter 12. URL : <https://u.to/03wxHA>.
17. Mayer R. 3 – Cognitive Theory of Multimedia Learning. *The Cambridge Handbook of Multimedia Learning*. 2014. P. 43–71. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139547369.005>.
18. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. *Publications Office of the European Union*. Luxembourg. 2017. URL : <https://u.to/yn4xHA>. (дата звернення: 15.06.2022).
19. Shulman L. S. Those who understand: Knowledge growth in teaching. *Educational Researcher*. 1986. Vol. 15(2). P. 4–14.
20. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Principal Editor: Edward N. Zalta. World Wide Web Publisher: The Metaphysics Research Lab Philosophy Department Stanford University. Stanford. CA 94305-4115. URL: <https://plato.stanford.edu>.

References:

1. Bondar V. I., Kokhanko O. H. Proektuvannya uroku yak optymalnoi systemy (Matrychno-modulnyi pidkhd) : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti "Pochatkova osvita" [Designing a lesson as an optimal system (Matrix-modular approach): a textbook for students majoring in "Primary Education"]. Kyiv. : TOV «Polihrafichnyi tsentr «Foliant», 2008. 54 s. [in Ukrainian].
2. Hrytsenchuk O. O. Rozvytok informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti vchytelia u haluzi serednoi osvity Niderlandiv: pidkhody, modeli, dosvid [Development of information and communication competence of teachers in the field of secondary education in the Netherlands: approaches, models, experience]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. 2015. T. 49. № 5. S. 71–81. [in Ukrainian].
3. Proiekt «Faini memy z ukrainskoi literatury» [Project "Fine memes on Ukrainian literature"]. URL : <https://u.to/aoPkGg..> [in Ukrainian].
4. Skrypnyk M. I. Navchalnyi tekst: novyi format u tsyfrovomu osvitnomu prostori [Educational text: a new format in the digital educational space]. URL : <https://u.to/6bYkHA>. [in Ukrainian].
5. Smulson L. M. Dystantsiine navchannia: psykholohichni zasady : monohrafiia [Distance learning: psychological principles: monograph] / za red. M. L. Smulson. Kirovohrad : Imeks-LTD. 2012. 240 s. [in Ukrainian].
6. Smulson M. L. Dorosla liudyna u virtualnomu osvitnomu prostori [An adult in a virtual educational space]. URL : <https://u.to/ro8IHA..> [in Ukrainian].
7. Spirin O. M. Kryterii i pokaznyky yakosti informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii navchannia [Criteria and indicators of quality of information and communication technologies of training]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. 2013. № 1(33). DOI : <https://doi.org/10.33407/itlt.v33i1.788>. [in Ukrainian].
8. Yatsyshyn A. V. Teoretyko-metodychni osnovy vykorystannia tsyfrovyykh vidkrytykh system u pidhotovtsi aspirantiv i doktorantiv z nauk pro osvitu [Theoretical and methodological bases of using digital open systems in the preparation of graduate and doctoral students in education]. *Dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.10*. Kyiv, 2021. 636 s. URL : <https://u.to/KqsuHA>. [in Ukrainian].
9. Angeli C.; Valanides N. Technology mapping: An approach for developing technological pedagogical content knowledge. *J. Educ. Comput. Res.* 2013. Vol. 48. P. 199–221.
10. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Information Age. 2nd Edition with a New Preface edition. Wiley-Blackwell. 2009. Vol. 1. 656 p.
11. Gagne R. M. *Learning Theory, Educational Media, and Individualized Instruction*. ERIC. 1970. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED039752>.
12. Hung-Ying L., Chi-Yang C., Ge W. Research on Technological Pedagogical and Content Knowledge: A Bibliometric Analysis From 2011 to 2020. *Front. Educ.* 2022. 24 February. DOI : <https://doi.org/10.3389/educ.2022.765233>.
13. Khan S. A model for integrating ICT into teacher training programs in Bangladesh based on TPCK. *Int. J. Educ. Dev. Using ICT*. 2014. Vol. 10. P. 21–31.
14. Koehler M. J., Mishra P., Yahya K. Tracing the development of teacher knowledge in a design seminar: Integrating content, pedagogy and technology. *Comput. Educ.* 2007. Vol. 49. P. 740–762.
15. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press. 1980. XIII. 239 p.
16. Lakoff and Johnson *The Meaning of the Body*. 1999. Chapter 12. URL : <https://u.to/03wxHA..>
17. Mayer R. 3 – Cognitive Theory of Multimedia Learning. *The Cambridge Handbook of Multimedia Learning*. 2014. P. 43–71. DOI : <https://doi.org/10.1017/CBO9781139547369.005>.
18. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. *Publications Office of the European Union*. Luxembourg. 2017. URL : <https://u.to/yn4xHA>.
19. Shulman L. S. Those who understand: Knowledge growth in teaching. *Educational Researcher*. 1986. Vol. 15(2). P. 4–14.
20. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Principal Editor: Edward N. Zalta. World Wide Web Publisher: The Metaphysics Research Lab Philosophy Department Stanford University. Stanford. CA 94305-4115. URL : <https://plato.stanford.edu/>.

Skrypnyk M. I., Kravchynska T. S., Volynets N. P. Virtual educational space that harmonizes the cognitions of learning subjects with technical architecture

The problem of coherence of didactic content, its technical architecture and cognition of an adult student is the subject of research on the transformational use of information technology. In modern contexts, the issue of not technological support, analysis of the potential of tools in the virtual educational space (the result of self-goal; own space based on purpose, self-development project, level of motivation and level of computer literacy), but cognitive understanding of complex interactions between content, pedagogy, adult learners and technologies, which can lead to the successful integration of several technologies in learning. The pedagogical aspect of defining and content of the concepts «virtual educational space», «interaction of technology in the context of content and educational practice (TPACK; e-TPACK; TPACK-SAMR Models)», «concept of embodied cognition», «cognitive metaphor», «multimodal educational texts» is considered. The author's approach to the conceptualization

of the problem is justified by the idea, plan and hypothesis of the study. It was found that the didactic content of online classes and cognition of students of advanced training courses is consistent through the creation of multimodal educational texts based on frames, metaphors, narratives. The higher the information literacy of the andragogue in the development of multimodal learning texts for the nine learning events (according to Gagné), the greater the intention and ability to integrate the didactic content, technology and cognition of students in the open educational space. The pedagogical research under consideration is carried out within the Scientific research work of the Department of Philosophy and Adult Education of the University of Educational Management of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine «Transformation of professional development of pedagogical and scientific-pedagogical workers in the conditions of open university of postgraduate education» (state registration number 0120 U104637 (2020-2025)).

Key words: virtual educational space, cognitions, technical architecture, TPACK-SAMR Models.

УДК 78(07):378.011.3

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.20>

Стець Г. В.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ

У статті розкрито проблему розвитку методики викладання музичного мистецтва у контексті сучасних освітніх тенденцій. Зазначено, що ключовим питанням модернізації вітчизняної системи музичної освіти є розвиток фундаментальної науки, національно-культурних цінностей, орієнтація на гуманістичні ідеали, необхідні для існування демократичного суспільства.

У межах публікації висвітлено основні тенденції розвитку методики викладання музичного мистецтва на сучасному етапі. Зазначено, що зміни у сфері української музичної освіти ґрунтуються на динамізмі суспільного прогресу та нерозривно пов'язані з процесами, що відбуваються на світових та вітчизняних рівнях. З'ясовано, що пріоритетною тенденцією сучасної музичної освіти є поступове перенесення акценту з навчальної діяльності педагога на продуктивну навчально-пізнавальну, музичну діяльність, в якій особистість учня знаходиться в центрі уваги.

Акцентовано увагу на тому, що сучасні тенденції освіти ґрунтуються на ідеях формування самодостатньої, вільної людини, дитиноцентризму, створення умов для творчого розвитку кожної особистості, озброєння фахівців новітніми технологіями, серед яких чільне місце посідають інформаційно-комп'ютерні технології, лінгвістики освітньої діяльності, вивчення обов'язкових для спілкування мов, формування сучасної системи цінностей, патріотизму та почуття національної єдності.

Зазначено, що створення творчо-інтелектуальної атмосфери на уроках музичного мистецтва сприятиме розв'язанню проблеми особистісно-орієнтованої освіти, яка полягає у ставленні до особистості дитини як до найвищої цінності.

Наголошено на важливості впровадження різноманітних інноваційних технологій в галузі методики викладання музичного мистецтва; відродженні та популяризації багатой творчої спадщини українського народу, що сприятиме соціалізації особистості, формуванню її музичної культури.

Ключові слова: методика викладання музичного мистецтва, музична освіта, тенденції, гуманізація, культурологічна парадигма, творчий розвиток, соціалізація особистості, міждисциплінарна інтеграція.

У сучасних умовах розбудови національної системи освіти особливо важливого значення набувають документи, що визначають стратегічні напрями розвитку освіти «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки» [9], а також «Концепція розвитку освіти до 2025 року» [7]. Стратегія розвитку змісту освіти полягає в тому, що вона виступає одночасно інструментом та засобом реалізації загальнонаціональних інтересів і пріоритетів держави.

У контексті основних концепцій розвитку освіти та сучасних освітніх тенденцій, які орієнтуються на нову освітню парадигму ХХІ століття, особливо актуальним є вивчення особливостей методики викладання музичного мистецтва. Зміни у сфері української музичної освіти ґрунтуються на динамізмі суспільного прогресу та нерозривно пов'язані з процесами, що відбуваються у світовій та вітчизняній площинах. Як зазначає І. Козубовська «нова парадигма освіти передбачає особливі вимоги до особистості вчителя, його професійної компетентності, вносить суттєві зміни в мету і зміст професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, акцентує увагу на нових підходах до організації освітнього процесу в педагогічних закладах» [4].

Аналіз наукових джерел провідних українських вчених свідчить про значну кількість досліджень з даної проблематики. Так, сучасні тенденції в освіті відстежуються у працях В. Андрущенка, Д. Дзвінчука, О. Дубасенюк, І. Козубовської, В. Кременя, Н. Мойсеюк, В. Огнев'юка, О. Салтовського В. Ягупова та інших. Серед українських дослідників гуманізації освіти варто зазначити таких науковців, як Г. Балл, А. Гончаренко, П. Кононенко, В. Рибалко, М. Романенко, О. Романовський, В. Семиченко, О. Сухомлинська та інші.

У сфері мистецької освіти, праці, які безпосередньо торкаються гуманістичних орієнтацій, належать провідним вітчизняним вченим-науковцям, таким як С. Горбенко [1], І. Зязюн, О. Отич [6], Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та іншим. У контексті сучасного цивілізаційного розвитку музично-педагогічну освіту досліджує у своїх працях А. Растрігіна [8]. Культурологічний підхід покладено в основу концепції загальної мистецької освіти Л. Масол. Інтегративність у мистецькій освіті досліджується у працях А. Козир [3].

Проте, незважаючи на чисельні напрацювання з даного питання, проблема не втратила своєї актуальності, що обумовило вибір теми нашої статті. Наявні дослідження виявляють значимість проблеми розвитку методики викладання музичного мистецтва у контексті сучасних освітніх тенденцій, що актуалізує подальший аналіз концептуальних засад, теоретичних та практичних її аспектів.

Мета статті – актуалізувати проблему методики викладання музичного мистецтва та здійснити системний аналіз особливостей її розвитку у контексті сучасних освітніх тенденцій.

Сучасні тенденції освіти ґрунтуються на ідеях формування самодостатньої, вільної людини; дитиноцентризму, створення умов для творчого розвитку кожної особистості; озброєння фахівців новітніми технологіями, серед яких чільне місце посідають інформаційно-комп'ютерні програми; лінгвізації освітньої діяльності, вивчення обов'язкових для спілкування мов; формування сучасної системи цінностей, патріотизму та почуття національної єдності. Освіта виступає в ролі основного джерела трансформації змісту світогляду в умовах глобалізованого світу. На думку О. Дубасенюк «модернізація системи освіти в Україні за умов сучасних глобалізаційних процесів спрямовується на розвиток фундаментальної науки, українських та світових культурних цінностей, орієнтації на ідеали демократії і гуманізму, які необхідні для існування та розвитку громадянського суспільства» [2].

З цих позицій варто звернути увагу на основні тенденції розвитку методики викладання музичного мистецтва на сучасному етапі, визначені О. Олексюк. Наявні тенденції пов'язані із реалізацією нової педагогічної парадигми, яка ґрунтується на зміні ставлення до людини та спрямована на її соціальне становлення і розвиток [5, с. 13–14]:

- *фундаменталізація*, як пріоритет галузей і методів пізнання, що забезпечує багатопрофільність, вихід у суміжні сфери, сприйнятливості до інновацій, здатність до продуктивної переробки інформації та творчого пошуку в галузі музичного мистецтва;
- *гуманізація*, що полягає в утвердженні людини як найвищої цінності, стверджує створення нового зразка музичної освіти, орієнтованої на багатогранність особистості учня;
- *гуманітаризація (культуротворча)*, яка покликана формувати духовність особистості, забезпечувати її самовизначення в музичній культурі;
- *національну спрямованість*, що полягає в органічному поєднанні музичної освіти з історією та традиціями українського народу, у збереженні та збагаченні національних музичних цінностей;
- *перехід від інформативних форм до активних методів навчання музичного мистецтва*, який передбачає використання наукового пошуку, проблемного підходу, мультимедійних технологій, інноваційних моделей, які активізують інтелектуальну діяльність;
- *створення умов для творчої самореалізації учнів*, які гарантують самоактуалізацію творчого підходу і дають можливість особистості пережити радість творчого досягнення;
- *безперервність музичної освіти*, що забезпечує постійне поглиблення підготовки, досягнення цілісності і послідовності в музичному навчанні та вихованні;
- *органічне поєднання музичного навчання, виховання і розвитку*, внаслідок чого формується цілісна, гармонійно розвинена особистість;
- *інтеграція*, яка сприяє цілісному системному засвоєнню теоретичних знань, практичних умінь і навичок, пов'язаних з музичною діяльністю, забезпечує вчителя музичного мистецтва механізмами та способами здійснення самореалізації в професійній діяльності.

Фундаменталізація музичної освіти забезпечує системність і глибину знань з одночасною економією часу навчання. Результати фундаменталізації досягаються тоді, коли центром стає особистість. Досліджуючи музично-педагогічну освіту в контексті сучасного цивілізаційного розвитку, А. Растрігіна «не тільки професійного музиканта, а й особистість, що володіє засобами пізнання себе та навколишнього світу й здатна до повноцінної професійної та особистісної самореалізації» [8, с. 9].

У сучасній вітчизняній методиці викладання музичного мистецтва тенденція *гуманізації* визначається, насамперед, в оновленні змісту музичної освіти та виховання; у вибудуванні суб'єкт-суб'єктних відносин учасників навчально-виховного процесу; у ставленні до особистості дитини як до найвищої цінності. «Потреба в розробці гуманістичної моделі з усіх напрямків навчання і виховання, орієнтованої на вирішення проблем людини, підтримки її здібностей, намірів необхідних для життя, самореалізації та активної діяльності виникла на зламі віків, коли відбулася зміна парадигми педагогічної науки, – наголошує С. Горбенко... На передній план ставиться особистість, як центральна постать художньо-педагогічного процесу, а не будь-що інше (традиції музичної культури, музичний твір, сім'я, здібності, середовище і та ін.). За цих обставин змінюється стиль діяльності вчителя в бік створення педагогічних умов, які стимулювали б виявлення суб'єктності учня. Педагог повинен володіти діалоговим стилем спілкування з учнями, виховуючи в них рівноправні суб'єктні стосунки» [1, с. 15].

В умовах гуманізації освіти тенденція *гуманітаризації (культуростворча)* пов'язана з реалізацією культурологічної парадигми, яка, як стверджує О. Отич, є «джерелом концептуальних ідей щодо збагачення педагогічного процесу культурно-історичним та етнокультурним змістом з метою виховання особистості як носія і творця національної культури, який водночас є толерантним до носіїв інших культур і здатний до співжиття з ними в умовах мультикультурного суспільства... Таким чином, культурологічна педагогічна парадигма є вихідною теорією, сукупністю теоретичних положень, ідей та переконань щодо розуміння освіти як явища культури, а її мети як введення особистості до світу культури й забезпечення діалогу двох систем: «людини в культурі» й «культури в людині» [6, с. 2].

Тенденція *національної спрямованості* в розвитку методики викладання музичного мистецтва відстежується як у сфері становлення духовності особистості, її ціннісних орієнтацій, так і у конкретиці викладання музичного мистецтва, а саме виділення національних зразків музичної класики провідною ланкою навчального репертуару, вивчення *творчості вітчизняних митців*. У контексті національної спрямованості на сучасному етапі здійснюється впровадження різноманітних інноваційних технологій в галузі методики викладання музичного мистецтва; відбувається відродження та популяризація багатой творчої спадщини українського народу. Реалізація зазначеної тенденції в процесі проектування навчально-виховного процесу сприятиме соціалізації особистості, формуванню її музичної культури.

Впровадження та застосування інтерактивних технологій на уроках музичного мистецтва відбувається внаслідок *переходу від інформативних форм до активних методів навчання музичного мистецтва*, що уможливорює на високому якісному рівні проводити «нестандартні» уроки. Завдяки використанню комп'ютерних технологій у навчально-виховному процесі вчителю музичного мистецтва значно легше здійснювати контроль за творчим розвитком школярів, формувати у них спеціалізовані вміння та навички, реалізовувати сучасні засоби навчання.

В сучасній методиці викладання музичного мистецтва яскраво втілилась тенденція *створення умов для творчої самореалізації учнів* на основі врахування інтересів, потреб, запитів та здібностей учнів. Розповсюджене визначення «творчості», що зустрічається у філософських дослідженнях та багатьох довідникових виданнях характеризує творчу діяльність як таку, що «спрямована на створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей (нові твори мистецтва, наукові відкриття, інші інновації тощо). Необхідними компонентами творчості є фантазія, уява, психічний зміст якої міститься у створенні образу кінцевого продукту (результату творчості)» [10]. Розвиток даних якостей у єдності і складає квінтесенцію названої тенденції.

В процесі розвитку методики викладання музичного мистецтва тенденція *інтеграції* набуває особливої актуальності, передбачаючи цілісне залучення учнів до мистецтва. У цьому контексті очевидною стає важливість міждисциплінарної інтеграції, внаслідок якої відбувається подолання суперечностей між окремими знаннями з певних дисциплін та необхідністю їхнього синтезу. Як наголошує А. Козир, «інтеграція знань, за своєю сутністю є щось більше, ніж просто їх накопичення, це – збереження знань одного предмету з метою активного їх використання в іншому, що й дозволяє застосувати ці знання, вміння та навички у різноманітних ситуаціях». Як сучасна тенденція, «інтегративність у мистецькій освіті реалізується через взаємодію різнопрофільних дисциплін і забезпечує формування фахової майстерності за принципом взаємозв'язку та взаємодоповнення, завдяки чому сприяє усуненню міждисциплінарної відокремленості у процесі підготовки майбутнього вчителя музики до продуктивної діяльності» [3, с. 32–33].

Висновки. Таким чином, модернізація вітчизняної системи музичної освіти в умовах сучасних глобалізаційних процесів спрямовується на розвиток фундаментальної науки, національно-культурних цінностей, орієнтації на гуманістичні ідеали, необхідні для існування та розвитку демократичного суспільства.

Аналізуючи особливості розвитку методики викладання музичного мистецтва, варто зауважити, що пріоритетною тенденцією сучасної музичної освіти є поступове перенесення акценту з навчальної діяльності педагога на продуктивну навчально-пізнавальну, музичну діяльність, в якій особистість учня знаходиться в центрі уваги. Створення творчо-інтелектуальної атмосфери на уроках музичного мистецтва сприятиме розв'язанню проблеми особистісно-орієнтованої освіти.

Перспективи подальших наукових розвідок означеної проблеми вбачаємо у вивченні нових концептуальних підходів до проблеми методики викладання музичного мистецтва, що сприятиме подальшому розвитку теорії та методики музично-педагогічної освіти.

Використана література:

1. Горбенко С. Мистецька освіта учнів у проекції особистісно-орієнтованого підходу. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 195. С. 14–18.
2. Дубасенюк О. Модернізація системи освіти в Україні в умовах сучасних глобалізаційних процесів. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/12700/1/2.pdf>.
3. Козир А. В. Система принципів фахової підготовки викладачів мистецьких дисциплін. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 10 (269). Ч. I. С. 30–35.
4. Козубовська І., Іваць О., Шароді Ю. Нова освітня парадигма «навчання впродовж життя» в педагогічній освіті: зарубіжний досвід. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2021. No 63. С. 28–32.
5. Олексюк О. Теорія музичної освіти. Робоча програма навчальної дисципліни. Київ: КУ ім. Б. Грінченка, 2021. 22 с.

6. Отич О. Культурологічна педагогічна парадигма як методологічна основа сучасної освіти. URL: <https://docplayer.net/107358176-Udk-377-378-olena-otich-m-kiyiv-kulturologichna-pedagogichna-paradigma-yak-metodologichna-osnova-suchasnoyi-osviti.html>.
7. Про затвердження концепції розвитку освіти до 2025 року : Наказ Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 20.06.2022).
8. Растрюгіна А. М. Фундаменталізація вищої музично-педагогічної освіти в контексті сучасного цивілізаційного розвитку: до постановки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. 318 с.
9. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.
10. Творчість. *Вікіпедія* : вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Творчість>.

References:

1. Horbenko S. Mystetska osvita uchniv u proektsii osobystisno-orientovanoho pidkhodu. [Art education of students in the projection of personality-oriented approach]. *Proceedings. Series: Pedagogical sciences*. 2021. Vol. 195. pp. 14–18. [in Ukrainian].
2. Dubaseniuk O. Modernizatsiia systemy osvity v Ukraini v umovakh suchasnykh hlobalizatsiinykh protsesiv. [Modernization of the education system in Ukraine in the conditions of modern globalization processes]. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/12700/1/2.pdf> [in Ukrainian].
3. Kozyr A. V. Systema pryntsyviv fakhovoi pidhotovky vykladachiv mystetskykh dystsyplin. [The system of principles of professional training of teachers of art disciplines]. *Bulletin of Taras Shevchenko Lviv National University*. 2013. No. 10 (269). P. 1. pp. 30–35. [in Ukrainian].
4. Kozubovska I., Ivats O., Sharodi Yu. Nova osvitnia paradyhma “navchannia vprodovzh zhyttia” v pedahohichnii osviti: zaru-bizhnyi dosvid. [A new educational paradigm of “lifelong learning” in pedagogical education: foreign experience]. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2021. No 63. pp. 28–32. [in Ukrainian].
5. Oleksiuk O. Teoriia muzychnoi osvity. Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny. [Theory of music education. Working program of the discipline]. Kyiv: KU im. B. Hrinchenka, 2021. 22 p. [in Ukrainian].
6. Otych O. Kulturolohichna pedahohichna paradyhma yak metodolohichna osnova suchasnoi osvity. [Culturological pedagogical paradigm as a methodological basis of modern education]. Retrieved from: <https://docplayer.net/107358176-Udk-377-378-olena-otich-m-kiyiv-kulturologichna-pedagogichna-paradigma-yak-metodologichna-osnova-suchasnoyi-osviti.html> [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia kontseptsii rozvytku osvity do 2025 roku. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. [On approval of the concept of education development until 2025: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> [in Ukrainian].
8. Rastryhina A. M. Fundamentalizatsiia vyshchoi muzychno-pedahohichnoi osvity v konteksti suchasnoho tsyvilizatsiinoho rozvytku: do postanovky. [Fundamentalization of higher music-pedagogical education in the context of modern civilization development: before staging]. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2006. 318 p. [in Ukrainian].
9. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021–2031. Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> [in Ukrainian].
10. Tvorchist. [Art.]. *Wikipedia* : free encyclopedia. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Tvorchist> [in Ukrainian].

Stets H. V. Peculiarities of the development of the method of teaching music art in the context of modern educational trends

The article reveals the problems related to development of teaching music methods in the context of modern educational trends. It is noted that the key issue of music education system modernization in Ukraine is the development of basic science, national and cultural values, focus on humanistic ideals necessary for the existence of a democratic society.

The publication highlights the main trends in the development of methods of teaching music at the present stage. It is noted that the changes in the field of Ukrainian music education are based on the dynamism of social progress and are inextricably linked with the processes taking place in the world and domestic levels. It was found that the priority trend of modern music education is the gradual shift of emphasis from the educational activities of the teacher to productive educational and cognitive, musical activities in which the student's personality is in the center of attention.

Emphasis is placed on the fact that modern trends in education are based on the ideas of forming a self-sufficient, free person, child-centeredness, creating conditions for the creative development of each individual, equipping specialists with the latest technologies, among which the leading place is occupied by information and computer technologies, linguization of educational activities, study of languages required for communication, formation of a modern system of values, patriotism and a sense of national unity.

It is noted that forming of a creative and intellectual atmosphere in music lessons will help solve the problem of personality-oriented education, which is to treat the child's personality as the highest value.

The importance of the various innovative technologies introduction in the field of teaching music methods is emphasized. revival and popularization of the rich creative heritage of the Ukrainian people, which will contribute to the socialization of the individual, the formation of his musical culture.

Key words: methods of teaching music, music education, trends, humanization, cultural paradigm, creative development, socialization of the individual, interdisciplinary integration.

УДК 811:378

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.21>

Chornous V. P.

THE PROBLEM OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN A PROFESSIONAL ORIENTATION

The article analyzes scientific views on the problem of intercultural communication; the origin of the term “intercultural communication”, the relationship between language and culture as well as the importance of a foreign language as a tool of intercultural communication in the process of personality formation are considered. The specific and main stages of development are identified, the current state of this issue in the process of teaching foreign languages for professional purposes is determined.

The main components of intercultural learning are identified: linguistic (vocabulary, grammar, speech patterns); historical (differences in the assessment of the past of both countries); practical (rules needed to navigate the country); aesthetic (differences in lifestyle, clothing); ethical (differences in norms of behavior); stereotypical (created stereotypes in relation to their own culture and the culture of another country); reflexive (personal changes as a result of intercultural learning).

The necessity of using a foreign language as an important means of intercultural communication is considered. The advantages of using English for professional purposes in the process of forming intercultural competence of future specialists are presented. The advantages of using English for professional purposes in the process of forming intercultural competence of future specialists are presented. It is determined that knowledge of one or more foreign languages becomes as integral part of the training of a modern specialist who needs to demonstrate a high level of intercultural competence in the process of professional activity.

The analysis of educational process and numerous researches has shown that the provision of innovative transformations in the modern education is possible due to the introduction of components of intercultural communication in the process of learning a foreign language for professional purposes.

It is proved that the use of regional and cultural information in the educational process increases the cognitive activity of students, expands their communication skills, helps to create positive motivation in the classroom, provides incentives for independent work on language, helps to solve practical and educational problems in foreign languages.

Key words: intercultural communication, foreign language for professional purpose, intercultural competence, interaction of cultures, communicative approach, concept of learning, intercultural environment, methods of teaching a foreign language.

(статтю подано мовою оригіналу)

Ensuring the competitiveness of training of specialists according to the level of international standards capable of social contact with representatives of other linguistic cultures in the most typical situations of speech interaction is one of the most important strategic tasks at the present stage of modernization of higher education in Ukraine. That is why the modern paradigm of Ukrainian education considers a foreign language as an important means of intercultural communication. The concept of learning a foreign language is focused on the formation of a creative and active personality. Communicative approach to learning is central to this task. Intercultural communication as a special type of interaction involves communication between speakers of different languages and different cultures. The comparison of languages and cultures reveals not only the general and universe but specific, national and origin due to differences in the history of peoples. Intercultural communication deals understanding and comprehension which means understanding someone else's and at the same time being understandable when communicating in another language.

Language and culture are interrelated elements of social life and if knowledge of “objective culture” that is economic system, social customs, political structures and processes, literature and art can be obtained through other sources, then knowledge of “subculture” (psychological features of culture, mentality) are laid in the language. That is why when teaching language disciplines the main emphasis should be on learning communicative competence and when teaching a foreign language also intercultural competence. Because intercultural communication is a speech that takes place in conditions of such strongly cultural differences in the communicative competence of its participants, that these contrasts significantly affect the success or failure of a linguistic event.

The problem of intercultural communication in Ukraine is especially relevant as Ukraine is multinational state located on the border of European and Asian civilizations, and these regions have unique social, economic and ethnic features.

For almost more than half a century, the problems of intercultural communication have been covered many scientific studies. The concept of “intercultural communication”, the “culture of interethnic communication”, “interethnic cultural communication” in scientific literature began to use since the early 80's of XX century. So, analysis of common problems communication and human perception of man are found in the works of M. Bakhtin, A. Gurevich, I. Popova, V. Khmelko, V. Yadov and many other researchers who identified various factors influencing the communication process and its results. In recent years, in the process of learning foreign languages, approaches to the combined study of language and culture have become the most topical, which help to prepare students to participate in the process of intercultural communication. This fact is confirmed by studies of domestic and foreign scientists F. Batevich, E. Vereshchagin, L. Vorotnyak, P. Donets, G. Elizarova, V. Kostomarov, Y. Kuzmenkova, V. Manakin, A. Sadokhin, V. Typchenko, which emphasizes the importance of the intercultural components and determines the use of language and cultural knowledge and its impact on foreign language communicative competence of students.

The concept of intercultural communication as an academic discipline originated in 1954, when the book "Culture as Communication" by E. Hall and D. Trager was published. In this work the authors first proposed for the widespread use the term "intercultural communication", which reflected, in their opinion, a special area of human relations [8]. Later, the main features and ideas of intercultural communication were developed in more detail in the work "The silent language" by E. Hall, where the author showed close connection between culture and communication.

E. Hall is considered the founder of intercultural communication as a separate discipline. Developing his ideas about the relationship between culture and communication, the scientist concludes about the necessity to teach culture (if it is studied it means that it can be taught) and focuses the scientists' attention on the need for the research not so whole cultures as their individual behavioral subsystems [9].

The sociological approach in the study of the outlined issue allows to understand society as a system of communicative connections through the prism of needs and interests human beings taking into account specific national, ethnic characteristics and value orientations.

The concept of "intercultural competence" was widely developed in foreign science in the early 1970s, when intercultural communication was becoming an independent scientific field. In the course of this process in the period of the 1970s and 1980s, the issues of attitude to the second culture and its values, overcoming ethnic and cultural centrism became relevant. In the context of studying these problems intercultural competence began to be considered as a set of analytical and strategic capabilities that expands the interpretive spectrum of the individual in the process of language interaction with representatives of other cultures.

At the same time the problems of intercultural communication are beginning to attract the attention of scientists. Interest in the study of it term in their theoretical understanding arises primarily under the influence of globalization. The modern geological economic and cultural situation forces a person to be able to exist in a common life world, which means to be able to create a mutually beneficial dialogue with all individuals in this common living space, to develop humanitarian intercultural relations between different faiths, cultures and countries.

The purpose of the article is to analyze the specific and main stages of development of intercultural communication, to determine the current state of this issue in the process of teaching foreign language for professional purposes.

Analysis of the problem of formation of intercultural competence revealed that there is some dissimilarity in the definition of this term. Intercultural communication is often defined as a process of alternate connection and interaction between people of different cultures. It is a specific subject interaction, during which information, experience, skills and abilities of carriers of different types of culture are exchanged. According to N. Yaks, intercultural competence is awareness. Knowledge and skills necessary for effective interaction with other people [7, p. 97]. A. Sadokhin considers intercultural communication as a set of knowledge and skills with which a person in the process of speaking can adequately assess the communicative situation, effectively use verbal and nonverbal means, check the results of it through feedback [4, p. 263]. Professor V. Manakin emphasizes that the task of intercultural communication is to form cultural competence, provide the necessary knowledge about different peoples and cultures in order to avoid ethnic conflicts and establish comfortable conditions for communication in different spheres and life situations [2, p. 9].

Language and culture are two important means of intercultural communication and are represented by a set of cognitive structures and formations for the organization of linguistic and cultural knowledge and experience in the minds of language personality. Using language and culture "as a system of landmarks necessary for activities in the material world" [3, p. 272], communicant determines his own place in the world. Thus linguistic and cultural systems of the world can act as conductors as language and cultural information and create the context of communicative personality with the surrounding reality as the basis of personal self-identification. The concepts language and culture should be considered in their close relationship and independence in the processes of perception of the world by the subject of communication, as well as the translation of national and cultural experience and expression of the worldview in the processes of intercultural communication [3].

Intercultural competence is one of the most important skills of a modern specialist. In order to facilitate being in a intercultural environment, it is necessary to develop intercultural competence. It is a set of such professional traits as theoretical knowledge of national cultures and models of education; psychological personality traits (flexibility, willingness to work with representatives of other cultures); knowledge of a foreign language will help the individual to more easily adapt to a foreign cultural environment and understand the national identity of the speaker [6, p. 117]. In this process, the role of learning not only language and speech skills, but also social and cultural information about the country whose language is studied, norms and way of life, systems of concepts, generally accepted norms, rules, laws, principles and values of society in which language operates. This understanding of the role of culture in the teaching of foreign languages determines the need of immersion in the national and linguistic mentality of the people, the spiritual and cultural world of the man.

Austrian philosopher and logician L. Wittgenstein problems of speech communication reveals through the nature of the influence of social and cultural factors on the process of communication and social conditionality of verbal and nonverbal communication tools and highlights the following aspects:

- sociological (social, ethnic and other factors are studied);

- linguistic (verbal and nonverbal means of communication are studied, language styles, ways to increase the effectiveness of intercultural communication);
- communicative (communicative skills and abilities are analyzed, conflict management, development of inter-group relations);
- cultural (the achievements of civilization are defined, traditions, works of art, lifestyle are analyzed);
- ethical (emphasis on moral norms, interpersonal communication, norms of behavior, speech etiquette);
- psychological (is considered as a reaction of people in conditions of communication with representatives of other states and ethnic groups);
- professionally applied (outlines the scope of knowledge with intercultural communication) [1, p. 98].

The process of learning a foreign language for professional purpose should be transformed into intercultural learning, "learning to understand others", which aims to overcome xenophobia and existing stereotypes, to cultivate tolerance towards other cultures. Ukrainian researcher V. Tupchenko notes that intercultural dimension in foreign language teaching pursues not only a pragmatic goal (to provide students with the necessary tools for speech interaction with native speakers), but also and even more developmental and educational goals. Learning a foreign language means entering an unfamiliar world, becoming open to the new, feeling cultural community with native speakers and giving communication a special fullness and multidimensionality. Intercultural learning includes various components:

- language: vocabulary, grammar, speech patterns, etc.;
- historical: the difference in the assessment of the past of both countries;
- practical: rules are needed to navigate the country;
- aesthetic: differences in lifestyle, clothing, etc.;
- ethical: differences in norms of behavior;
- stereotypical: created stereotypes in relation to their own culture and the culture of another country;
- reflective: personal changes as a result of intercultural learning [5].

Formation of intercultural competence in foreign language classes requires professional acquaintance of students with culture of the people, the language being studied, constant updating of linguistic and cultural information in continuous communicative practice, because knowledge of another natural worldview and other culture is associated with enriching the general picture of the world, meeting with other hierarchies of values, as well as with enrichment of own culture and self-awareness as a representative of their national community.

An important role in the process of learning a foreign language as a means of intercultural communication is played by strategies, they are a set of speech acts of the initiator of speaking, which determines the lines of his language behavior, models the achievements of goals and plans, predicts possible reactions of recipient to them. In order to intensify communicative activities in foreign language classes and give students the opportunity to learn more about themselves, it is necessary to introduce such types of work as interviews, dialog exercises, business games, social and psychological training exercises. Equally important is the involvement of students in the cultural values of the native speaker. It is important to work with authentic material that enables contact with business English and opens a source of modern materials that are relevant to the professional needs of students. Working with authentic texts allows to show real pragmatic, social, cultural situations and comment them, increase students' internal motivation to learn a foreign language, create psychological comfort, increase communicative and cognitive motivation, form linguistic and intercultural competence, ensure the possibility of applying to language and culture.

Mastering a foreign language not only promotes the acquisition of certain language knowledge, skills and abilities, but also the formation of skills in practical use of language, development of communication skills at the intercultural level, because communication as a social and psychological process is not possible without establishing certain contacts between the participants of speech.

Therefore, the educational process should model intercultural communication as a dialogue of cultures and civilizations in the modern world, which requires appropriate technological support. This approach to learning a foreign language provides not only the effective solution of practical, general, developmental and educational tasks but also has further opportunities for the formation and development of motivational learning processes [3, p. 22].

Thus, successful intercultural communication provides person's constant readiness to perceive, understand and accept other people's ethnic stereotypes of behavior, customs, interests, cultural values, etc. That is why, when organizing the process of teaching a foreign language, special attention should be paid to the formation of intercultural competence of students, because it is impossible to master another language without basic cultural knowledge.

Conclusions. The processes of globalization in the world, social and economic progress, Ukraine's integration into the European space significantly increase the need for specialists who can carry out intercultural communication in their professional activities. Knowledge of one or more foreign languages becomes an integral part of the training of a modern specialist.

An important tool in the formation of intercultural competence of students is a foreign language, taking into accounts the whole set of its cultural and educational opportunities. In this aspect a special role is given to intercultural communication of students, which is the equal interaction of different cultures through the prism of the awareness of the identity and originality of each representative. An important result of the formation of linguistic, social and cultural competence of students is the development of their desire for continuing multicultural education.

With its help students can expand their knowledge of social life of the country whose language is being studied, which promotes intercultural adaptation, tolerance, respect for other peoples. The effectiveness of intercultural communication depends on the initial attitude, so that motivation, as well as ability of students to maintain the desire to continue communication despite language barriers.

Thus, effective intercultural communication of students is possible if they acquire the necessary linguistic and cultural knowledge, which together with the systematization of ideas about existing intercultural differences, will help to avoid stereotypical conclusions and accordingly, choose the right line of communicative behavior.

Among the promising areas of research it is advisable to include issues of the study and creative use of foreign experience, implementation and further integration of components of intercultural communication in the process of learning foreign languages, as well as developing a set of communicative tasks aimed at forming intercultural competence.

Bibliography:

1. Грязнов А.Ф. Язык и деятельность: критический анализ. Москва: Либроком, 2009. 152 с.
2. Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
3. Пассов Е. Коммуникативный метод обучения иноязычной речи. Москва, 2001. 212с.
4. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация: учебное пособие. Москва: Альфа – М, 2006. 288с.
5. Тупченко В.В. Викладання іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації у вищій школі. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. Вип. 5(58). С. 199–204.
6. Шавкун І.Г. Міжкультурна комунікація як складова сучасної менеджмент-освіти. Культурологічний вісник Нижньої Наддніпрянщини. 2009. Вип. 23. С. 115–118.
7. Якса Н.В. Тезаурус з проблем міжкультурної взаємодії: словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 164 с.
8. Фаст Д., Холл Э. Язык тела. Как понять иностранца без слов. Москва: Вече, 1995. С. 140.
9. Hall Edward T. The Silent Language. New York: Doubleday, 1959. 340 p.
10. Rosamond M. The communicative approach to language teaching. New York: Routledge, 1994. pp. 33–42.
11. Savignon, Sandra J. Communicative language teaching. London: Routledge, 2000. pp. 125–129.
12. Widdowson G. Teaching Language as Communication. Oxford University Press, 2000. 168 p.

References:

1. Hriaznov A. F. Yazyk y deiatelnost: krytycheskyi analiz [language and activity: critical analysis]. Moskva: Lybrokom, 2009. 152 p. [in Russian]
2. Manakin V. M. Mova i mizhkulturna komunikatsiia [Language and intercultural communication]. Kyiv : VTs "Akademia", 2012. 288 p. [in Ukrainian]
3. Passov E. Kommunykatyvnyi metod obucheniya ynoiazychnoi rechy [Communicative method of teaching a foreign language]. Moskva, 2001. 212 p. [in Russian]
4. Sadokhyn A. P. Mezkhkulturnaia kommunikatsiya: uchebnoe posobyie [Intercultural communication: textbook]. Moskva: Alfa – M, 2006. 288p. [in Russian]
5. Tupchenko V.V. Vykladannia inozemnoii movy yak zasobu mizhkulturnoi komunikatsii u vyschii shkoli [Teaching a foreign language as a method of intercultural communication at a higher school]. Duhovnist osobystosti: metodologiya, teoriia i praktyka, vol. 5(58), 2013. pp. 199–204. [in Ukrainian]
6. Shavkun I. H. Mizhkulturna komunikatsiia yak skladova suchasnoi menendzhment osvity [Intercultural communication as a part of modern management education]. Kulturolohichnyi visnyk nyzhnoi Naddnyprianshchyny. 2009, pp. 115-117. [in Ukrainian]
7. Yaksa N.V. Tezaurus z problem mizhkulturnoi vzaiemodii: slovnyk [Thesaurus on problems of intercultural interaction]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2006. 164p . [in Ukrainian]
8. Fast J., Hall E. (1995). Yazyk tela. Kak poniat inostrantsa bez slov [The Body language. How to understand a foreigner without words]. Moskva : Veteche, p. 140. [in Russian]
9. Hall Edward T. (1959). The Silent Language. New York : Doubleday, 340 p.
10. Rosamond M. The communicative approach to language teaching. New York: Routledge, 1994. pp. 33–42.
11. Savignon, Sandra J. Communicative language teaching. London: Routledge, 2000. pp. 125–129.
12. Widdowson G. Teaching Language as Communication. Oxford University Press, 2000. 168 p.

Чорноус В. П. Проблема міжкультурної комунікації у викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням

У статті проаналізовано наукові погляди на проблему міжкультурної комунікації; розглянуто питання виникнення терміну «міжкультурна комунікація», співвідношення мови та культури, а також значення іноземної мови як інструмента міжкультурної комунікації в процесі формування особистості. Виявлено специфіку та основні етапи розвитку, визначено сучасний стан цієї проблематики у процесі навчання іноземних мов професійного спрямування.

Визначено основні компонент міжкультурного навчання: мовний (лексика, граматики, мовленнєві зразки); історичний (різниця в оцінюванні минулого обох країн); практичний (правила необхідні, щоб орієнтуватися у країні); естетичний (різниця у стилі життя, одягу); етичний (різниця в нормах поведінки); стереотипний (створені стереотипи по відношенню до власної культури та культури іншої країни); рефлексивний (особисті зміни в результаті міжкультурного навчання).

Розглянуто необхідність використання іноземної мови як важливого засобу міжкультурного спілкування. Представлені переваги використання англійської мови професійного спрямування у процесі формування міжкультурної компетенції майбутніх фахівців. Визначено, що володіння однією або кількома іноземними мовами стає невід'ємним складником підготовки сучасного фахівця, якому необхідно демонструвати високий рівень міжкультурної компетентності у процесі професійної діяльності.

Аналіз навчального процесу та численних досліджень показав, що забезпечення інноваційних перетворень у сучасній освіті можливе завдяки впровадженню компонентів міжкультурної комунікації в процес навчання іноземної мови професійного спрямування.

Доведено, що використання країнознавчої та культурної інформації у навчальному процесі забезпечує підвищення пізнавальної активності студентів, розширює їхні комунікативні можливості, сприяє створенню позитивної мотивації на занятті, надає стимул для самостійної роботи над мовою, допомагає у вирішенні практичних та виховних завдань з іноземної мови.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, іноземна мова за професійним спрямуванням, міжкультурна компетенція, взаємодія культур, комунікативний підхід, концепція навчання, міжкультурне середовище, методика викладання іноземної мови.

УДК 01.82-024.84:37.091.398

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.22>

Швець Т. Е.

СИСТЕМНИЙ ТА СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХОДИ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ТЬЮТОРИНГУ

У статті на основі вивчення, аналізу та узагальнення науково-педагогічної та філософської літератури з'ясовано та теоретично обґрунтовано методологічні підходи, що становлять загальнонаукову основу дослідження тьюторської технології. Автором охарактеризовані такі поняття дослідження, як: «системний підхід», «синергетичний підхід», «принципи системного підходу», «принципи синергетичного підходу». У статті наведено твердження дослідників про те, що системний підхід сприяє формуванню відповідного адекватного формулювання суті досліджуваних проблем у конкретних науках і вибору ефективних шляхів їх вирішення. У статті зазначено, що з позицій системного підходу можна розглядати будь-яку сферу, зокрема тьюторську систему, адже методологічна специфіка системного підходу полягає у тому, щоб адекватно виявити механізми утворення складного об'єкта з певних складових та їх взаємодію. Автор стверджує, що системний підхід дозволяє сприймати та аналізувати тьюторинг як цілісну систему, розуміти роль і місце кожного з елементів системи тьюторингу у загальній структурі цілого і у взаємодії з іншими, усвідомлювати взаємозалежність і підпорядкованість між елементами тьюторського процесу, встановлювати та аналізувати причинно-наслідкові зв'язки, системно моделювати тьюторський процес у єдності усіх компонентів.

Аналізуючи поняття синергетичного підходу в контексті тьюторингу, автор статті зосереджує увагу на твердженні науковців, що синергетика за своєю сутністю є розвитком ідей системного підходу для відкритих неврівноважених систем, вона узагальнює всі найважливіші для дослідження процесів самоорганізації теоретичні і методологічні результати системних досліджень. У статті зазначено, що синергетичні категорії концентрують увагу на перехідних моментах, на невизначеності, поліваріантності шляхів розвитку, ймовірності існуючих прогнозів, оборотності процесів. Це дозволяє врахувати прямі та непрямі впливи на тьюторський процес і надає можливість визначати вплив перебігу цього процесу на подальший розвиток тьюторингу в Україні. Також у статті сформульовані основні принципи системного та синергетичного підходів у контексті дослідження тьюторингу.

Ключові слова: синергетика, синергетичний підхід, принципи синергетичного підходу, системний підхід, принципи системного підходу, тьюторинг, тьюторський процес, тьюторська система.

Ще ніколи світ не розвивався такими стрімкими темпами, а зміни не були настільки глобальними: системи, що забезпечують соціалізацію дитини, зокрема, система освіти, не встигають пристосуватися не лише до зростання обсягів інформації, до змін її структури та функцій, а також до політичних, соціальних та економічних змін. Спирання на колись стабільні орієнтири: передача та засвоєння знань, не залишають підростаючому поколінню жодних шансів на успішність в постійно мінливому світі. Сьогодні ми говоримо не про пасивну позицію учня – адаптування у світі, а про активну – буття творцем свого майбутнього.

Спроби відповісти на ці виклики містяться у Концепції Нової української школи, в якій наголошується на необхідності допомоги дитині у розкритті та розвитку її здібностей, талантів і можливостей. Нова українська школа орієнтується передусім на учня, в фокусі індивідуалізація, орієнтації на учня, свободу вибору та розвиток особистості, здатної до самостійного навчання впродовж життя [12]. В Законі України «Про освіту» зазначено, що «індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання» [8]. Адже, для подальшого позитивного розвитку суспільства необхідні особистості, здатні до свідомого вибору власного життєвого шляху, відповідальні за себе, своїх близьких, суспільство та державу в цілому, толерантні, ініціативні, зі стійкою громадянською позицією. Сьогодні ж існує суперечність між запитом суспільства та традиційними освітніми практиками.

Інтеграція України у світову спільноту потребує перебудови системи середньої освіти на принципах індивідуалізації, що й підтверджується основними засадами реформування освіти в Україні, які акцентують увагу на необхідності реалізації індивідуального темпу навчання, урахування індивідуальних можливостей та особливостей учнів. Зазначене стає можливим за умов упровадження в освітнє середовище закладу загальної середньої освіти технології тьюторингу, яка забезпечує індивідуалізацію освітнього процесу. Технологія актуальна, оскільки, відповідно до концепції Нової української школи, учитель має бути здатний забезпечити реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії дитини. Потенціал та перспективи технології тьюторингу очевидні, оскільки традиційні підходи у навчанні та вихованні, як правило, не враховують індивідуальні особливості, цілі, запити учнів. Таким чином, упровадження тьюторингу в освітній процес створює нове відкрите освітнє середовище, здатне орієнтуватися на індивідуальні запити учнів та сприяти їх професійному й життєвому самовизначенню.

Серед основних методологічних підходів, що становлять загальнонаукову основу дослідження тьюторської технології ми виділяємо: системний та синергетичний. Останніми роками багато науковців наголошують у своїх працях на гострій потребі у педагогах нового типу, здатних працювати за нових соціальних умов, нетрадиційно підходити до вирішення різних педагогічних ситуацій, створювати авторські технології навчання, творчого та відкритого до міждисциплінарного діалогу. Дослідження у галузі синергетики доводять, що у світі немає безструктурних предметів та явищ, що хаос, випадковість, дезорганізація можуть бути не лише руйнівними чинниками, але й за певних обставин несуть у собі творчий і конструктивістський початок. Концептуально-методологічна новизна ідей самоорганізації пов'язана із визнанням здатності різних систем до саморозвитку не тільки за рахунок припливу енергії, інформації, речовини ззовні, але й за рахунок використання їхніх внутрішніх можливостей. Як засвідчують останні дослідження у галузі синергетики, синергетична парадигма сприяє глибокому пізнанню таких складних, нелінійних, відкритих систем, як суспільство, різних його підсистем, у тому числі й освіти [4, с. 5].

Необхідність системного підходу, як методологічного принципу педагогіки, за якого «специфіка складного об'єкта (системи) не вичерпується особливостями її складових, а пов'язана, передусім, із характером взаємодії між елементами», пояснюється тим, що «різноманітність сторін, елементів, відношень внутрішніх і зовнішніх факторів функціонування і розвитку соціально-педагогічного процесу обумовлює необхідність його системного вивчення» [6, с. 499]. За твердженням Є. Борщука синергетика за своєю сутністю є розвитком ідей системного підходу для відкритих неврівноважених систем, вона узагальнює всі найважливіші для дослідження процесів самоорганізації теоретичні і методологічні результати системних досліджень [2, с. 345].

Синергетичний та системний підходи в педагогіці розглядаються у працях В. Андрущенка, О. Вознюка, І. Зязюна, Н. Іліницької, В. Кремня, Е. Зеєра, С. Гончаренка, Є. Князувої, С. Курдюмова, Дж. Николиса, В. Пазенюка, І. Пригожина, І. Стенгреса, Г. Хакена та ін. Однак, дослідження системного та синергетичного підходів в контексте методології технології тьюторингу представлено у наукових розвідках не було.

Метою статті є обґрунтування системного та синергетичного підходів у процесі дослідження теоретико-методологічних основ тьюторингу.

Системний підхід – один із головних напрямів методології спеціального наукового пізнання і соціальної практики, мета і завдання якого полягають у дослідженні певних об'єктів і складних систем. Системний підхід сприяє формуванню відповідного адекватного формулювання суті досліджуваних проблем у конкретних науках і вибору ефективних шляхів їх вирішення. Методологічна специфіка системного підходу полягає у тому, щоб адекватно виявити механізми утворення складного об'єкта з певних складових та їх взаємодію [13, с. 80]. З позицій системного підходу можна розглядати будь-яку сферу, зокрема тьюторську систему.

Поняття «системний підхід» починає функціонувати у 30-ті роки ХХ ст., у зв'язку з дослідженнями в галузі природничих наук (Л. фон Берталанфі). Л. Берталанфі подає визначення системи як комплексу елементів (компонентів), що взаємодіють між собою. Одним із основних досягнень Л. Берталанфі є введення поняття відкритої системи [1, с. 28].

Надзвичайно важливий прорив у незнане у дослідженні систем здійснили бельгійські вчені, школа І. Пригожина, який запропонував нову оригінальну теорію систематики, головним моментом якої є розкриття механізмів самоорганізації систем [3].

Системний підхід в педагогіці, на думку С. Гончаренка, спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину [7]. За Є. Хриковим системний підхід «передбачає виокремлення структурних та функціональних компонентів педагогічної системи (мети, змісту, форми, методів, технологій, суб'єктів тощо)» [19, с. 214].

Наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених з проблеми системності вивчення явищ, предметів, процесів дійсності стали теоретично методологічною базою системного підходу, який на сучасному етапі розвитку науки є провідним у дослідженнях різних галузей знань. А кожен конкретну діяльність, об'єкт, процес можна розглядати як певну систему, що має множину взаємопов'язаних елементів, компонентів, підсистем, визначені функції, цілі, структуру; і характеризується такими ознаками: цілісність, структурність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість, самоорганізація [20, с. 171–172]. Педагогічні системи, (тьюторська система як її вид) є складними системами, яким притаманні властивості розвитку і саморозвитку.

Р. Акофф наголошує на необхідності системного підходу в різних галузях знання та людської практики, оскільки сучасна наука покликана не ізолювати досліджувані об'єкти, а вивчати їх різноаспектно [24]. О. Внукова зазначає, що системний підхід на сучасному етапі вимагає визнання унікальності особистості, її інтелектуального й морального потенціалу, права на повагу, на природний процес саморозвитку, створення для цього відповідних умов [5, с. 49].

Системний підхід дозволяє нам сприймати та аналізувати тьюторинг як цілісну систему, розуміти роль і місце кожного з елементів системи тьюторингу у загальній структурі цілого і у взаємодії з іншими, усвідомлювати взаємозалежність і підпорядкованість між елементами тьюторського процесу, встановлювати та аналізувати причинно-наслідкові зв'язки, системно моделювати тьюторський процес у єдності усіх компонентів.

У формулюванні основних принципів системного підходу ми спиралися на тезу, що поняття «система» ґрунтується на враховуванні його тісних взаємозв'язків з поняттями цілісності, структури, зв'язку, елементу, відношення, підсистеми та ін. Відповідно цього, принципами системного підходу у нашому дослідженні є: цілісності (об'єкт розглядається як єдине ціле); структурності (зв'язки, що зумовлюють особливості будови); взаємозв'язку із зовнішнім середовищем; ієрархічності (підпорядкованість систем нижчого рівня системам вищого тощо); пріоритету цілого над складовими частинами; самоорганізації (здатність удосконалювати рівень своєї організації); множинності опису [21, с. 19].

С. Гончаренко зазначає, що синергетика ставить за мету «...пізнання загальних принципів самоорганізації систем різної природи – від фізичних до соціальних, аби лише вони мали такі властивості, як відкритість, нелінійність, нерівноважність, здатність підсилювати випадкові флуктуації» [7, 420]. Вчений визначає в якості предмету синергетики «...прямі і зворотні переходи систем від стабільності до нестабільності, від хаосу до порядку, від руйнування до створення» [7, 420].

Термін «синергетика» запропонував німецький вчений Г. Хакен та охарактеризував його як «співробітництво, спільну дію» (узгодженість взаємодії окремих частин для створення цілісної структури). Визначення синергетики Г. Хакеном як сукупного колективного ефекту взаємодії великої кількості підсистем, що призводить до утворення стійких структур та самоорганізації у складних системах [18, с. 9], відкриває можливості не лише спостереження, а й прогнозування ефекту самоорганізації. Під останньою розуміють виникнення просторових, часових або функціональних структур у нелінійних системах, що знаходяться у далеких від рівноваги станах в особливих критичних точках [17, с. 745–746].

Це відкриває можливості не лише спостереження, а й прогнозування ефекту самоорганізації. Відомі дослідники синергетики С. Курдюмов та О. Князева стверджують, що цей підхід є орієнтованим на виявлення загальних ознак еволюції і самоорганізації складних систем, який стає джерелом нового погляду на світ, нового – еволюційного і холистичного – бачення світу [9, с. 163].

В. Шейко розглядає синергетику як засіб формування нового погляду людини на світ і на себе в цьому світі, нового понятійного устрою мислення, ставлення до життя, дієвої життєвої позиції. Кожна особистість намагається активно «вбудовувати» себе в соціум і знаходити свою «когнітивну нішу», що сприяє уявленню суб'єкта про себе, про системи як особистісних цінностей, так і колективних, про ситуації, в яких індивід повинен нести моральну відповідальність за свій вчинок і прийняте рішення [22]. Вчені І. Кудрявцев та С. Лебедев вважають, що синергетична парадигма в педагогіці є фундаментальним компонентом, якому характерні принципи самоорганізації складної системи, де виникають множинні структури [10, с. 61].

Синергетичні категорії (ентропія, дисипативність, хаос, біфуркація, аттрактор, флуктуація та ін.) концентрують нашу увагу на перехідних моментах, на невизначеності, поліваріантності шляхів розвитку, ймовірності існуючих прогнозів, оборотності процесів та ін. [14, с. 3]. Це дозволяє врахувати прямі та непрямі впливи на тьюторський процес і надає можливість визначати вплив перебігу цього процесу на подальший розвиток тьюторингу в Україні. Синергетичний підхід дозволяє методологічно підсилити процес формування індивідуальності суб'єкта навчання і виховання, та системно організувати принципи протікання його діяльності, де центром уваги постає особистість учня, який займає при цьому активно-творчу позицію та демонструє волю до пошуку індивідуальної стратегії самовизначення у житті та самореалізації.

Розглядаючи особистість як складну багаторівневу самоорганізовану систему можна розуміти становлення особистості як саморозвиток єдиної, цілісної, унікальної системи. Утворення якісно нових, бажаних змін у структурі системи вимагає цілеспрямовано використовувати в системі суб'єкт-суб'єктних відносин учителя й учня. Постійна змінність системи (що й означає розвиток) забезпечується відкритістю особистості, яка у кожний момент знаходиться у стані нескінченної кількості впливів, що на неї здійснюються, тобто весь час відчуває більший чи менший зовнішній вплив. Тому до учнів не можна підходити як до статичної, незмінної даності – потрібно весь час рефлексивно визначати їх стан і постійно створювати умови подальшого руху (розвитку) [16].

Враховання категорії флуктуації, як порівняно малих відхилень в системі, які за умови підсилення ззовні, можуть призвести до утворення якісно нових складових системи, дозволяє застосовувати методіку «м'якого управління», коли мала флуктуація (відхилення, коливання) може змінити стан всієї системи. Синергетичний підхід заперечує нав'язування системі такого стану, який для неї не є властивим, тому доцільно використовувати так зване «м'яке управління», що здійснюється з допомогою незначних, але належних резонансних

впливів, які повинні бути суголосними власним внутрішнім тенденціям розвитку системи [16]. Тобто ефективним буде такий ґьотурський процес, який при незначній напрузі зовнішнього впливу ґьотора викличе резонансний внутрішній відклик у системі дій учня, при чому вектор дії в обох випадках співпадатиме і буде направленим у бік бажанішого шляху розвитку.

В. Кремень у контексті гуманістичного змісту синергетичного підходу наводить слухні думки: «Синергетика як методологічна парадигма безпосередньо стосується філософії людиноцентризму, яка є виміром сучасної людини. Це означає, що в умовах сучасного інформаційного світу... недоцільно користуватися старими методами і моделями, оскільки вони використовують як базисні методи лінійного мислення й лінійних «наближень» [11, с. 279].

Процес самовираження і самореалізації відбувається за рахунок механізмів, які дозволяють соціуму корегувати своє ставлення до індивіда, а отже, відбувається синергетичний ефект зусиль людини та суспільства [15, с. 86]. На думку О. Вознюк синергетика в організації освітнього процесу передбачає як створення освітніх програм – як моделей розвитку, так і зміну відносин між суб'єктами освітнього процесу як своєрідний шлях поетапної зміни можливостей, по якому суб'єкт здійснить розвивальний рух через освітній простір [4, с. 40].

З урахуванням наведених визначень, принципами синергетичного підходу вважаємо: відкритості для подальшого удосконалення, розвитку і моделювання; динамічності; саморозвитку і самоорганізації; активності і самостійності; адаптивності; спрямованості на результат (досягнення учнями ключових компетентностей); системності та цілісності [23, с. 7]. Ідеї синергетики необхідно використовувати у процесі моделювання і прогнозування розвитку ґьотурської системи, у керуванні ґьотурським процесом а також для збагачення змісту особистісно-орієнтованого підходу стосовно зав'язків у системі «ґьотур – підопічний».

Таким чином, використання системного та синергетичного підходів у вивченні феномену ґьоторингу дає нам можливість розуміти ґьотурський процес як цілісний феномен, що здатний до саморозвитку та самоорганізації. У ситуації відкритого діалогу, постійного зворотного зв'язку, спільних (ґьотора і підопічного) «освітніх подорожей» стає можливою реалізація потреб, здібностей, талантів учнів, що досягається не через «формування» дитини, а через пробудження її власних мотивів, інтересів та сил.

Використана література:

- Берталанфі Л. Общая теория систем – обзор проблем и результатов. *Системные исследования: Ежегодник*. Москва : Наука, 1969. С. 30–54.
- Борщук Є. М. Системний підхід і синергетика. *Науковий вісник НЛТУ України. Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.1. С. 344–347.
- Вітвицька С. С. Системно-синергетичний підхід до педагогічної підготовки майбутніх магістрів освіти. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 92–108.
- Вознюк О. В. Розвиток вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід (др. пол. XX ст.). Навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2008. 150 с.
- Внукова О. М. Методологічні засади професійної освіти : навчальний посібник для студентів напрямів підготовки: Професійна освіта. Київ : КНУТД, 2015. 198 с.
- Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
- Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
- Закон України «Про освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- Князева Е. Н. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры. Санкт-Петербург : Алтейя, 2002. 414 с.
- Кудрявцев И. К., Лебедев С. А. Синергетика как парадигма нелинейности. *Вопросы философии*. 2002. № 12. С. 55–63.
- Кремень В. Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму. Київ : Педагогічна думка, 2012. 368 с.
- Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи: ухвалено рішенням Колегії МОН України 20.10.2016 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Сергієнко В. В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. 103 с.
- Сич Т. В. Методологічні підходи до аналізу розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Methodological-approaches-to-the-analysis-of-the-development-of-methodology-of-research-problems-in-educational-management-in-the-history-of-national-pedagogy-T.V.-Sych.pdf>
- Синергетика і освіта : монографія / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 348 с.
- Ткаченко Л. І. Синергетика у педагогіці: праксеологія творчості. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/39141/1/130-136.pdf>
- Філософія: Енциклопедический словарь / Под ред. А. А. Ивина. Москва: Гардарики, 2004. 770 с.
- Хакен Г. Синергетика / под ред. Ю. Л. Климонтовича, С. М. Осовца. Москва : Мир, 1980. 404 с.
- Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження : монографія. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. 298 с.
- Чернілевський Д. В. Методологія наукової діяльності : навч. посібн. Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.
- Шабанова Ю. О. Системний підхід у вищій школі : підруч. для студ. магістратури. Дніпропетровськ : НГУ, 2014. 120 с.
- Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX – початок XXI ст.) : монографія. Київ : Генеза, 2005. 592 с.
- Шолохова О. П., Нагорна О. В. Синергетична детермінанта фахової підготовки вчителя музичного мистецтва. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*. 2019. Вип. 27. С. 3–9.
- Ackoff R.L. Systems, Organizations and Interdisciplinary Research *General Systems*. Vol. V. 1960. P. 1–8.

References:

1. Bertalanfi L. (1969) Obschaya teoriya sistem – obzor problem i rezultatov [General systems theory – review of problems and results]. Sistemnyie issledovaniya: Ezhegodnik. Moskva : Nauka. S. 30–54. [in Russian]
2. Borshchuk Ye. M. (2011) Systemnyi pidkhdid i synerhetyka [System approach and synergetics]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. Vyp. 21.1. S. 344-347. [in Ukrainian]
3. Vitvytska S. S. (2015) Systemno-synerhetychnyi pidkhdid do pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh mahistriv osvity [System-synergetic approach to pedagogical training of future masters of education]. Profesiina pedahohichna osvita: systemni doslidzhennia : monohrafiia / za red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. S. 92-108. [in Ukrainian]
4. Vozniuk O. V. (2008) Rozvytok vitchyznianoï pedahohichnoi dumky: synerhetychnyi pidkhdid (dr. pol. XX st.) [Development of domestic pedagogical thought: a synergetic approach (second half of the twentieth century)]. Navchalno-metodychnyi posibnyk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU. 150 s. [in Ukrainian]
5. Vnukova O. M. (2015) Metodolohichni zasady profesiinoï osvity : navchalnyi posibnyk dlia studentiv napriamiv pidhotovky: Profesiina osvita [Methodological principles of professional education: a textbook for students of training: Professional education]. Kyiv : KNUVD. 198 c. [in Ukrainian]
6. Honcharenko S. U. (2008) Pedahohichni doslidzhennia: Metodolohichni porady molodym naukovtsiam [Pedagogical research: Methodological advice to young scientists]. Kyiv-Vinnytsia : DOV «Vinnytsia». 278 s. [in Ukrainian]
7. Honcharenko S. U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv : Lybid. 374 s. [in Ukrainian]
8. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. [in Ukrainian]
9. Knyazeva E. N. (2002) Osnovaniya sinergetiki. Rezhymy s obostreniem, samoorganizatsiya, tempomiry [Foundations of synergetics. Blow-up regimes, self-organization, tempo-worlds]. Sankt-Peterburg : Alteyya. 414 s. [in Russian]
10. Kudryavtsev I. K., Lebedev S. A. (2002) Sinergetika kak paradigma nelineynosti [Synergetics as a paradigm of nonlinearity]. Voprosy filosofii. Nr. 12. S. 55-63. [in Russian]
11. Kremen V. H. (2012) Synerhetyka v osviti: kontekst liudynotsentryzmu [Synergetics in education: the context of anthropocentrism]. Kyiv : Pedahohichna dumka. 368 s. [in Ukrainian]
12. Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly: ukhvaleno rishenniam Kolehii MON Ukrainy 20.10.2016 r. [New Ukrainian school: conceptual principles of secondary school reform: approved by the decision of the Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine on October 20, 2016] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian]
13. Serhiienko V.V. (2011) Filosofski problemy naukovoï piznannya : navchalnyi posibnyk [Philosophical problems of scientific knowledge: a textbook]. Kremenichuk : Kremenichutskyi natsionalnyi universytet imeni Mykhaila Ostrohradskoho. 103 s. [in Ukrainian]
14. Sych T. V. Metodolohichni pidkhody do analizu rozvytku metodolohii doslidzhennia problem upravlinnia osvitoiu v istorii vitchyznianoï pedahohichnoi nauky [Methodological approaches to the analysis of development of methodology of research of problems of management of education in history of domestic pedagogical science]. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Methodological-approaches-to-the-analysis-of-the-development-of-methodology-of-research-problems-in-educational-management-in-the-history-of-national-pedagogy-T.V.-Sych.pdf>. [in Ukrainian]
15. Synerhetyka i osvita : monohrafiia (2014) [Synergetics and education: a monograph] /za red. V.H. Kremenia. Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny. 348 s. [in Ukrainian]
16. Tkachenko L. I. Synerhetyka u pedahohitsi: prakseolohiia tvorchosti [Synergetics in pedagogy: praxeology of creativity]. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/39141/1/130-136.pdf> [in Ukrainian]
17. Filosofiia: Entsiklopedicheskii slovar (2004) [Philosophy: Encyclopedic Dictionary] / Pod red. A. A. Ivina. Moskva: Gardariki, 2004. 770 s. [in Russian]
18. Haken G. (1980) Sinergetika [Synergetics] / pod red. Yu. L. Klimontovicha, S. M. Osovtsa. Moskva : Mir, 1980. 404 s. [in Russian]
19. Khrykov Ye. M. (2018) Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia : monohrafiia [Methodology of pedagogical research: monograph]. Kharkiv : TOV «DISA PLIUS». 298 s. [in Ukrainian]
20. Chernilevskiy D. V. (2010) Metodolohiia naukovoï diialnosti : navch. Posibn [Methodology of scientific activity: textbook]. Vinnytsia : Vyd-vo AMSKP, 2010. 484 s. [in Ukrainian]
21. Shabanova Yu. O. (2014) Systemnyi pidkhdid u vyshchii shkoli : pidruch. dlia stud. Mahistratury [System approach in higher school: textbook. for students. master's degree]. Dnipropetrovsk : NHU. 120 s. [in Ukrainian]
22. Sheiko V. M. (2005) Formuvannya osnov kulturolohii v dobu tsyvilizatsiinoï hlobalizatsii (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) : monohrafiia [Formation of the foundations of culturelogy in the era of civilizational globalization (second half of the XIX – early XXI century) : monograph]. Kyiv : Heneza. 592 s. [in Ukrainian]
23. Shcholokova O. P., Nahorna O. V. (2019) Synerhetychna determinanta fakhovoi pidhotovky vchytelia muzychnoho mystetstva [Synergetic determinant of professional training of a music art teacher]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 14. Teoriia i metodyka mystetskoi osvity. Vyp. 27. S. 3-9. [in Ukrainian]
24. Ackoff R.L. Systems, Organizations and Interdisciplinary Research // General Systems. Vol. V. 1960. P. 1–8.

Shvets T. E. Systemic and synergetic approaches as a methodological basis of tutoring research

The article, based on the studying, analysis and generalization of scientific, pedagogical and philosophical literature, clarifies and theoretically substantiates the methodological approaches that form the general scientific basis for the study of tutoring methods. The author describes such research concepts as: "systemic approach", "synergetic approach", "principles of systemic approach", "principles of synergetic approach". The article presents the assertions of researchers that a systemic approach contributes to the formation of an adequate formulation of the essence of the studied problems in specific sciences and the choice of effective ways to solve them. The article states that from the standpoint of a systemic approach, you can consider any area, including the tutoring system, because the methodological specificity of the systemic approach is to adequately identify the mechanisms of formation of a complex object from certain components and their interaction. The author argues that the systemic approach allows to perceive and analyse tutoring as a holistic system, understand the role and place of each element of the tutoring system in the overall structure of the whole and in interaction with others, understand the interdependence and subordination between elements of the tutoring process, define and analyse causal links and systematically model the tutoring process in the unity of all components.

Analysing the concept of synergetic approach in the context of tutoring, the author focuses on the statement of scientists that synergy is essentially the development of ideas of a systemic approach for open unbalanced systems, it summarizes all the most important theoretical and methodological results of systemic research. The article states that synergetic categories focus on transitional moments, on uncertainty, multivariate of development paths, probability of existing forecasts, reversibility of processes. This allows to consider the direct and indirect effects on the tutoring process and provides an opportunity to determine the impact of this process on the further development of tutoring in Ukraine. The article also formulates the basic principles of systemic and synergetic approaches in the context of tutoring research.

Key words: synergy, synergetic approach, principles of synergetic approach, systemic approach, principles of systemic approach, tutoring, tutoring process, tutoring system.

УДК 371.13

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.23>

Шевчук А. В.

РЕЛІГІЙНА ОСВІТА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ АВСТРАЛІЇ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНОЇ СИТУАЦІЇ

У статті розглянуто проблему розвитку релігійної освіти та охарактеризовано різні види релігійної освіти, приділено увагу релігійній освіті в державних школах України та Австралії. У результаті проведеного дослідження оцінено сучасну ситуацію та вказано на актуальність запозичення та необхідність переосмислення закордонного досвіду, зокрема австралійської релігійної освіти з метою використання у процесі реформування української освіти в умовах демократизації суспільства, проведено аналіз наукових праць вітчизняних та закордонних учених за темою дослідження, встановлено, що рівень релігійної освіти в Австралії є одним із найкращих зразків запозичення досвіду для інших держав, виявлено спільні ознаки та відмінності процесу розвитку релігійної освіти та описано історичні чинники, які впливали на особливості взаємостосунків держави та релігійних організацій у контексті релігійного навчання і формували особливості розуміння суті розділення церкви та держави в освітній сфері, визначено політичні, соціокультурні фактори, які впливали на взаємодію держави та церкви в контексті освіти, охарактеризовано зміни, які відбулися у взаємостосунках і співпраці держави та церкви, констатовано, що рівень релігійної освіти в Австралії має підтримку від держави та заохочується на рівні кожного штату, виконано порівняльний аналіз історії розвитку релігійної освіти України та Австралійського союзу, в контексті якого відзначено вплив релігійних закладів освіти на становлення освітніх систем обох держав, виявлено в процесі суспільного розвитку обох держав зацікавленість громадян у аксіологічному вихованні учнів державних шкіл, відзначено зміни у ставленні до релігійної освіти, проаналізовано нормативну базу системи австралійської освіти, що дозволяє релігійним організаціям надавати релігійне навчання у державних школах, описано сучасну ситуацію в українській освіті, яка пов'язана із запровадженням предметів релігійно-духовного спрямування, охарактеризовано громадську реакцію та подано висновки науковців щодо процесу розвитку релігійної освіти в Україні, відзначено відсутність однастайності щодо розуміння проблеми релігійної освіти в Україні, визначено причини, які формують відповідне ставлення суспільства до релігійної освіти в державних школах України.

Ключові слова: релігійна освіта, шкільна освіта, Україна, Австралія, порівняльний аналіз, історичний розвиток.

Проблема релігійної освіти України, яка стала актуальною починаючи із 90-х років ХХ століття, до цього часу викликає багато дискусій та потребує глибокого вивчення, переосмислення ролі релігії в суспільних взаєминах, здатності церкви виконувати не лише віронавчальні функції, але й займатися широкою освітньо-виховною діяльністю, стосується складних, неоднозначних і суперечливих питань взаємодії церковних організацій із державною (світською) школою. Проміжні висновки аналітиків свідчать про те, що «ні в середовищі експертів, ні серед політиків та законодавців, ні на рівні громадської думки не спостерігається однастайності стосовно її розуміння» [15, с. 7]. Така характеристика залишається об'єктивною для української дійсності і тому потребує вивчення світового досвіду, звернення уваги до країн, які мають багаторічну практику взаємин церкви і держави у різних аспектах розвитку суспільства, включаючи освіту. Дослідження різноманітних типів, видів та моделей релігійної освіти, особливостей взаємодії релігійних організацій із державною системою освіти є особливо актуальним для сучасного стану української освіти. У цьому контексті слід зазначити, що «вивчення закордонного досвіду не означає механічного його застосування», мова передусім йде про «його творче осмислення та використання в процесі подальшого реформування соціально-гуманітарної сфери в Україні з урахуванням українського досвіду та особливостей» [18]. У нашій статті ми беремо до уваги досвід релігійної освіти Австралії, який відзначається великою кількістю закладів, заснованих релігійними організаціями, а також нормативно узгодженою практикою викладання релігійних предметів у державній школі. Незважаючи на багаторісність відмінностей України та Австралії, що стосуються особливостей географічного положення, факторів історичного розвитку, релігійної різноманітності суспільства існують точки дотику, які роблять австралійський досвід актуальним та близьким

для української освіти, який може, за умови належного осмислення і правильного застосування, допомогти у проведенні реформ нашої освіти, адже сучасна українська школа продовжує потребувати переформатування та зміни освітніх концепцій і перебуває у постійному пошуку методів та форм, які відповідають особливостям, викликам і потребам суспільства, пов'язаних із глобалізацією та секуляризацією українського суспільства, його мультикультурністю, постмодерністською кризою, комерціалізацією освіти, економічною, політичною нестабільністю та геополітичними загрозами.

Тема релігійної освіти була досліджена та висвітлена у публікаціях вітчизняних та закордонних науковців, які торкалися різноманітних аспектів цього явища. Питанням вивчення місця та ролі предметів релігійного виховання в освітній програмі державних шкіл присвячено роботи А. Лихачова, І. Метлика, І. Галицької, Є. Шестуна, П. Козирева. Дослідження Г. Друзенко, І. Понкіна, Е. Аскерової, Л. Филипович, Р. Підпригори стосуються правових аспектів надання релігійної освіти. Сучасні дослідники А. Васків та В. Жуковський взяли до уваги етичний аспект релігійної освіти, займаючись розробкою відповідної концепції. Результати вивчення форм релігійного навчання містять праці В. Єленського, В. Хромця, І. Мозгового, Л. Мітрохіна, М. Заковича, С. Панича. Враховуючи специфіку теми теологи, представники різних конфесій В. Бурега, І. Бей, О. Філоненко, Т. Добко, Ю. Решетніков, Ю. Чорноморець у своїх дослідженнях звертають увагу на її актуальність для церковних організацій. Аналізом загальних особливостей релігійної освіти займаються українські вчені В. Бондаренко, М. Бабій, Л. Дмитренко, С. Здіорук, А. Кислий, В. Кришмарел, Л. Филипович. Із численних праць закордонних науковців слід відзначити англومовних дослідників Р. Голдмана, М. Гримміта, Д. Джарвіса, Г. Лоукс, Н. Смарта, Д. Халла. Проте наявність такої кількості досліджень та публікацій не свідчить про завершеність процесу дослідження, а підтверджує глибину і актуальність проблематики релігійної освіти та необхідність подальших розвідок в контексті постійних змін суспільного буття. Саме тому, мета статті полягає у порівняльному аналізі релігійної освіти в загальноосвітніх школах Австралії та України, визначенні спільних рис та відмінностей розвитку, застосуванні австралійського досвіду для нової української школи.

Релігійна освіта в Україні сьогодні існує в трьох основних вимірах (видах): класична релігійна освіта в середовищі церковних організацій, яка полягає у підготовці служителів різних рівнів, навчанні членів церкви основам віровчення деномінації та особливостям обрядів; релігійна освіта у закладах різних рівнів, заснованими яких є релігійні організації, яка полягає у використанні для світоглядних настанов як урочного, так і позаурочного часу, а також релігійна освіта у державних школах, яка існує здебільшого у формі факультативних курсів, які мають на меті ознайомити учнів із особливостями різних релігійних течій. Заклади освіти, засновані релігійними конфесіями, є відносно новим явищем у просторі української освіти, враховуючи те, що закон про надання права релігійними організаціям засновувати власні заклади був прийнятий у 2015 році [14]. Звичайно, слід враховувати, що і до цього часу релігійні організації намагалися створювати заклади через афілійовані організації, але, навіть враховуючи цей фактор, подібні заклади не мають багаторічного досвіду і відповідної практики, тому потребують вивчення, запозичення і втілення закордонного досвіду. Найбільше питань існує щодо релігійної освіти в державних школах, які викликані досвідом відділення релігії від держави і спадщиною радянської епохи в розумінні цих взаємин.

З цієї перспективи для України є цікавим досвід Австралійського союзу, який має широко розвинену мережу різноманітних закладів: державних шкіл, католицьких шкіл та незалежних шкіл [6], а також досвід створення нормативної та методичної бази для викладання релігійної освіти в державних школах. Проведений аналіз дає підстави для твердження, що, незважаючи на численні відмінності між двома державами, існує схожість процесів, що наближує австралійський досвід до наших реалій. Огляд історичного розвитку освіти у її взаємостосунках між державою і церквою в Україні та Австралії дозволяє відзначити такі спільні особливості. Релігійна освіта як в Україні, так і в Австралії була підґрунтям для створення освітньої системи. В Україні церковні заклади були основними освітніми провайдерами до початку ХХ століття. Наприклад, кількість шкіл у Київській губернії у середині ХІХ століття у більшості випадків вказує на їх конфесійну приналежність, а саме: існувало 1684 церковних заклади, в яких навчалося 83 785 дітей, порівняно із 320 школами (15 274 учнів) нецерковного підпорядкування. Подібна ситуація прослідковується в інших українських губерніях. Держава в той час створювала необхідні умови для таких шкіл, будучи прихильною щодо їх існування, виділяючи асигнування для їх розвитку та функціонування. В свою чергу духовенство претендувало не лише на формування освітньої програми і вибір методів навчання, але й на цілковите керівництво народною освітою [12, с. 8]. В Австралії на ранньому етапі розвитку її колоній також відображалася ситуація домінування релігійних закладів, адже церковні школи з'явилися з першими європейськими поселенцями, оскільки духовенство «брало на себе відповідальність за навчання дітей», які першими прибули до Австралії [6, с. 143] [2, с. 143]. Християнські церкви готували вчителів й організували системи релігійного шкільного навчання згідно з розпорядженням держави. У колоніальній Австралії «загалом вважалося, що обов'язком Церкви є ведення шкіл» [7, с. 1]. Держава була зацікавлена у такій моделі, виділяючи фінансування для підтримки таких шкіл. Учні церковних закладів здобували не лише навички грамоти, тому що церковні вчителі приділяли велику увагу їх вихованню як релігійних і доброчесних громадян. Ці навчальні заклади підтримувалися державою, оскільки чиновники вважали, що саме освіта може врятувати суспільство від корупції та деградації.

Надалі як в Австралії, так і в Україні відбулися зміни у взаємостосунках і співпраці держави і церкви в питаннях освіти. Прихід до влади більшовиків привів до відділення церкви і освіти, адже «першочергова роль школи у становленні громадянина в радянському суспільстві виступала одним із пріоритетів державної політики» [16, с. 64], тому формування світогляду на основі атеїстичних переконань було одним із головних завдань школи радянського періоду, в якій було заборонено проведення релігійних предметів та навчань, а система освіти служила «знаряддям перетворення суспільства» та «машиною політичної соціалізації» [19, с. 47]. Подібна ситуація, проте з певними відмінностями, прослідковувалася і в Австралії, де із середини XIX століття колоніальні уряди почали проявляти більше ініціативи в освітніх питаннях, і між 1872 та 1896 роками усі шість австралійських колоній на законодавчому рівні прийняли схожі між собою закони, які запроваджували безкоштовну, обов'язкову і світську освіту [8, с. 3]. Основними причинами, які привели до таких перемін, було зростання переконаності австралійських громад щодо необхідності розділення між державою і церквою у сфері освіти, підсилене глибокими міжконфесійними відмінностями, коли релігійні деномінації намагалися конкурувати одна із одною, і кількість конфесійних шкіл була одним із способів цієї боротьби. Таким чином, різні релігійні організації, розширюючи сферу свого впливу, відкривали якомога більше шкіл і це приводило до додаткових фінансових втрат для уряду, який був зобов'язаний субсидувати всі ці заклади. Щоб уникнути подібних ситуацій, австралійський уряд почав підтримувати лише державні школи, відмовивши у державному фінансуванні приватних та релігійних шкіл у всіх австралійських колоніях. Питання щодо домінування тієї чи іншої релігії були досить контраверсійними, що привели до сумнівів у тому, чи може релігія взагалі бути частиною народної освіти в Австралії [9]. Тому у цей період на відміну від шкіл, заснованих релігійними організаціями, попит на «секуляризовану» або нецерковну освіту продовжував неухильно зростати по всій Австралії на фоні загального прагнення до того, щоб освіта стала загальнодоступною, безкоштовною та обов'язковою.

У цей час було наголошено на важливості стандартизації та централізації в державних школах, що стало особливістю австралійської освіти кінця XVIII та початку XIX століття і було пов'язано із тим, що уряд, фінансуючи переважну більшість шкіл, намагався також створити стандарти в освітній системі. В результаті було досягнуто наступних результатів: освіта стала доступною для більшості дітей, що забезпечило їх рівність в доступі до освіти, учні набували необхідні вміння та навички, які допомагали отримувати роботу чи продовжувати своє навчання у закладах вищої освіти, стала обов'язковою середня освіта для вчителів та підвищилися вимоги до вчителів початкових класів і були створені умови для підвищення їх педагогічних вмінь [5]. Ці рішення виявилися ефективними в подоланні проблеми низькокваліфікованих вчителів, яка була характерною для XVIII століття. Стандартизація також сприяла посиленню ролі державних шкіл, адже приватні релігійні школи, як правило, ігнорували затверджені норми, і тому переставали задовольняти потреби і очікування батьків, які прагнули надавати своїм дітям освіту із відповідною якістю отриманих знань, умінь та навичок. Також стандартизована освіта сприяла розвитку нації, адже населення Австралії складалося із великої кількості іммігрантів, які мали різне етнічне, релігійне походженням, тому однією з головних цілей освіти було виховання системи цінностей та формування мислення людей для створення сильної та єдиної нації [11]. Зрозуміло, що кожна державна школа була зобов'язана включити ці цінності у свою навчальну програму. Таким чином, державні школи об'єднували людей, оскільки вони виховувалися подібним чином. Ці процеси у великій мірі нагадували українську освіту радянських часів, сильною ознакою якої була централізована та уніфікована освітня модель, яка однорідно вписувалася у відповідні суспільно-політичні умови радянського авторитарного режиму. «На середину 50-х років радянська загальноосвітня школа була соціальним інститутом, повністю регламентованим і контрольованим партією та державою» [16, с. 65].

Однак в середині XX століття в Австралії почали все частіше висловлюватися перестороги щодо зниження ефективності морально-етичної та історичної грамотності молодого покоління [3, с. 109-110] та лунали заклики до повернення християнських цінностей в освітній процес державних шкіл. Зверталась увага на те, що переважна більшість австралійців мають європейське походження і їх релігійна спадщина походить від європейського християнства, тому збереження християнських цінностей у колективній підсвідомості австралійського суспільства залишається нагальною необхідністю і важливим завданням. Відзначалося, що саме в державних школах існує «криза цінностей», і учні таких шкіл, на відміну від приватних релігійних закладів, несправедливо обмежені в отриманні релігійної освіти. Тому християнська реакція на державне припинення фінансування церковних шкіл, заборону викладання предметів релігійного спрямування та посилення секуляризації інституту шкільної освіти призвели до того, що християнські конфесії успішно подали петиції про те, щоб державні школи стали публічними просторами, у яких знову могло б відбуватися християнське релігійне навчання. В результаті до 1960-х років усі основні австралійські юрисдикції змінили свої попередні політичні позиції, щоб полегшити релігійне навчання або уроки вивчення Біблії у державних школах, встановили законодавство, що інституціалізує релігійне навчання в австралійській державній освіті [10]. Негативна реакція громадян на відсутність турботи держави про духовне виховання вплинула на суспільні процеси взагалі та державну шкільну освіту зокрема, тому з середини 20-го століття більшість австралійських юрисдикцій розпочали процес відновлення релігійного навчання в державних школах, до кінця століття створивши програми капеланства, які діють у більшості шкіл донині. На думку сучасних австралійських вчених [1] Австралія, як і сучасні західні суспільства із високим рівнем

лібералізму потребують повернення до традиційних (релігійних) ідеалів або призупинення процесу втрати цінностей за допомогою якогось альтернативного світського замітника. Сучасні українські науковці також підкреслюють важливість існування у нашому суспільстві «міцної, духовно змістовної, вкоріненої в реальному житті системи моральних цінностей». В свою чергу «шкільна практика доводить, що етичні цінності ще не зайняли належного місця у системі цінностей учнівської молоді» [13]. Адже слід враховувати, що у радянській освітній системі виховання не приділялося уваги духовній природі особистості, а моральні цінності були пов'язані із особливістю ідеології, таке ігнорування призвело до відповідних наслідків, які ми відчуваємо у сучасному суспільстві, допомогти у такому випадку може релігійна освіта, із досвідом якої ми можемо познайомитися із австралійської освіти.

В результаті багаторічних процесів, пов'язаних із дискусіями щодо доцільності викладання релігійних предметів у державних школах та місцю християнських цінностей у системі виховання у австралійських штатах та територіях склалася ситуація, коли релігійне навчання не входить в офіційну освітню програму, але існують положення, які дозволяють проводити конфесійні настанови тим релігійним організаціям, які здатні забезпечити щотижневі навчання своїми акредитованими представниками для учнів, батьки яких подали відповідне клопотання.

Загальні правила, розроблені на територіях різних штатів, мають такі спільні ознаки [4, с. 243]: діючі програми релігійного навчання мають бути проаналізовані щодо сумісності із цілями та цінностями загальної шкільної програми та затверджені шкільними асоціаціями; батьки повинні ознайомитися із змістом таких програм і письмово підтвердити свою зацікавленість у відповідному навчанні їх дітей; адміністрація закладу має забезпечити рівні умови щодо надання релігійної освіти різними конфесіями, представники яких, у свою чергу, зобов'язуються поважати особисті погляди та вірування учнів та батьків і не займатися прозелітизмом під час освітнього процесу. Також адміністрація закладу освіти аналізує, наскільки принципи викладання релігійних предметів та оцінювання отриманих знань, відповідно до розвитку учнів різних вікових груп, а також педагогічні методи, які використовуються під час навчання сумісні із загальноприйнятими правилами, традиціями та практиками шкільного соціуму. На основі проведеного аналізу та виконання всіх необхідних процедур адміністрація закладу дозволяє визначеній конфесії надавати релігійну освіту для учнів школи.

В Україні починаючи із 1990-х років факультативно викладалися курси морально-етичного виховання, такі як «Основи християнської етики», «Біблійна історія та християнська етика», «Християнська етика в українській культурі». Рівень охоплення учнів такими предметами залежав від бажання батьків, можливостей та бажання адміністрації закладів освіти включити відповідний курс у навчальну програму, а також від релігійно-культурних особливостей регіону. У 2021 році МОН України спробувало впровадити обов'язкове викладання морально-етичних предметів у 5 та 6 класі для державних шкіл, запропонувавши на розгляд громадськості проєкт «Типової освітньої програми для 5-9 класів». В результаті виявилось, що український соціум неоднорідний у своєму ставленні до такої практики, багато батьків підтримало цю ініціативу, але лунали також критичні і навіть радикальні зауваження. Деякі релігієзнавці зробили висновок про передчасність таких рішень, адже «в Україні досі немає достатньої кількості фахівців, здатних викладати ці предмети в школі», тому «введення такого предмета в обов'язковому порядку може спричинити суперечки і конфлікти» [17].

Висновки. Отже, проведений аналіз розвитку релігійної освіти в Австралії та Україні дозволяє відзначити схожість процесів, які полягають у тому, що релігійна освіта обох країн історично стала основою для створення існуючих освітніх систем, потім відбулося розділення релігії і державної школи, яке в Україні полягало у забороні релігійного навчання взагалі, а у Австралії було обмежене лише приватними релігійними закладами, що надалі привело до появи у суспільствах обох країн незадоволення виховною функцією освітнього процесу та бажанням повернути аксіологічний принцип виховання до шкіл, дозволивши релігійне навчання у державних закладах. Але якщо в Австралійських штатах та територіях загальна суспільна позиція була сприятливою, що привело до прийняття відповідних актів та законів, які створили належну нормативну базу для релігійного навчання і тому релігійна освіта у державних школах сучасного австралійського суспільства не викликає питань, то в Україні цей процес є контраверсійним та незавершеним, продовжує викликати дискусії щодо наявності релігійного навчання у державній школі, враховуючи поліконфесійність українського суспільства і історичну особливість розуміння питання розділення церкви та держави, має своїх прихильників та опонентів, що свідчить про незавершеність процесу інтеграції релігійної освіти у державну школу, потребу у запозиченні закордонного досвіду, його переосмисленні та втіленні, враховуючи особливості українського сьогодення.

Використана література:

1. Albrechtsen, J 2006, "It's 'Them', It's Us": The need to regain confidence in Western culture', in CIS big ideas forum, Centre for Independent Studies, Sydney.
2. Aspland, T 2006, 'Changing patterns of teacher education in Australia', Education Research and Perspectives, vol. 33, no. 2, pp. 140–163, доступ 3 січня 2022, <http://erpjournal.net/wp-content/uploads/2020/01/ERP33-2_Aspland-T. 2006. Changing-patterns-of-teacher-education-.pdf>.
3. Barcan, A 1971, 'Problems of secondary education', in S D'Urso (ed.), Counterpoints: Critical writings on Australian education, John Wiley & Sons Australasia, Sydney.
4. Goldberg, P 2008, 'Teaching Religion in Australian Schools', Numen, vol. 55, no. 2/3, pp. 241–271.

5. Hyams, BK 1979, Teacher preparation in Australia: A history of its development from 1850 to 1950, Australia Council for Educational Research, Australia Council for Educational Research, Melbourne.
6. Independent schools snapshot. Facts and figures for 2020 2021, Independent Schools Australia, доступ 5 січня 2022, <https://isa.edu.au/wp-content/uploads/2021/06/ISA170321_SNAPSHOT_2021_FINAL.pdf>.
7. Logan, G & Clarke, E 1984, State education in Queensland: a brief history, Department of Education, Queensland, доступ 6 січня 2022, <<https://digitised-collections.unimelb.edu.au/bitstream/handle/11343/115543/scpp-00285-qld-1984.pdf?sequence=1>>.
8. Moyle, K 2009, What does Public School Education in Australia Mean in the 21st Century? in P Jeffrey (ed.), Changing Climates: Education for Sustainable Futures – AARE 2008. Australian Association for Research in Education Conference Proceedings, Australian Association for Research in Education, Australia, pp. 1-19, Changing Climates: Education for Sustainable Futures – AARE 2008, Brisbane, Australia, <<https://www.aare.edu.au/data/publications/2008/moy08646.pdf>>
9. Phillips, K 2014, The history of education, religion and the state in Australia, ABC, доступ 7 січня 2022, <<https://www.abc.net.au/radionational/programs/rearvision/education-religion-and-the-state-in-australia/5546816>>.
10. Upham, B 1993, 'Church and state: a case-study of Queensland to 1918', PhD thesis, University of Queensland.
11. Wilkinson, IR, Caldwell, BJ, Selleck, RJW, Harris, J & Dettman, P 2007, A history of state aid to non-government schools in Australia, Department of Education, Science & Training, Canberra.
12. Герасименко, ЛВ 2018, 'Релігійний компонент у змісті шкільного навчання другої половини XIX – початку XX століття', Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського, Випуск 2. Частина 2. 2018. С. 7-14
13. Жуковський, ВМ n.d., Викладання християнської етики в школі – важливе стратегічне завдання української середньої освіти, доступ 5 січня 2022, <https://eprints.qut.edu.au/96479/1/Matthew_Birmingham_Thesis.pdf>.
14. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів» 2017, Верховна Рада України, доступ 6 січня 2022, <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498-19#Text>>.
15. Здіорук, СІ, Токман, ВВ & Литвиненко, ОМ 2011, Роль релігійних чинників у поступі українського соціуму. Аналітична доповідь, Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, доступ 3 January 2022, <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/Relyg_chyn-56e51.pdf>.
16. Каганов, ЮО 2018, «Діти – майбутні будівничі комунізму»: ідеологічна казуїстика шкільної освіти в Україні (1950-ті – 1991 pp.), Науково-теоретичний альманах «Грані», Т. 21. №1. 2018. С. 63-77.
17. Релігія у школі: Що відомо про новий скандал, який розгортається в Україні 2021, *Depo.ua*, доступ 7 січня 2022, <<https://www.depo.ua/ukr/life/religiya-u-shkoli-shcho-vidomo-pro-noviy-skandal-yakiy-rozgoraetsya-v-ukraini-202102081282013>>.
18. Решетников Ю. 2012. Викладання предметів духовно-морального спрямування у державній школі: український та закордонний досвід. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. Випуск 9. 2012. 12 с.
19. Шліхта, НВ 2010, Історія радянського суспільства: навчальний посібник, ВД «Києво-Могилянська академія», Київ.

References:

1. Albrechtsen, J 2006, "It's 'Them', It's Us": The need to regain confidence in Western culture', in CIS big ideas forum, Centre for Independent Studies, Sydney.
2. Aspland, T 2006, 'Changing patterns of teacher education in Australia', Education Research and Perspectives, vol. 33, no. 2, pp. 140–163, viewed 3 January 2022, <http://erpjournal.net/wp-content/uploads/2020/01/ERPv33-2_Aspland-T.-2006.-Changing-patterns-of-teacher-education-.pdf>.
3. Barcan, A 1971, 'Problems of secondary education', in S D'Urso (ed.), Counterpoints: Critical writings on Australian education, John Wiley & Sons Australasia, Sydney.
4. Goldburg, P 2008, 'Teaching Religion in Australian Schools', Numen, vol. 55, no. 2/3, pp. 241–271.
5. Hyams, BK 1979, Teacher preparation in Australia: A history of its development from 1850 to 1950, Australia Council for Educational Research, Australia Council for Educational Research, Melbourne.
6. Independent schools snapshot. Facts and figures for 2020 2021, Independent Schools Australia, viewed 5 January 2022, <https://isa.edu.au/wp-content/uploads/2021/06/ISA170321_SNAPSHOT_2021_FINAL.pdf>.
7. Logan, G & Clarke, E 1984, State education in Queensland: a brief history, Department of Education, Queensland, viewed 6 January 2022, <<https://digitised-collections.unimelb.edu.au/bitstream/handle/11343/115543/scpp-00285-qld-1984.pdf?sequence=1>>.
8. Moyle, K 2009, What does Public School Education in Australia Mean in the 21st Century? in P Jeffrey (ed.), Changing Climates: Education for Sustainable Futures – AARE 2008. Australian Association for Research in Education Conference Proceedings, Australian Association for Research in Education, Australia, pp. 1-19, Changing Climates: Education for Sustainable Futures – AARE 2008, Brisbane, Australia, <<https://www.aare.edu.au/data/publications/2008/moy08646.pdf>>
9. Phillips, K 2014, The history of education, religion and the state in Australia, ABC, viewed 7 January 2022, <<https://www.abc.net.au/radionational/programs/rearvision/education-religion-and-the-state-in-australia/5546816>>.
10. Upham, B 1993, 'Church and state: a case-study of Queensland to 1918', PhD thesis, University of Queensland.
11. Wilkinson, IR, Caldwell, BJ, Selleck, RJW, Harris, J & Dettman, P 2007, A history of state aid to non-government schools in Australia, Department of Education, Science & Training, Canberra.
12. Herasymenko, LV 2018, 'Relihiinyi komponent u zmist shkilnoho navchannia druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia' [Religious component in the content of schooling in the second half of XIX – early XX century], Visnyk KrNU imeni Mykhaila Ostrohradskoho, no. 2, pp. 7–14. [in Ukrainian]
13. Zhukovskiy, VM n.d., Vykladannia khrystyianskoi etyky v shkoli – vazhlyve stratehichne zavdannia ukrainskoi serednoi osvity [Teaching Christian ethics at school is an important strategic task of Ukrainian secondary education], viewed 5 January 2022, <https://eprints.qut.edu.au/96479/1/Matthew_Birmingham_Thesis.pdf>. [in Ukrainian]
14. Zakon Ukrainy 'Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo zasnuvannia relihiinymy orhanizatsiiamy navchalnykh zakladiv' [Law of Ukraine 'On Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning the Establishment of Educational Institutions by Religious Organizations'] 2017, Verkhovna Rada Ukrainy, viewed 6 January 2022, <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498-19#Text>>. [in Ukrainian]
15. Zdioruk, SI, Tokman, VV & Lytvynenko, OM 2011, Rol relihiinykh chynnykiv u postupi ukrainskoho sotsiumu. Analychna dopovid [The role of religious factors in the progress of Ukrainian society. Analytical report], Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, Kyiv, viewed 3 January 2022, <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/Relyg_chyn-56e51.pdf>. [in Ukrainian]

16. Kahanov, YuO 2018, “‘Dity – maibutni budivnychi komunizmu’: ideolohichna kazuistyka shkilnoi osvity v Ukraini (1950-ti – 1991 rr.)” [‘Children are the future builders of communism’: ideological casuistry of school education in Ukraine (1950s – 1991)], *Naukovo-teoretychnyi almanakh ‘Hrani’*, vol. 21, no. 1, pp. 63–77. [in Ukrainian]
17. Relihiia u shkoli: Shcho vidomo pro novyi skandal, yakyy rozghoraetsia v Ukraini [Religion at school: What is known about the new scandal that is erupting in Ukraine] 2021, Depo.ua, viewed 7 January 2022, <<https://www.depo.ua/ukr/life/religiya-u-shkoli-shcho-vidomo-pro-noviy-skandal-yakyy-rozgoraetsia-v-ukraini-202102081282013>>. [in Ukrainian]
18. Reshetnikov, Yu 2012, ‘Vykladannia predmetiv dukhovno-moralnoho spriamuvannia u derzhavni shkoli: ukrainskyi ta zakordonnyi dosvid’ [Teaching spiritual and moral subjects in public school: Ukrainian and foreign experience], *Naukovyi visnyk ‘Demokratychnhe vriaduvannia’*, no. 9, pp. 25–30. [in Ukrainian]
19. Shlikhta, NV 2010, *Istoriia radianskoho suspilstva: navchalnyi posibnyk* [History of Soviet society: a textbook], VD ‘Kyievo-Mohylianska akademiia, Kyiv. [in Ukrainian]

Shevchuk A. V. Religious education in general schools in australia and Ukraine: a comparative analysis of historical development and the present situation

In the article the problem of development of religious education is considered and different kinds of religious education are characterized, where the focus is on religious education in state schools of Ukraine and Australia. The study resulted in the estimation of current situation and the relevance of borrowing the foreign experience and necessity of redefining it is indicated, in particular the Australian religious education with the aim of usage it in the process of reforming the Ukrainian education under the conditions of democratization of society, analysis of scientific studies of national and foreign scientists according to the topic of investigation is made, it is stated, that level of religious education in Australia is one of the best models for borrowing the experience from for other countries, common features and distinctions of process of development of religious education and historical factors which influenced the peculiarities the relationships between the state and religious organizations in the context of religious learning were discovered and formed the specificities of understanding the core of division between church and state in educational sphere; political, social and cultural factors, which influenced the interaction between church and state in the context of education are defined; changes, which happened in relationships and cooperation between church and state are characterized, it is stated, that the level of religious education in Australia has support from the state and is stimulated at the level of every Australian state, comparative analysis is made on the history of development of religious education of Ukraine and Commonwealth of Australia, in the context of which the influence of religious schools and becoming of educational systems of both countries are highlighted, in the process of social development of both countries the interest the citizens in axiological upbringing of students of state schools is discovered, the changes in attitude towards religious education are noted, normative basis of system of Australian education is analyzed, which permits the religious organizations to grant the religious education in state schools; current situation of Ukrainian education, which is connected with the launch of the subjects of religious and spiritual direction is described; social reaction is characterized and conclusions of scientists regarding the process of development of religious education in Ukraine are characterized; the absence of unanimity concerning the understanding of the problem of religious education in Ukraine is noted; reasons which formulate the according attitude of society towards religious education in state schools of Ukraine are defined.

Key words: religious education, school education, Ukraine, Australia, comparative analysis, historical development.

УДК 378.018.43:004

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.24>

Шемизон Н. Ю.

**ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ СТУДЕНТІВ
ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

У статті розглянуто чинники, що впливають на успішність здобувачів освіти у дистанційному навчанні. Зазначено, що стрімкий перехід до онлайн навчання виявив певні проблеми у його реалізації, які пов'язані зі здобувачами освіти та труднощами з якими вони стикаються, та які не залежать від якості техніки чи швидкості Інтернету. Аналізуються такі фактори – самоефективність, самоконтроль студентів та їх вплив на результативність у дистанційному навчанні, та якою мірою фактор пов'язаний з академічною підтримкою викладацького складу (наявність систематичних консультацій, постійний супровід дистанційного навчання) впливає на результативність онлайн навчання. Було досліджено вплив самоефективності особистості на результати онлайн освіти. Перевірено дані, що пов'язані з результатами по шкалі самоефективності та успіхами у навчанні. Встановлено вплив віку та досвіду онлайн навчання на показники самоефективності. Результати показали що у порівнянні зі студентами 2 та 3 курсів, лише 15,4% першокурсників мають високий рівень самоефективності. З'ясовано, що високі показники самоефективності збігаються з високими показниками самоконтролю під час дистанційного навчання, яке вимагає контролю навчальних дій з боку студента та здатності до самообмежень. Визначено, що значний відсоток студентів першого курсу потребують більш ґрунтовного академічного супроводу дистанційного навчання оскільки мають певні труднощі з опрацюванням навчальної інформації у дистанційному режимі, не мають сформованих вмінь самостійно працювати, пов'язувати теоретичний матеріал з практичними діями.

Результати свідчать саме вікова група студентів перших курсів потребує додаткової підтримки у дистанційному навчанні, оскільки, дана категорія здобувачів освіти після дистанційного навчання у загальноосвітньому закладі має зразок допомоги з боку дорослих – батьків, вчителів, тому не може швидко адаптуватися до дистанційного навчання у закладі вищої освіти.

Ключові слова: дистанційне навчання; результативність студентів у дистанційному навчанні; самоефективність студентів; самоконтроль студентів; академічний супровід дистанційного навчання.

За даними ЮНЕСКО майже 1,5 млрд здобувачів освіти вимушені були залишатися вдома [1], внаслідок закриття освітніх закладів через пандемію COVID-19. Як відомо, таке раптове закриття навчальних установ сприяло стрімкому переходу на альтернативні формати навчання. Стрімкий перехід до онлайн навчання виявив певні складнощі у своїй реалізації, які залежать від низки факторів. По-перше, перехід до дистанційного навчання відбувся блискавично без відповідної підготовки викладацького складу та самих здобувачів освіти. Хоча і до пандемії, заклади вищої освіти, маючи певну автономію, мали можливість втілювати різні форми викладання та освітні інновації, у тому числі й дистанційне навчання, але воно, переважно виступало у якості доповнення очної освіти. Відповідно, різні заклади вищої освіти по-різному були готові до переходу до такої форми навчання. По-друге, цифрова форма навчання передбачає високий рівень сформованості у здобувачів освіти навичок навчальної мотивації.

За період з квітня 2020 р. (початку карантинних заходів в Україні та переходу на дистанційну форму навчання), та по сьогоднішній час 2022 р. очікування та результати від дистанційної форми навчання у закладах вищої освіти змінилися. Згідно з даними Держаної служби якості освіти України [2], щодо тенденцій організації дистанційного навчання у закладах фахової та вищої освіти у 2020/2021 навчальному році: більшість респондентів (65%) позитивно оцінили як координацію (організацію) процесу навчання та якість надання освітніх послуг закладами, так і результати навчання здобувачів, у порівнянні з попереднім періодом 2019/2020 н.р. Дві третини респондентів (понад 70%) вважають рівень організації освітнього процесу в II семестрі 2020/2021 навчального року значно кращим ніж у 2019/2020 н.р [2]. Однак, попри результати опитування, які свідчать що учасники освітнього процесу в цілому позитивно оцінюють якість надання освітніх послуг закладами вищої освіти у порівнянні з попереднім періодом дистанційного навчання. Актуальним залишається питання дослідження факторів, що впливають на ефективності дистанційної освіти.

Ряд досліджень Р.Бредлі, Б. Браун, Г. Келлі [3], О.Козьменко [4] свідчить що, студенти у закладах вищої освіти не тільки в Україні, але й в інших країнах продовжують відчувати труднощі під час онлайн навчання, які не пов'язані з якістю техніки чи швидкістю Інтернету.

Більшість чинників, що впливають на якість дистанційного навчання можна розділити на:

- а) фактори, пов'язані з професійно-особистісними якостями викладача (бажання впроваджувати онлайн навчання, наявність необхідних компетенцій щодо впровадження даної форми навчання);
- б) фактори, пов'язані з організацією дистанційної освіти у закладі вищої освіти (доступ до необхідних матеріалів, якість технічного обладнання, швидкість мережі Інтернет);
- в) фактори, пов'язані зі здобувачем освіти.

Отже, питання дослідження чинників, що впливають на результативність дистанційного навчання у закладах вищої освіти залишається актуальним та потребує детального дослідження.

Поняття «результативність» у навчанні розглядається через призму успішності студентів. Результативним вважається навчання коли студент успішно опанував та завершив курс навчання, не має заборгованостей. Так, О. Козьменко зазначає, що визначення успіху студентів є важливим першим кроком для розроблення необхідної стратегії закладом вищої освіти [4]. Визначивши чинники що впливають на успішність дистанційного навчання ЗВО може реалізувати стратегію практичної допомоги студентам з метою покращення його ефективності.

Як зазначалося вище успішність дистанційного навчання студентів залежить від певних факторів. Питанням взаємовпливу внутрішньої направленості особистості та результативності дистанційного навчання присвячені дослідження М. Бьорнерт-Рінглеб, Г. Казале, К. Хілленбрад [5], де зазначено що обмежені навички саморегуляції, мотивації та батьківської підтримки представляються потенційними ризиками для успішного впровадження цифрового навчання. Важливі пояснення щодо факторів які впливають на ефективність дистанційної освіти знаходимо у роботі С. Хромалік, Т. Кошалка [6], відповідно до результатів дослідження ефективність учасників дистанційної освіти пояснюється рівнем мотивації, здатністю до самоконтролю.

Наступним фактором, що розглядається як такий, що істотно впливає на навчальну поведінку виступає самоефективність. Низка досліджень підкреслює, що самоефективність може підвищити академічний та соціально-емоційний розвиток здобувачів освіти, О. Музика [7], Т. Гальцева [8]. Схожі результати, щодо взаємозалежності між самоефективністю та успіхами у цифровому навчанні виявлено у дослідженнях З. Ржевської-Штефан [9], М. Кебрічі, А. Ліпшуец, Л. Сантьягу [10]. Термін самоефективність запроваджений американським дослідником А.Бандурою [11], який доводив що високий рівень самоефективності впливає на впевненість особистості в тому, що вона здатна поводитися певним чином, для отримання конкретних результатів та досягнення певних цілей. У дослідженні підкреслюється, що високий рівень самоефективності впливає на когнітивні та мотиваційні процеси та може відігравати центральну роль у прогнозуванні поведінки.

В українських дослідженнях, що вивчають чинники пов'язані зі здобувачами та їх впливом на онлайн навчання, виявлено кореляцію між рівнем мотивації студентів та результативністю дистанційної освіти З. Ржевська-Штефан [9]. Оскільки, дистанційне навчання передбачає збільшення самостійного навчання, що передбачає достатній рівень зовнішньої та внутрішньої мотивації були досліджені характеристики пов'язані з зовнішньою та внутрішньою мотивацією. Здатність до самостійного навчання розглядаються як підґрунтя мотивації, а мотивація навчальної діяльності студентів дистанційної форми навчання як обов'язкової передумови їх активної навчально-пізнавальної діяльності. Діагностовано низьку сформованість навичок самостійної пізнавальної діяльності у студентів перших курсів. Схожі результати були отримані у дослідженні М. Лісовенко, І. Белової, В. Вікторова [12], які вказують на існування суб'єктивних перешкод у здобутті знань під час дистанційного навчання, яке передбачає значну самомотивацію студента щодо власного навчання, а також високий рівень самоорганізації.

Досліджується здатність до самоконтролю, як необхідної умови ефективності онлайн навчання. Відзначається, під час дистанційного навчання існує декілька загроз, які суттєво впливають на якість освітнього процесу з боку недостатньо мотивованих студентів – постійне відвертання уваги на соціальні мережі, YouTube, новинні вебсайти, що свідчить про відсутність самоконтролю та навичок до самостійного навчання. Таким чином мотивація та самоконтроль виступають взаємопов'язаними явищами які впливають на ефективність онлайн навчання. Роль самоконтролю є особливо ваговою за умови дистанційного навчання, яке передбачає значний обсяг дистанційної обробки інформації отримання, в умовах коли зовнішній контроль з боку викладача є мінімальним, тому студенти необхідні певні внутрішні зусилля для зосередження уваги на навчальному, а не розважальному контенті.

С. Юе, І. Бйорк, Р. Бйорк [13] вивчали, як безпосереднє спілкування з викладачем впливає на якість дистанційного навчання студентів. Відзначено, що у продуктивному дистанційному навчанні викладач задає напрямок і всю освітню програму будує на посиленні мотивації студентів. Така активна позиція викладача, на думку дослідників сприяє розвитку когнітивних вмінь студентів (здатність застосовувати засоби та технології при виконанні певних завдань), метакогнітивних вмінь (здатність до виконавчих процесів – планування, керування й оцінювання навчального завдання) і соціоафективні вміння (ефективна взаємодія з іншими).

Маємо припущення, що вказані фактори можуть впливати на якість дистанційної освіти, оскільки обмежені навички саморегуляції, низький рівень самоконтролю, відсутність академічної підтримки зі сторони викладацького складу несуть ризики для успішної реалізації дистанційного навчання. Враховуючи вищезазначене питання присвячені детермінантам цифрової освіти на рівні здобувачів освіти, а саме, самоєфективності, самоконтролю під час дистанційного навчання, впливу на ці фактори академічної підтримки потребують подальшого вивчення та обговорення.

Мета статті – визначити вплив таких факторів, як самоєфективність та самоконтроль студентів на результативність у дистанційному навчанні, та якою мірою фактор пов'язаний з академічною підтримкою викладацького складу (наявність систематичних консультацій, постійний супровід дистанційного навчання) впливає на результативність онлайн навчання.

Дослідження самоєфективності особистості у дистанційному навчанні здійснювалося за допомогою шкали визначення самоєфективності Р. Шварцера та М. Єрусалема що складається з десяти пунктів, адаптованою українською мовою І.І. Галецькою [14]. Вибірку дослідження склали 150 студентів Української інженерно-педагогічної академії, що навчаються на першому, другому, третьому та четвертому курсах. Збір даних відбувався через Googl форми. У даній шкалі було модифіковано питання відповідно до мети дослідження, що не вплинуло на надійність за внутрішньою узгодженістю. В цій шкалі студентів просили оцінити сторони їх самоєфективності у дистанційному навчанні, наприклад: «Я відчуваю впевненість, що зможу опанувати всі завдання», «Я готовий впоратися з труднощами у дистанційному завданні, оскільки покладаюся на власні здібності» за чотирьох бальною шкалою.

Самоконтроль вимірювався за допомогою самостійно розробленого опитувальника з 3-х питань. Опитування було взято та модифіковано з попереднього дослідження автора статті [15]. В опитуванні здобувачам освіти пропонувалося оцінити здатність здійснювати контроль за власною навчальною діяльністю в онлайн мережі за трибальною шкалою, наприклад: «Як часто ви відволікаєтеся під час виконання завдань онлайн?».

Академічна підтримка викладацького складу закладу вищої освіти вимірювалося за допомогою розробленого автором опитувальника, що стосувався трьох аспектів супроводу дистанційного навчання: можливість постійного зворотного зв'язку з викладачем, наявність детальних пояснень та інструкцій для виконання дистанційних завдань, технічна підтримка закладу освіти дистанційного навчання. Студентів просили оцінити вказані аспекти за двобальною шкалою, наприклад: «Чи маєте ви можливість отримати швидке роз'яснення щодо виконання завдання від викладача у разі необхідності – за допомогою чату, електронного листування?»

Перевірено дані, що пов'язані з результатами по шкалі самоєфективності та успіхами у навчанні. Результати показали, що студенти які мають високі результати по шкалі самоєфективності не мають проблем зчасним виконанням завдань, успішним завершенням навчальних курсів (вчасною здачею іспитів та заліків). Також, було перевірено вплив таких факторів як залежність самоєфективності в онлайн навчанні від віку студентів. Встановлено вплив віку та досвіду онлайн навчання на результати опитування за шкалою

самоефективності. В опитуванні брали участь 50 студентів першого курсу та 100 студентів другого та третього курсів. Результати показали що у порівнянні зі студентами 2 та 3 курсів, лише 15,4 % першокурсників мають високий рівень самоефективності, середній рівень мають – 50 %, та 34,6% мають низький рівень самоефективності. Що в цілому збігається з результатами успішності студентів, а саме, вдале закінчення семестрових курсів, відсутність заборгованостей. Отримані результати серед першокурсників, на нашу думку, пов'язані з відсутністю досвіду онлайн освіти. Згідно з аргументами, що були висунуті А. Бандурою [11] найважливішою основою розвитку самоефективності є досвід. До пандемії COVID-19 дистанційна освіта у закладах вищої освіти або доповнювала очну освіту або взагалі не використовувалася, особливо це стосується загальноосвітніх закладів, відповідно теперішні першокурсники не мали змоги отримати відповідного досвіду онлайн освіти. Хоча сучасні першокурсники, безумовно, мають досвід дистанційного навчання у школі в умовах пандемії, але існують суттєві відмінності між такими видами навчання у загальноосвітньому закладі та закладі вищої освіти. У школі учні під час дистанційного формату навчання відчують більше підтримки з боку вчителів, і, що головне, батьків. Фактор підтримки з боку батьків особливо важливий з огляду на недостатній рівень самоконтролю в підлітковому віці.

Важливість підтримки з боку дорослих під час дистанційного навчання у школі підтверджується й іншими дослідженнями, коли виникає невідповідність між можливостями учня та вимогами цифрового навчання, батьки можуть виступати у якості зовнішніх регуляторів (наприклад, пропонувати допомогу, контролюючи процес навчання, нагадуючи про завдання [5]. У закладі вищої освіти освітня діяльність набуває професійної направленості, певної спеціалізації, де підтримка батьків вже не може бути такою явною, з точки зору відсутності у батьків необхідних навичок, тому у першокурсників і нижчий рівень самоефективності у порівнянні зі старшокурсниками. Оскільки для першокурсників дистанційне навчання відрізнялося за такими параметрами як рівень самостійності, складності ці змінні вплинули на відчуття впевненості та здатності щось робити з успіхом, що є основою самоефективності. Звідси й такий низький відсоток студентів із високим рівнем самоефективності. Серед студентів старших курсів показники самоефективності показують зовсім іншу динаміку, так, високий рівень самоефективності зафіксовано серед 36,4% опитаних, середній рівень серед 48,9% опитаних, та 14,7% мають низький рівень. Такі результати свідчать про кращу адаптацію до дистанційної освіти, наявний досвід онлайн навчання. На рис. 1 представлено рівні самоефективності студентів першого та старших курсів.

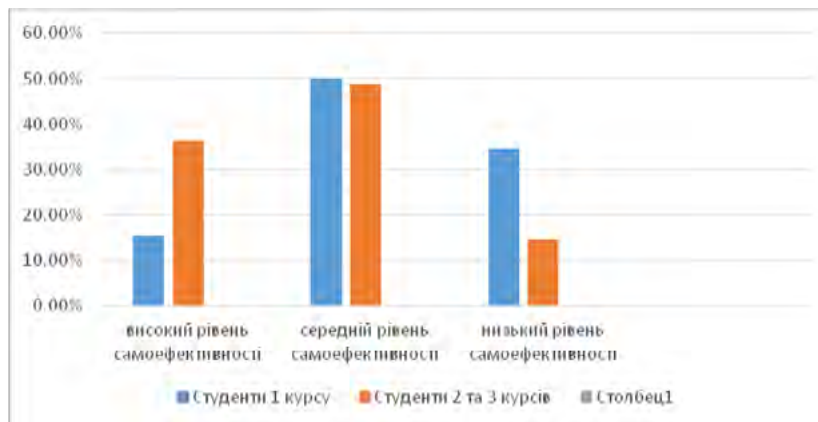

Рис. 1. Порівняння рівнів самоефективності у дистанційному навчанні студентів першого курсу та студентів другого та третього курсів

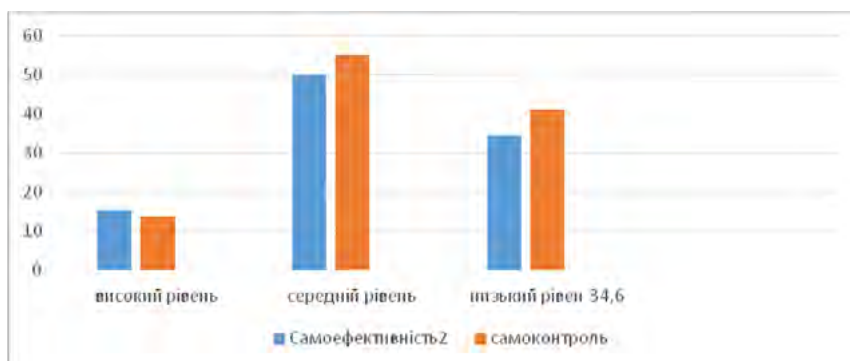

Рис. 2. Рівень самоефективності та самоконтролю студентів 1 курсу

Дані отримані під час виявлення рівня самоефективності та його впливу на ефективність дистанційної освіти також свідчать, що дистанційна освіта значно змінює вектор, на власний самоконтроль. Відповідно, другим питанням дослідження є виявлення здатності студентів до самоконтролю під час дистанційного навчання. Існує взаємозалежність між високими показниками самоефективності та високими показниками самоконтролю у дистанційному навчанні (рис. 2). Такі показники збігаються з результатами інших досліджень [9; 12], щодо ролі саморегуляції в онлайн освіті, які свідчать що високий рівень самоконтролю призводить до покращення результатів навчання. Студенти з високим навичками самоконтролю у дистанційному навчанні є більш результативними в дистанційних умовах освіти, що пов'язано зі здатністю до самообмежень під час вирішення поставлених завдань. Вказані характеристики близькі за своєю сутнісною ознакою до визначень самоефективності.

Вимоги онлайн навчання передбачають здатність прогнозувати свої навчальні дії, контролювати засвоєння навчальної інформації, певним чином обмежувати себе, тобто мати достатні внутрішні регулятори. Аналіз відповідей здобувачів освіти на питання: «Як часто ви відвертаєтесь під час виконання завдань онлайн», «Чи відчуваєте ви труднощі, з тим щоб зосереджуватися на виконанні завдання та не відвертатися на розважальний контент» показав наступні результати: 67% студентів першого курсу мають проблеми з самоконтролем своєї діяльності в онлайн мережі та постійно відвертають увагу на соціальні мережі, прослуховування музики та інше, що вплинуло на результати навчання і мало наслідки під час складання заліків та іспитів. Такі результати підтверджуються іншими дослідженнями, які свідчать що в умовах дистанційної освіти у порівнянні з традиційною аудиторною освітою менша кількість студентів вивчає курси до кінця, оскільки саме даний вид освіти передбачає достатню мотивацію, самоконтроль та вміння працювати самостійно з навчальною інформацією [12]. Саме вікова група студентів перших курсів потребує зовнішнього контролю який обмежуватиме їх доступ під час занять до розважального контенту (соціальні мережі, YouTube).

Ще одним напрямком, який суттєво впливає на ефективність дистанційного навчання студентів є рівень академічної підтримки з боку викладачів. Перша група питань була спрямована на виявлення проблем, що пов'язані з самостійним опрацюванням навчального матеріалу, який подається дистанційно. Визначено, що значний відсоток студентів на всіх курсах має певні труднощі з опрацюванням навчальної інформації у дистанційному режимі, а саме, відсутність умінь пов'язувати теоретичний матеріал з практичними діями, що ілюструють відповіді на питання.

Респондентам було запропоновано проранжувати труднощі з якими вони стикаються під час дистанційного навчання (не розуміють як виконувати завдання; відсутність детальних пояснень щодо виконання завдань; відсутність постійного зворотного зв'язку з викладачем (чати, онлайн консультації, електронне листування)). Були отримані наступні результати: перше місце серед студентів перших курсів посідає – не розуміння алгоритмів виконання завдань – 43 % відсотка опитаних. Серед опитаних студентів старших курсів таких, що відчувають труднощі у розумінні завдань та їх виконання трохи менше – 35,4% відсотка.

Другу позицію серед студентів першого та старших курсів посідають відповіді про відсутність постійного зворотного зв'язку з викладачем – 34,2% і 30% відповідно. Третю позицію, за кількістю виборів посідає – відсутність технічної підтримки – 12,8% серед студентів першого курсу, та 9,6% серед студентів старших курсів. Не відчувають труднощів з самостійним опрацюванням навчального матеріалу, який подається дистанційно лише – 10% студентів першого курсу та 25% студентів старших курсів.

Таким чином, академічна підтримка дистанційного навчання (педагогічний супровід викладачами закладу вищої освіти, технічна підтримка з боку комп'ютерних відділів) є важливим параметром не тільки втілення дистанційної освіти, але й ефективності, що також підтверджують останні дослідження.

Висновки. Результати дослідження дозволили виявити фактори на рівні студентів, що впливають на ефективність дистанційної освіти. Аналіз опитування студентів дозволив виявити очікувані особливості на різних рівнях. Так, виявлено що самоефективність у дистанційному навчанні серед студентів залежить від віку та здатності до самоконтролю під час онлайн навчання. У порівнянні з першокурсниками студенти старших курсів показали вищий відсоток самоефективності та здатності до самоконтролю в онлайн навчанні. Такі результати пояснюються відсутністю досвіду дистанційного навчання у студентів молодших курсів та наявністю потреби у допомозі та супроводі навчання. Результати свідчать про необхідність додаткової підтримки студентів перших курсів в процесі дистанційної освіти водночас формат дистанційної освіти можна розглядати як підхід до розвитку самоконтролю та саморегуляції.

У даному дослідженні розглядалися результати, що були отримані в результаті опитування студентів. Майбутні наукові розвідки можуть оцінювати фактори що впливають на ефективність дистанційної освіти з боку викладацького складу, що дозволить отримати повне уявлення про сукупність чинників які мають вплив на якість та ефективність онлайн навчання.

Використана література:

1. The COVID-19 outbreak is also a major education crisis / UNESCO. 2020. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/globalcoalition>.
2. Державна служба якості освіти України. Аналітична довідка щодо тенденцій організації дистанційного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти в умовах карантину у 2020/2021 навчальному році. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/>.
3. Rachel L. Bradley, L. Browne Blaine, and Heather M. Kelley, Examining the Influence of Self-Efficacy and Self-Regulation in Online Learning, *College Student Journal*. 2017. Vol. 51, (4). P. 518–530. URL: <https://www.researchgate.net/profile/Rachel-Bradley-/publication/325743793>.
4. Козьменко О.І. Аналіз впливу різноманітних чинників на успіх студентів в університеті. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Випуск 63 (59). С. 82-85.
5. Moritz Börner-Ringleb, Gino Casale, Gino Casale, “What predicts teachers’ use of digital learning in Germany? Examining the obstacles and conditions of digital learning in special education”. *European Journal of Special Needs Education*. 2021. Vol. 36:1, P. 80-97. URL: <https://doi.org/10.1080/08856257.2021.1872847>. (дата звернення: 4.09. 2021).
6. Hromalik C. D., and Koszalka T. A., Self-regulation of the use of digital resources in an online language learning course improves learning outcomes. *Distance Education*. 2018. Vol. 39, (4), P. 528–547. doi.org/10.1080/01587919.2018.1520044. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01587919.2018..>
7. Музика О. Самоефективність як чинник професіоналізації студентів. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 3-4. С. 83-93, URL: <https://www.researchgate.net/publication/332567105>.
8. Гальцева Т.О. Види самоефективності особистості: їх характеристика та дослідження. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту : серія Психологічні науки*, 2015. Вип. 4. С. 110-114.
9. Ржевська-Штефан З. Особливості мотивації студентів-першокурсників в умовах дистанційного карантинного навчання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2021. Випуск 14 (59). С. 80-88.
10. Mansureh Kebritchi, Angie Lipschuetz, and Lilia Santiago. Issues and Challenges for Teaching Successful Online Courses in Higher Education : A Literature Review. *Journal of Educational Technology Systems*. 2017. Vol. 46 (1). P. 4–29. URL: https://www.researchgate.net/profile/Lilia_Santiago/publication/319013030_.
11. Bandura A. Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. 1977. *Psychological Review*. № 84 (2). P. 191–215.
12. Лисовенко Н.Н., Белова И.С., Викторов В.В. Информационно-программная поддержка адаптивного онлайн-обучения : монография. Днепропетровск : Герда, 2014. 140 с.
13. Yue C. L., Bjork E. L., & Bjork R. A. Reducing verbal redundancy in multimedia learning: An undesired desirable difficulty. *Journal of Educational Psychology*. 2013. № 105, p. 266–277. doi.org/10.1037/a0031971. URL: <https://psycnet.apa.org/doiLand-ing?doi=10.1037%2Fa0031971>.
14. Галецька І.І. Самоефективність у структурі соціально психологічної адаптації. *Вісн. Львів. ун-ту, Сер. філос. науки*. 2003. Вип. 5. С. 433-442.
15. Shemyhon N. The essence and structure of students’ readiness to engage in distance learning, *Journal Plus Education*. 2021. Vol. XXVIII, No. 1, P. 162-169. URL: <https://www.uav.ro/jour/index.php/jpe/article/view/1565>.

References:

1. The COVID-19 outbreak is also a major education crisis / UNESCO. 2020. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/globalcoalition>.
2. Derzhavna sluzhba yakosti osvity Ukrainy. Analitychna dovidka shchodo tendentsii orhanizatsii dystantsiinoho navchannia u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity v umovakh karantynu u 2020/2021 navchalnomu rotsi [Analytical information on trends in the organization of distance learning in institutions of professional higher and higher education in quarantine in the 2020/2021 academic year]. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/> [in Ukrainian].
3. Rachel L. Bradley, L. Browne Blaine, and Heather M. Kelley. (2017). Examining the Influence of Self-Efficacy and Self-Regulation in Online Learning. *College Student Journal*. Vol.51 (4), p. 518–530. URL: <https://www.researchgate.net/profile/Rachel-Bradley->.
4. Kozmenko O. (2018)/ Analiz vplyvu riznomanitnykh chynnykiv na uspih studentiv v universyteti [Analysis of the impact of various factors on the success of students at the university] *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5. «Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy»*. Vyp. 63 (59), S. 82-85 [in Ukrainian].
5. Moritz Börner-Ringleb, Gino Casale, Gino Casale (2021). “What predicts teachers’ use of digital learning in Germany? Examining the obstacles and conditions of digital learning in special education. *European Journal of Special Needs Education*. Vol. 36:1, p. 80-97. 2021. URL: <https://doi.org/10.1080/08856257.2021.1872847>. Accessed: September 4, 2021.
6. Hromalik C. D., and Koszalka T. A (2018)/ Self-regulation of the use of digital resources in an online language learning course improves learning outcomes *Distance Education*. Vol. 39 (4). P. 528–547. 2018. URL: doi.org/10.1080/01587919.2018.1520044. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01587919.2018>.
7. Muzyka O.(2018). Samoefektyvnist yak chynnyk profesionalizatsii studentiv. [Self-efficacy as a factor in student professionalization]. *Osvitoholichnyi dyskurs*. № 3-2, S. 83-94. URL: <https://www.researchgate.net/publication>. [in Ukrainian].
8. Haltseva T. (2015). Vidy самоеfektyvnosti osobystosti: yikh kharakterystyka ta doslidzhennia. [Types of self-efficacy of the individual: their characteristics and research]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzh. un-tu : seriiia Psykholohichni nauk*. Vyp. 4, S. 110-114. [in Ukrainian].
9. Rzhavska-Shtefan Z. (2021). Osoblyvosti motyvatsii studentiv-pershokursnykiv v umovakh dystantsiinoho karantynnoho navchannia. [Peculiarities of motivation of first-year students in the conditions of distance quarantine training]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 12. Psykholohichni nauky*. Vyp. 14 (59), S. 80-88. [in Ukrainian].
10. Mansureh Kebritchi, Angie Lipschuetz, and Lilia Santiago (2017). Issues and Challenges for Teaching Successful Online Courses in Higher Education: A Literature Review. *Journal of Educational Technology Systems*. Vol. 46 (1), p. 4–29. 2017. URL: https://www.researchgate.net/profile/Lilia_Santiago/publication/319013030_.
11. Bandura A. (1977). Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*. № 84 (2), P. 191–215.
12. Lisovenko N., Belova I., Viktorov V. (2014). Informatsionno-programmnaia podderzhka adaptivnogo onlaynovogo obucheniia [Information and software support for adaptive online learning]: monografiia. Dnepropetrovsk: Gerda. 140 s. [in Ukrainian]

13. Yue C. L., Bjork E. L., & Bjork R. A, Reducing verbal redundancy in multimedia learning: An undesired desirable difficulty? Journal of Educational Psychology. 2013. № 105. P. 266–277. doi.org/10.1037/a0031971. URL: <https://psycnet.apa.org/doiLand ing?doi=10.1037%2Fa0031971>.
14. Haletska I. (2003). Samoefektyvnist u strukturi sotsialno psykholohichnoi adaptatsii. [Self-efficacy in the structure of social and psychological adaptation]. Visn. Lviv. un tu., Ser. filos. Nauky. Vyp. 5. P. 433-442. [in Ukrainian]
15. N. Shemyhon, The essence and structure of students' readiness to engage in distance learning, Journal Plus Education, Vol XXVIII, No. 1, P. 162-169, 2021. URL: <https://www.uav.ro/jour/index.php/jpe/article/view/1565>.

Shemyhon N. Y. Factors affecting student performance during distance learning

The paper presents the factors influencing the progress of students in distance learning. The paper analyzes the following factors – self-efficacy, self-control of students and their impact on effectiveness in distance learning, and the extent to which the factor related to academic support of teaching staff (existence of systematic consultations, continuous support of distance learning) affects the effectiveness of online learning. The influence of individual self-efficacy on the results of online education has been reviewed. The data related to the results on the self-efficacy scale and learning outcomes have been verified. The influence of age and online learning experience on the results of the survey on the self-efficacy scale has been determined. The results have shown that compared to 2nd and 3rd year students, only 15.4% of first-year students have a high level of self-efficacy. It has been found that high self-efficacy is consistent with high self-control during distance learning, which requires control of learning activities on the student's part and the ability to self-restraint. It has been determined that a significant percentage of first-year students need more fundamental academic support of distance learning because they have some difficulties with processing educational information in distance mode, do not have formed skills to work independently, link theoretical material with practical actions.

The results have shown that the age group of first-year students needs additional support in distance learning, because this category of students after distance learning in a secondary school has a model of help from adults – parents, teachers, so cannot quickly adapt to distance learning in a higher education institution.

Key words: distance learning; effectiveness of students in distance learning; self-efficacy of students; self-control; academic support of distance learning.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ІМІТАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

У статті уточнено сутність понять «модель», «моделювання педагогічного процесу». Розглянуто основні функції моделювання як методу наукового дослідження (екстраполяції та інтерполяції, абстрагуючу, синтезуючу, евристичну, дидактичну, дескриптивну, прогностичну, нормативну та ін.). Визначено етапи педагогічного моделювання (концептуальний – вибір методологічних підходів для моделювання, визначення принципів організації дослідження; змістовний – постановка завдання моделювання, конструювання моделі з уточненням залежності між основними елементами досліджуваного об'єкта; вимірювальний – визначення параметрів об'єкта і критеріїв оцінки змін цих параметрів, вибір методик вимірювання, дослідження валідності моделі; інтерпретаційний – змістова інтерпретація отриманих даних педагогічного моделювання). Розроблено й охарактеризовано структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх викладачів закладів вищої освіти до інноваційної діяльності засобами імітаційних технологій навчання, що складається із трьох взаємопов'язаних блоків (теоретико-методологічного, організаційно-практичного, критеріально-результативного). Означену модель розглянуто як комбіновану та представлено в графічно-описовій формі у вигляді схеми. Відзначено переваги запропонованої авторської моделі професійної підготовки майбутніх викладачів ЗВО до інноваційної діяльності засобами імітаційних технологій навчання.

Доведено, що подальшими перспективними напрямками досліджень можуть виступати авторські наукові підходи до створення та впровадження у практику педагогічної діяльності нових моделей професійної підготовки майбутніх викладачів.

Ключові слова: модель, педагогічне моделювання, функції моделювання, етапи моделювання, готовність до інноваційної діяльності, імітаційні технології навчання, викладач закладу вищої освіти.

Сьогодні в сучасній науковій літературі намітилася тенденція переходу педагогіки від описовості до моделювання та проєктування нової освітньої складової. Так, В. Ковальчук підкреслює, що моделювання освітньої діяльності викладача є важливою складовою педагогічного проєктування, так як сприяє розвитку професійних умінь і творчих здібностей студентів, стимулює їхню пізнавальну активність і самостійність [2, с. 110]. Проведення педагогічного дослідження передбачає застосування педагогічного моделювання як теоретичного прогнозування основних складових його впровадження.

Різні аспекти проблеми педагогічного моделювання і створення освітніх моделей знайшли відображення у працях Н. Брюханової, Н. Корольової, С. Вітвицької, К. Гнезділової та С. Касярум, В. Ковальчук, Є. Лодатко, І. Сабатовської, С. Бобокало, А. Теплицької, Ю. Шапрана та ін.

Мета статті – визначити сутність педагогічного моделювання, його функції та етапи організації; розробити авторську структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх викладачів закладів вищої освіти до інноваційної діяльності засобами імітаційних технологій навчання

З урахуванням мети дослідження розглянемо сутність основних понять педагогічного моделювання. Так, А. Теплицька наголошує, що системоутворювальним чинником понять «модель», «моделювання педагогічного процесу» є *педагогічна реальність, яку моделюють* – система, реальність, модель як образ цієї реальності – система-модель і суб'єкт моделювання (педагог) – система, що моделює. Модель у педагогічному процесі може бути образом не тільки теперішньої чи минулої педагогічної реальності, а й майбутньої. У такому розумінні модель несе функцію прогнозування, планування, цілеутворювання майбутньої діяльності педагога [6, с.184]. Отже, функціями педагогічного моделювання виступають прогнозування або прогностична функція та цілеутворювання.

О. Пономарьов, Н. Середя, М. Чеботарьов сутність моделювання вбачають у побудові моделі як *спрошеного аналогу об'єкта дослідження*, подібного оригіналу відносно його властивостей, зв'язків і характеристик, істотних із позицій дослідження. Неістотні ж знов-таки з позицій дослідження зв'язки і властивості можуть при цьому ігноруватися, а то і взагалі бути відсутніми. Це робиться, на думку цих авторів, із метою виключення чинників, які вносять зайве ускладнення при дослідженні певних властивостей об'єкта [4, с.6]. Отже, створена у процесі моделювання модель за принципом аналогії повинна адекватно відображати ті якості та характеристики досліджуваного об'єкта та зв'язки між складовими, які цікавлять дослідника й дозволяють йому отримати достовірні результати про це явище.

Щоб точніше з'ясувати призначення педагогічного моделювання, як сучасного методу дослідження, розглянемо його функції. С. Вітвицька розглядає *функції моделювання* як методу наукового пізнання, а саме:

- *функція екстраполяції та інтерполяції* (модель надає доповнюючу інформацію про досліджуваний об'єкт – цю функцію виконують демонстративні, ілюстративні та навчально-евристичні моделі);
- *абстрагуюча функція* (уявне відокремлення певної властивості або ознаки з метою більш глибокого їх вивчення);

- *синтезуюча функція* (модель може поєднувати у собі властивості багатьох різних предметів, явищ і процесів, відтак поширюватись на об'єкти, поширення на які спочатку не передбачалось);
- *евристична функція* (тимчасове переключення із реального об'єкта на уявний – модель);
- *дидактична функція* (використання моделювання з метою підвищення ефективності освітнього процесу).

До основних функцій моделювання вчена також відносить:

- *deskриптивну*, яка за рахунок абстрагування моделі дозволяє достатньо просто пояснити досліджувані явища та процеси;
- *прогностичну* – дає можливість передбачати майбутні явища та стани моделюючих систем та дає відповідь на запитання «що буде»;
- *нормативну*, що полягає у отриманні відповіді на запитання «як має бути?», якщо окрім системи, задано критерії оцінки її стану, то за рахунок використання оптимізації можливо не лише описати існуючу систему, але й побудувати її нормативний образ – з точки зору суб'єкта, інтереси та переваги якого відображені у заданих критеріях [3, с.19].

Таким чином, моделювання як метод наукового дослідження виконує ряд функцій (*екстраполяції та інтерполяції, абстрагуючу, синтезуючу, евристичну, дидактичну, deskриптивну, прогностичну, нормативну*), які надають додаткову інформацію про досліджуваний об'єкт; виокремлюють певні властивості або ознаки; поєднують у собі властивості багатьох різних предметів, явищ і процесів; надають можливість вивчати реальні об'єкти на основі уявних; підвищують ефективність освітнього процесу; доступно пояснюють досліджувані явища; передбачають стани моделюючих систем; створюють нормативний образ системи у заданих критеріях тощо. Це засвідчує різноманітні сфери застосування моделювання в освітньому процесі професійної підготовки будь-якого майбутнього фахівця.

Для нашого дослідження важливим є наукове положення, висловлене І. Сабатовською і С. Бобокало, що процес професійної підготовки фахівця у ЗВО – тривалий, складний, мінливий. Його можна розкрити через структурні (*принципи, цілі, зміст, методи, форми, засоби*) й функціональні (*учіння, викладання, навчання*) складові, рівні (*стратегічний, тактичний, оперативний*) й етапи (*курси, цикли дисциплін, засвоєння частин дій та діяльності, компетенції*). Моделюванню підлягають усі ці складові. Але найбільша складність під час моделювання полягає не у кількості цих складових чи їх видів та станів, а у необхідності збереження одних зв'язків та моделюванні інших. Тому необхідно розкрити особливості моделювання у взаємозв'язку спочатку *функціональних*, а потім – *структурних* складових процесу професійної підготовки майбутнього викладача на різних рівнях та етапах [5, с.23]. Отже, науковці визначають необхідність з'ясування структурно-функціональних зв'язків у педагогічному моделюванні.

З метою якісного створення нових педагогічних моделей потрібно притримуватися технології їх побудови. Як зазначають К. Гнезділова, С. Касярум педагогічне моделювання реалізується у такі етапи:

- входження в процес і вибір методологічних підходів для моделювання, якісний опис предмета дослідження;
- постановка завдання моделювання;
- конструювання моделі з уточненням залежності між основними елементами досліджуваного об'єкта, визначенням параметрів об'єкта і критеріїв оцінки змін цих параметрів, вибір методик вимірювання;
- дослідження валідності моделі у вирішенні поставлених завдань;
- застосування моделі в педагогічному експерименті;
- змістовна інтерпретація результатів моделювання [1, с. 7–16].

Аналіз етапності створення педагогічної моделі доводить необхідність її розгляду на різних рівнях із урахуванням педагогічних функцій, що вони виконують, а саме: *концептуальному* – вибір методологічних підходів для моделювання, визначення принципів організації дослідження; *змістовному* – постановка завдання моделювання, конструювання моделі з уточненням залежності між основними елементами досліджуваного об'єкта; *вимірювальному* – визначення параметрів об'єкта і критеріїв оцінки змін цих параметрів, вибір методик вимірювання, дослідження валідності моделі; *інтерпретаційному* – змістовна інтерпретація отриманих даних педагогічного моделювання. У дослідженні таких зарубіжних учених як Т. Кемпбелл та ін. (T. Campbell and other) на основі вивчення 783 статей означеної проблематики доведено, що концептуальне розуміння є найпоширенішою педагогічною функцією, визначеною для моделювання, у той час як розвиток умінь і розуміння наукової практики виявляються значно рідше [7].

Серед різних видів (*структурно-функціональна, формалізована й імітаційна*) і загальних форм моделювання (*текстова, описова, графічна, комбінована*) нами обрана *структурно-функціональна модель комбінованої форми (графічно-описова у вигляді схеми)*. Отже, на основі розглянутих вище етапів педагогічного моделювання розроблена структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх викладачів ЗВО до інноваційної діяльності засобами імітаційних технологій навчання.

У моделі виокремлено ряд логічно пов'язаних між собою *блоків*: теоретико-методологічний, організаційно-практичний, інноваційно-результативний.

Перший блок структурно-функціональної моделі – *теоретико-методологічний* передбачає єдність таких складових як методологічні підходи, принципи, функції діяльності викладача ЗВО, об'єднаних у єдине ціле

метою дослідження – *формування готовності майбутніх викладачів ЗВО до інноваційної діяльності засобами імітаційних технологій навчання.*

В основу проектування моделі відповідно до її мети покладено виокремлені у процесі дослідження *методологічні підходи*, що відповідають специфіці розв'язуваної проблеми, а саме:

- *аксіологічний* – базується на ідеї трансформації соціально-значущих цінностей на рівень ціннісних людських пріоритетів, дозволяє вивчати явища з точки зору виявлення їх можливостей задовольняти потреби майбутніх викладачів на основі принципу гуманізації суспільства;

- *компетентнісний* – переміщує акценти з процесу накопичення інноваційних знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку в майбутніх викладачів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті компетентності та досвід;

- *технологічний* – передбачає певну послідовність операцій із використанням необхідних засобів й умов проведення імітаційної діяльності в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів у вищій школі;

- *індивідуально-творчий* – розглядає розвиток творчої індивідуальності, унікального стилю та креативної складової діяльності майбутніх викладачів у ЗВО;

- *акмеологічний* – визначає необхідність удосконалення у майбутніх викладачів здатностей до самостійного цілепокладання, саморегуляції (самоконтролю, самокорекції), саморозвитку і самореалізації;

- *рефлексивно-контекстний* – виступає поєднанням рефлексивної парадигми та контекстуалізації освітнього процесу як різноманіття навчальних стратегій для взаємозв'язку між вивченням фундаментальних знань і навчанням майбутніх викладачів академічного і професійного змісту.

Означені методологічні підходи визначили основні *принципи нашого педагогічного дослідження* як концептуальні вимоги, парадигмальні орієнтації в освітній дійсності, дотримання яких забезпечує ефективність проведеної експериментальної роботи:

- *принцип вмотивованості* – орієнтація професійної підготовки майбутніх викладачів на загальнолюдські та професійні цінності, інноваційну діяльність, що відповідають морально-етичним нормам (гуманізму, толерантності, інноваційній спрямованості, професійному успіху, самоактуалізації);

- *принцип відкритості* – використання у професійній підготовці майбутніх викладачів інноваційних форм, методів, засобів навчання, що відкривають можливості для розвитку ключових і професійних компетентностей, формують сприйнятливість суб'єктів освітнього процесу до нового досвіду;

- *принцип технологічності* – конструювання освітнього процесу ЗВО як сукупності дій, операцій і процедур імітаційної професійної діяльності майбутніх викладачів, які інструментально забезпечують досягнення прогнозованого результату;

- *індивідуалізації творчої активності* – індивідуальне визначення пріоритетів освітньої діяльності, активне ставлення студентів до навчання, стимулювання розвитку усіх рівнів активності (репродуктивної і творчої) у процесі ігрової імітації майбутніми викладачами професійних ситуацій.

- *принцип рефлексивності* – розвиток у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів рефлексивних якостей особистості (самоконтролю, самооцінки, самоаналізу та ін.);

- *принцип імерсивності* – імітація взаємодії із середовищем, яке наближається до реального, наближення умов освітнього середовища до майбутньої професійної діяльності.

Організація освітнього процесу ЗВО на основі виділених принципів сприяє підготовці майбутніх викладачів до виконання їх професійних функцій. Склад функцій, що виділяються у професійній діяльності викладача, різниці в залежності від основних ознак їх диференціації: з точки зору її структури або процесу вирішення професійних задач.

У нашому дослідженні виокремлено наступні професійні функції майбутнього викладача як управлінця і організатора інноваційної діяльності, а саме:

- *орієнтаційна* – стимулювати використання різних форм інноваційної діяльності; формувати новітні знання і професійну орієнтацію;

- *інноваційно-дослідницька* – генерувати та упроваджувати у освітній процес позитивні педагогічні ідеї і результати; застосовувати інновації в освітньому процесі; здійснювати творчий пошук; активно проводити дослідницьку діяльність;

- *організаційна* – організовувати освітній процес із урахуванням сучасних вимог, власну діяльність і поведінку; впорядковувати дії усередині педагогічних систем; володіти науковою організацією праці (розподіл робочого часу, інструктування, контроль, дозування навчального навантаження тощо);

- *мобілізаційна* – зосереджувати усі фізичні й розумові сили, творчий потенціал на вирішення навчальних завдань, створення комфортного освітнього середовища;

- *розвивальна* – розвивати індивідуальні, творчі здібності, пізнавальні інтереси, індивідуальну освітню стратегію діяльності; формувати багатогранну й гармонійну особистість демократичного суспільства; займатися саморозвитком;

- *комунікативно-рольова* – встановлювати ділові відносини між учасниками професійної взаємодії; вміти розв'язувати конфліктні ситуації; володіти нестандартними прийомами спілкування (відхід від суто рольової позиції вчителя та демонстрування інших ролей – наставника, тьютера, партнера), готовність прийняти погляди співрозмовника (спілкування за законами взаємної довіри), проникнення у світ почуттів і переживань (сопереживання).

Другий блок моделі – організаційно-практичний представлений трьома складовими, а саме: педагогічні умови досліджуваного феномена, інноваційні технології, етапи розвивальної програми формування готовності майбутніх викладачів ЗВО до інноваційної діяльності засобами імітаційних технологій навчання.

У процесі дослідження виокремлено наступні педагогічні умови формування готовності майбутніх викладачів ЗВО до інноваційної діяльності засобами імітаційних технологій навчання, а саме:

- формування позитивної мотивації і ціннісного ставлення до інноваційної діяльності майбутніх викладачів;
- поетапне засвоєння й оновлення інноваційних педагогічних знань, інтегрованих у зміст професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів ЗВО;
- технологізація освітнього процесу, набуття умінь і навичок використання освітніх інновацій, досвіду імітаційної діяльності майбутніх викладачів у ЗВО;
- створення рефлексивно-контекстного освітнього середовища розвитку майбутніх викладачів на основі застосування у практиці роботи імітаційних технологій навчання.

Основним інструментом, засобом реалізації означених умов у практиці професійної підготовки майбутніх викладачів ЗВО виступають *імітаційні технології навчання*, які поділені за наявністю ролей на *ігрові* – розігрування ролей (*інсценування*), *ігрове* проєктування, дидактична гра, ділова гра, рольова гра, стажування із виконанням посадової ролі, імітаційний тренінг, навчання дією («Learning by doing»), комп'ютерні (машинні) симуляції та *неігрові* – метод конкретних ситуацій (*ситуація-проблема, ситуація-оцінка, ситуація-ілюстрація, ситуація-вправа*). Імітаційні технології навчання у процесі підготовки майбутніх викладачів у вищій школі використані з метою навчання студентів визначити альтернативні варіанти освітніх рішень, уникати педагогічних помилок і досягати бажаного результату. Специфікою імітаційних технологій є моделювання в освітньому процесі взаємин і умов майбутньої професійної діяльності.

Акцент у дослідженні робився на проблемі застосування інновацій та імітаційних технологій навчання, що знайшли відображення у виділених педагогічних умовах, які в сукупності забезпечили функціонування інноваційного освітнього середовища професійної підготовки майбутніх викладачів ЗВО. Окреслені педагогічні умови формування досліджуваного феномена було передбачено впроваджувати в практику роботи ЗВО в три етапи експериментальної розвивальної програми підготовки майбутніх викладачів, а саме: *ціннісно-когнітивний етап* (формування позитивної мотивації і ціннісного ставлення до інноваційної діяльності майбутніх викладачів, поетапне засвоєння й оновлення інноваційних педагогічних знань); *навчально-квазі-професійний* (технологізація освітнього процесу, набуття умінь і навичок використання освітніх інновацій, досвіду імітаційної діяльності майбутніх викладачів у ЗВО); *рефлексивно-контекстний* (створення рефлексивно-контекстного освітнього середовища розвитку майбутніх викладачів на основі застосування у практиці роботи імітаційних технологій навчання). Отже, на першому етапі дослідження планувалася реалізація першої і другої педагогічних умов формування досліджуваного феномена, на другому етапі – третьої умови, на третьому етапі – четвертої умови.

У *третьому – критеріально-результативному блоці моделі* подано структурні компоненти, показники, критерії і рівні досліджуваного феномена.

Готовність до інноваційної діяльності майбутніх викладачів закладів вищої освіти засобами імітаційних технологій навчання представлена у дослідженні як інтегративна якість особистості, яка формується у результаті підготовки в ЗВО та передбачає ефективне застосування імітаційного моделювання у процесі майбутньої професійної діяльності з метою розвитку в студентів позитивного мотиваційно-ціннісного ставлення до інновацій, здатностей до творчості й рефлексії. У структурі цієї дефініції виокремлено такі компоненти: *мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, діяльнісно-творчий, рефлексивно-аналітичний*.

Кожний компонент досліджуваного феномена представлений рядом показників:

- 1) мотиваційно-ціннісний – усвідомлення необхідності інновацій, узгодженість особистісних цілей із інноваційною діяльністю;
- 2) інформаційно-когнітивний – інформованість щодо інноваційних процесів в освіті, знання механізмів організації імітаційних технологій навчання;
- 3) діяльнісно-творчий – володіння інноваційними формами та методами навчання, уміння використовувати імітаційні технології навчання у практичній діяльності;
- 4) рефлексивно-аналітичний – здатність до професійної рефлексії, самооцінка власної інноваційної професійної підготовки.

На основі виокремлених критеріїв *готовності до інноваційної педагогічної діяльності*, що наведені у моделі (*сформованість в педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, інформованість про новітні педагогічні технології, технологічна грамотність, здатність до творчості та рефлексії*), визначено рівні досліджуваного феномена, а саме:

- *високий рівень (імітаційно-творчий)* – повне усвідомлення необхідності інновацій, узгодженість особистісних цілей із інноваційною діяльністю; поінформованість щодо інноваційних процесів в освіті, перевагу абстрактно-послідовного або абстрактно-довільного стилів засвоєння інформації, знання механізмів організації імітаційних технологій навчання; досконале володіння організацією інноваційних форм та методів

навчання, сформованість умінь використовувати імітаційні технології навчання у практичній діяльності; здатність до професійної рефлексії, адекватна самооцінка власної інноваційної професійної підготовки;

– *середній рівень (реконструктивний)* – епізодичне усвідомлення необхідності інновацій; недостатня узгодженість особистісних цілей із інноваційною діяльністю й поінформованість щодо інноваційних процесів в освіті, превалювання конкретно-послідовного стилю засвоєння інформації; часткові знання механізмів організації імітаційних технологій навчання й застосування інноваційних форм та методів навчання, вибіркова сформованість умінь використовувати імітаційні технології навчання у практичній діяльності; відносна здатність до професійної рефлексії, не завжди адекватна самооцінка власної інноваційної професійної підготовки;

– *низький рівень (інтуїтивний)* – інтуїтивне усвідомлення необхідності інновацій, неузгодженість особистісних цілей із інноваційною діяльністю; епізодична поінформованість щодо інноваційних процесів в освіті, превалювання конкретно-довільного стилю засвоєння інформації, недостатність знань щодо механізмів організації імітаційних технологій навчання й застосування інноваційних форм та методів навчання, не сформованість умінь використовувати імітаційні технології навчання у практичній діяльності; не розвинута здатність до професійної рефлексії, неадекватна самооцінка власної інноваційної професійної підготовки.

Графічне зображення окресленої моделі наведено на рис. 1.

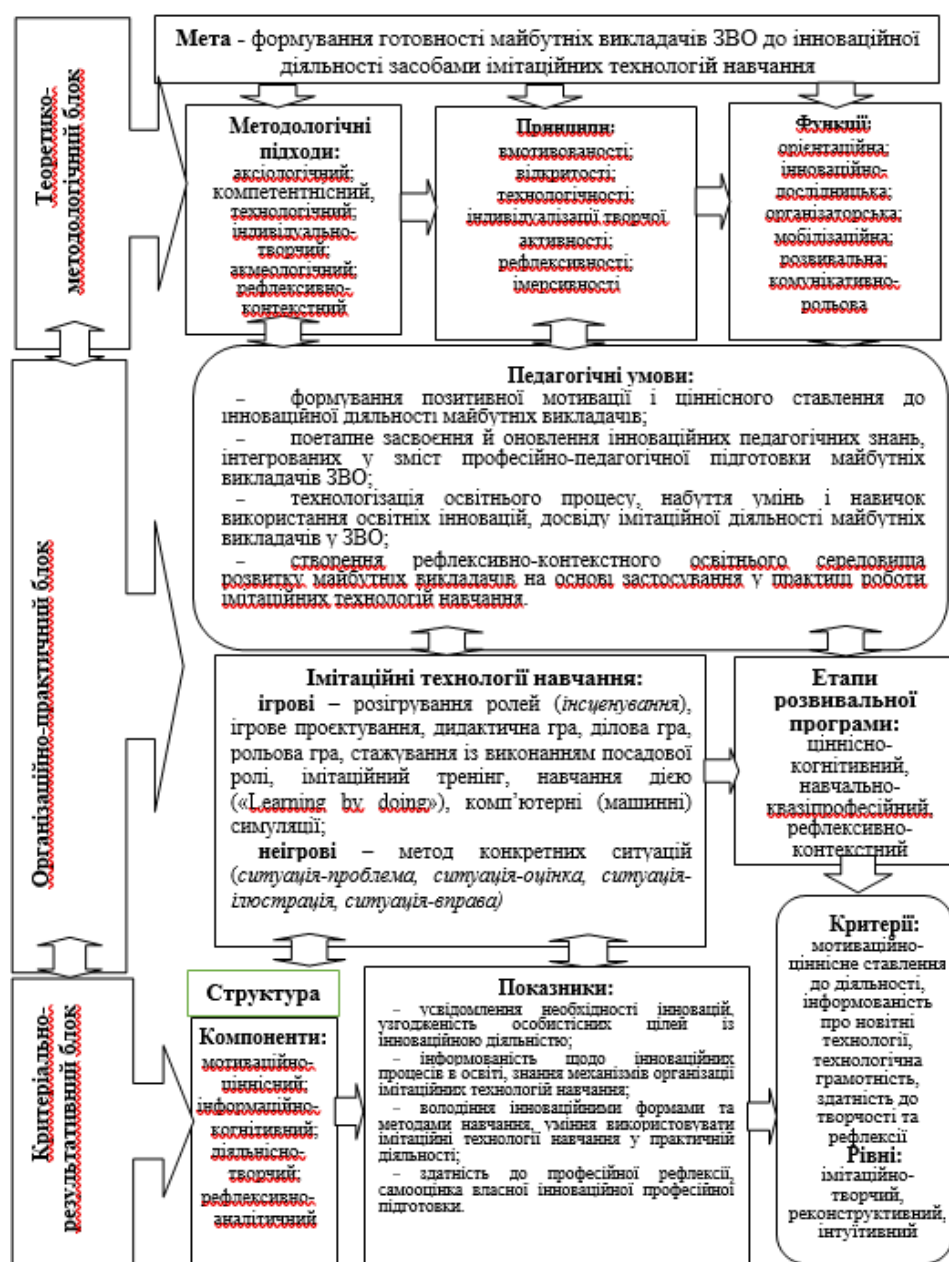

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх викладачів закладів вищої освіти до інноваційної діяльності засобами імітаційних технологій навчання

Висновки. У процесі педагогічного моделювання за принципом аналогії створюється модель досліджуваного об'єкта, що адекватно відображає ті якості, характеристики та зв'язки між складовими, які цікавлять дослідника й дозволяють йому отримати достовірні результати про це явище. Моделювання як метод наукового дослідження виконує ряд функцій (*екстраполяції та інтерполяції, абстрагуючу, синтезуючу, евристичну, дидактичну, дескриптивну, прогностичну, нормативну та ін.*). Це засвідчує різноманітні сфери застосування моделювання в освітньому процесі професійної підготовки будь-якого майбутнього фахівця. Педагогічне моделювання реалізується за рядом етапів. Із урахуванням провідних функцій у дослідженні визначені етапи педагогічного моделювання (*концептуальний; змістовний; вимірний; інтерпретаційний*), які дозволили розробити модель формування готовності майбутніх викладачів закладів вищої освіти до інноваційної діяльності засобами імітаційних технологій навчання. Означена модель складається із трьох взаємопов'язаних блоків (*теоретико-методологічного, організаційно-практичного, критеріально-результативного*). Основними перевагами запропонованої авторської моделі професійної підготовки майбутніх викладачів ЗВО до інноваційної діяльності, на нашу думку, є узгодженість її складових, доступність використання, гнучкість і динамічність у застосуванні імітаційних технологій, можливість для персоналізації навчання кожного окремого студента.

Подальшими перспективними напрямками досліджень можуть виступати авторські наукові підходи до створення та впровадження у практику педагогічної діяльності нових моделей професійної підготовки майбутніх викладачів.

Використана література:

1. Гнезділова К. М., Касярум С. О. Моделі та моделювання у професійній діяльності викладача вищої школи: навч. посіб. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2011. 124 с.
2. Ковальчук В. Роль моделювання в удосконаленні професійної майстерності викладача закладу вищої освіти. *Освітні обрії*. 2021. № 1(52). С. 107-110.
3. Моделювання професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграційних процесів: монографія / За ред. С. С. Вітвицької, доктора педагогічних наук, професора. Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2019. 304 с.
4. Пономарьов О. С., Середа Н. В., Чеботарьов М. К. Моделювання діяльності фахівця: навч.-метод. посібник. Харків : НТУ «ХПІ», 2015. 58 с.
5. Сабатовська І. С., Бобкало С. В. Моделювання професійної діяльності майбутніх викладачів в умовах магістерської підготовки. *Science Rise: Pedagogical Education*. 2019. № 2(29). С. 22-27.
6. Теплицька А. О. Модель і моделювання в професійній освіті майбутніх учителів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2015. Вип. 6. С. 181-191.
7. Campbell, T., Seok Oh, P., Maughn, M., Kiriazis, N., Zuwallack, R. (2015). A Review of Modeling Pedagogies: Pedagogical Functions, Discursive Acts, and Technology in Modeling Instruction. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*. 11(1). P. 159-176

References:

1. Hnezdilova K. M., Kasiarum S. O. Modeli ta modeliuvannia u profesiinii diialnosti vykladacha vyshchoi shkoly [Models and modeling in the professional activity of a teacher of a higher school]: navch. posib. Cherkasy: Vyd. Chabanenko Yu. A., 2011. 124 s. [in Ukrainian]
2. Kovalchuk V. Rol modeliuvannia v udoskonalenni profesiinoi maisternosti vykladacha zakladu vyshchoi osvity. [The role of modeling in improving the professional skills of a teacher at a higher education institution]. *Osvitni obrii*. 2021. № 1(52). S. 107-110. [in Ukrainian]
3. Modeliuvannia profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv [Modeling of professional training of specialists in the conditions of European integration processes]: monohrafiia / Za red. S. S. Vitvytskoi, doktora pedahohichnykh nauk, profesora. Zhytomyr: Vyd. O.O. Yevenok, 2019. 304 s. [in Ukrainian]
4. Ponomarov O. S., Sereda N. V., Chebotarov M. K. Modeliuvannia diialnosti fakhivtsia [Modeling the activity of a specialist]: navch.-metod. posibnyk. Kharkiv : NTU «KhPI», 2015. 58 s. [in Ukrainian]
5. Sabatovska I. S., Bobokalo S. V. Modeliuvannia profesiinoi diialnosti maibutnikh vykladachiv v umovakh mahisterskoi pidhotovky. [Modeling the professional activity of future teachers in the conditions of master's training]. *Science Rise: Pedagogical Education*. 2019. № 2(29). S. 22-27 [in Ukrainian]
6. Teplytska A. O. Model i modeliuvannia v profesiinii osviti maibutnikh uchyteliv. [Model and modeling in the professional education of future teachers]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. 2015. Vyp. 6. S. 181-191 [in Ukrainian]
7. Campbell, T., Seok Oh, P., Maughn, M., Kiriazis, N., Zuwallack, R. (2015). A Review of Modeling Pedagogies: Pedagogical Functions, Discursive Acts, and Technology in Modeling Instruction. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*. 11(1). P. 159-176.

Shapran O. I., Bandur B. O. Structural-functional model of forming the readiness of future teachers of higher education institutions for innovative activities by means of simulation of learning technologies

The article specifies the essence of the next concepts: «model», «modelling of the pedagogical process». The main functions of modelling as a method of scientific research (extrapolation and interpolation, abstracting, synthesizing, heuristic, didactic, descriptive, prognostic, normative, etc.) have been considered. The stages of pedagogical modelling are defined (conceptual – choosing methodological approaches for modelling, determining the principles of research organization; substantive – setting the modelling task, constructing a model with clarification of the dependence between the main elements of the researched object; measuring – determining the parameters of the object and the criteria for evaluating changes in these parameters, the choice of measurement methods, model validity research, interpretive – meaningful interpretation of the received pedagogical

cal modelling data). A structural-functional model of the formation of the readiness of future teachers of higher education institutions for innovative activities by means of simulation learning technologies has been developed and characterized, consisting of three interrelated blocks (theoretical-methodological, organizational-practical, criterion-resultative). The specified model is considered as a combined one and is presented in a graphic and descriptive form in the form of a diagram. The advantages of the proposed author's model of professional training of future teachers of higher education institutions for innovative activities by means of simulation learning technologies has been noted.

It has been proven that the author's scientific approaches to the creation and implementation of new models of professional training of future teachers in the practice of pedagogical activity can yield further promising directions of research.

Key words: model, pedagogical modelling, modelling functions, modelling stages, readiness for innovative activity, simulation learning technologies, teacher of a higher education institution.

УДК 378.091.2:373-056.2/3-051]:174

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.26>

Ярошук К. І.

ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

У статті розкрито особливості набуття етичного мислення, глибоких теоретичних знань і практичних навичок поведінки майбутніх педагогів в сфері інклюзивної освіти. В ході опрацювання низки наукових поглядів, з'ясовано, що значення етики в інклюзивній освіті досліджується багатьма вченими, однак на сьогоднішній день у цій галузі не існує всебічного огляду. Визначено, що проблема професійної етики, актуалізує необхідність введення до навчальних планів педагогічних закладів вищої освіти дисциплін в цій галузі, таких як: «Професійна етика», «Етичні проблеми в інклюзивній освіті», які передбачають теоретичне і практичне опанування майбутніми фахівцями основ професійної етики, розвиток гуманістичних цінностей, моральних особистісно-професійних якостей, умінь щодо здійснення індивідуальної педагогічної дії в інклюзивному середовищі на етичних засадах тощо. Автор визначає професійно-етичну підготовку майбутнього фахівця як цілеспрямований і керований процес, який розпочинається у навчальному закладі й продовжується в процесі подальшої роботи. Встановлено, що рівень сформованості професійної етики майбутніх фахівців значною мірою залежить від: мотивів діяльності, його світогляду, професійної спрямованості, моральних якостей, знань психології людини, педагогіки, здатності органічно поєднувати ці сторони єдиного процесу в інклюзивному просторі. Визначені головні етичні принципи співпраці в умовах інклюзивного середовища: принцип гуманізму, принцип поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього, принцип природовідповідності, принцип демократизації, принцип опори на позитивне, принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, принцип індивідуального підходу до учнів, акмеологічний принцип. Виокремлено низку найважливіших морально-етичних якостей майбутнього педагога інклюзивного освітнього закладу: гуманність і повага до особистості учня, емпатія, толерантність, милосердя, педагогічний оптимізм, психолого-педагогічна компетентність і розвинуте педагогічне мислення, культура професійної поведінки.

Ключові слова: професійна етика, інклюзивна освіта, особливі освітні потреби, морально-етичні якості особистості.

В умовах гуманізації інклюзивної освіти, особистісно-орієнтованого підходу пріоритетного значення набуває формування гуманістичних цінностей, педагогічної культури у майбутніх вчителів, умінь щодо володіння різноманітним арсеналом педагогічних засобів, готовності до етично адекватної поведінки в різних ситуаціях інклюзивного освітнього середовища. Реалізація цих завдань пов'язана із засвоєнням майбутніми фахівцями норм і принципів професійної етики, а також відповідною деонтологічною підготовкою. Сьогодні можна помітити, що реформи в освітній сфері все більше носять гуманістичний характер. Про сучасні підходи до становлення та розвитку особистості наголошують основні нормативно-правові документи про освіту, а саме: Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Концепція НУШ», «Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні», Державний стандарт початкової освіти тощо.

Проблема професійної етики, як базової складової у формуванні професійності майбутніх педагогів інклюзивного освітнього закладу, актуалізує, на нашу думку, необхідність введення до навчальних планів педагогічних закладів вищої освіти дисциплін в цій галузі, наприклад: «Педагогічна етика», «Етичні проблеми в інклюзивній освіті» тощо. Вони передбачають теоретичне і практичне опанування студентами основ професійної етики, розвиток гуманістичних цінностей, моральних особистісно-професійних якостей, умінь щодо здійснення індивідуальної педагогічної дії на етичних засадах тощо. Крім того, вважаємо, що вищезазначене дасть змогу майбутнім фахівцям оцінити стан розвитку своєї моральної свідомості і шляхом рефлексії відшукати нормативне в індивідуальному; аналізувати факти реального інклюзивного педагогічного процесу крізь призму морального вибору; сформулювати позитивне ставлення до себе та інших учасників інклюзивного освітнього середовища тощо.

Аналіз джерел з означеної проблеми показав, що в освітній галузі першочергового значення набувають такі завдання, як: адаптація та модифікація освітнього середовища до потреб і можливостей здобувачів освіти; спрямованість педагогічної дії вчителя; розвиток професійної етики задля самореалізації педагога та формування гармонійної особистості учня; компліментарність (додатковість) в інклюзивній освіті, що дає можливість удосконалити рівень професійно-етичної підготовки майбутніх педагогів.

Проблеми підготовки фахівців у вищій школі, гуманізації вищої освіти, істотна частина яких – формування морально-етичних стандартів у галузі інклюзивної освіти, є об'єктом уваги педагогічної науки протягом останніх десятиліть. Їх досліджують вітчизняні та зарубіжні науковці в різних аспектах, а саме: педагогічні основи організації освітнього процесу у закладах вищої освіти (А. Алексюк, Г. Балл, А. Мойсеюк, І. Прокопенко, М. Сметанський, О. Шестопалюк тощо); сучасні педагогічні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців (Г. Васянович, М. Воловик, Р. Гуревич, О. Падалка, О. Пехота, С. Сисоєва тощо); гуманізація та гуманітаризація вищої освіти (В. Андрущенко, Л. Барановська, І. Бех, С. Гончаренко, І. Зазюн, О. Коваленко, Г. Тарасенко, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ тощо); актуальні проблеми розвитку інклюзивної освіти (І. Багажнікова, І. Гилевич, Д. Зайцев, В. Засенко, А. Колупасва, М. Малофєєв, Л. Шипіцина, А. Шевцов, Н. Шматко та ін.); розроблення нових підходів до навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами (Е. Данілавичюте, І. Демченко, З. Ленів, С. Литовченко, І. Луценко, Н. Софій тощо); організація толерантного освітнього середовища (Л. Байбородов, Л. Бернадська, Р. Валітова, І. Гриншпун, Я. Довгополова, О. Дубасенюк, Д. Колесов, В. Моргун, І. Палько). Значення етики в інклюзивній освіті досліджується багатьма вченими, однак на сьогоднішній день у цій галузі не існує всебічного огляду.

Мета статті – розкрити особливості набуття етичного мислення, глибоких теоретичних знань і практичних навичок поведінки майбутніх педагогів в сфері інклюзивної освіти.

У суспільстві виникає розуміння того, що психофізичні порушення не зменшують людську сутність, здатність переживати, відчувати, вчитися, набувати соціального досвіду, і для будь-якої дитини треба створювати комфортні умови для її розвитку з урахуванням індивідуальних потреб та здібностей особистості.

В освіті все більше проявляється тенденція до усунення бар'єрів між корекційними та звичайними класами, до розширення доступу деяких категорій дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітньої школи. Цей широкий процес інтеграції, що передбачає однакову доступність освіти та розвиток системи загальної освіти у напрямку пристосування до особливостей усіх дітей, називається інклюзивною освітою [7].

Системний аналіз психолого-педагогічної, філософської, методичної та соціологічної літератури дає можливість розглядати сутність поняття «інклюзія» – це побудова комфортного сучасного суспільства з рівними можливостями для усіх громадян, незалежно від їхніх фізичних чи психологічних особливостей.

Ідея інклюзії, що виникла внаслідок усвідомлення цінності людської багатоманітності і відмінностей між людьми, виключає будь-яку дискримінацію та відображає одну з головних ознак демократичного суспільства: усі діти є чинними членами суспільства і мають рівні права, зокрема щодо отримання освіти, незважаючи на особливості їхнього психофізичного розвитку.

Водночас у розумінні багатьох людей інклюзія пов'язана лише з особами, що мають «інвалідність – міру втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи» [5].

Так, особи з інвалідністю – це люди, які мають певні фізичні, інтелектуальні, психічні чи сенсорні порушення, що можуть заважати повній та ефективній участі таких осіб у житті суспільства на рівні з іншими. Проте, діти, які потребують інклюзивної освіти, можуть і не мати інвалідності, але вони мають особливі освітні потреби [4].

Концептуалізація інклюзії ґрунтується на етичних принципах, оскільки вона стосується питань справедливості, піклування та турботи. Багато хто стверджує, що інклюзія є основним правом, яке підтримується Саламанською декларацією (1994 р.) та Конвенцією ООН про права людей з інвалідністю (2006 р.). На міжнародному рівні освітні системи прийняли інклюзивну освіту з різними можливостями та структурами. Тим не менш, етичні виміри інклюзії часто відсутні в теоретичних і практичних обговореннях інклюзії у викладанні та навчанні.

У контексті європейських цінностей інклюзивна освіта вимагає значної переорієнтації свідомості суспільства і, насамперед, педагогічних працівників, а також здійснення педагогами своєї професійної діяльності з урахуванням принципів толерантності, поваги до індивідуальних особливостей дітей, недопущення дискримінації та неупередженості. Крім того, етичні взаємовідносини між людьми є загалом основою розвитку демократичного суспільства. Адже предметом дослідження етики є мораль – одна із форм суспільної свідомості як система принципів, норм, оцінок, правил, вимог, що виступають духовно-культурними механізмами регуляції поведінки людей [2].

В свою чергу, професійна етика – це сукупність принципів, норм і правил, які є регуляторами поведінки представників окремих професій (в нашому випадку – майбутніх педагогів інклюзивного освітнього закладу) на основі загальнолюдських моральних цінностей з урахуванням особливостей конкретної професійної діяльності [3].

Переорієнтація сучасної педагогічної освіти на європейські стандарти, передбачає, у першу чергу, підготовку компетентного фахівця, здатного практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки та досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики. Тому головне завдання у формуванні професійної етики та теоретичних знань і практичних навичок поведінки майбутніх педагогів в сфері інклюзивної освіти полягає не лише у розкритті значення професійного обов'язку вчителя, відповідальності за результати професійної діяльності, визначенні системи норм вимог, що ставляться до педагогів у процесі взаємодії з учнями з ООП, їхніми батьками, іншими педагогічними працівниками, а й у виявленні умов їх реалізації у практичній діяльності.

Крім того, на нашу думку, у завдання формування правильного етичного мислення майбутнього фахівця в сфері інклюзії має входити вивчення способів усунення несприятливих факторів, конфліктних ситуацій, що можуть виникнути у процесі професійної діяльності, запобігання формального застосування знань вчителями, виховання моральних якостей особистості, а також підвищення престижу педагогічної професії.

Отже, з'ясовано, що серед ключових компетентностей, якими повинен оволодіти сучасний педагог інклюзивного освітнього закладу, етична має пріоритетне значення. Вона виступає показником і одночасно результатом професійно-особистісної готовності до майбутньої професійної діяльності, тому що виконання будь-якого педагогічного завдання в інклюзії має в першу чергу моральний зміст. Професійна етика майбутнього фахівця репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях, забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно умов інклюзивного середовища.

Нами встановлено, що рівень сформованості професійної етики майбутніх фахівців значною мірою залежить від деяких характеристик особистості педагога, зокрема: мотивів діяльності, його світогляду, професійної спрямованості, моральних якостей, знань психології людини, педагогіки, здатності органічно поєднувати ці сторони єдиного процесу в інклюзивному просторі.

Науковці виокремлюють такі базові принципи інклюзивного навчання: «цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень; кожна людина здатна відчувати і думати; кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою; всі люди відчують потребу один в одному; істинна освіта може здійснюватися лише в контексті реальних взаємин; всі люди потребують підтримки і дружби ровесників; для всіх, хто навчається, досягнення прогресу може бути радше в тому, що вони можуть робити, а не в тому, чого не можуть; різноманітність посилює всі сторони життя людини» [1].

До головних етичних принципів співпраці в умовах інклюзивного середовища, на нашу думку, належать: принцип гуманізму, принцип поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього, принцип природовідповідності, принцип демократизації, принцип опори на позитивне, принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, принцип індивідуального підходу до учнів, акмеологічний принцип.

Майбутній педагог має поєднувати професійну культуру з чуйним ставленням до учня, вміти встановити особистий контакт з учнем, узагальнити й оцінити наявні дані психолого-медико-педагогічної консультації. Для успішної організації навчально-виховного процесу педагог повинен вивчити психологічні, емоційно-вольові особливості дитини з порушеннями психофізичного розвитку, скласти уявлення про механізм порушення, його прояви, ознайомитися з умовами виховання та навчання учня, відносинами у родині тощо.

Поведінка, тактика роботи педагога інклюзивного навчального закладу повинна залежати від індивідуальних особливостей учня з обмеженими можливостями, його характеру, рівня виховання, важкості захворювання. До кожної дитини потрібно знайти індивідуальний підхід, підібрати індивідуальні види роботи. Вчитель має ставитись до учня з ООП не просто як до учасника освітнього процесу, а як до особистості зі своїм духовним світом, своїми бажаннями, сподіваннями, надіями, острахами тощо. В. Сухомлинський наголошував, що без глибокого знання душі дитини, особливостей мислення та сприймання навколишнього світу неможливе навчання, немає педагогічної культури. Тільки тому педагогу, який розуміє дитячу душу, учні відкриють себе: «... без знання дитини – її розумового розвитку, мислення, інтересів, захоплень, здібностей, нахилів – немає виховання» [6]. Тому варто зазначити, що для ефективної організації інклюзивної освіти вчитель повинен скласти повне уявлення не лише про ООП, але і про особливості особистості учня. Педагогічні заходи повинні будуватися залежно від характеру учня з ООП, рівня його виховання, ступеня тяжкості обмеження функціонування.

Резюмуючи все вищезазначене, можна виокремити низку найважливіших морально-етичних якостей майбутнього педагога інклюзивного освітнього закладу, якими має володіти фахівець:

- гуманність і повага до особистості учня (позиція вчителя, яка виражається в умінні бачити за будь-якими зовнішніми проявами дитини з ООП риси живого, що має право на індивідуальність, в умінні не придушити людське, а також вміння співвідносити свій душевний стан з конкретними обставинами);
- емпатія (розуміння відносин, почуттів, психічних станів учнів з ООП в формі співпереживання; інтуїтивне розуміння психологічного настрою, вміння зрозуміти дитину, її приховані мотиви, душевне сум'яття, ототожнення своїх почуттів з емоціями дитини, а також усвідомлення її винятковості, унікальності та індивідуальності);
- толерантність (повага, прийняття і правильне розуміння форм самовираження та способів вияву індивідуальності людей з ООП, терпиме ставлення до чужої думки, вірувань, поведінки, визнання рівності всіх людей, не зважаючи на особливі потреби кожного, відмова від домінування та насильства);

- милосердя (втілення високої любові до ближніх, один з істотних проявів гуманності, це риса особистості майбутнього педагога, що виявляється у внутрішній готовності допомогти, пробачити, посипівчувати, не переслідуючи власних інтересів, а керуючись виключно безкорисливими спонуканнями);
- педагогічний оптимізм щодо дітей з ООП передбачає впевненість у прогресі в розвитку дитини, вірі в її можливості та її майбутнє, життєрадісність, успіх, схильність у всьому бачити добре;
- психолого-педагогічну компетентність і розвинуте педагогічне мислення (професійні знання, які дають змогу педагогу успішно здійснювати професійно-педагогічну діяльність і вирішувати складні педагогічні задачі, пов'язані з проблемами навчання, виховання і розвитку особистості дитини з ООП);
- культуру професійної поведінки (педагогічного спілкування, мови, зовнішнього вигляду тощо).

Формування таких якостей у майбутнього педагога інклюзивного освітнього закладу, на нашу думку, допоможе пізнати світ дитини з особливими потребами, утвердити життєрадісність, віру в успіх спільної справи, а також сприятиме набуттю етичного мислення фахівця, глибоких теоретичних знань і практичних навичок поведінки в сфері інклюзивної освіти.

Висновки. Таким чином, професійно-етична підготовка майбутнього педагога, який працюватиме в галузі інклюзивної освіти – це складний цілеспрямований, але керований процес, який забезпечує формування професійно-етичної компетентності фахівця, сформованість морально-етичних якостей, необхідних для здійснення правильної професійної поведінки в інклюзивному освітньому середовищі.

Використана література:

1. Листопад О. В. Інклюзивна освіта в контексті інноваційного розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011, № 2 (12). С. 174–184.
2. Лозовой В. О., Панов М. І. Етика : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 224 с.
3. Малахов В. А. Етика: курс лекцій. Острого : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. 214 с.
4. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : «Агенство «Україна», 2019. 300 с.
5. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 10.05.2022).
6. Сухомлинський В. О. Виховання без покарань. Вибрані твори: в 5 т. Київ : Вища школа, 1980. С. 343-347.
7. Удич З. І. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Тернопіль : КІЦ «ПРИНТ-ОФІС», 2015. 335 с.

References:

1. Lystopad O.V. (2011). Inkluzivna osvita v konteksti innovatsiinoho rozvytku [Inclusive education in the context of innovative development]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. 2 (12), 174–184. [in Ukrainian]
2. Lozovoi V.O., Panov M.I. (2004). Etyka [Ethics]: Navch. posib. navchalnyi posibnyk. Kyiv : Yurinkom Inter, 2004. 224 s. [in Ukrainian]
3. Malakhov V.A. (2014). Etyka [Ethics]: kurs lektzii. Ostroh, Ukraine. [in Ukrainian]
4. Poroshenko M.A. (2019). Inkluzivna osvita [Inclusive education]: navchalnyi posibnyk. «Ahenstvo «Ukraine», 2019. 300 s. [in Ukrainian]
5. Pro rehabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini [About the rehabilitation of people with disabilities in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 06.10.2005 № 2961-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>. [in Ukrainian]
6. Sukhomlynskyi V. O. (1980). Vychovannia bez pokaran [Education without punishment]. Vybrani tvory: v 5 t. Kyiv : Vyscha shkola, 1980. S. 343-347. [in Ukrainian]
7. Udych Z. I. (2015). Osnovy inkluzyvnoi osvity [Fundamentals of inclusive education]: navch.-metod. posib. Ternopil : KITs «PRINT-OFIS», 2015. 335 s. [in Ukrainian]

Yaroshchuk K. I. Professional and ethical aspects of training of the future teacher of inclusive educational institution

The article reveals the peculiarities of acquiring ethical thinking, deep theoretical knowledge and practical skills of behavior of future teachers in the field of inclusive education. In the course of developing a number of scientific views, it was found that the importance of ethics in inclusive education has been studied by many scholars, but to date there is no comprehensive review in this area. It is determined that the problem of professional ethics highlights the need to introduce into the curriculum of pedagogical institutions of higher education disciplines in this field, such as: "Professional ethics", "Ethical issues in inclusive education", which provide theoretical and practical mastery of future professionals. development of humanistic values, moral personal and professional qualities, skills for individual pedagogical action in an inclusive environment on ethical grounds, etc. The author defines the professional and ethical training of the future specialist as a purposeful and managed process that begins in the school and continues in the process of further work. It is established that the level of professional ethics of future professionals largely depends on: motives, his worldview, professional orientation, moral qualities, knowledge of human psychology, pedagogy, ability to organically combine these aspects of a single process in an inclusive space. The main ethical principles of cooperation in an inclusive environment are defined: the principle of humanism, the principle of combining respect for the individual with reasonable demands on him, the principle of naturalness, the principle of democratization, the principle of reliance on the positive, the principle of subject-subject interaction, the principle of individual approach. A number of important moral and ethical qualities of the future teacher of an inclusive educational institution are highlighted: humanity and respect for the student's personality, empathy, tolerance, mercy, pedagogical optimism, psychological and pedagogical competence and developed pedagogical thinking, culture of professional behavior.

Key words: professional ethics, inclusive education, special educational needs, moral and ethical qualities of personality.

НАШІ АВТОРИ

АВДЄЄВА ОЛЬГА ЮРІЇВНА	доктор філософії, асистент кафедри хімії, Житомирський державний університет імені Івана Франка <i>olia_kl@i.ua</i>
АНІЧКІНА ОЛЕНА ВАСИЛІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри хімії, Житомирський державний університет імені Івана Франка <i>eva_kvitka@meta.ua</i>
БАНДУР БОГДАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ	аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи, Університет Григорія Сковороди в Переяславі <i>westmann1969@gmail.com</i>
БІЛОЗЕРСЬКА ГАННА ОЛЕГІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського <i>anna_belozerskaya@email.ua</i>
БІЛЯВЕЦЬ АНДРІЙ ЯКОВИЧ	викладач кафедри вогневої та тактико-спеціальної підготовки, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького <i>Biliavets1986@gmail.com</i>
ВАСКЕВИЧ ОЛЬГА ЄВГЕНІВНА	аспірант кафедри теоретичних дисциплін і професійної освіти, Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука <i>kolle_a@ukr.net</i>
ВИХОР СВІТЛАНА ТЕОДОЗІЇВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка <i>svvihar@gmail.com</i>
ВИШКІВСЬКА ВАНДА БОЛЕСЛАВІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова <i>vivanova154@gmail.com</i>
ВОЛИНЕЦЬ НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА	старший викладач кафедри філософії і освіти дорослих, Центральний інститут післядипломної освіти Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України <i>volynets.nathaly@gmail.com</i>
ГНИДЮК ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ	кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри фізичної підготовки та особистої безпеки, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького <i>ognuduk@ukr.net</i>
ГРИЦАНЮК ВІТА ВАСИЛІВНА	кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності <i>v.hrystsanyuk@ldubgd.edu.ua</i>
ГУСКА МИХАЙЛО БОГДАНОВИЧ	кандидат наук з фізичного виховання та спорту, заслужений тренер України, доцент кафедри спорту і спортивних ігор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка <i>huska.m@ukr.net</i>
ДЕШКО НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА	завідувачка аспірантури, здобувачка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» <i>nataliia.deshko@uzhnu.edu.ua</i>
ДІДУХ ІРИНА ЯРОСЛАВІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника <i>dija30975@gmail.com</i>
ЗУЗЯК ТЕТЯНА ПЕТРІВНА	доктор педагогічних наук, професор, кандидат мистецтвознавства кафедри образотворчого декоративного мистецтва, технологій та безпеки життєдіяльності факультету мистецтв і художньо-освітніх технологій, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського <i>zuzyak@ukr.net</i>
КОЗЛОВСЬКИЙ ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ	доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка» <i>Yuriy.m.kozlovskiy@lpnu.ua</i>
КОНДРАТЕНКО ЛЮБОВ ІВАНІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій і інновацій, ПВНЗі «Українсько-американський університет Конкордія» <i>lubov.kondratenko@uacu.edu.ua</i>
КРАВЦОВА НАТАЛІЯ ЄВГЕНІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського <i>kravtsova65@ukr.net</i>

КРАВЧЕНКО ІРИНА МИХАЙЛІВНА	провідний концертмейстер кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського <i>irairakravchenko@gmail.com</i>
КРАВЧИНСЬКА ТЕТЯНА СЕРГІЙВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філософії і освіти дорослих Центральний інститут післядипломної освіти Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України <i>tatyana.krav@ukr.net</i>
КРОПОЧЕВА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА	молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства і біографістики, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського <i>veritas59@i.ua</i>
ЛЕМКО ГАЛИНА ІВАНІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника <i>halyna.lemko@pnu.edu.ua</i>
ЛИМАР ЛЕСЯ ВОЛОДИМИРІВНА	кандидат психологічних наук, доцент, доцент Навчально-наукового центру неперервної професійної освіти, Інститут післядипломної підготовки Національного медичного університету імені О. О. Богомольця <i>lesyalymar@ukr.net</i>
ЛОГВИНЕНКО ВІКТОРІЯ МИХАЙЛІВНА	кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності <i>v.logvyenko@ldubgd.edu.ua</i>
ЛЮТВИЄВА ЯРОСЛАВА ПАВЛІВНА	старший викладач кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця <i>yaroslava.liutviieva@hneu.net</i>
МАЗУР ВАСИЛЬ ЙОСИПОВИЧ	викладач кафедри спорту та спортивних ігор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка <i>mazur0301@gmail.com</i>
МАЛІНКА ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА	кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методики навчання іноземних мов, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського <i>elena.malinka17@gmail.com</i>
МЕШКО АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ	аспірант кафедри теоретичних дисциплін і професійної освіти, Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука <i>andrijmesko29@gmail.com</i>
МИЧКОВСЬКА ЛІДІЯ ІВАНІВНА	старший викладач кафедри фізичного виховання та ЛФК, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова <i>michkovskalidia@gmail.com</i>
НЕЛІН ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ	кандидат педагогічних наук, психоаналітик, викладач психологічних дисциплін, Інститут професійної супервізії, член етичного комітету Дивізіону «Психоаналітична психологія і психотерапія» Національної психологічної асоціації (НПА-EFPA) <i>ieven.nelin@i.ua</i>
ОПАЧКО МАГДАЛИНА ВАСИЛІВНА	доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» <i>magdaopachko@gmail.com</i>
ПАВЛЕНКО ОЛЕГ АНАТОЛІЙОВИЧ	кандидат педагогічних наук, начальник кафедри загальновійськових дисциплін, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації <i>Oleg_pavlenko2003@ukr.net</i>
ПОЛЕЖАСЬВА ОЛЕНА ВІКТОРІВНА	старший викладач кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця <i>olena.polezhaieva@hneu.net</i>
ПОЛЯКОВ ІГОР ОЛЕКСАНДРОВИЧ	кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри фізичного виховання, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» <i>poliakoff84@gmail.com</i>
РАДЧЕНКО ОЛЬГА ЯКІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка <i>yan.olga1208@gmail.com</i>
РАШКОВСЬКА ІЛОНА ВЛАДИСЛАВІВНА	кандидат психологічних наук, доцент, завідувач відділу дослідження становища сім'ї, дітей та молоді, Державна установа «Державний інститут сімейної та молодіжної політики» <i>psychologilona@gmail.com</i>
РИКАЧЕВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ	аспірант кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського <i>sopogov@ukr.net</i>

РОМАНЕНКО ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ	старший викладач кафедри фізичного виховання та ЛФК, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова <i>aleksandrromanenko26@gmail.com</i>
РОМАНИШИНА ЛЮДМИЛА МИХАЙЛІВНА	доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри хімії, Житомирський державний університет імені Івана Франка <i>romanyshyna43@ukr.net</i>
СЕБАЛО ЛЮДМИЛА ІГОРІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова <i>ludok_08@ukr.net</i>
СІЗОВА НІНЕЛЬ СТЕПАНІВНА	кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського <i>Sizova1980@ukr.net</i>
СКРИПНИК МАРИНА ІВАНІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філософії і освіти дорослих, Центральний інститут післядипломної освіти Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України <i>marina_scripnik@ukr.net</i>
СТЕЦЬ ГАЛИНА ВОЛОДИМИРІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики музичного виховання і диригування, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка <i>stetshalyna@ukr.net</i>
ЦЮПРИК АНДРІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ	доктор педагогічних наук, доцент, доцент, кафедра практичної психології та педагогіки, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності <i>tsarob@ukr.net</i>
ЧАЙКА МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ	кандидат хімічних наук, доцент кафедри хімії, Житомирський державний університет імені Івана Франка <i>laridae92@gmail.com</i>
ЧОРНОУС ВІРА ПЕТРІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін, Комунальний заклад вищої освіти «Рівненська медична академія» <i>0672528939@ukr.net</i>
ШАПРАН ОЛЬГА ІЛЛІВНА	доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи, Університет Григорія Сковороди в Переяславі <i>olia.shapran@gmail.com</i>
ШВЕЦЬ ТЕТЯНА ЕДУАРДІВНА	кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-методичної роботи, Приватна школа «Афіни» м. Києва <i>taniteshvets@gmail.com</i>
ШЕВЧУК АНДРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ	аспірант старший викладач кафедри психології та педагогіки, Український гуманітарний інститут <i>a.shevchuk@ugi.edu.ua</i>
ШЕМИГОН НАТАЛЯ ЮРІІВНА	кандидат педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти, Українська інженерно-педагогічна академія <i>natalishemihon@uiipa.edu.ua</i>
ЯРОЩУК КАТЕРИНА ІГОРІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка <i>katenegovskaya@ukr.net</i>

OUR AUTHORS

ANICHKINA OLENA VASYLIVNA	PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Chemistry Department, Zhytomyr Ivan Franko State University <i>eva_kvitka@meta.ua</i>
AVDIEIEVA OLHA YURIIVNA	Doctor of Philosophy, Assistant at the Chemistry Department, Zhytomyr Ivan Franko State University <i>olia_kl@i.ua</i>
BANDUR BOHDAN OLEKSANDROVYCH	Graduate Student at the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy, Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav <i>westmann1969@gmail.com</i>
BILIAVETS ANDRII YAKOVYCH	Instructor at the Department of Fire and Tactical Special Training, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine <i>Biliavets1986@gmail.com</i>
BILOZERSKA HANNA OLEHIVNA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Vocal and Choral Training, Theories and Methods of Music Education, Vinnytsia Mykhailo Kosybynsky State Pedagogical University <i>anna_belozerskaya@email.ua</i>
CHAYKA MYKOLA VOLODYMYROVYCH	PhD in Chemistry, Associate Professor at the Chemistry Department Zhytomyr Ivan Franko State University <i>laridae92@gmail.com</i>
CHORNOUS VIRA PETRIVNA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Sciences and Humanities, Public Institution of Higher Education "Rivne Medical Academy" <i>0672528939@ukr.net</i>
DESHKO NATALIIA VASYLIVNA	PhD student at the Department of General Pedagogy and Pedagogy, Uzhhorod National University <i>nataliia.deshko@uzhnu.edu.ua</i>
DIDUKH IRYNA YAROSLAVIVNA	Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University <i>dija30975@gmail.com</i>
HNYDIUK OLEKSANDR PETROVYCH	Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Physical Training and Personal Safety, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine <i>ognuduk@ukr.net</i>
HRYSANIUK VITA VASYLIVNA	Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, Management and Social Sciences, Lviv State University of Life Safety <i>v.hrysanyuk@ldubgd.edu.ua</i>
HUSKA MYKHAILO BOHDANOVYCH	Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Honored Coach of Ukraine, Associate Professor at the Department of Sports and Sports Games, Ivan Ogienko Kamyanets-Podilsky National University <i>huska.m@ukr.net</i>
KONDRATENKO LIUBOV IVANIVNA	Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor at the Information Technology and Innovation Department, Concordia Ukrainian-American University <i>lubov.kondratenko@uacu.edu.ua</i>
KOZLOVSKIY YURIY MYKHAILOVYCH	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University <i>Yuriy.m.kozlovskiy@lpnu.ua</i>
KRAVCHENKO IRYNA MYKHAILIVNA	Leading Accompanist at the Department Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education, Vinnytsia Mykhailo Kosybynsky State Pedagogical University <i>irairakravchenko@gmail.com</i>
KRAVCHYNSKA TETIANA SERHIIVNA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Philosophy and Adult Education, University of Educational Management NAPS of Ukraine <i>tatyana.krav@ukr.net</i>
KRAVTSOVA NATALIIA YEVHENIVNA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education, Vinnytsia Mykhailo Kosybynsky State Pedagogical University <i>kravtsova65@ukr.net</i>
KROPOCHEVA NATALIA MYKOLAIIVNA	Junior Researcher at the Department of Pedagogical Source Studies and Biographies, V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine <i>veritas59@i.ua</i>
LEMKO HALYNA IVANIVNA	Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University <i>halyna.lemko@pnu.edu.ua</i>

LOHVYENKO VIKTORIA MYKHAILIVNA	Candidate of Philosophical Sciences Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, Management and Social Sciences, Lviv State University of Life Safety <i>v.logvynenko@ldubgd.edu.ua</i>
LYMAR LESYA VOLODYMYRIVNA	PhD, Associate Professor, Associate Professor of Educational and Scientific Center of Continuous Professional Education, Institute of Postgraduate Education by O. Bogomolets National Medical University <i>lesyalymar@ukr.net</i>
LYUTVIYEVA YAROSLAVA PAVLIVNA	Senior Lecturer at the Department of Pedagogy, Foreign Philology and Translation, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics <i>yaroslava.liutviieva@hneu.net</i>
MALINKA OLENA OLEKSANDRIVNA	Ph.D., Senior Lecturer at the Department of Methods of Teaching Foreign Languages, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University <i>elena.malinka17@gmail.com</i>
MAZUR VASYL YOSIPOVICH	Lecturer at the Department of Sports and Sports Games, Ivan Ogienko Kamyans-Podilsky National University <i>mazur0301@gmail.com</i>
MESHKO ANDRII MYKOLAYOVYCH	Postgraduate at the Department of Theoretical Disciplines and Vocational Education, Mykhailo Boichuk Kyiv State Academy of Decorative Applied Arts and Design <i>andrijmesko29@gmail.com</i>
MICHKOVSKA LIDIA IVANIVNA	Senior Lecturer at the Department of Physical Education and Physical Therapy, National Pyrogov Memorial Medical University <i>michkovskalidia@gmail.com</i>
NELIN IEVGEN VOLODYMYROVYCH	Candidate of Pedagogical Sciences, Psychoanalyst, Teacher of psychological Disciplines at the Institute of Professional Supervision, Member of the Ethics Committee of the Division "Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy" of the National Psychological Association (NPA-EFPA) <i>ievgen.nelin@i.ua</i>
OPACHKO MAGDALYNA VASYLIVNA	Doctor of Pedagogical Sciences, Ph.D., Assistant Professor at the Department of General Pedagogy and Pedagogy, Uzhhorod National University <i>magdaopachko@gmail.com</i>
PAVLENKO OLEH ANATOLIIOVYCH	Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of General Military Disciplines, Military Institute of Telecommunications and Informatization <i>Oleg_pavlenko2003@ukr.net</i>
POLEZHAYEVA OLENA VICTORIVNA	Senior Lecturer at the Department of Pedagogy, Foreign Philology and Translation, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics <i>olena.polezhaieva@hneu.net</i>
POLIAKOV IHOR OLEKSANDROVYCH	Candidate of Psychological Sciences, Senior Researcher, Associate Professor at the Department of Physical Education, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» <i>poliakoff84@gmail.com</i>
RADCHENKO OLHA YAKIVNA	PhD, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Education Management, Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University <i>yan.olga1208@gmail.com</i>
RASHKOVSKA ILONA VLADYSLAVIVNA	PhD in Psychologist Sciences, Head of the Department for Research on the Situation of Children, Families and youth. Institute of Family and Youth Policy <i>psychologilona@gmail.com</i>
ROMANENKO OLEKSANDR IVANOVICH	Senior Lecturer at the Department of Physical Education and Physical Therapy, National Pyrogov Memorial Medical University <i>aleksandrromanenko26@gmail.com</i>
ROMANYSHYNA LIUDMYLA MYKHAILIVNA	Dr. hab. in Pedagogy, Professor at the Chemistry Department, Zhytomyr Ivan Franko State University <i>romanyshyna43@ukr.net</i>
RYKACHEVSKYI OLEKSANDR VOLODYMYROVYCH	Postgraduate at the Department of Pedagogy, Vocational Education and Management of Educational Institutions, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University <i>sopogov@ukr.net</i>
SEBALO LIUDMYLA IHORIVNA	PhD in Pedagogy, Assistant Professor at the Department of Pedagogy and Methods of Elementary Education, National Pedagogical Dragomanov University <i>ludok_08@ukr.net</i>
SHAPRAN OLHA ILLIVNA	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy, Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav <i>olia.shapran@gmail.com</i>
SHEMYHON NATALYA YURIIVNA	Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Doctoral Student at the Department of Pedagogy, Methods and Management of Education, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy <i>natalishemihon@uipa.edu.ua</i>

SHEVCHUK ANDRII VASULOVUCH	Postgraduate Student, Senior Lecturer at the Department of Psychology and Pedagogy, Ukrainian Institute of Arts and Sciences <i>a.shevchuk@ugi.edu.ua</i>
SHVETS TETIANA EDUARDIVNA	Candidate of Pedagogical Sciences, Deputy Director for Scientific and Methodological Work, Private School "Athens" in Kyiv <i>taniteshvets@gmail.com</i>
SIZOVA NINEL STEPANIVNA	Candidate of Art Studies, Senior Lecturer at the Department of Vocal and Choral Training, Theories and Methods of Music Education, Vinnytsia Mykhailo Kosybynsky State Pedagogical University <i>Sizova1980@ukr.net</i>
SKRYPNYK MARYNA IVANIVNA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Philosophy and Adult Education, University of Educational Management NAPS of Ukraine <i>marina_scripnik@ukr.net</i>
STETS HALYNA VOLODYMYRIVNA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Methodology of Music Education Methods and Conducting, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University <i>stetshalyna@ukr.net</i>
TSIUPRYK ANDRIY YAROSLAVOVYCH	Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Practical Psychology and Pedagogy, Lviv State University of Life Safety <i>tsarob@ukr.net</i>
VASKEVYCH OLHA YEVGENIVNA	Postgraduate at the Department of Theoretical Disciplines and Vocational Education, Mykhailo Boichuk Kyiv State Academy of Decorative Applied Arts and Design <i>kolle_a@ukr.net</i>
VOLYNETS NATALIIA PETRIVNA	Senior Lecturer at the Department of Philosophy and Adult Education, University of Educational Management NAPS of Ukraine <i>volynets.nathaly@gmail.com</i>
VYKHOR SVITLANA TEODOZIIVNA	PhD, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Education Management, Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University <i>svvihar@gmail.com</i>
VYSHKIVSKA VANDA BOLESLAVIVNA	Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor at the Pedagogy Department, Mykhaylo Drahomanov National Pedagogical University <i>vivanova154@gmail.com</i>
YAROSHCHUK KATERYNA IHORIVNA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Professional Training and Life Safety Protection, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» <i>katenegovskaya@ukr.net</i>
ZUZIAK TETIANA PETRIVNA	Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Art History at the Department of Fine Arts, Technologies and Life Safety, Faculty of Arts and Art-Educational Technologies, Vinnytsia Mykhailo Kosybynsky State Pedagogical University <i>zuzyak@ukr.net</i>

ЗМІСТ

Анічкіна О. В., Романишина Л. М., Чайка М. В., Авдєєва О. Ю. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ КОЛОЇДНОЇ ХІМІЇ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	5
Білявець А. Я. КРИТЕРІАЛЬНО-РІВНЕВИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ІНСПЕКТОРІВ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ В СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ.....	9
Вихор С. Т., Радченко О. Я. ПРОБЛЕМА УНИКНЕННЯ СЕКСИЗМУ В РЕКЛАМІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАСЛІДКИ.....	15
Вишківська В. Б., Кондратенко Л. І., Патлайчук О. В., Малінка О. О. СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ФАКТОР УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИВО	20
Гнидюк О. П. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ НЕПЕРЕРВНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ НА ТАКТИЧНОМУ ТА ОПЕРАТИВНОМУ РІВНЯХ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ.....	24
Зузяк Т. П., Білозерська Г. О., Кравцова Н. Є., Сізова Н. С., Кравченко І. М. ТЕХНОЛОГІЇ ІНТЕГРОВАНОГО ПОЛІХУДОЖНЬОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН.....	30
Козловський Ю. М., Опачко М. В., Цюприк А. Я., Дешко Н. В. ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	33
Кропочева Н. М. ПЕДАГОГІЧНІ ВИДАННЯ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ З ФОНДУ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: БІБЛІОГРАФІЧНИЙ КОНТЕКСТ.....	39
Лемко Г. І., Дідух І. Я. ЗНАЧЕННЯ СІМ'Ї У ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ ДИТИНИ.....	45
Лимар Л. В. МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ АКАДЕМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	49
Логвиненко В. М., Грицанюк В. В. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ.....	53
Лютвієва Я. П., Полежаєва О. В. ЦИФРОВЕ НАВЧАННЯ: КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ.....	57
Мешко А. М., Васкевич О. Є. ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ДИЗАЙНУ.....	63
Нелін Є. В. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ІДЕЯХ ПОСТ'ЮНГІАНЦІВ.....	68
Павленко О. А. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПІДРОЗДІЛІВ ЗВ'ЯЗКУ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	72
Поляков І. О., Гуска М. Б., Мазур В. Й., Романенко О. І., Мичковська Л. І. СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ТРЕНЕРІВ З ОДНОБОРСТВ ДО ПОБУДОВИ РАЦІОНАЛЬНИХ ТАКТИЧНИХ СХЕМ	77
Рикачевський О. В. ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР.....	83

<i>Себало Л. І., Рашковська І. В.</i> ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДНИКИ ОЗДОРОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ	88
<i>Скрипник М. І., Кравчинська Т. С., Волинець Н. П.</i> ВІРТУАЛЬНИЙ ОСВІТНИЙ ПРОСТІР, ЩО УЗГОДЖУЄ КОГНІЦІ СУБ'ЄКТІВ УЧІННЯ З ТЕХНІЧНОЮ АРХІТЕКТУРОЮ.....	92
<i>Стець Г. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ.....	99
<i>Chornous V. P.</i> THE PROBLEM OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN A PROFESSIONAL ORIENTATION.....	103
<i>Швець Т. Е.</i> СИСТЕМНИЙ ТА СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХОДИ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ТЬЮТОРИНГУ.....	107
<i>Шевчук А. В.</i> РЕЛІГІЙНА ОСВІТА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ АВСТРАЛІЇ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНОЇ СИТУАЦІЇ.....	112
<i>Шемигон Н. Ю.</i> ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	117
<i>Шапран О. І., Бандур Б. О.</i> СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ІМІТАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ.....	124
<i>Ярошук К. І.</i> ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ.....	130
НАШІ АВТОРИ.....	134

CONTENTS

Anichkina O. V., Romanyshyna L. M., Chayka M. V., Avdieieva O. Yu. Colloid chemistry modern trends and distance learning opportunities in higher educational institution.....	5
Biliavets A. Ya. Criterion-level approach to development of professional competence of border guard service junior inspectors in the system of further training.....	9
Vykhor S. T., Radchenko O. Ya. The problem of avoiding sexism in advertising: trends and consequences.....	15
Vyshkivska V. B., Kondratenko L. S., Patlaichuk O. V., Malinka O. O. Student-centered education as a factor of improving the professional training system in Institutions of higher education.....	20
Hnydiuk O. P. Conceptual foundations for continuous physical training of border guard officers at tactical and operational levels of military education.....	24
Zuziak T. P., Bilozerska H. O., Kravtsova N. Ye., Sizova N. S., Kravchenko I. M. Polycertical education of future teachers of art disciplines.....	30
Kozlovskiy Yu. M., Opachko M. V., Tsiupryk A. Ya., Deshko N. V. Formation of spiritual culture of an individual in the context of current challenges.....	33
Kropocheva N. M. Pedagogical editions in the german Language from the foundation of the V. O. Sukhomlynskyi state scientific and pedagogical Library: bibliographical context.....	39
Lemko H. I., Didukh I. Ya. The importance of the family in the formation of a child's self-esteem.....	45
Lymar L. V. A model of the formation of English-language communicative academic competence of future doctors of philosophy of the medical profile in the conditions of distance learning.....	49
Lohvynenko V. M., Hrytsaniuk V. V. Digital transformation of society and information and communication technologies in the professional activity of social work specialists: modern challenges.....	53
Lyutviyeva Ya. P., Polezhaieva O. V. Digital study: key terms and concepts.....	57
Meshko A. M., Vaskevych O. Ye. Use of design technologies in the preparation of future teachers of design.....	63
Nelin Ye. V. A study of psychoanalytic pedagogy in the ideas of post-Jungians.....	68
Pavlenko O. A. Training of future officers of communication units to managerial activity as a pedagogical problem.....	72
Poliakov I. O., Huska M. B., Mazur V. Y., Romanenko O. I., Michkovska L. I. The essence and structure of the readiness of trainers who specialize in martial arts to build rational tactical schemes.....	77
Rykachevskiy O. V. Deontological approach to the future nurses training	83
Sebalo L. I., Rashkovska I. V. Health care technologies as components of recovery of primary school students during marital state: theoretical analysis.....	88
Skrypnyk M. I., Kravchynska T. S., Volynets N. P. Virtual educational space that harmonizes the cognitions of learning subjects with technical architecture.....	92
Stets H. V. Peculiarities of the development of the method of teaching music art in the context of modern educational trends.....	99
Chornous V. P. The problem of intercultural communication in teaching a foreign language in a professional orientation.....	103
Shvets T. E. Systemic and synergetic approaches as a methodological basis of tutoring research.....	107
Shevchuk A. V. Religious education in general schools in australia and Ukraine: a comparative analysis of historical development and the present situation.....	112
Shemyhon N. Y. Factors affecting student performance during distance learning.....	117
Shapran O. I., Bandur B. O. Structural-functional model of forming the readiness of future teachers of higher education institutions for innovative activities by means of simulation of learning technologies.....	124
Yaroshchuk K. I. Professional and ethical aspects of training of the future teacher of inclusive educational institution.....	130
OUR AUTHORS	134

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи

Випуск 87

Матеріали подані мовою оригіналу

Шеф-редактор – В. П. Андрущенко

Головний редактор серії – В. М. Слабко

Відповідальний редактор серії – Л. Л. Макаренко

Технічний редактор – Т. С. Меркулова

Верстка – С. Ю. Калабухова

Підписано до друку 26.05.2022.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 16,74. Обл.-вид. арк. 19,16.

Замов. № 0822/343. Наклад 300 прим.

Віддруковано з оригіналів

Друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Scientific edition

**NAUKOWYI CHASOPYS
NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY**

Series 5. Pedagogical sciences: reality and perspectives

Issue 87

Materials submitted in the original language

Editorial Director – V. P. Andrushchenko

Editor-in-chief of series – V. M. Slabko

Executive editor of series – L. L. Makarenko

Technical editor – T. S. Merkulova

Layout designer – S. Yu. Kalabukhova

Signed for publication 26.05.2022.

Format 60x84/8. Typeface Times New Roman.

Offset paper. Digital printing. Probation print sheet. 16,74. Published sheets. 19,16.

Order No. 0822/343. Print run of 300.

Printed on the basis of originals

Printing House – Publishing House «Helvetica»

6/1 Inglezi, Odessa, 65101

Phone +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Certificate of the subject of publishing business

DK No 7623 dated June 22, 2022